

ČEDO ŽIC
DNEVNIČKI ZAPISI
1939.-1943.
(Izbor)

Udruga antifašističkih boraca i antifašista otoka Krka

Naklada Kvarner

ČEDO ŽIC
DNEVNIČKI ZAPISI
1939.-1943.
(Izbor)

Nakladnici

Udruga antifašističkih boraca i antifašista otoka Krka
Naklada Kvarner d.o.o.

Za Nakladnike

Darko Fanuko
Franjo Butorac

Uredništvo

mr. sc. Tvrtko Božić,
Franjo Butorac,
Gordija Marijan,
Darko Fanuko, prof.

Odabir dijelova Dnevnika

Rikard Miler

Korektura

Vesna Lovren

Grafička priprema

Ranko Žilić

Tisak

Tiskara Zelina, Sveti Ivan Zelina

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu
Sveučilišne knjižnice Rijeka pod brojem 140312078.

ISBN 978-953-7773-82-3

A black and white portrait of a man, Čedo Žic, looking slightly to the right. He has short, dark hair and is wearing a dark suit jacket over a light-colored shirt and a dark tie. The background is a plain, light color.

ČEDO ŽIC
DNEVNIČKI ZAPISI
1939.-1943.
(Izbor)

Udruga antifašističkih boraca i antifašista otoka Krka – Naklada Kvarner
Krk – Novi Vinodolski, 2018.

Objavljivanje ove knjige pomogli su:

Grad Krk

Općina Malinska-Dubašnica

Općina Omišalj

Općina Punat

Općina Dobrinj

Općina Baška

Općina Vrbnik

Primorsko-goranska županija

Udruga antifašističkih boraca i antifašista otoka Krka

Suradnici na projektu:

mr. sc. Tvrтко Božić

Đuro Čudić, prof.

Gordija Marijan, prof.

Osobe i ustanove koje su ustupile građu, razglednice i fotografije:

Čedomir Miler, dipl. ing.

dr. sc. Čedo Žic

Srednja škola Hrvatski kralj Zvonimir, Krk

Riječ priređivača

Smatram svojom dužnošću da se prije svega iskreno zahvalim sestri Čede Žica, prvog sekretara kotarskog komiteta SKOJ-a za otok Krk, drugarici Dubravki Gabrić-Žic, što nam je omogućila da se upoznamo s dnevnikom njenog poginulog brata.

Čedo je dnevnik počeo pisati 1. siječnja 1939. godine, u sedamnaestoj godini života u Krku kao učenik Gimnazije. Posljednji zapis bio mu je: subota, 18. kolovoza 1943. godine u Manoppellu (Italia), gdje je bio interniran poslije Montecalva. Vjerojatno je Čedo i dalje vodio dnevnik, ali na žalost taj nastavak nije pronađen pa se smatra da ga je imao uza se te strašne noći između 22. i 23. veljače 1944. godine, kad je izgubio život u ledenim valovima mora između Crikvenice i Šila.

Dnevnik je napisan u 8 bilježnica na 648 stranica.

Svakako želim naglasiti, da sam iz Čedinog dnevnika prepisao samo jedan dio, ono što sam smatrao da je najbolje, odnosno najkorisnije za naše mlade, napose školsku omladinu.

Iz dnevnika sam vadio uglavnom dijelove zapisane u navedenom danu, a manjim dijelom cijeli zapis, i to one koji govore, kako je Čedo zapažao, osjećao, doživljavao ljude, i događaje dalje i bliže okoline, želeći da budućim, mladim pokoljenjima pomognem osvijetliti lik prvog sekretara KK SKOJ-a za otok Krk, Čede Žica kao omladinca, revolucionara, borca i čovjeka.

U prepisivanju pojedinih dijelova, nepoznavajući strana imena, nazive i sl. (Čedo je čitao literaturu na talijanskom jeziku), sigurno sam učinio neku grešku, zato molim da se to uzme u obzir.

Prije kraja ove kratke napomene ne mogu, a da ne dodam nešto što uvijek samo od sebe navire da se još kaže, a što, kad se govori o Čedi, ostaje uvijek nedorečeno, a on je svakako zaslužio da se kaže i da se zna: Vrio je od mladosti, želje za životom, ljubavi prema djevojci, ali je isto tako u njemu uvijek bilo puno ljubavi za čovjeka, pa bio to nemoćan starac, bosonogo dijete, oboljela tetka ili prerano ugasli život. Čovjeku je bio uvijek okrenut, bio mu je spreman pomoći, za njega se borio, za njega, za čovjeka, dao je i svoj mladi život.

Rikard Miler

Krk, studeni 1969.

Uvodne napomene

Knjiga dnevnčkih zapisa Čede Žica (1922.- 1944.) trebala je biti objavljena znatno ranije. Taj mladi čovjek od najranijih je dana pokazivao visok stupanj osjetljivosti prema nepravdama u društvu, a okolina u kojoj je rastao i obiteljsko okruženje prirodno su ga usmjerili prema naprednom pokretu. Zarana je počeo čitati klasične pisce iz razdoblja realizma, a poseban utjecaj na njega imali su autori iz tadašnjeg SSSR-a. Maksima Gorkog doživljavao je kao oličenje pisaca koji ukazuju na socijalne i klasne nejednakosti. Prije toga, njegovo oduševljenje Émileom Zolom bila je jedna od logičnih etapa u sazrijevanju i opredjeljenju za marksistički pristup i izgradnju takvog društvenog svjetonazora.

Prijateljstvo s Rikardom Milerom i Vilkom Fiumanom obilježilo je njegov kratak život pa u ovom uvodnom dijelu, uz kraći životopis Čede Žica, donosimo i njihova sjećanja na Čedu Žica.

Čedo Žic rodio se 22. lipnja 1922. godine u Krku u obitelji intelektualaca (oca Ivana i majke Anke, rođene Benko) koji su imali doticaja s ruskom revolucijom i tadašnjom naprednom marksističkom misli pa je sukladno tome i njegov pogled na svijet građen na tim temeljima. Čedin otac Ivan, magistar farmacije, završio je gimnaziju u Pazinu, a fakultet farmacije započeo je u Zagrebu, no zbog aktivne uključenosti u politički život i političke aktivnosti morao se prebaciti u Sarajevo gdje je i diplomirao. U Sarajevu je bio blizak s grupom omladinaca oko Gavrila Principa zbog čega je uhapšen i prebačen u zatvor u Austriji. U zatvoru je upoznao jednog ruskog zatvorenika s kojim se sprijateljio i koji je bio dobar s Kamenjevim, jednim od ključnih ljudi ruske Listopadske revolucije (Lev Borisovič Kamenjev, iz židovske obitelji Rozenfeld, 1883.- 1936.). Nakon izbivanja Prvoga svjetskog rata zatvorenici su prebačeni u Rusiju kao mobilizirani vojnici na prvu crtu bojišta. Nakon uspješnog bijega prebacio se do Moskve. Poznavanje nekoliko stranih jezika pomoglo mu je da se snađe pa je uskoro došao do Kamenjeva, tada člana Politbiroa Socijaldemokratske stranke boljševika te je postao njegov osobni tajnik. Na tom položaju ostao je pune tri godine. Vjerojatno uvidjevši da je politička situacija u Rusiji tog doba previše turbulentna odlazi kući i u gradu Krku kupuje od mr. Dizora ljekarnu „San Karlo“ na trgu Vela placa koja postoji i danas s velikim dijelom inventara iz vremena kada je bila u njegovom vlasništvu.

Tako je Čedo odrastao u idiličnoj atmosferi građanske obitelji koju nisu pogađale nestašice i težak život kakvim su uglavnom živjeli okolni susjedi i Čedini prijatelji u školi. Uz njega, u obitelji su bili brat Branko te sestre Mirjana i Dubravka.

Intelligentan, obrazovan i nadasve željan znanja i životnog iskustva, čitajući niz knjiga modernih autora toga vremena, napose Maksima Gorkoga, opredjeljuje se za marksistički pogled na svijet. Kao učenik krčke gimnazije kontaktira s ostalim naprednim omladincima, mahom prebjeglim Istranima koji se školuju i žive na otoku Krku i u gradu Krku. Uskoro se u gimnaziji formirala grupa omladinaca koji se suprotstavljaju nastavniku vjeronauka Defaru i nekim drugim profesorima s čijim se svjetonazorskim stavovima nisu slagali. Jasno da takvo ponašanje nije ostalo nezamijećeno pa jedan nastavnik izjavljuje: „Ti ćeš Čedo, završiti na vješalima ili u ministarskoj stolici.“

U proljeće 1940. godine kada Drugi svjetski rat već hara Europom, Čedo Žic upoznaje briačkog radnika Rikarda Milera koji je već tada angažiran kao aktivist u ilegalnoj Komunističkoj partiji. Miler potiče Čedin rad i upućuje ga kako treba djelovati među mladima te ga povezuje u organizirani rad krčke omladine. Prema sjećanju Rikarda Milera, nakon što ga je pitao želi li ubuduće raditi po uputama i odlukama Partije (misleći pritom, dakako, na Komunističku partiju), Čedo Žic je oduševljeno pristao i sve češće izvještavao Milera o uspjesima njegovih omladinaca ili kako ih je Čedo nazivao- „njegove vojske“. Uskoro je formirao skojevsku grupu među gimnazijskim omladincima i u đačkom internatu u mjestu, a zatim je nastavio formirati slične organizacije i po otoku Krku- od Vrbnika i Dobrinja do Punta.

Nakon Travanjskog rata 1941. godine i dolaska Talijana na otok Krk počela je okupacija cijelog krčkog područja pa je i Čedo Žic kao istaknuti aktivist s dijelom obitelji završio u talijanskoj internaciji. Unatoč tegobnim i mučnim internacijskim uvjetima, kroz Čedine dnevničke bilješke jasno se ocrtava stalna prijetnja da bi moglo biti gore- deportacija u koncentracijski logor. Ono malo informacija koje su internirci dobivali, Čedo povjerava stranicama svoga dnevnika pa te bilješke i danas predstavljaju dragocjeno i autentično svjedočenje mladog čovjeka marksistički opredijeljenog u suočenju s fašističkim režimom u kojem je u najgorem mogućem položaju- uhapšenik kojega se tretira kao otvorenog neprijatelja režima u kojem čak i ljudi s kojima dijeli istu sudbinu gledaju opasnost otvorenim očima te se na svaki sumnjivi znak distanciraju od njega. Život u tuđini i oskudici na koju ga je prisililo mrski mu nacionalni, ideološki i klasni neprijatelj u Čedi razvija dodatni otpor i bunt te se kroz zapise u dnevniku osvješčuje kao jasan borac protiv fašizma, nacionalnog i klasnog ugnjetavanja. Stekavši na taj način jedno novo revolucionarno iskustvo, taj mladić izmjenjuje niz pisama sa svojim prijateljima, od kojih je većina također internirana u Italiji. Iz njih se vidi njegova želja za životom, ljubavlju, spremnost na odricanje i borbu, ali i otpor neprijatelju koji je porobio njegovu zemlju i njegov otok.

Srećom, Italija u rujnu 1943. godine kapitulira i Čedo se vraća kući te odmah započinje rad u Agitpropu Pokrajinskog komiteta Komunističke partije Hrvatske za Rijeku. Potpuno se posvetio tom radu, ne pokušavajući se oporaviti od gotovo dvije godine provedene u internaciji, o čemu na više mjesta piše u dnevniku.

Uskoro je postao prvi sekretar Kotarskog komiteta SKOJ-a (Saveza komunističke omladine Jugoslavije) za otok Krk. Iako ima tek nešto više od dvadeset godina posjeduje već jasno izgrađen pogled na svijet (koji se jasno odražava u njegovim dnevničkim bilješkama) i revolucionarno iskustvo koje se može steći samo u tako teš-

kim okolnostima i uvjetima kao što je rat. Prebacujući se i skrivajući pred njemačkim progonima na otoku Krku često odlazi na kopno na sastanke. Tako je jedne burne i hladne noći s 22. na 23. veljače 1944. godine, vraćajući se prema Šilu na otok Krk stradao u uzburkanom moru i hladnim valovima Vinodolskog kanala koji dijeli kopno od otoka Krka. Ugasio se jedan mladi život čovjeka koji je svojih dvadesetak godina posvetio borbi za ravnopravnije društvo, za nacionalno i klasno oslobođenje i koji se aktivno borio protiv fašizma i nacizma. Sjećanje na njega nije izbledjelo. Omiljen među mladima kao čovjek i aktivist, Čedo je doživio posmrtnu počast kada je krčka gimnazija 6. travnja 1960. godine nazvana njegovim imenom. Škola je nosila ime Čede Žica do promjene 12. studenoga 1991. godine, a o tome i danas svjedoči spomen- ploča na školskom pročelju.

U spomen na svijetli lik tog mladog čovjeka objavljujemo fragmente njegova dnevnika koji je vodio u internaciji u Italiji i dio korespondencije sa svojim drugovima, također internircima. Njima dugujemo zahvalnost da su dnevnički zapisi sačuvani. Njegov prijatelj, drug i čovjek koji ga je uveo u svijet i aktivnosti komunističkog pokreta, Rikard Miler, pripremio je pred gotovo pola stoljeća izbor iz mnogo opširnijih dnevničkih zapisa.

Fragmenti sjećanja Rike Milera

Dobio sam zaduženje da se sastanem sa gimnazijalcem Čedom Žicom i da ga zamolim da pristupi organiziranom ilegalnom radu. Do ove odluke došlo je nakon dugog poznavanja i praćenja Čedinog odlučnog držanja, u njegovim otvorenim sukobima s nekim od nastavnika koji su tumačili povijesne činjenice drukčije od nas, ali i zbog čitanja ilegalne štampe i druge napredne marksističke literature, radi čega su u gimnaziji u više navrata vođene istrage, te konačno zbog njegove neskrivene naklonosti borbi radničke klase i odanosti idejama KPJ.

Do našeg sastanka došlo je 7. travnja 1940. godine, u masliniku izvan Krka. Nakon što sam Čedi objasnio razlog sastanka kao i svu ozbiljnost, težinu i opasnost koja za njega proizlazi ako se odazove pozivu, uslijedio je njegov odgovor: „Prilično dobro poznajem ciljeve KPJ, znam i sve opasnosti koje iz toga rada proizlaze, no znadem i to da svatko tko je pošten, svatko tko cijeni i voli pravdu i istinu, tko voli svoj narod i želi njegovu slobodu, treba i mora u ovom pokretu učestvovati. Zato na mene možete računati.“ I mi smo sa Čedom računali, a on nas nije nikad ni razočarao ni iznevjerio. Od tada, u stvari, Čedo stupa na čelo omladinskog i skojevskog pokreta i postaje prvi sekretar Kotarskog komiteta SKOJ-a za otok Krk iako je tek 15. kolovoza 1941. godine formiran ovaj forum, a on bio izabran za njegova sekretara.

U radu na organiziranju ilegalnog rada gimnazijske omladine neprocjenjivu pomoć mu je pružao njegov razrednik, profesor matematike i fizike Viktor Mihovilić. Svakako moram spomenuti i nekoliko učenika krčke gimnazije iz tzv. crvenog razreda i prve skojevske grupe pri gimnaziji kojih se sjećam. Pored Čede bili su to Boris Azulović, Ivan Radošević, Vanda Komparić, Lino Bolmarčić, Ivan Galantić, Vilko Fiuman, Đuro Miličević, Bogumil Randić, Branko Žic i još neki. Od navedenih, prvih petero kao borci NOV-a, nisu dočekali zaslužene dane slobode.

O ilegalnom radu u krčkoj gimnaziji svjedoči i rezultat pretrage što su je izvršili žandari 1940. godine u krčkom Đačkom domu. Kod učenika su tada pronađeni zabranjeni leci: „Molotov govori“, „Radnom narodu grada i sela“, odlomak iz knjige „Od tri milijuna trojica“ i drugo. U listopadu 1941. godine zajedno sa Čedom bio sam uhapšen. S njim sam proveo dva mjeseca u tršćanskom zatvoru „Coroneo“, a zatim jedanaest mjeseci u internaciji u južnoj Italiji. Ovdje sam imao vremena i još više mogućnosti da u teškim i nezavidnim prilikama još bolje upoznam Čedu Žicu.

Tu sam upoznao njegov uzoran odnos i pažnju prema drugu i sredini u kojoj smo živjeli, osjećaj prema svome narodu i čovjeku koji je nedužan stradao. Čedo je među nama bio najmlađi, ali zato najsposobniji i najspremniji da tumači i objasni ideale i ciljeve marksizma, da dokaže nužan i ispravan put naše oružane borbe. Njegovo dostojno držanje prema fašističkim vlastima bilo je takvo da je više puta pozivan na saslušanje kada mu se prijetilo daleko oštrijim mjerama i konc-logorom. Samo njegova bolest spasila ga je da ne bude još jednom kažnjen i prebačen u još teže uvjete života u zarobljeništvu. On je naučio i stalno njegovao saznanje da se samo putem pridobijanja svoje okoline i masa, putem borbe i žrtava, oslobađa čovjek i stječe sloboda. Čedo je bio čovjek, a to uistinu znači mnogo, uistinu zvuči gordo, kao što je to pisao omiljeni Čedin pisac- Maksim Gorki.

Ja sam Čedu povezao s organiziranim ilegalnim radom, a zatim sam od njega učio i mnogo naučio. On me bodrio, govoreći kako će žrtve sviju nas sigurno donijeti bolji život. On je za mene bio primjer u koji se treba ugledati. Zato sam uistinu silno ponosan da je Čedo Žic bio moj prijatelj i moj drug.

Ove moje, samo skromne navode, o vrlinama Čede kao svjesnog borca i čovjeka, najuvjerljivije potvrđuju i zapisi iz njegovog dnevnika koji je počeo pisati u svojoj sedamnaestoj godini života, a koji je izuzetno bogat dokazni materijal o tome kako je on živio, mislio i osjećao, kako je gledao na događaje, bližu i dalju okolinu, što je sve bio spreman učiniti da bi ovaj naš svijet bio bolji i sretniji.

Odmah poslije kapitulacije fašističke Italije, Čedo se vraća na svoj otok i opet se nalazi u prvim redovima boraca za oslobođenje. Vršeci dužnost u Agitpropu za Hrvatsko primorje, on je po mjestima našega otoka podučavao, održavao zborove, govorio, objašnjavao i pozivao.

Poslije rata, imajući u vidu udio koji je Čedo Žic, kao đak krčke gimnazije, sin našeg otoka i prvi sekretar KK SKOJ-a za otok Krk, svjesno i primjerno dao u ilegalnom radu i NOB-u, Nastavničko vijeće i školski odbor Gimnazije u Krku donijeli su odluku da se gimnazija u Krku nazove njegovim imenom, a 7. travanj da se slavi kao Dan ove škole.

Sjećanje na Čeda Žica – Vilko Fiuman

Danas ne bih više mogao sasvim precizno utvrditi kada je zapravo došlo do oformljenja naših životnih nazora, ideja i opredjeljenja - ukoliko u tome uopće ima nekih oštih granica - ali u sjećanju mi se nekako najviše javljaju dani španjolskog Građanskog rata. Bilo je to vrijeme, kada smo kao mladi ljudi bili skloni nekom revolucionarnom romantizmu, pa je taj povijesni događaj potpuno ispunio našu maštu, a u sentimentalnom pogledu bio odlučujući za naše opredjeljenje u sukobu rastućih reakcionarnih snaga s naprednim snagama, u prvome redu s radničkom klasom i njegovom avangardom. Internacionalne brigade u Španjolskoj bile su za nas gotovo religiozan pojam, primjer internacionalne solidarnosti najboljih komunista -revolucionara i primjer spremnosti na žrtve za ideje komunizma. Mi smo u to vrijeme, naravno, bili sve prije nego odrasli, ali možda su baš tim više španjolski događaji ostavili za nas i u nama neizbrisiv trag...

Pjevala se u to vrijeme vrlo popularna pjesma „Oj Madrid...“, a to nije samo puko pjevanje nego više izraz simpatija za španjolske republikance i još šire, za ideje komunizma.

Prilikom održavanja maturalne zabave moga razreda (Čedo je u to vrijeme već bio student), Čedo je organizirao grupu đaka sa zadatkom da se od prikupljenih dobrovoljnih priloga posjetioca zabave odvoji dio koji će se dati kao pomoć za španjolske dobrovoljce, što je i učinjeno. Danas to možda izgleda mala akcija, ali za to je tada trebalo imati hrabrosti, jer se za tako nešto u najmanju ruku moglo izletjeti iz gimnazije. Čedo je tim više imao hrabrosti za to, jer je bio organizator akcije, a uz to je znao da ga policija zna kao inicijatora komunističke propagande u krčkoj gimnaziji, što je predstavljalo i u ono vrijeme jedan od najtežih političkih delikata. Čedo je to smatrao velikim komplimentom za sebe!

Svemu ovome prethodilo je svakako i nešto drugo, što je teško danas definirati. Naime, Krk je u to vrijeme bio sredina u kojoj se život odvijao na površini prilično mirno, bez nekih većih društvenih konflikata. Radničke klase, pogotovo proletarijata u klasičnom smislu gotovo i nije bilo, pa su se društvene suprotnosti pojavljivale više kao odjek sukoba u „vanjskom svijetu“ nego kao suprotnosti naše, krčke sredine, a pogotovo među gimnazijalcima- koji su u neku ruku predstavljali povlašteni sloj s obzirom na to da im je bilo omogućeno školovanje. Čedo je sasvim lijepo mogao statati kao jedan dobro odgojeni i revnostan činovnik, ali nikako ne kao revolucionar...

Međutim, ipak je nešto iz „vanjskog svijeta“ dopiralo i do nas, što je govorilo da u ovom našem svijetu ne postoji baš takav sklad kako bi to na prvi pogled moglo izgledati, nego da ima i te kakvih suprotnosti, da ima izrabljivača i izrabljivanih i mnogo čega drugog, što mora netko riješiti, i to ne bilo tko, nego upravo komunisti. A sve je to dolazilo do nas u prvom redu kroz literaturu i to ne kroz onu propisanu, školsku, nego kroz zabranjenu, koju smo svi „gutali“ više nego školsku. Najprije je to bio Gorki i drugi sovjetski pisci, a kasnije i stručna marksistička literatura.

I uvijek se nekako događalo sa sam svu tu zabranjenu literaturu dobivao od Čede. Nije to, međutim, bilo nimalo slučajno, a pogotovo ne od 1940. godine, kada je Čedo već bio organizirani skojevac i kada je to izvršavao i kao partijski zadatak.

Čedo je u prvom redu mnogo polagao na učenje i na to da najprije sam sebe izgradi. Smatrao je, naime, da se čovjek, a pogotovo, ako se još smatra intelektualcem, može opredijeliti za neku stvar tek ako je dobro upozna, a isto je tako smatrao da će u nastupajućim događajima i u budućem društvu biti potrebni dobro obrazovani revolucionari. Tome treba dodati da je u ono vrijeme među đacima krčke gimnazije općenito prevladalo slično shvaćanje, naime da jedan đak gimnazije, a pogotovo viših razreda, treba biti što svestranije obrazovan. To je značilo ne samo da bude dobar đak u školi, nego da se interesira i za sve druge oblasti izvanškolskog programa, što se očitovalo u poznavanju širih društvenih tema, u bogatstvu rječnika, u pismenosti.

Danas ne bih mogao odgovoriti zašto je tako bilo, čija je to zasluga što je među đacima vladao takav duh, tek mogu konstatirati da je tako bilo kroz niz generacija i da svi mi za to mnogo dugujemo krčkoj gimnaziji.

A Čedo je u tome bio ispred svih nas. Kao odličan đak u školi, a i van škole, u slobodnim diskusijama pokazivao je najsvestranije poznavanje aktualnih društvenih tema pa je među đacima uživao nesumnjiv ugled.

S druge strane spomenuo sam da je to za Čeda bio i partijski zadatak. Naime, nekako tijekom 1940. godine Čedo je od strane partijske organizacije bio zadužen za rad sa gimnazijalcima, održavajući vezu sa Rikom Milerom. Taj rad sastojao se u to vrijeme u proradi marksističke literature, a Čedo se brinuo za nabavku literature i za proučavanje te literature po manjim grupama, odnosno po sistemu pojedinačnog čitanja i zajedničkih diskusija. Takvu jednu grupu sačinjavali su Rade Kraljić, Đuro Miličević i ja, a Čedo je neosporno bio jezgra te grupe. Bio je to ne samo zbog formalnog zaduženja, nego i po tome što je bio najobrazovaniji, a samim tim i najizgrađeniji, a po svom temperamentu bio je vrlo dinamičan, aktivan i borben, što je sve unosio u svoj rad. Uostalom, on je već u to vrijeme bio student, odlazio je u Zagreb gdje je stekao nova poznanstva, povezao se sa nekim drugovima u Zagrebu, dok smo mi još uvijek bili gimnazijalci, pa je Čedo već i po tome bio nekako uvijek na izvoru informacija. Znao je stvoriti dobru atmosferu oko sebe, a to je upravo bilo ono što je najviše trebalo u onoj pomalo učmaloj sredini.

Mislim da zaslužuje pažnju još jedan detalj, uz neke prethodne napomene o ondašnjim prilikama. Da li samo zbog nove ličnosti direktora gimnazije, koji je došao u gimnaziju nekako posljednju godinu, ili nešto više, pred rat, ili kao odraz širih političkih događaja u zemlji, u krčkoj gimnaziji neposredno pred početak rata mi smo počeli osjećati utjecaj klerikalnih krugova, što je novi direktor blagonaklono dozvoljavao. „Siva eminencija“ u gimnaziji postao je pop Defar, nastavnik vjeronauka. Ne samo što je on satove vjeronauka pretvorio u političke nego što nas je poučavao o Bogu, na kojima smo imali prilike slušati njegove antikomunističke tirade, nego se

i inače u pojedinim mjerama uprave gimnazije počeo osjećati utjecaj koji je dolazio izvan škole.

U takvim prilikama, negdje u jesen 1940. godine, održavala se maturalna zabava mog razreda. Ja sam tada od razrednika dobio zadatak da na toj zabavi u ime maturanata održim proslov i naravno, da ga prethodno sastavim. Međutim proslov je sastavio Čedo, uz naknadnu zajedničku „redakciju“ kako ipak iz toga ne bi suviše jasno „provirivao“ Čedo! Poseban razlog za to bio je u tome što smo došli na ideju da kroz taj proslov izrazimo naš protest prema nekim mjerama direktora gimnazije, a koje su očigledno bile donijete pod utjecajem klerikalnih krugova. Ja se više ne sjećam ni sadržaja, ni drugih detalja, ali znam da je taj proslov bio prožet, naravno u granicama koliko je to bilo moguće, protestom nas đaka protiv uplitanja klerikalnih krugova u pitanja gimnazije, pa je to na neki način bio i prvi pokušaj javnog nastupa sa nekim našim idejama. A inicijator je i u tome bio Čedo.

Eto takva je bila, otprilike atmosfera u krčkoj gimnaziji neposredno pred rat i mi u toj sredini, a posebno Čedo, za kojeg se s pravom može reći da je dao pečat jednoj generaciji.

A onda su došli i aprilski dani 1941. godine. Počeo je rat. Sjećam se da je jednog dana proglašena mobilizacija, da su pozvani u vojsku rezervisti. Sjećam se i toga da smo se Čedo, ja i mnogi drugi đaci koji su se tada zatekli u Krku bili okupili pred zgradom žandarmerije gdje je, koliko se sjećam, bio neki magazin vojne opreme i tražili da se i nama dade oružje i vojna oprema, ali smo bili odbijeni jer smo za vojsku bili još premladi. A poslije nekoliko dana došla je talijanska vojska, Krk je okupiran, a mi smo se rastali.

Ja kao i većina ostalih đaka, napustio sam Krk, pa sam s Čedom održavao neko vrijeme samo pisanu vezu, a onda se i ta veza u ratnom vrtlogu, negdje početkom 1943. godine izgubila.

1. bilježnica

Krk, 1928. - Čedo (prvi slijeva) s bratom Brankom i sestrom Mirjanom

Krk, 1928. - Čedo (prvi zdesna) s sestrom Mirjanom i bratom Brankom

7. I. 1939.

U Španiji Franko napreduje, tako javljaju, a već bi po njihovim vjestima morao biti u Rusiji. Simpatišem sa Madridom i Barcelonom, demokracija i crveni moraju da pobjede, ako ne sada ono kasnije, to je logični i potrebni, nužni tok historije, apsolutizam, demokracija – socijalizam, to je razvitak čovječanstva.

Hitleru i Musoliniju i sličnima je odzvonilo, ne možda momentalno, ali vreme će da ih izbriše iz historije, oni su veliki balvani koji su pokušali da zaustave tok historije, prema tome će biti i nagrađeni. Oni su velike ništice i grozne crne mrlje, na baš ne ružičastom toku ljudske historije.

9. I. 1939.

Stižu đaci. Praznici su završeni, kuća nauke otvara svoja vrata ponovno...

Opet će da počnu prislušivanja, opet će htjeti da nas uvjere u jedan troimeni narod, opet će, po svoj prilici, da nam dokazuju nepogrešivost i čistoću hrišćanskih dogmi, opet će da uništavaju u nama osjećaje koji se nužno razvijaju kod svakog ništavnog čovjeka, opet će da indirektno ubijaju u nama čovjeka, opet će luđački krug brže da zavrti; opet će i opet će...

Škola počinje, đaci stižu.

15. I. 1939.

Opet đumbus u kući. Vika, dreka, galama, a sve je to skupa budalaština. Zašto galama? Viču? Zar misle da će me popraviti time? Ako to misle varaju se, jako se varaju. Ja neznam da sam pokvaren, ja to ne zapažam. Ali šta njima ne ide u glavu da jednog Franka treba isfučkati, ili da treba švedskom kralju pljeskati...

Meni je to sasvim razumljivo, to je po mom mišljenju nužno...

Ja ne razumijem, ja mislim da bi htjeli da budem svetac u školi, da – dobro učim, dobro se vladam, a ono što je u opreci sa školskim pravilima i propisima da se kanim. To bi značilo ili budala ili puhati u isti rog sa školom i školskim shvaćanjima ili biti ulizica.

Ni jedno od ovoga troje nisam, niti bi želio biti, niti ću biti, rađe stradati...

16. I. 1939.

Danas se je trebao sastati parlament, dali se je sastao neznam.

Ali konačno je nešto ipak osvanulo. Ne baš jako muški, ali prilično nužno i jako, konačno se je „naša stvar“ pomaknula s mjesta. Rezolucija. Zaključak narodnog predstavništva da želi i – zahtjeva pravo na samo-određenja, da ne priznaje sve ono što je zaključilo Narodno vijeće: koje se je kako kaže Maček: samo rodilo, samo krstilo i samo radilo bez ičijeg pristanka i u ničije ime. Da hoće povratak na 1. XII 1918., da se spužvom pređe preko svega što se je učinilo od 1918. do 1938... Zavisi o Beogradu kako će se riješiti ili mirno, ili krvlju, jer natrag se više ne može. Rješenje se približava, ono će doći.

Mi ga čekamo, ako bude potrebno boriti ćemo se za njega...

U pripremi za tisak dnevničkih zapisa Čede Žica nismo ispravljali, osim evidentnih pravopisnih grešaka i nepreciznosti, Čedin rukopis kako ga je priredio Rikard Miler. (Uredništvo)

18. I. 1939.

O političkom previranju se ništa za sada ne zna. Mi očekujemo sve pa i najgore.

Danas je godina dana od smrti Branislava Nušića. Nušić je velika ličnost, sjajan pisac, talent za stvaranje komičnih zapleta i za njihov još komičniji rasplet. Pun sarkastične ironije za sve ono trulo, sjajno upravo genijalno znao je sadašnjost prenijeti u prošlost, a da se zna da je sadašnjost.

Izgleda da ga službeni Beograd nije trpio, previše ih je izložio smijehu publike. Uostalom taj Beograd još mnogo koga nije trpio i ne trpi. Slava Nušiću.

20. I. 1939.

Jučer je jedan luđak zadavio jednu ženu na cesti. Pa je izašla komisija. Užas jedan – gospođa od komisije nisu mogla izaći jučer pa su čitavu noć ostavili ženu da leži na cesti, to je nečuveni skandal to se samo u kulturnoj Jugoslaviji i od još kulturnijih Balkanaca (Krk nije Balkan ali ima puno Balkanaca u njemu, Stanić, Čulin) može očekivati.

To već nije samo osjećaj dužnosti, to je već i osjećaj humanosti, jer ovako postupiti to je živinstvo, tako mi se svi oni gade. Izgleda, a ovo je jedan detalj više – da su svi ti ljudi bez osjećaja, da su živine, ovako ja ne bi postupio s mojom grlicom, a kamoli s čovjekom. Skandal. Skandal.

23. I. 1939.

Ciano je bio u Beogradu. Valjda su ga izviždali onako kako to zaslužuje. Stojadinović se nikako neda da dade ostavku. Nešto smo veliki prijatelji s Talijanima. Priča se uostalom da su crne košulje već stigle.

Neka nam ih dadu.

24. I. 1939.

Danas. Pisali smo njemačku zadaću. Singfrid: Glupost njemačka srednjovjekovna. Bog zna jeli Singfrid bio rasni Njemaac? To pitanje bi trebalo svakako rasčistiti.

26. I. 1939.

Franko je zauzeo Barcelonu.

Ali sve nade nisu izgubljene. Ako Franko i pobedi on je izgubio. U nadi se živi.

28. I. 1939.

Novine javljaju triunfalan ulazak Franka u Barcelonu, nose, ljube vojnike, konje...

Jadnog li triunfa: od Adis Abebe – preko Beča – Münchena – ovo je još jedan triunf – podlosti, neslobode i pokvarenosti. Triunf za triunfom. Evropa pliva u ovakovim triunfima. Biće ih još?. Diktatori će se pobrinuti da nam ih prirede. Pirove pobjede, triunf laži to je karakteristika trećeg decenija dvadesetog stoljeća. Cukon proriče suton demokracije. On – Cukon? Dosta žalosno? Ali od istoka sunce izlazi.

I Evropa će konačno jednom da se probudi. Amerika je spremna. A onda ćemo i mi da slavimo triunf – ali triunf koji se neće nikome da gadi. Triunf ljubavi, sloge i slobode, triunf jednakosti. Purpurni triunf, triunf purpura koji će da prikrije svojom sjajnošću crnu kloaku evropske istorije trećeg decenija dvadesetog stoljeća. Triunf u slavi svih onih koji su pomogli da se taj triunf ostvari – od nepoznatog u kamenom dobu – preko Krista do današnjih dana.

Triunf će doći, on je neminovan.

Kloaka se puni, a kada se prepuni – onda – onda – naš triunf – ljubavi – triunf...

29. I. 1939.

„Matura“ je dobar film. Simone je dobro odigrala svoju ulogu. Sužet je dobro obrađen i film u svemu zadovoljava ali ne i oduševljava. Jedini prigovor može da se kaže o izabranom sužetu¹. Treba obrađivati savremene – probleme a ne ljubavne avanture...

5. II. 1939.

Stojadinović je pao. Time nastaju opet novi upitnici za budućnost. Maček neće da pregovara sa Stojadinovićem. Cvetković sastavlja novu vladu. Vidjet ćemo. Sutra će se znati više pa ću više da upišem. Premda o njemu nije važno ni pisati.

Stojadinović je pao.

6. II. 1939.

Cvetković je sastavio vladu. Ali nema izgleda da je zadovoljio Zagreb. Međutim u svakom slučaju naša stvar se je pomakla s mjesta. Mačeka češće spominju, a Stojadinovića nema u vladi...

21. II. 1939.

Korizma. Pepelnica. Spremamo dušu za proslavu Uskrsnuća boga Krista, najveći čovjek Krist to sigurno od nas ne traži. Uvijek se nađe banda ljudi natražnjaka koji i najnaprednije ideje obaviju velom misticizma i stvore od čovjeka Krista – boga. Od njegove nauke jednakosti – branioce srednjega vijeka.

Jugoslavija je priznala Franka. O ovome ne treba govoriti. SSSR još nismo priznali...

1. III. 1939.

Umro je dr. Dinko Trinajstić, senator. Sedmi i osmi razred mu je išao na sprovod u Vrbnik pa nismo imali obuke. A đaci ko đaci, iza sprovoda počeli karmine, prave slavenske karmine. Petrisovo vino je dobro, šunka nije loša. Matejčićev otac iz Crikvenice je plaćao. Vratili smo se autobusom, u takvom stanju u kojem je čovjek sposoban da osjeti zemljinu rotaciju.

2. III. 1939.

Izabrali su novog papu. Eugenio Paccelli. Nadamo se mnogo.

14. III. 1939.

Češke više nema. Slovačka je samostalna država, a u Češku marširaju njemačke, Hitlerove trupe, praška radio stanica svira „Deutschland über alles“.

Hitler će naskoro na Hračane.

Skandal, sramota. Tragika jednog naroda. Češko-slovačka više ne postoji.

15. III. 1939.

Grozan kaos nastat će u Evropi.

Češke nema; Franko slavi konačnu pobjedu. Životinje bez pameti, krvoloci bez srca, avanturiste bez skrupula i obzira, bezbošci koji vjeruju u – divljaka Hitlera, Musolinija, slave svoj trijumf, trijumf ropstva.

Ali ovo će netko da plati.

¹ Sužet (fr.) – siže, glavna misao, sažetak, osnovna tema.

7. IV. 1939.

Otkada sam počeo da pišem u njega same svinjarije. Evo još jedne: Italija okupirala Albaniju.

Albanci pružaju otpor ali uzalud. Pas Musolini, uh koliko ga mrzim, krv bi mu popio, životinja, sa krdom budala, bez mozga; uspjeva da nas zaprepašćuje sve većim svinjarijama. Svinja samo svinjarije pravi. Sudeti, Češko-Moravska, Ukrajina i konačno Albanija lanac svinjarija za koje smo samo mi Jugoslavija krivi. Hulja Stojadinović i beogradski sporazum su krivi da mi moramo da osjećamo na sebi i da znamo da smo za njih krivi za tragediju – A. S. Č. M. U. S. A. za nasilje nad ženama A. S. Č. M. U. S. A. – skinu za ubistva A. S. Č. M. U. S. A. – naca; za sve... za sve svinjarije, razbojstva nad A. S. Č. M. U. S. A. – uskim narodom. Mi Jugoslaveni – Hrvati, Srbi, Slovenci, a samo zato jer su na vladi bile najgore hulje, iz svih naših krajeva, jer 1929. namjesto da se vlada dade narodu, Radić je ubijen, Pribićević u izgnanstvo, a zaveo se period spasa Jugoslavije, period koji je hulji donio naslov – viteški – ujedinitelj – period 6-sto januarske diktature, jer sad Pavle – nesposobnjak, skuplja oko sebe još gore od sebe Jeftić, Stojadinović.

— ■ —

I dok ne nastanu prilike takve da se neće trebati samo svinjarije pisati u dnevnik. Dotle prestajem.

Ne želim da mi dnevnik bude kronika svinjarija, koje su uostalom (poblize gore) glavni sujet domaćih i stranih događaja.

Dosta je svinjarija. Stvarno dosta.

Jer i triunf je svinjarija.

14. II. 1940.

Ne – ovo nije nastavak, onoga pred tim, ovo je jedna mala epizoda koje je vrijedna da se upiše i mimo ovih svinjarija radi kojih sam prestao da pišem.

Gorki kaže – malo sreće svakome dobro dođe – ali samo to malo sreće ipak ne bi trebalo da bude ovako kratko. Jer ovo samo sjeti čovjeka da se može bolje živjeti, a onda izčezne, daleko i ostaje uspomena...

1. III. 1940.

Da istina i to treba ubilježiti: dobili smo novog direktora. Starom sam održao oproštajno slovo. Svinjarije prave ovi u Zagrebu.

Jovanović Dragoljub osniva novu seljačku stranku, program uspostava odnosa sa Sovjetskom Unijom.

Ipak nešto.

Živila Unija i Jovanović.

18. IV. 1940.

Priznajemo SSSR, naša delegacija krenula u Moskvu. Sporazum pa makar i trgovački, SSSR i Jugoslavija, je davna želja svih poštenih građana Jugoslavije, jer komunistički konzulat u Beogradu je...

Konačno smo krenuli dalje.

Sporazum SSSR i Jugoslavije je senzacija dana, je potreba dobe (vremena), želja svih poštenih, nada svih ljudi koji žive za budućnost.

Važan datum, važan događaj, dragi događaj, događaj od koga se mnogo očekuje, jer oni su u Beogradu. Oni su prešli Karpate premda su i prije već bili ovdje. Oni s nama, oni su za nama. Mi hoćemo da postanemo „Oni“.

Mi smo ljudi budućnosti, ljudi za budućnost, ljudi zbog budućnosti. Oni su u Beogradu... bliže, sve bliže i bliže čuje se koraka bat glas milijuna se diže. Oni su u Beogradu. Mi i Oni. Postat ćemo jedno, svi ćemo postati jedno „Oni“.

Oni, oni, oni...

1. V. 1940.

Prvi maja, blagdan – današnji dan treba slaviti – „unne est bibendu“ prvi maja dan u kojem su osimbolizirane sve težnje radnog naroda grada i sela, svih nas... svih ljudi potlačenih i porobljenih, svih onih koji hoće da se stvori novi, bolji, pravedniji svijet...

Naš prvi maj...

Naš prvi maj je simbol svih naših borbi za bolji svijet, za novo uređenje, svih dugih borbi, od onih u starom Egiptu – pa do danas, svih naših borbi od – Tihog do Atlanskog – pa opet do Tihog okeana – jer sve su one naše – pa vodile se one u Kini, u Americi, u Starom Egiptu ili u Starom Rimu – jer veže nas jedna čežnja, jedna ljubav, jedna misao stvoriti novi, bolji, pravedniji svijet... svijet malog radnog čovjeka.

Zato je prvi maja najveći blagdan...

Zato živio prvi maja t. j. sve ono što on „za nas“ znači..., znači... radni narod, borba, težnja, želja, bolja budućnosti...

14. V. 1940.

Opet škola. Posljednji dan. Bio sam na istrazi. Pisali su zapisnik. Ništa. Glupost.

Defar² vodi istragu; a direktora nema ni blizu. A pita takva glupa pitanja da je senzacija. Jeste li dali knjige „Dinamit“ i „Djetinjstvo“ od Gorkoga kolegici Denoni? Jasno da jesam. Pa onda – zašto sam se interesirao za Molotovljeve govore koji je Keršić uzeo? Glupost – zašto se interesiram – to može samo Defar da pita... Jesam li vidio letak protiv „Hrv. junaka“ – kako da ga nisam vidio, kad ga je Anzulović sastavio, a ja sam ga tiskao, ali srećom oni to neznaju i samo takove gluposti? Galantić i Anzulović su također bili na preslušavanju.

Sada se vode dve istrage: protiv „komunista“ i protiv Ljotićevaca, skoro čitava viša gimnazija, naime oni najbolji, svih 25% đaka, je upleteno u ove dve afere...

Veselo je sada u školi, interesantno...

9. VII. 1940.

... – tada sam doživio najugodniju stvar, koju se nisam nadao, Zagreb vri, Zagreb se budi.

Masa ljudi demonstirana komunista došla je na Jelačićev plac i tu su držali govor, hoćemo da se sklopi vojni savez sa SSSR, da se ukinu koncentracijski logori, čekamo slobodu iz SSSR, nosili su natpise dole rat, živio Photnikov, vikali su živila hrv. komunistička partija. Sa Jelačić placu krenuli su i ja s njima, niz Ilicu kroz Frankopansku do crkve opatica gdje su ih dočekali detektivi, zaštita i dva kamiona policajaca, došlo je do sukoba, nešto je policija počela pucati, ubijen je jedan od zaštite dok je demonstirana 16 uhapšeno.

Išao za demonstrantima sa dvije drugarice iz oporavilišta. Odlično, to me je uzбудilo. Zagreb se budi...

² Profesor Gimnazije u Krku (predavao vjeronauk).

Abecedni tumač imena

Ciano grof Galeazzo (1903.1944.), talijanski političar. Sudjelovao je u „maršu na Rim” 1922. godine kojim su fašisti došli na vlast u Italiji. Nakon što je 1930. godine postao Mussolinijev zet brzo je napredovao u karijeri. Bio je ministar kulture (1935.), član Velikog fašističkog vijeća i ministar vanjskih poslova (1936.1943.). Provodio je politiku širenja Italije na Jadranu i Sredozemlju. Nakon što je u srpnju 1943. godine glasao za svrgavanje Mussolinija pokušao je pobjeći iz zemlje, ali je uhićen. Sud fašističke Talijanske Socijalne Republike (Republika Salò) osudio ga je na smrt zbog veleizdaje. Strijeljan je početkom 1944. godine u Veroni.

Cvetković Dragiša (1893.1969.), srpski političar. Bio je jedan od osnivača Radikalne stranke te ministar vjera u vladi Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (1928.1929.). Od 1929. godine je u oporbi da bi 1935. godine postao ministar za socijalnu politiku i zdravstvo. Od 1939. godine predsjednik je vlade Kraljevine Jugoslavije. Sa Vladkom Mačekom potpisao je 26. kolovoza 1939. godine sporazum o stvaranju Banovine Hrvatske. Jedan je od potpisnika pristupa Kraljevine Jugoslavije Trojnom paktu, 25. ožujka 1941. godine. Dva dana poslije, vojnim pučem srušen je sa vlasti. Od 1943. godine je u emigraciji u Francuskoj gdje je i umro.

Franco Francisco (1892.1975.), punim imenom **Francisco Paulino Hermenegildo Teódulo Franco Bahamonde**, španjolski general i političar. Nakon što ga je vlada Narodne fronte smijenila, 1936. godine uz pomoć sjevernoafričkih postrojbi i stranih legionara podiže pobunu protiv republikanske vlade čime je započeo Španjolski građanski rat (1936.1939.). Organizirao je Falangu (fašističku stranku) te uz pomoć Italije i Njemačke porazio republikansku vojsku. Proglasio se *generalissimusom* (vrhovni zapovjednik ustaničkih vojnih snaga) i *caudillom* (vođa) te vladao Španjolskom kao diktator do smrti. Svojim nasljednikom proglasio je 1969. godine prijestolonasljednika Juana Carlosa I. čime je u Španjolskoj obnovljena monarhija.

Gorki Maksim (1868.1936.), ruski književnik. Pravo ime mu je Aleksej Maksimovič Peškov. Potekao je iz siromašne obrtničke obitelji. Bavio se nizom poslova i u književnost je ušao kao samouki pisac.

Priklonio se ruskim socijaldemokratima što će biti vidljivo u njegovim djelima (romani *Mati*, *Foma Gordejev*, *Troje*, *Djelo Artamonovih*, drame *Na dnu*, *Malograđani*, autobiografska trilogija *Djetinjstvo*, *Među ljudima*, *Moja sveučilišta* kao i ostalima) kojima je uvelike utjecao na pisce socijalne književnosti u međuratnom razdoblju.

Gustav V. (1858.1950.), švedski kralj. Na švedskom prijestolju naslijedio je 1907. godine svog oca Oskara II. U razdoblju njegove vladavine Švedska je u oba svjetska rata bila neutralna. Promicao je napredne socijalne i političke reforme koje su provodile švedske socijaldemokratske vlade.

Hitler Adolf (1889.1945.), njemački nacistički političar. Rođen je u Austriji, a u Prvom svjetskom ratu služio je kao kaplar (desetnik) u njemačkoj vojsci. Nakon rata je došao u München i pridružio se *Njemačkoj radničkoj stranci* (DAP), koju je 1920. godine preimenovao u *Nacionalsocijalističku njemačku radničku stranku* (NSDAP). Ubrzo dolazi na čelo stranke i organizira neuspjeli državni udar u Bavarskoj 1923. godine. Osuđen je na 5 godina zatvora u kojem nastaje njegova knjiga *Mein Kampf* (*Moja borba*), a u kojoj iznosi program stranke i nacističku ideologiju. Nakon puštanja iz zatvora 1925. godine posvetio se političkoj kampanji te na izborima za njemački parlament (*Reichstag*) 1932. godine nacistička stranka pojedinačno osvaja najviše glasova. Predsjednik Hindenburg daje mu mandat za sastavljanje vlade i Hitler 30. siječnja 1933. godine postaje njemački kancelar (predsjednik vlade). Naredne godine, nakon smrti predsjednika Hindenburga, ujedinjuje oba položaja pod nazivom *Führer* (vođa). Naredio je napad na Poljsku 1. rujna 1939. godine čime je započeo *Druzi svjetski rat* (1939.1945.). U razdoblju njemačkog *Trećeg Reicha* bio je odgovoran za smrt milijuna Nijemaca, Židova (holokaust), Slavena i ostalih naroda. Izvršio je samoubojstvo 30. travnja 1945. godine u podzemnom bunkeru Državne kancelarije u Berlinu. Jedan je od najvećih zločinaca u povijesti.

Jevtić Bogoljub (1886.1960.), srpski političar. Bio je član Radikalne stranke, a 1929. godine u vrijeme diktature kralja Aleksandra Karađorđevića bio je ministar dvora. Jedan je od osnivača *Jugoslavenske nacionalne stranke* (1931.). Bio je predsjednik jugoslavenske vlade (veljača 1934.svibanj 1935.) te

ministar vanjskih poslova od 1932. do 1935. godine. Zastupao je režimsku centralističku i unitarističku politiku. Nakon vojnog puča, 27. ožujka 1941. godine, bio je ministar prometa u vladi generala Dušana Simovića s kojom je nakon *Travanijskog rata* i sloma Kraljevine Jugoslavije otišao u emigraciju. U emigraciji je bio ministar u nekoliko jugoslavenskih izbjegličkih kraljevskih vlada.

Jovanović Dragoljub (1895.1977.), srpski političar i pravnik. Zbog svog političkog djelovanja u cilju socijalnih prava i zaštite seljačkog sloja, više puta je osuđivan u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (kasnije Kraljevina Jugoslavija), a iz istog razloga izbačen je sa beogradskog Pravnog fakulteta. Bio je jedan od osnivača *Grupe za socijalnu i kulturnu akciju* te član *Saveza zemljoradnika* (kasnije *Zemljoradnička stranka*) iz kojega je izašao 1940. godine i osnovao *Narodnu seljačku stranku*. U vrijeme rata podržavao je partizanski pokret. Nakon Drugoga svjetskog rata bio je član Predsjedništva Federativne Narodne Republike Jugoslavije (1946.1947.), ali je zbog svojih stavova o agrarnoj reformi i ostalim temama ubrzo optužen za reakcionizam i osuđen na desetogodišnju robiju. Kaznu je odslužio do posljednjeg dana, a ostatak života proveo je pišući političke memoare.

Karađorđević Pavle (1893.1976.), knez i regent Kraljevine Jugoslavije nakon smrti bratića i kralja Aleksandra Karađorđevića 9. listopada 1934. godine. Bio je na čelu tročlanog Namjesništva u vrijeme maloljetnosti kralja Petra II. Karađorđevića. U unutrašnjoj politici oslanjao se na Milana Stojadinovića i program *Jugoslavenske radikalne zajednice*. Nakon neuspjeha na parlamentarnim izborima 1938. godine i nevoljkosti da riješi *hrvatsko pitanje* otpustio je Stojadinovića i na čelo jugoslavenske vlade postavio Dragišu Cvetkovića što je rezultiralo potpisivanjem sporazuma Cvetković-Maček 26. kolovoza 1939. godine i stvaranjem Banovine Hrvatske. Zbog pristupanja Kraljevine Jugoslavije Trojnom paktu bio je 27. ožujka 1941. godine državnim udarom (vojnim pučem) zbačen sa vlasti i protjeran iz zemlje. Umro je u Francuskoj.

Ljotić Dimitrije (1891.1945.), srpski političar. Bio je dobrovoljac u srpskoj vojsci u Prvome svjetskom ratu, a nakon rata politički se angažirao. U vrijeme diktature kralja Aleksandra Karađorđevića bio je ministar pravde u vladi generala Petra Živkovića (veljačalipanj 1931.). Sklonost fašističkim idejama

sa naglašenim antikomunizmom iskazao je 1935. godine kada je osnovao je *Jugoslavenski narodni pokret Zbor*. Za vrijeme Drugoga svjetskog rata podržavao je njemačku okupaciju Srbije, a njegove pristalice (*ljotičevci*) aktivno su se uključili u oružanu borbu protiv partizana. Poginuo je u automobilskoj nesreći kod Ajdovščine u Sloveniji prilikom povlačenja pred partizanskim jedinicama u travnju 1945. godine.

Maček Vladko (1879.1964.), hrvatski političar. Bio je član *Hrvatske pučke seljačke stranke* od njenog osnutka 1904. godine. Nakon smrti Stjepana Radića 1928. godine, dolazi na čelo *Hrvatske seljačke stranke*, te postaje supredsjednik *Seljačkodemokratske koalicije* (zajedno sa Svetozarom Pribičevićem). Nakon uvođenja diktature kralja Aleksandra Karađorđevića radi na okupljanju svih slojeva hrvatskog društva i dolazi na čelo općehrvatskoga nacionalnog pokreta. U Kraljevini Jugoslaviji bio je osuđen na tri godine zatvora zbog *Zagrebačkih punktacija* iz 1932. godine, programu u kojem je osuđen kraljev apsolutizam i hegemonija. Nakon ubojstva kralja Aleksandra Karađorđevića u Marseillesu 9. listopada 1934. godine amnestiran je i pušten iz zatvora. Prilikom izbora za Narodnu skupštinu 1935. i 1938. godine bio je na čelu udružene oporbe na listi *Bloka narodnog sporazuma*. Sa predsjednikom jugoslavenske vlade Dragišom Cvetkovićem potpisao je 26. kolovoza 1939. godine sporazum o nastanku Banovine Hrvatske te postao potpredsjednik jugoslavenske vlade. U ožujku 1941. godine odbio je Hitlerov prijedlog da bude na čelu samostalne hrvatske države pod njemačkom zaštitom. U vrijeme Drugoga svjetskog rata zauzimao se za „*politiku čekanja*“ te odbijao suradnju i sa ustašama i sa partizanima. Ustaška vlast zatvorila ga je u listopadu 1941. godine u koncentracijski logor Jasenovac, odakle je u ožujku naredne godine pušten u kućni pritvor na svojem imanju u Kupincu pored Jastrebarskog. U lipnju 1945. godine emigrirao je u Francusku, a od 1947. godine živio je u Sjedinjenim Američkim Državama gdje je i umro. Njegovi posmrtni ostaci preneseni su 1996. godine u domovinu i položeni na zagrebačkom groblju Mirogoj.

Molotov Vjačeslav (1890.1986.), sovjetski političar. Pravo ime i prezime mu je Vjačeslav Mihajlovič Skrbabin, a nadimak *Molotov* dolazi od ruske riječi *molot* što znači čekić. Bio je član *Ruske socijaldemokratske radničke partije* (RSDRP). Obnašao je

više visokih političkih dužnosti, a od 1939. do 1949. godine bio je ministar vanjskih poslova Sovjetskog Saveza. U tom svojstvu potpisao je u kolovozu 1939. godine Pakt o nenapadanju sa nacističkom Njemačkom. U vrijeme Drugoga svjetskog rata pozvao je narod na obranu od njemačke agresije i naglašavao kako su dozvoljena sva sredstva obrane (*Molotovljev koktel*). Nakon rata zauzimao je položaj prvog zamjenika predsjednika vlade, a istovremeno je bio i ministar vanjskih poslova (1953.1956.). Kao pripadnik tzv. antipartijske skupine isključen je 1957. godine iz Centralnog komiteta Komunističke partije, a 1962. godine i iz Partije.

Mussolini Benito (1883.1945.), talijanski političar i fašistički vođa. Bio je član Socijalističke stranke i urednik stranačkog lista *Avanti!*. Nakon razlaza sa socijalistima pokrenuo je 1914. godine list *Il Popolo d'Italia* te sudjelovao kao dobrovoljac u Prvome svjetskom ratu. Nakon rata organizirao je u Milanu pokret *Fasci di Combattimento* (*Fašistička borbena udruženja*), koji je 1921. godine prerastao u stranku pod nazivom *Partito Nazionale Fascista* (*Nacionalna fašistička stranka*). Stranka se oslanjala na tradiciju staroga Rimskog Carstva i rimske vojske uz naglašeni ekspanzionistički program na Jadranu i Sredozemlju. Insceniranim događajem pod nazivom „marš na Rim” 1922. godine Mussolini dobiva od kralja Viktora Emanuela III. mandat da sastavi novu vladu čime je započelo razdoblje totalitarizma u Italiji. Mussolini uzima naziv *Il Duce* (vođa), raspušta parlament i 1925. godine uvodi diktaturu. Kao Hitlerov saveznik u *Trojnomoj paktu* (vojni savez Italije, Njemačke i Japana) uveo je Italiju u Drugi svjetski rat. Naredio je napad na Grčku i Jugoslaviju (1941.) te postavio ustaškog poglavnika Antu Pavelića na čelo Nezavisne Države Hrvatske s kojim je potpisao *Rimske ugovore* 18. svibnja, a prema kojima je Italija okupirala velike dijelove istočne obale Jadrana. Nakon iskrcavanja Saveznika na jug Italije, Veliko fašističko vijeće svrgnulo ga je u srpnju 1943. godine, a kralj ga je dao uhititi. Nijemci su ga oslobodili i postavili na čelo *Talijanske Socijalne Republike* (*Republika Salò*) na sjeveru Italije. Potkraj rata pokušao je pobjeći iz zemlje, ali su ga talijanski partizani zarobili. Osuđen je na smrt i strijeljan 28. travnja 1945. godine.

Nušić Branislav (1864.1938.), srpski književnik. Najveći opus njegovog književnog stvaralaštva zauzimaju satirične komedije (*Narodni poslanik*, *Sumnjivo lice*, *Protekcija*, *Gospođa ministarka*,

Ožalošćena porodica, *Analfabeta* i druge) u kojima je prikazao srpsko građansko društvo na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće. Više njegovih djela uprizoreno je na hrvatskim kazališnim pozornicama.

Pacelli Eugenio (1876.1958.), papa Pio XII. Potekao je iz ugledne rimske obitelji. Papinsku dužnost obavljao je od 1939. godine. Bio je kritičan prema nacizmu, a njegova nastojanja da se zaustavi Drugi svjetski rat nisu urodila plodom. Pomagao je progonjenima, a naročito Židovima, pri čemu se oslanjao na tradicionalnu diplomaciju. Time je izostala službena i izravna osuda nacističke politike i ideologije što je i danas kontroverzna tema. Nakon rata radio je na zaštiti katolika u komunističkim zemljama. Nastojao je pozicionirati Katoličku Crkvu u razdoblju *Hladnog rata*, odnosno zaoštavanja političkih i vojnih odnosa u svijetu. Trenutačno je u postupku proces njegove beatifikacije.

Plotnikov Ivan (1878.1955.), ruski i hrvatski kemičar. Studirao je fiziku i matematiku u Moskvi, a doktorirao 1907. godine u Leipzigu. Vratio se u Rusiju i na Moskovskom sveučilištu osnovao prvi fotokemijski laboratorij (1912.). na istom sveučilištu je od 1914. godine bio upravitelj Kemijskog instituta. Povukao se nakon Listopadske revolucije 1917. godine, da bi ubrzo otišao u Njemačku i radio u Fotokemijskom odjelu tvornice Agfa. Na poziv hrvatskog kemičara Vladimira Njegovanova dolazi 1920. godine u Zagreb, gdje je na Tehničkoj visokoj školi osnovao Zavod za fiziku i fizikalnu kemiju. Bavio se fotofizikom i fotokemijom.

Pribičević Svetozar (1875.1936.), hrvatski političar. Kao vodeći politički predstavnik Srba u Hrvatskoj i član Srpske samostalne stranke ušao je u Hrvatskosrpsku koaliciju, koju je vodio od 1909. godine. Ulaskom Koalicije u Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba postao je njegovim drugim potpredsjednikom, a odigrao je ključnu ulogu na sjednici Hrvatskog sabora 29. listopada 1918. godine kada su raskinute sve državnopravne veze sa AustroUgarskom Monarhijom. Zagovarao je što brže povezivanje Države Slovenaca, Hrvata i Srba sa Kraljevinom Srbijom i jedan je od potpisnika *Prvoprosinačkog akta* 1918. godine kojim je stvoreno Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca. U novoj državi postao je prvi ministar unutrašnjih poslova (do 1920. g.), a potom u dva navrata i ministar prosvjete (1920.1922., 1924.1925.). Provođio je program unitarne jugoslavenske države sa

centralističkim uređenjem prema kojemu su Hrvati i Srbi dva naziva jednoga naroda. Nakon raskola u Demokratskoj stranci, kojoj je pripadao od 1919., osnovao je 1924. godine *Samostalnu demokratsku stranku*. Istupao je protiv velikosrpske hegemonije i politički se približio Stjepanu Radiću 1927. godine kada je nastala *Seljačkodemokratska koalicija*, koja se zalagala za federalizam i promjenu Ustava. Uvođenjem diktature kralja Aleksandra Karađorđevića bio je interniran u selo Brus u Srbiji, a nakon toga odlazi u Pariz te u Prag gdje je i umro.

Radić Stjepan (1871.1928.), hrvatski političar i publicist. Na hrvatsku javnu scenu ulazi 1895. godine kada je kao student prava na zagrebačkom Pravnom fakultetu sudjelovao u spaljivanju mađarske zastave na Trgu bana Jelačića. Zbog toga je isključen sa fakulteta te nastavlja studirati izvan Hrvatske. Diplomirao je 1899. godine na pariškoj Slobodnoj školi političkih znanosti i tako postao prvi hrvatski profesionalni političar. Zajedno sa starijim bratom Antunom pokrenuo je i uređivao od 1899. godine list *Dom* i osnovao *Hrvatsku pučku seljačku stranku* (1904.). Sudjelovao je u osnivanju Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba, te proglašenju Države Slovenaca, Hrvata i Srba, ali nije bio sklon brzom i nesmotrenom ujedinjenju sa Kraljevinom Srbijom prije prethodnog dogovora o položaju Hrvatske. U Kraljevstvu/ Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca nije priznavao centralizam i monarhiju pa je odbio glasati za Vidovdanski ustav 1921. godine. Uspjeh na parlamentarnim izborima doveo je do novog naziva stranke: *Hrvatska republikanska seljačka stranka*. Često je zbog svojih političkih uvjerenja bio zatvaran te je u zatvoru 1925. godine odlučio prihvatiti monarhiju i ući u vladu Nikole Pašića kao ministar prosvjete. Stranka mijenja naziv u *Hrvatska seljačka stranka*, a Radić se razočaran povlači iz vlade i približava Svetozaru Pribičeviću s kojim osniva *Seljačkodemokratsku koaliciju*, najjaču oporbenu političku snagu u državi, koja traži federativno državno uređenje i promjenu Ustava. Zbog svojih čestih javnih govora i beskompromisnih kritika režima postao je meta srpskih radikala. Puniša Račić, srpski radikal, izvršio je 20. lipnja 1928. godine atentat u Narodnoj skupštini na zastupnike HSSa i pri tome ranio Stjepana Radića. Nakon operacije i povratka u Zagreb zdravlje mu se pogoršalo (bolovao je od dijabetesa) te je 8. kolovoza iste godine umro. Pokopan je u

mirogojskim arkadama, a na posljednji počinak ispratilo ga je više od 100.000 ljudi.

Siegfried, stari skandinavski Sigurd. Lik iz germanske srednjovjekovne književnosti (*Saga o Nibelunzima*). Utjelovljuje njemačkog (germanskog) junaka.

Stojadinović Milan (1888.1961.), srpski političar. Bio je član Radikalne stranke i zastupnik u beogradskoj Narodnoj skupštini. U nekoliko navrata bio je ministar financija. Suosnivač je i predsjednik *Jugoslavenske radikalne zajednice*, te predsjednik jugoslavenske vlade (1935.1939.) i ministar vanjskih poslova. Provodio je velikosrpsku hegemonističku i centralističku politiku te se suprotstavljao rješavanju *hrvatskog pitanja* zbog čega ga je knez Pavle Karađorđević otpustio. Bio je zagovornik zblizavanja sa fašističkom Italijom i nacističkom Njemačkom. Uhićen je 1940. godine i predan Britancima koji su ga deportirali na otok Mauritius (Mauricijus) u Indijskom oceanu. Nakon što je 1948. godine oslobođen, emigrirao je u Argentinu gdje je i umro.

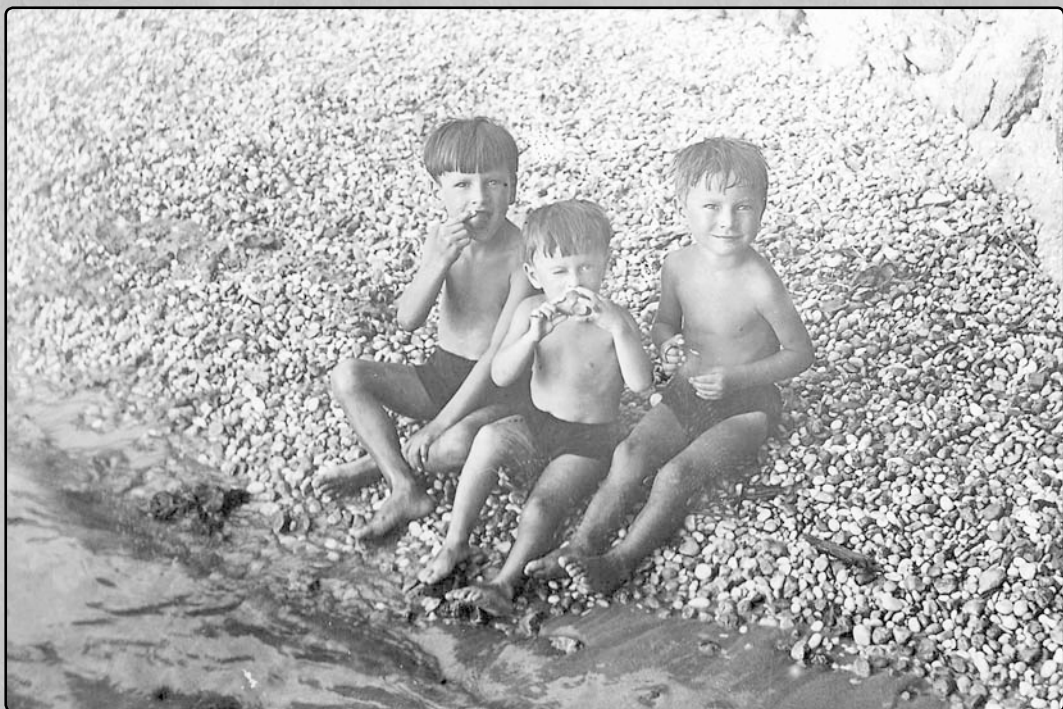
Trinajstić Dinko (1858.1939.), hrvatski političar i pravnik. Rođen je u Vrbniku, a pripadao je drugoj generaciji istarskih narodnih preporoditelja. Nakon studija prava, odvjetničku praksu obavljao je u Krku u kancelariji svoga ujaka i istaknutog narodnog preporoditelja dr. Dinka Vitezića. Od 1894. godine vodio je odvjetničku pisarnicu u Pazinu u kojem je od 1895. do 1898. bio općinski načelnik. U Pazinu je utemeljio i vodio podružnicu Istarske posujilnice nastojeći pretvoriti Pazin u političko i gospodarsko središte Istre. Bio je jedan od osnivača *Đačkog pripomoćnog društva* u Pazinu (1899.), te je aktivno sudjelovao u radu hrvatskog prosvjetnog društva *Družba sv. Ćirila i Metoda za Istru*. Bio je zastupnik u Istarskom saboru (1895.1910.) te potpredsjednik *Političkog društva za Hrvate i Slovence u Istri*. Početkom Prvoga svjetskog rata emigrirao je i uključio se u rad *Jugoslavenskog odbora*, a jedno kraće vrijeme mu je i predsjedavao (nakon Ante Trumbića). Nakon rata i stvaranja Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca postao je član Privremenog narodnog predstavništva. Razočaran odredbama Rapallskog ugovora iz 1920. godine povukao se iz aktivnog političkog života. Potkraj života bio je imenovan senatorom Kraljevine Jugoslavije.

Krk, 1929. - Čedo Žic kao učenik I. razreda krčke osnovne škole

Krk, 1929. - Zdesna na lijevo: Čedo, Branko i Mirjana

Krk, 1929. - Čedo (prvi s lijeva), Mirjana, Branko

Krk, 1930. - Krčki pir (Čedo označen strelicom)

Krk, 1930. - Slijeva na desno: Čedo, Mirjana i Branko s prijateljem

2. bilježnica

Krk, 1931. - Čedo (prvi zdesna), Mirjana i Branko

2. VIII. 1940.

Danas iza večere šetao sam sa Diminićem Dušanom. Kolosalan dečko. Svršeni pravnik. Komunist. Bio je najprvo na Sušaku kod policije, po sudu, onda u Lepoglavi, a sada je interniran u Krku.

Divan drug. Češće ću ići sa njime, mnogo se toga ovako dozna.

Pričali smo o prilikama na Krku, na gimnaziji, na selu. U Sušaku. O tome kakvu literaturu treba davati onima koji se tek odgajaju...

Odličan drug...

8. VIII. 1940.

A inače – počeo sam da čitam, mnogo da čitam. Pa to mi je stvarno jedini posao u Krku...

10. VIII. 1940.

Pred biskupijom smo se svi u horu smijali, a pred „osnovnom školom“ smo Ruskinjama pjevali serenadu: „Crven je istok i zapad“ da završimo vičući: dole polkovnici! Živio SSSR! Trebalo je toj ciganskoj gamadi pokazati šta je Krk i tko u njemu živi...

31. VIII. 1940.

Danas je sa Jelse došao Đuro Vilovčić. Kakav je otišao takav se je i vratio. Jedinu veselu vijest koju je donesao je to da su dole svi crveni.

Stvarno o tome sam i s Dušanom razgovarao, vrijeme radi u našu korist, odlučni čas se velikim borbama približava, stvar je zrela, mjereći historijskim mjerilom čas odluke je udaljen nekoliko sati...

To je utješujuće...

14. IX. 1940.

Subota, Zaziv duha svetoga. Počela je škola, prva manifestacija, ponovo oživjelog đačkog života, išli su u crkvu da sjedeći s potpunim – bar većina višeškolaca – nerazumjevanjem za teatralnu ceremoniju koja se odigrava na najjeftinijoj pozornici što ju svijet pozna oltara, gledajući glumu najnesposobnijih glumaca, koji su u apsurdu današnjeg apsurdnog vremena, a ojačani tradicijom mnogih vjekova, najbolje plaćeni, dokažu idući već u redu do crkve i od crkve, da su đaci, da žive u doba, kako knjige vele – najsretnijem – čemu je mogući dokaz nesloboda naroda i mišljenja i čega je najjača manifestacija – u kojem oni sve rade – oni su rođeni, jer to je sreća ne morati misliti, biti automat, tako kažu, makar liječnici – koji inače nisu sretni, jer mogu da misle – takve šalju u ludnicu – crkva: blago siromasima duhom jer je njihovo kraljevstvo nebesko...

Da i doziv duha svetoga, je prva manifestacija tragike đačkog života, koji bi trebalo da se odgaja za samostalne ljude, a stvara se iz njih automat, koji ukoliko, što je na sreću često slučaj, nisu sami individualno jaki da se obrane od kaljuže paragrafa i propisa, ostaju guba, akademski naobražena guba ljudskog društva...

Svršio sam da čitam „Kardinal Santerna“, roman koji bi imao pretenziju da bude duboki psihički roman karakternih ličnosti, ali odlično vođen u početku pod kraj dokazuje apsolutni smisao za jačinu ljudske strasti probuđene u strahu, i umjesto snažnog romana postaje apoteoza svećeničke čistoće, umjesto dobrog romana postaje razvodnjena limunada, a samo zbog jednog krivo rješenog momenta, koji je uostalom bio potisnut nešto malo na kraj knjige tako da čitav roman premda je sav jedna

borba, ne rješava uopće nikakav problem, a ni nema, što još gore djeluje, dramskog zapleta koji je potreban da bi se ispravno dalo psihloško stanje jedne takve strasti.

Iza kina sam šetao s Radom i Đurom, raspravljali smo o komunizmu, izgleda da je i on malo ljevičarski nastrojen, ali nije potpuno, a opazio sam da se o tome mogu s njm da upuštam u debatu o tim stvarima...

17. IX. 1940.

Popodne sam šetao sa Rikom, frizerom; dogovorili smo se za rad, za prevednu stvar, za stvar bolje budućnosti: naime ja ću raditi sa gimnazijalcima; a od drugih drugova biti ću u vezi samo sa Rikom; dobijat ćemo naše listove i našu štampu; tako da sad se po prvi put počinje u Krku da radi ozbiljno i organizirano...

18. IX. 1940.

Popodne sam se pržio na moru. Najprvo sam išao do Sv. Lucije gdje mi je Riko predao naše listove. A onda sam se skoro do četiri sata pržio na moru na – Dražici – sa Sonjom bila je na kupanju u badekostimu a ja u odjelu...

20. IX. 1940.

Jedino što mnogo radim to je čitanje. U zadnje vrijeme mnogo čitam: Zlosretnica, Ravnodušni ljudi, Konfekcija, Moj život, Bilteni, upravo gutam stranice.

23. IX. 1940.

Iza večere razgovarao sam sa Rikom; dao mi je knjige; počinjemo ozbiljnim radom...

25. IX. 1940.

Konačno je sigurno. Prekosutra idem u Zagreb. Dobio sam pismo od Fifića, tako da sada spremam koji dokumenti trebaju.

Upravo sam čitavo jutro proveo u čitanju završivši od Gorkoga „Moj život“, a popodne „Stvaranje novog svijeta“ od Iljića.

Inače šetao sam sa Rašpicom, odgajam dečka, a razgovarao sam i sa Radoševićem i Denonom; dogovorili smo se za daljnji rad.

26. IX. 1940.

Jutros sam bio u vinogradu. Berem grožđe i smokve za Zagreb. Popodne sam šetao sa Vilkom, pa onda Milohnićem, razgovarao o Zagrebu; o studijama, sjećali se školskih dana. Sutra putujem; Branku Butkoviću sam dao knjige.

Počeli smo s ozbiljnim radom koji ćemo pojačati čim se vratim iz Zagreba.

Jutros je dečkima u školi jedan Jezuita govorio – o komunizmu – zbog toga sam razgovarao sa Rikom iza večere o tome; dečki misle izdati letak time u vezi. Da sam ja u Krku, letak bi odmah izašao, ovako morat će oni sami da se time pozabave. Ukoliko ne bude taj posao mene čekao dok se vratim iz Zagreba, tako je nešto bio Riko rekao.

Zagreb 29. IX. – 4. X. 1940.

Došao sam u Zagreb da se upišem. Nešto se je izmjenilo. Prije sam dolazio u Zagreb na odmor, za rasonodu, ne kažem da nisam katkada imao i posla, ali taj posao je nastao za to jer sam išao u Zagreb, a sada išao sam u ZGB, jer je bilo posla. Objekt i subjekt zamjenili su svoja mjesta i pri ovoj zamjeni stradao sam ja, jer sam trčao osam dana...

Upisao sam farmaciju...

Krk 4. X. – 19. X. 1940.

Vratio sam se iz Zagreba...

Inače u Krku je počeo jednolični život. Istinabog – nije dosadno – čitav dan sam u apoteci; radim – prakticiram.

Slobodu od 1 – 3 popodne upotrebim sa dečkima na proučavanju materijalističke dijalektike, a šetnju od 6 – 8 h nije teško učiniti nedosadnom...

14. X. 1940.

Popodne sam razgovarao sa Rikom, dao mi je neke knjige, a i oprostili smo se, on sutra odlazi.

15. X. 1940.

Potpuno ništa nova. Radim dijalektiku. Riko je danas odputovao. Videćemo preko koga ću sada da dobijem literaturu...

17. X. 1940.

Dijalektiku obrađujemo stalno. Thailheimnera svršavamo a u pripremi imamo već Buharina i Filipovića...

22. X. 1940.

Dan debate. Iza objeda Vilko, Đuro i ja, o Machiaveliu; o državi. A navečer – Vilko i ja pa Rado i ja – o egoizmu koji vodi čovjeka u zajednicu i vjerskom egoizmu – teška debata; Vilka sam i uvjerio i dokazao mu, dok je Rado stalno odvrđavao debatu na drugi kraj i na drugo pitanje. Ipak mi je uspjelo da mu dokažem – da ne pozna ni dijalektike ni materijalizma. Vjerujem da je on sam toga svjestan, tek mi je drago da sam ga kao takovog raskrinkao pred Vilkom, koji je uostalom i imao takovo mišljenje o njemu; što mi je najdraže pred Đurom, koji je slušajući te debate dobio volju da čita i proučava dijalektiku, a to je najteži i najveći korak postajući Marksista. Od sutra dolazi i Đuro da sluša – Buharina...

To smo već odavno želili...

23. X. 1940.

Jučer smo imali novog slušača dijalektike – Đuro. Osjećam da će taj dečko postati potpuno ispravan...

26. X. 1940.

Jedna novost koja mene, a i sve naše jako veseli, je to da se je Mavrović počela interesirati za našu literaturu. Jasno da joj dajem na čitanje – naše knjige, i mislim da će ona uz Đuru, i Škoričku sačinjavati trio obraćenika ove godine.

Danas je subota – nema ni govora o tome da nisam bio u kinu. Ali o krčkim filmovima pisati svoje mišljenje – to nema smisla...

27. X. 1940.

Danas sam čitav dan slobodan. Šetnja ujutro – šetao sam sa Ljerkom – i Grbin. Mislio sam najprvo da probam što kod Ljerke – ali sad ću nastojati da što češće šetam s njom i da dolazim u debate – o dijalektici, materijalizmu, Marxizmu – kako bi mogao konačno da stvorim od nje, našu idejnu pristalicu...

Čitao sam: „Biologija i društvo“...

4. XI. 1940.

Danas ništa osim: svršio Buharina i počeo da radim Filipovića. Uopće odlučio sam da kroz ovu godinu dana – postanem dobro obrazovani ljevičar. Sama stvar biti obrazovan – čovjeka veseli a onda to je i potrebno – jer tek kad se stvar upozna može se biti njezin pristalica.

Tim više se to zahtjeva – od čovjeka intelektualca. Jer stvarno postoji razlika između nenaobraženog i naobraženog čovjeka. A konačno moramo da imamo kadar spremnih ljudi, i ukoliko taj kadar bude veći u toliko sam sigurniji u i poslije revolucije...

12. XI. 1940.

Dobili smo instrukcije o konspiraciji. Pročitao sam ih dečkima.

14. – 18. XI. 1940.

Doznao sam jednu neobičnu zgodnu stvar koja bi u izvjesnom momentu mogla da znači ljetovanje u Lepoglavi – naime da je od Sušačke policije došao povjerljivi akt, u kojem me se tretira kao opasnog komunistu, čak centar propagande – u svakom slučaju komplimenti...

Pismo nisam dobio nikakovo, a paket – mislim da bi on već mogao biti uzrok ovog cirkulara. Ali vidjet ćemo...

21. XI. 1940.

Blagdan. Mnogo magaraca – jer su došli na regrutaciju, a mnogo i dvonožnih magaraca i magarica – koji su došli na regrutaciju „Majci Božjoj od Zdravlja“ sa svojim ranama, reumatizmima, bolestima tjelesnim i duševnim, stvarnim i umišljenim, sadašnjim i onih budućih, svojim i onim svojih bližnjih. Povorka – bolesnih, premda su potpunoma zdravi koju predvodi zdrav premda je potpunoma bolestan tjelesno – a okarakteriziran zlobom ili glupošću i kojem slučaju bolesnih vodi oboljele, i hereditarno opterećene endemičnom religijom.

Malo više recepata, malo više posla, mnogo više „izvolite – hvala“ i „klanjam se“ – i jedno čitavo lutanje popodne... Šetnja s Diminićem i Kosićem... i razgovor sa Randićem. Dečko je sasvim ispravan; a svojim nazorima i spremnošću da radi zreo za banovinsko lječilište (Lukarić).

Sporazumjeli smo se, on je suglasan. Uspjet će...

22. XI. 1940.

Ništa. Čitav dan ništa. Osim generalne probe za maturantsku zabavu. Pozdrav – Vilko. Dobro, pjevanje je također bilo dobro. Pa Kancelarićev „Monolog“. Pa Nušićev „Anafalbeta“ sa Radićem su dobro izvedeni i odigrani.

Sutra je ples. Visokoškolci dolaze sutra. Moramo se pobrinuti za „Š. D.“ uredio sam sa Randićem. („Š. D.“ = španski dobrovoljci – na napred pomenutoj maturalknoj zabavi, po Čedu, Randiću i drugarici Radović uzet novac od ulaznica za španske dobrovoljce – napomena Riko).

25. XI. 1940.

Randić je izvršio svoju dužnost. A danas sam obradio od Lenjina „Karl Marx“.

27. XI. 1940.

Uvijek jedno te isto. Vjerujem da su – teoretičari dijalektike živjeli u Krku ne bi nikad došli na pomisao da je sve proces. Jer u Krku je – žabokrečina. Kad izađem

iz apoteke čini mi se kao da čitava atmosfera Krka, atmosfera zaostale vode, pune komaraca i žaba.

I novi činovnici i novi učenici izgledaju mi kao zrnca prašine vjetrom nanese u ustajalu vodu, a vjetar je režim. I nigdje se ne osjeća tako vjetar režima kao u Krku – valjda zato što smo na izloženoj tači.

Uopće čitava perspektiva je komična – sve je skućeno, zbijeno, ustajalo – i ti pogledi i nazori i moral, kultura – sve pod zaštitom sv. Kvirina i Josipa.

Pa i radio – ima u Krku posebno značenje, on pa politička „krušija“ – radio pere rublje – a duše – to se sa radijem samo blati...

Strašno glupo, i radio i atmosfera – i Picard i Krk i ja... i moj dnevnik...

28. XI. 1940.

Bura zavija – snažno i strašno. Divlje, neizrecivo divlje... more se dimi, a prozori se nadimaju kao grudi sedamnaest ili osamnaest godišnje djevojčice koja prvi put daje ili prima poljubac.

Ulice su prazne – ali ne i puste, bura ili je oživjela kuće, kao mlade djevojčice nadimlju se, a svetiljke njišući se stvaraju čas tamu, čas svjetlo – sve izgleda kao jedan rendes u hladnom zimskom milieu...

29. XI. 1940.

Bolfek mi piše o stvarima koje me zanimaju – tek o tome nije zgodno da pišem u dnevnik – moram da mu pošaljem novac.

30. XI. 1940.

U nizu mnogih još jedna subota. Već po tradiciji je subota dan koji se redovito iščekuje... Ranije dok sam bio đak subota je bio dan kad sam popodne bio potpunoma slobodan, premda nikad nisam bio preopterećen učenjem koje se sastojalo od najviše 10 minuta dnevnog rada, a onda subotom sam išao u kino – tako da je to bio dan redovite promjene u najredovitijoj monotoniji Krka, gimnazije – i života u Krku...

30. XI. 1940.

Paul Muni – Zola. Ta dva imena su dovoljna da se označi vrijednost filma. Odlična gluma, divna radnja, inscenacija na visini glume, jak sadržaj. Zola je dat u svom najjačem momentu u aferi Dreyfus.

Zola je dat u jednom isječku u cijelosti, cjelovit u jednom djelu. Ne igra riječi nego snažan film, ne – simpatična ličnost – nego svjetionik jednog doba, ne pobjeda ideja – nego stvarnost; ne iluzija – nego aludiranje; ne simpatičan događaj – nego jaka gluma – Paul Muni – Emil Zola – J'acuse...

1. XII. 1940.

Novi mjesec – zadnji mjesec – svršetak godine – a godišnjica početka „jedne epohe“. Ironija. Izvinite...

Prvi decembar. Dan slave, silnom snagom sokolskom. Sokoli ne žale trud. Pardon.

Danas sam šaljiv – jer je dan šaljiv, raskrstivši sa iluzijama – kojima se raskrštava na prelazu iz dječaćeva u odraslost. Ali nisam još odrastao. Tek sam orijentacijom stalan. Kao da sam odrastao...

Nekad sam – na prvi decembra – tada sam to pisao velikim slovom – oblačio crvenu košulju, svečano pozdravljao sa „Zdravo“, nisam govorio drugačije nego „jugoslavenski“ jer ni jedan drugi jezik nije dostojan crvene košulje. Ali ova crvena košulja

– nije bila crvena; ona je bila i danas je simbol – najcrnijeg nacionalno-kapitalističkog šovinizma. Ali pardon, ja sam danas sarkasta, jer „Sokol“ treba da odgaja čvrste karaktere i značaje. Ironija. Izvinite...

Bio je danas ples – „Sokola“, dostojan „Sokola“ premda je dekoracija pokazivala aspiraciju na „Gala“ zabavu, ples je bio žalostan, štimung nikakav, „Sokolska zabava“ oprostite.

2. XII. 1940.

Danas je običan dan. Svagdašnji dan – glupo radim u apoteci i razmišljam malo o sebi.

Ja nemam djevojke, mislim u Krku. I to me smeta. Osjećam da mi to nedostaje. Htio bi naći djevojku – a nemam određenih aspiracija...

Uopće razmišljam o sebi – ja sam poseban tip, pokvaren tip. Oh stvarno sam pokvaren. Ali tome nisam ja kriv – nije to ni odgoj, možda, tek malo. Ja sam podao tip – suknjar – tip.

Analizirajući sebe ustanovio sam – ja sam kronično zaljubljen, sposoban sam da na jednom plesu petorici djevojaka tvrdim da sam zaljubljen u nju, i stvarno jesam zaljubljen – ali samo dok joj to pričam – potrebna mi je djevojka – netko tko će biti – glupo nježan s menom, tko će biti sasvim moj – ali ja mogu biti svačiji jer dok dođem do toga da nekoga stišćem za ruku ili ljubim ja sam zaljubljen u nju – da za dvije minute kasnije budem isto tako zaljubljen u drugu – i ne varam ni jednu, varam obadvije, sve varam, jer varam sebe. Sebe – autovaranje, kriminal prema meni samome. Ja sam kriminalni tip kao subjekt da objekt kriminala budem ja sam. Unutarnji kriminal – ja – tip – objekt i subjekt – a u tom sukobu mene u subjektu i objektu stradavaju oni atributi mog kriminala nad samim sobom – oni koji su i uzrok mene kriminalnog tipa...

Osjećam da netko ovo naziva „ženskar“ čak netko i „suknjar“ a ja plaćem nad samim sobom – jer ja sam tragičan, tragika, tragedija...

Htio sam da postanem egoista – da bi prestao da budem sentimentalno tragičan, jer onako kako drugi zamišljaju egoizam takav sam egoista ja sada. Osjećam da to nije pravi egoizam – ovaj moj – jer ja uzimam – ali još i više dajem, dajem sebe, svoju ljubav – svoju tragediju – htio bi da budem egoista koji samo uzima, a ništa ne daje. A to ne mogu...

Možda je to krv davnih predaka – mađarskog čardaša – i sentimentalnost toplih zvijezda toplog Dubrovnika, možda opojnost mladosti na moru. Ili pak i jedno i drugo i treće.

Ali ja sebe žalim – i kao subjekt i objekt – i u tom momentu postajem nešto treće – postajem ono apsolutno što ne postoji – bog u koga ne vjerujem. Fikcija. Ja ne mogu biti treći, ja ne mogu biti ni drugi ni prvi – ja mogu biti samo i prvi i drugi i treći sve u jednom, bez ijednoga, sinteza triju fikcija – spiritus kantaclikcionis – subjekt, objekt i apsolutno...

To je tragika – biti trojedan – a ne moći doživjeti sam sebe.

3. XII. 1940.

Hodi – sposoban sam da volim, ljubim, uzimam, dajem.

Djevojko – jesi li realna...

4. XII. 1940.

Poslao sam samo novac Bolfeku. Sada ću barem da dobijem od njega knjige i pismo. I pisao sam mu pismo. Pitao sam ga takve stvari koje me neobično zanimaju, univerza je zatvorena, đaci štrajkuju...

No vidjet ćemo...

14. XII. 1940.

Danas nadgledavam spravljanje ulja. Čitavo jutro od deset pa do tri popodne. Gledam ljude, uljike, toš, konje i ulje – sve u svjetlu uljanica, pod niskim krovom toša. Čudno je to – spravlja se ulje – a ja gazda, gospodar, zamjenjujem tatu – gledam sve to, moja sjena je ogromna, jer uljanice su niske, a ja sam svemu tome tuđ. Ne bi mogao čak ni reći da me ljudi interesiraju – nisu to ni snuždeni siromaci, ni bogati gazde, mediokriteti, svi piju i rade, a više galame, gube se u pari kipuće vode kojom se polijevaju uljike, a sjene njihove pomiču se zidom, tiho još tiše od njihove galame.

15. XII. 1940.

Skupština „zajednice doma i škole“ zato moram čitavo jutro da odsjedim u apoteci, da dvorim stranke, da vičem i molim i hvala i klanjam se...

Glupo...

Popodne je osnivačka skupština Sportskog kluba u Krku. Osnovali smo naš klub, premda ima u njemu naših protivnika, mislim da smo konačno učinili korak dalje. U odboru su naši ljudi u većini – a onda je sve dobro.

16. XII. 1940.

Zaboravio sam upisati – u subotu sam dobio knjige od Bolfeka. Baš one koje su nam trebale. Tako da sada smo za momenat opskrbljeni...

17. XII. 1940.

Predao sam novac za Š. D. – i sada je stvar potpuno u redu. Knjige cirkuliraju okolo, dečki se odgajaju.

25. XII. 1940.

Božić. Osjećam da sam odrastao. Nekad, sama svečana odijela koja su se kretala na ulici, zatvorene radnje – čestitanja. To je bila duševna senzacija, dečka koji je još imao naivnu dušu, kojoj je mnogo štošta stvaralo senzaciju.

Dugo sam bio takav, a onda je počelo uništavanje iluzije, mjenjanje tradicija, mijenjanje mišljenja, i čitavog kompleksa unutar koga se razvijao moj život.

Ali ipak Božić je još i lane bio za mene drugačiji dan nego ostali, premda sam sâm sebe uvjeravao da Božić nije doživljaj sve ove godine. Nikad mi Božić nije bio tako odvratn kao ove godine.

Jer uzalud – ne može čovjek a da se ne sjeti makar i nesvjesno mladih dana kada sam iščekivao Božić, kitio bor, krao mahovinu, a snizivao jakost sjaja petrolejke da bolje vidim u ugodnoj tami božićnih večeri sjaj – ukrasa na „boru“. Tim intenzivnije osjeća čovjek bol za minulim iluzijama što mi veća bol vlada dušom na godišnjice iluzija. A danas mi je teško...

S. je otišla, tamo preko mora i planina, u sjeni Alpi, nad smrznutim Bledom ogrnutim u snijeg, ona možda gleda kroz prozor i zaplakane oči – gleda a ne vidi – i misli na svoju bol, teško sređuje svoje misli, kao da joj prsti kojim se je uhvatila za

glavu nedaju da vezuje svoje misli u logički red. I ona gleda Krk i ona misli na svoju bol...

Ni da joj nije bila nanešena nepravda ona ne bi danas bila tu, ali bi se vratila... ja ću Te se i sjećati kao što se prijatelj sjeća.

26. XII. 1940.

Sve gledam i promatram ovaj Krk – ljudi su strahovito glupi. I pokvareni i podli. Svi – svi – bez razlike.

Gledam i čudim se. Ne vidim jedne kičme, ne vidim jednog čovjeka. Sve se straniji osjećam u tom Krku. Da nema Vilka, ne znam što bi iz sebe učinio. Jedva čekam da se maknem da odem, da promijenim ambijent... da nađem nove ljude pa makar neznam kako pokvarene – ali samo nek ih ne poznam...

S. su osudili – kaznili. Bez saslušanja – nevinu. Nanijeli su joj nepravdu...

Mnogo mislim na nju. Srećom pripremamo „Silvestarsku zabavu“ pa radeći, prestanem da mislim – onda mi je lakše. S. ...

28. XII. 1940.

Čitav dan radio sam za „Silvestrovo“ – pravio plakate – našao suradnike, bio sam u poslu. Čitav dan sam radio – čitav dan čekao sam poštu, i pismo od S. Priznajem, danas nisam ništa dobio, bio bi razočaran – ali S. je pisala.

Tuži mi se i plače. Nema suza – jer ih papir ne podnaša, ali vidim ona je dešperatna. Mislila je da će je otac shvatiti – a otac... Ako joj se otac promjeni – ljudi su uništili jedan život.

Nisu S. samo dali nepravedno ljagu, oni su još uništili budućnost... pa to je strašno, to je ubistvo – ljudi su ubojice...

S. S. strašno je to...

29. XII. 1940.

Pisao sam S. Odgovorio sam joj na njen list. Nakon što sam popodne razgovarao sa profesorom i u S. ime ga zamolio da piše njenom ocu – da ga nagovori da promjeni odluku... Zato sam joj odgovorio da joj moje pismo donese bar tračak nade, da osjeti da ima netko tko ju razumije, tko ju shvaća – tko znade kakvu ona gorku čašu pije – i usto saosjeća kao da je i njemu namjenjena...

... Neka Ti Nova godina bude sretnija, neka Ti bude sretna.

S. – ne zaboravi – imaš prijatelja...

31. XII. 1940.

Silvestrovo – Stara godina – završava jedan dio bezdjelnog vremena. 1940 – prolazi, odlazi – a dolazi 1941. Uvijek iste fraze, jer su uvijek isti događaji. Uvijek iste nade – jer su nas prošlogodišnje razočarale. Uvijek nove odluke – jer lanjske nismo mogli izvršiti.

Glupo – a nužno. Zašto da baš noćas u dvanaest sati nastupi promjena koju već čekam pet ili šest godina, a mi stariji i dvadeset i više...

To je iluzorno – glupo. A opet možda i potrebno. To su one prave nade koje se nikad ne ispune – a to su i ideali jer oni su nedostiživi.

Jeli i S. stara godina – zar će i njoj noćas u dvanaest sati da se sve zduboka promjeni. Ja osjećam svoju slabost što pitam, ali to je i herojstvo – pitati otvoreno sam sebe – ali danas je Silvestrovo.

31. XII. 1940.

Večeras je klupska zabava. A da se monotonija Krka prekine noćas su pobacali letke protiv kluba – sumnjičeći nas kao komuniste...

Ipak zabava je uspjela. Štimung odličan – zabavljanje odlično – bio sam neka vrsta konferansijera – a najprvo sam bio administrator pa plesač da ... 1. I 1941. počnem piti i onako...

Danas na „Novu Godinu“ donio sam odluku da neću više pušiti.

30. I. 1941.

Danas je umro jedan čovjek. Umrlo ih je mnogo, mnogo ih je umrlo, čitava vojska, mnoštvo, čitavo mnoštvo lijesova, smrtnih povorki. Ali nije svatko imao sprovod – toliko je mnoštvo onih koji su umrli. Čitav svijet oplakuje mrtvace – ali mnogo ima mrtvih koji nisu oplakani – to su oni, neznani, koji nisu ni kraljevi ni prinčevi, a umiru – incognito – putuju incognito. I mnoštvo, puno njih, gomila, incognito, vojska – bezimena vojska – koja daje biljeg čitavom društvu, oni koji oplakuju i oni koji umiru, oni inconum, i incognito – svi oni umiru i izgleda da čitavo društvo umire... a stvarno umro je jedan čovjek.

U tri sata popodne umro je, a zvona su zvonila i oplakivala ga u četiri sata – čitav sat zakašnjenja, a kroz taj sat koliko je incognito njih umrlo, a zvono je samo jednoga oplakivalo i zvona su imala zakašnjenje ali nisu zvonila incognito – jer inconuni ne plaćaju zvona. A zvona imaju zakašnjenje i ne zvone incognito...

Zvao se Gajo Bonifačić. I zvona su mu zvonila, a ja sam pravio praške – nekome tko je bio bolestan – i zvona su zvonila, a nisam uopće ni mislio da će i meni nekad zvoniti, a jedna je žena brisala prašinu i rekla da će njoj nekada zvoniti – tom, tom – plaćena su zvona zvonila – a netko se je rodio dok su zvona zvonila, a netko je uzimao na svoj prst bračni prsten u njihovom zvuku, netko je lumpao – a zvona su imala zakašnjenje, i jedan čovjek je umro. A jedan inconum – došao je na nečija vrata i pružio ruku na milostinju, i on je mislio da je živ – a pružao je ruku i bio incognito, a zvona su zvonila u zakašnjenju...

A ja – nisam imao ni jedne misli dok su zvona zvonila, nisam ni mislio koliko njih incognito umire, radio sam praške – savršeno ravnodušan, bez savršeno i jedne misli – a zvona su imala zakašnjenje, a jedan čovjek koga sam poznavao, sa mnoštvom onih – inconum-a – je umro. A zvona su imala zakašnjenje. I mnogo ima mrtvaca, gomila, vojska..., a ja sam bez misli – a zvona plaćena u molu i zakašnjenju zvone. Jedan čovjek je umro. Tom, tom.

Večeras sam trebao sa S. i B. da idem u kino – ali večeras nema kina... propala mi je jedna ugodna večer... a nema kina.

14. II. 1941.

Popodne je bio u apoteci – Dušan Diminić. Pričao je o svom ljetovanju u Sušaku kod policije... Užas jedan. Postupaju s ljudima gore nego životinjama. Na vrhu batine hrane dotrajali sistem, udarajući o tabane prvoborca – hoće da nadjačaju – huk štropota rušenja jednog poretka...

Pročitao sam ovih dana od R. Bosanca: „Kuća oplakana“... Njihov život u sjeni naših „najmodernijih kaznenih zavoda“.

Istina kroči napred. Silno i neumoljivo. Batina je preslaba da na sebi drži jednu staru i dotrajalu tešku ruinu. Bajonete su za sve dobre – osim da se na njih nasloniš...

24. II. 1941.

Iza večere – trebao sam i jesam sa Rikom prošetao – govorili smo o mojem putu u Zagreb...

27. II. 1941.

Danas imam mnogo posla – osjećam da ću ga sutra imati još i više. Trebam da posvršavam poslove u apoteci, a i sa drugovima, a sutra imam i sat instrukcije, i moram se šišati. A Blanku neću nikako propustiti da otpratim u školu i dočekam iza škole...

Zgb. 4. III. 1941.

Danas sam konačno nabavio – Anti Diihring i knjigu od Pavlova. To mi je naročito ležalo – da nabavim...

Knjige za Diminića su već kod Fičićevih – i sutra moram da se javim tamo da ih uzmem.

Sutra imam da odem do Bolfeka, do Dine, a moram i Benzingera da potražim...

Zgb. 5. III. 1941.

Rešivši taj posao za tatu – otišao sam do Bolfeka. Anti Diihring nisam dobio – ali dobiti ću ga sutra, a „Razvitak Socijalizma od utopije do nauke“ kao i „Manifest“ potražio sam kod Trinajstića tako da ću i to sutra dobiti...

Tu sam i uzeo knjige za Diminića – tako da sam obavio sve što mi je u Krku naređeno...

Iza ove vizite otišao sam kod Dine... donio sam joj poruku iz Krka, a i pričali smo malo o prilikama i situaciji...

6. III. 1941.

Od Bolfeka sam dobio Anti Diihring, a od Trinajstića brošure i knjige za dečke u internatu.

Baloner smo brzo kupili – otišao sam do Dine – ali nije pripremila stvari – naći ćemo se pred menzom večeras.

Konačno sam zapakovao stvari i večerao. Stvari odnesao na kolodvor i potražio Dinu; donijela mi je „Izraze“ i „Jazavac pred sudom“.

12. III. 1941.

Opet sam jednom prekršio svoju riječ. Rekao sam – neću tako skoro prekoračiti prag Gottvaldovih, a danas sam bio u kući. Zašto? Zato što tamo stanuje B..... Zato što me je B..... zvala. Zato što je volim...

Osjećam da mi je bilo teško – ne dolaziti k njoj. Ali svejedno još nisam sjedio u fotelji, još nisam bio u njenoj sobi...

Bio sam slab – nisam održao svoju riječ u tako malom. Međutim znam, da je veća stvar – održao bi je. Izgledalo mi je blesavo, da stojim pred prozorom – da razgovaram s njima, a da ne uđem – jer oni mi čak nisu ni branili što ja dolazim popodne – i čim mi je B..... rekla uđi, odlučio sam da uđem.

26. III. 1941.

Izgleda da će me osloboditi partijskog rada kroz jedno 3 – 4 mjeseca. Dok se rješim tog ispita...

27. – 28. III. 1941.

Jesam li postao gluv za događaje koji se odvijaju oko mene. Nisam. Tek mislim na to kad ću da vidim B.... kad ću da opet budem s njom. Danas ipak moram da upišem ovo mnoštvo suprotnih, kontradiktornih događaja, gledajući ih retrogradno kroz prizmu vremena od nekoliko sati.

Cvetković i Cincar-Marković otišli su u Beč i potpisali naš pristup „trojnom paktu“. Vratili su se iz Beča ravno u zatvor jer su generali izvršili državni udar; Petar II se je proglasio punoljetnim, došla je nova koncentracijska vlada. A noćas je proglašeno strogo pripravno-mobilno stanje. Izvjesne čete su i mobilizirane (one za čuvanje granice i obale); očekuju se daljnja naređenja.

To bi bili objektivni događaji uz koje su vezane nebrojne psihičke pojave, koje sve uz sumornu kišu, i jako jugo stvaraju jednu strašnu, pritiskajuću atmosferu.

Žene plaču, ljudi su blijeđi i nervozni, svi se nekud žure, a uopće nemaju posla.

Dudu³ sam držao jutros u krilu, i igrao se s njom. Nekako samo po sebi, nesvjesno, spontano došlo mi je da ju pitam:

- A ako sutra budem morao u vojsku.

- Ne, neće Tebe u vojsku.

- Ali ako me ipak pozovu.

- Kad se vratiš donet ćeš mi čokoladu.

Naivno djetinjski, ne shvaćajući mislila je da je to putovanje na izlet kao u Zagreb.

Morao sam se nadati takvom odgovoru, a neznam zašto strašno me se je dojmio taj odgovor. Siguran sam: ako me pozovu i ako (?) se vratim neću zaboraviti da joj donesem čokoladu.

29. – 30. III. 1941.

Politička je situacija zamršena. Mislim na međunarodne događaje. Naši sve više pozivaju u vojsku (Sonjin tata je također u vojsci.). Talijani su na motorima, a danas se spremaju da svi napuste Krk.

Međutim nisam uzbuđen, niti uplašen – čudim se sam sebi – gdje su svi drugi izgubili glavu, ja sve to ravnodušno gledam, posmatram.

Vojska prolazi krčkim ulicama, a sve te njihove uniforme, koje ću na nekoliko dana možda i ja da navlačim na sebe, izgledaju mi kao neka neuspjela, provincijska diletantska predstava. Čini mi se kao da se radi o nekom trećem, a ne o meni i mojima.

Možda to izgleda kao da sam djete koje ne razumije sve to, koje ne pozna sve to. Ali ja sam ravnodušan kao da se o njihovim (to njihovim znači „tuđim“) a ne o našim kožama radi...

Vojska stupa krčkim ulicama, sutra ću možda na frontu – a sve mi izgleda kao predstava – u kojoj sam čak i ja sam glumac.

Pa i jeste ovo predstava...

31. III. 1941.

Duhovne vježbe. „Te deum“ za kralja. Talijani evakuiraju Krk. Na brzinu sastavljamo račune za njih.

³ Duda, sestra Dubravka.

1. IV. 1941.

Talijani su evakuisali Krk; nose se stvari na parobrod, ljudi predaju ključeve svojih kuća zancima na čuvanje; osjećam brzinu napuštanja. Vojska sjedi i večera. Dolazi vizija klanja. Njemci nas provociraju – sve bliže i bliže – dolazi vizija – krvi, smrti... jedemo težak kukuruzni kruh – a iz njega se smije vizija gladi.

6. IV. 1941.

Ležao sam u krevetu, i baš mislio ustati da odem do Sonje, mama je stajala na pragu i netko je govorio kako je Malinska bombardirana, dva lica ranjena... odmah sam pomislio na Stokića – zar već danas da počnu neprijateljstva...

Na ulici je već alarm, ljude tjeraju u vojsku, čete se popunjavaju – a stižu i nove vijesti – Njemci su nas napali sa Bugarske granice. Neprijateljstva su počela, Jugoslavija je u ratu, Krk je ostao bez saobraćajnih sredstava.

Danas je Jugoslavija u ratu. Važan je to događaj – to znači naši životi – a ipak nije djelovalo na mene.

7. IV. 1941.

Već je drugi dan rata...

Danas je tako strašan dan. Kiša, blato je svuda, vojna komisija je došla da rekvirira sanitetski materijal...

10. IV. 1941.

Proglašena je slobodna i nezavisna država Hrvatska. Za nas je rat gotov. A perspektive...

12. IV. 1941.

Danas je strašan dan. Čekamo da svaki čas stignu njemačko-talijanske čete. Da okupiraju Krk. Hrvatske zastave na prozorima trebaju da manifestiraju naše veselje nad dolaskom oslobodilačke vojske.

13. IV. 1941.

Uskrs. Blagdan. Najveći voljeni blagdan. Prvi blagdan u državi Hrvatskoj. Sretan Uskrs Čedo. Ovo shvati kao ironiju. Sarkazam, sadizam, apatiju...

Pola naše trgovačke flote je na dnu. „Slavija“ je potopljena...

Situacija je strašna. Neznamo ništa; naslućujemo štošta, za sada ne tišti nas neposredno ništa, a sutrašnjica ne izgleda ružičasto...

15. IV. 1941.

Pred tri godine i mjesec dana, Njemci su okupirali Češku. Pred mnogo godina i mjesec dana ubijen je Gaj Julije Cezar; Pred 20 godina manje 10 dana Talijani su napustili otok Krk. Danas talijanske trupe su ponovo u ime Nj. V. Kralja i Cara uzeli u posjed otok Krk. Danas – proglašeno je legge Marziale.

Rano, rano jutros dok sam još sanjao (ne sjećam se o čemu) možda i o B....., čuo se je šum, sličio je na avionski.

Već davno nismo u Krku vidili parobroda, već dugo nismo čuli njihovu buku. A danas došlo je dvadesetak brodova; obučen u kaput, nagnut na prozor, gledao sam u hladno proljetno rano jutro, pokriveno oblacima, u kojem se čuo strašan zvuk, akordi jednog mola, strašna simfonija neizvjesnosti, jer to je već bila žalosna budućnost.

U zelenim sivim uniformama, trčecim korakom prošli su talijanski vojnici preko trga, da bi se drugi odred, pa treći, pa odred s topovima zaustavio na trgu.

Gledao sam. Vidio sam. Na Rajčičevoj kući visjela je hrvatska zastava. Zastava koja je izvješena da označuje naše veselje nad osnovanom državom Hrvatskom. Jedan talijanski vojnik uzverao se je na prozor, jednim spretnim potezom – nestala je hrvatska zastava, jedna trobojna krpa, koja od danas ne smije da se vije – jer ne dozvoljavaju nam da vijemo i gledamo jedan fragment, jednu fikciju...

Krk je okupiran po Italijanskim trupama... Vojnici stupaju, vojnička čizma lupa po krčkim ulicama, vojnički kamioni lete krčkim ulicama...

Krk je okupiran po Italijanskim trupama... Fikcija hrvatske zastave više se ne vije, talijanske zastave lepršaju po Krku...

Krk je okupiran po Italijanskim trupama...

Škole su zaposjednute po vojsci, iluzija da će B..... doći u Krk da nastavi školu gubi se, pred prehladnom i prekrutom realnošću.

Krk je okupiran po Italijanskim četama.

Krk, 1931. - Čedo (označen strelicom) s bratom Brankom, sestrom Mirjanom i ocem Ivanom

Abecedni tumač imena

Buharin Nikolaj Ivanovič (1888.1938.), sovjetski političar i marksistički pisac. Zbog svojih političkih uvjerenja često je u carskoj Rusiji bio proganjan i zatvaran. Nakon Veljačke revolucije 1917. godine vratio se u Rusiju da bi nakon boljševičkog preuzimanja vlasti postao glavni urednik stranačkog lista *Pravda*. Od 1926. do 1929. godine predsjedavao je Kominternom (Komunističkom internacionalom) i prometnuo se u jednog od najznačajnijih marksističkih teoretičara. Obnašao je mnogobrojne visoke dužnosti u vrhu boljševičke stranke, ali je pao u Staljinovu nemilost 1937. godine zbog protivljenja nemilosrdnoj kolektivizaciji sela. Optužen je za veleizdaju i 1938. godine strijeljan je u Moskvi.

Cezar Gaj Julije (100. g. pr. Kr.44. g. pr. Kr.), rimski vojskovođa i državnik. Uspješnu vojnu i političku karijeru započeo je u Maloj Aziji. Vojne pobjede dovele su ga na položaj vojnog tribuna, a postao je i *pontifex maximus* (vrhovni svećenik). Vojne uspjehe u Španjolskoj (Hispaniji) okrunio je sklapanjem Prvog trijumvirata 60. g. pr. Kr. sa Markom Krasom i Gnejom Pompejem. Nakon Krasove smrti i raspada trijumvirata dolazi u sukob sa Senatom i Pompejem iz kojega izlazi kao pobjednik. Proglasio se doživotnim diktatorom 46. g. pr. Kr. što ga je dovelo u sukob sa senatorima i pristalicama republikanskog uređenja. Proveo je mnogobrojne reforme (uprava, vojska, kalendar). Svoje vojne pothvate opisao je u memoarima. Ubijen je u Senatu (zgrada Pompejevog kazališta) 15. ožujka 44. g. pr. Kr. za vrijeme Martovskih ida (svetkovine u čast boga rata Marsa). Od njegova nadimka nastali su kasniji vladarski naslovi: latinski *caesar*, talijanski *cesare*, njemački *Kaiser*, hrvatski *cesar* i *car*.

CincarMarković Aleksandar (1889.1947.), srpski političar. Kao ministar vanjskih poslova potpisao je u Beču, 25. ožujka 1941. godine, pristup Kraljevine Jugoslavije Trojnom paktu. Uz njega, protokol su potpisali Dragiša Cvetković (predsjednik jugoslavenske vlade) i Joachim von Ribbentrop (njemački ministar vanjskih poslova). Pristup je doveo do demonstracija u Beogradu i rušenja vlade CvetkovićaMaček dva dana kasnije. Također, zajedno sa generalom Radivojem Jankovićem potpisao je 17. travnja 1941. godine u Beogradu akt o kapitulaciji jugoslavenske vojske. Strijeljan je 1947. godine.

Cvetković Dragiša (1893.1969.), srpski političar. Vidjeti Abecedni tumač imena na kraju Prve bilježnice.

Engels Friedrich (1820.1895.), njemački filozof i političar. Jedan je od tvoraca znanstvenog socijalizma, odnosno teorije marksizma. Bio je idejni vođa europskih socijalista. Blisko je surađivao sa Karlom Marxom s kojim je napisao više djela, a najvažnija su *Njemačka ideologija* (1845.1846.) i *Manifest komunističke partije* (1848.). Potaknuo je osnutak nacionalnih socijaldemokratskih stranaka te nastanak sindikata i jačanja solidarnosti među radnicima raznih država. Ostala značajna djela: *Položaj radničke klase u Engleskoj* (1845.), *AntiDühring* (1878.), *Razvitak socijalizma od utopije do nauke* (1880.), *Podrijetlo porodice, privatnog vlasništva i države* (1884.).

Filipović Filip (1878.1938.), srpski matematičar, komunist i revolucionar. Bio je član Srpske socijaldemokratske partije, a 1905. godine, tijekom revolucije postao je član *Ruske socijaldemokratske partije (boljševika)*. Jedan je od osnivača *Komunističke partije Jugoslavije* (1919.) i njen prvi sekretar. Izabran je za gradonačelnika Beograda 1920. godine, ali je uklonjen s te funkcije zbog komunističke djelatnosti. Emigrirao je u Sovjetski Savez da bi se poslije nakratko vratio u zemlju i aktivno sudjelovao u ilegalnom radu KPJa. Za vrijeme Staljinove „velike čistke“ (1936.1938.) uhićen je i pogubljen u Moskvi.

Gorki Maksim (1868.1936.), ruski književnik. Vidjeti Abecedni tumač imena na kraju 1. bilježnice.

Karađorđević Petar II. (1923.1970.), jugoslavenski kralj. Na prijestolje je stupio nakon smrti svog oca, kralja Aleksandra Karađorđevića, u listopadu 1934. godine. Kako je bio maloljetan, Kraljevinom Jugoslavijom vladalo je tročlano Kraljevsko namjesništvo na čelu sa knezom Pavlom Karađorđevićem. Nakon državnog udara (vojnog puča) 27. ožujka 1941. godine, proglašen je punoljetnim i preuzeo je kraljevsku vlast. Nakon kapitulacije jugoslavenske vojske u *Travanjskom ratu* 1941. godine, emigrirao je u London i formirao jugoslavensku izbjegličku vladu. Podržavao je četničke postrojbe kao „jugoslavensku vojsku u otadžbini“ i vojvodu Dragoljuba Dražu Mihailovića. Nakon što je 29. studenoga 1945. godine Jugosla-

vija proglašena republikom izgubio je svaku mogućnost povratka u zemlju. U inozemstvu je ostao do kraja života.

Kočić Petar (1877.1916.), bosanski književnik. Bio je politički angažiran te je kao član Bosanskog sabora javno izražavao antiaustrijski stav zbog čega je bio proganjan i zatvaran. U svojim književnim djelima je realistički i često satirički prikazivao sudbine bosanskih seljaka prenoseći narodni govor. Najvažnija djela: drama *Jazavac pred sudom*, politička satira *Sudanija* te pripovijesti *S planine* i *ispod planine* i *Jauci sa Zmijanja*.

Lenjin Uljanov Vladimir Iljič (1870.1924.), ruski revolucionar, državnik i publicist. Kao student prava u Sankt Peterburgu aktivno se uključio u organiziranje marksističkih grupa. Zbog toga je uhićen i poslan na trogodišnje progonstvo u Sibir gdje nastaje njegova poznata studija *Razvoj kapitalizma u Rusiji* u kojoj iznosi teoriju o uništavanju ruskog sela i stvaranju seljačkog proletarijata koji može postati saveznik industrijskom radništvu. Nakon odslužene kazne odlazi u emigraciju i radi u novinama *Iskra*, koje su nastojale okupiti raspršene marksističke grupe u jedinstvenu rusku socijaldemokratsku partiju. Bavi se publicistikom i u teoretskom časopisu *Zarja* (1901.) prvi puta upotrebljava pseudonim *Lenjin* (po rijeci Leni u Sibiru). Uskoro dolazi na čelo lijevog krila *Ruske socijaldemokratske radničke partije*, koje se nakon ras-kola 1903. godine nazvalo *boljševicima* (po ruskoj riječi *boljše* što znači *više*). Sudjelovao je u ruskoj revoluciji 1905. godine, a nakon toga odlazi u drugu emigraciju u Švicarsku (do travnja 1917. godine). Kada je u ožujku 1917. godine, nakon Veljačke revolucije, osnovana Privremena vlada u Rusiji, Lenjin dolazi u Petrograd i objavljuje svoje *Travanjske teze* u kojima poziva boljševike da revolucionarnim putem vlast preuzmu *sovjeti* (savjeti) radničkih i vojnih deputata. To je ostvareno u Listopadskoj revoluciji iste godine te Lenjin dolazi na čelu države. Organizirao je sovjetsku državu i osnovao Treću internacionalu (Kominternu). Vodio je boljševike (Crvena armija) u Građanskom ratu protiv carista (*Bijeli*) te je nakon pobjede uspostavljen jednostranački politički sustav i uveden „ratni komunizam“, što se pokazalo neuspješnim pa se od 1921. godine uvodi Nova ekonomska politika (NEP) sa dopuštenim oblicima tržišnog gospodarstva. Na Lenjinov prijedlog stvoren je 1922. godine Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR).

Machiavelli Niccolò (1469.1527.), talijanski politički teoretičar, diplomat i književnik. U službi Firentinske Republike bio je tajnik za vanjske i unutarnje poslove te rat. Službu je izgubio nakon što su u Firenci na vlast došli Medici (1512.) pa se posvećuje književnom radu. Tada nastaju njegova najvažnija djela (*Vladar, O ratnom umijeću, Firentinska povijest* i druga) u kojima se, na temelju humanističkih pogleda, obraća antičkim uzorima. Po njegovom imenu nastao je pojam *makijavelizam*, kojim se uglavnom označava beskrupuloznost u postizanju osobnih ili općih ciljeva. To mu je ujedno priskrbilo naziv „otac moderne političke teorije“.

Marshak Ilja (1896.1953.), sovjetski pisac i kemičar. Pisao pod pseudonimom M. Iljin. Radio je kao kemičar na Tehnološkom institutu u Sankt Peterburgu (Petrogradu). Pisao je priče za djecu, novele, a afirmativno se referirao na dosege Lenjina i Staljina u provođenju sovjetskih *petoljetki* (*Priča o velikom planu*). Napisao je nekoliko knjiga, a značajnije su: *Priče o stvarima, Stvaranje novog svijeta, Kako je čovjek postao div, Osvajanje prirode*.

Muni Paul (1895.1967.), američki filmski i kazališni glumac poljskožidovskog porijekla (pravo ime mu je Friedrich Muni Myer Weisenfreund). Potječe iz obitelji glumaca koja se 1902. godine preselila u SADe. Glumio je u kazališnim predstavama na Broadwayu u New Yorku te u filmovima, u kojima je utjelovljivao karakterne likove. Za naslovnu ulogu u filmu *Louis Pasteurspasitelj čovječanstva* dobio je Oscara 1935. godine. Ostali važniji filmovi: *Lice s ožiljkom* (1932.), *Život Émilea Zole* (1937.), *Posljednji gnjevni čovjek* (1959.).

Nušić Branislav (1864.1938.), srpski književnik. Vidjeti Abecedni tumač imena na kraju 1. bilježnice.

Pavlov Todor Dimitrov (1890.1977.), bugarski filozof i komunist. Bio je član *Bugarske komunističke partije* i predavač dijalektičkog materijalizma na Institutu za Crvene profesore u Moskvi. U vrijeme Drugoga svjetskog rata često je zatvaran, a 1944. godine imenovan je regentom Kraljevine Bugarske. Nakon rata izabran je za akademika i predavao je na Sveučilištu u Sofiji. Bugarsku akademiju nauka vodio je od 1947. do 1962. godine. Proglašen je narodnim herojem.

Thalheimer August (1884.1948.), njemački političar. Bio je član *Socijaldemokratske njemačke stranke* i urednik stranačkog lista *Volksfreund*. Od

1916. godine uređuje *Spartakusbriefer*, službeni list Nezavisne socijaldemokratske stranke. Uskoro postaje jedan od osnivača *Komunističke partije Njemačke* i njen najutjecajniji teoretičar. Osnovno polazište u političkim teorijama bile su mu postavke marksizma. Bio je aktivan u Kominterni (Komunističkoj internacionali) u kojoj je zajedno sa sovjetskim teoretičarom Buharinom radio na izradi programa. Uvjereni marksist, Thalheimer odlazi 1932. godine u Pariz, a potom u Španjolsku. Nakratko se vraća u Francusku da bi nakon njemačke okupacije 1940. godine otišao na Kubu gdje je živio do smrti.

Viktor Emanuel III. (1869.1947.), talijanski kralj. Izvorno ime mu je Vittorio Emanuele III. di Savoia. Kraljevsku vlast preuzeo je 1900. godine nakon smrti svoga oca kralja Umberta I. Premda nije podržavao fašizam, neodlučnom politikom pridonio je dolasku Mussolinija i fašista na vlast u Italiji 1922. godine. Tijekom fašističke ekspanzije proglašen je carem Etiopije (1936.) i kraljem Albanije (1939.). Nakon Drugoga svjetskog rata

abdicirao je u korist sina Umberta II. (1946.) nastojeći spasiti Savojsku dinastiju. Proglašenjem Republike Italije emigrirao je u Egipt gdje je ostao do kraja života.

Zola Émile (1840.1902.), francuski književnik. U svom književnom radu predstavlja ideje naturalizma i eksperimentalne metode u umjetnosti. Pod utjecajem gospodarskih i društvenih promjena izazvanih industrijskim revolucijama često piše o naličju industrijalizacije i beznađu proletarijata čime se stavio u ulogu društvenog kritičara. Javni interes zadobio je otvorenim pismom francuskom predsjedniku pod nazivom *J'Accuse.....!* (*Optužujem!*) 1898. godine, u kojem se zauzeo za nevinu osuđenog časnika Glavnog stožera francuske vojske Alfreda Dreyfusa, jedinog Židova u stožeru, koji je optužen da prodaje vojne tajne Njemačkoj. Važnija djela: *Madeleine Féral*, *Claudeova is-povijest*, *Nana*, *Thérèse Raquin*, *Jazbina (L'Assomoir)*, *Germinal*, *Istina (Vérité)*, *Slom (La Débacle)*, *Lourdes*, *Grijež Abbea Moureta*, *Čovjekzvijer*.

Krk, 1932. - Čedo (prvi zdesna) s bratom Brankom i prijateljem

Krk, 1932. - Čedo s ocem Ivanom i majkom Ankom u obiteljskoj ljekarni

3. bilježnica

Krk, 1932. - Čedo (prvi zdesna) s bratom Brankom i sestrom Mirjanom

16. IV. 1941.

Dvojica su predvedeni na žandarmeriju. U Aleksandrovu su počeli hapšenjem.

Stvarno je ovo predstava: popodne su Italijanske trupe zauzimale na juriš Krk – za filmovanje... Film i predstava – ali dobro režirana; tim strašnja za nas glumce – koji nismo akteri komedije nego objekti.

Perspektive tako tamne, tako tmurne – izgleda kao kruta činjenica, a opet je predstava.

Prvi put nakon dugo vremena nisam sposoban da analiziram sebe – ne bi htio biti egoista, i mislim da nisam; ali – zaljubljen sam...

Ne pišem zbog nje ovaj dnevnik, jer dnevnik sam pisao i prije nego sam išao njoj, ali pisat ću sada rjeđe, i...

17. IV. 1941.

Nakon toga što su Italijanske trupe na juriš zauzele Krk; nakon što su junačke trupe zauzele čitav otok – danas su se u većini – trupe povukle natrag. Puk San Marko otišao je rano jutros i jutros se je već lakše živilo i nije bilo toliko vojnika na ulici...

Nakon što su „Camicce nere“ promarširale kroz Krk i propjevale – napustile su i one Krk, popodne parobrodom... U Krku ostali su nekotiki odredi regularne vojske; zeleni – zovemo ih tako jer nose zelene uniforme...

Izgledi za budućnost su mnogo ružičastiji, uopće i ti izgledi mjenjaju se iz dana u dan, od momenta do momenta – ali danas se opravdano imamo nadati – zeleni su uočili, jasno i otvoreno oni govore kako su zasićeni svega ovoga. Vidi se dosta im je toga, ove – predstave, strašne predstave...

20. IV. 1941.

Krčki Talijani se vraćaju polako u Krk. Danas su stigli svi ribari sa svojim brodovima, vikali su, pjevali – na vrata apoteke pribili su oglas: „Viva Veglia italiana“ – Prisilili su neke naše da „salute romana“ pozdravljaju Italijansku zastavu, a u prolazu čuo sam jednu rečenicu koja je išla na moj račun; a glasila je: „Sto qua pagara à noi domani.“ (Ne garantiram da je točno napisano – to ću znati tek za koji dan dok budem i pisma morao pisati talijanski – ali rečenica je jasna – i bez da prevedena – „ovaj će nam platiti sutra“, smisao je jasan, a mogao bi biti i preksuhičlan i prematerijal, i preopipljiv i preosjetljiv.)

Stigli su „Carabinjeri“ znači da će uskoro i civilna vlast. To znači skoru vezu sa svijetom – već se prenose glasine – ugodne uostalom – da ćemo imati vezu Krk – Cres – Fiume...

21. IV. 1941.

„Natale di Roma“ – nacionalni praznik Italije; nadomjestak za 1. maj – manifestirao se je na Krku – blatnim zastavama, koje su visile kroz prozore – na našem prozoru također visi jedna stara trikolora, zeleno, bijelo, crvena – zastava pred kojom nas sile da pozdravljamo Rimskim pozdravom, i da ju ljubimo – zastava koja sve više i više postaje fikcija, eventualno iluzija – a koja ipak najviše podsjeća na okupaciju: Italiju su okupirali Njemci; mi smo okupirani po Italijanskim trupama...

Ipak je sve to fikcija; predstava...

Neznam hoću li na ispit u Zagreb.

22. IV. 1941.

Danas su prve žrtve odveli u internaciju. Njih osam. Danas su stigli i financi. Izgleda da neće biti nesnosno živjeti u Krku – ali će malo po malo svaki dan po neko da otputuje u logor.

23. IV. 1941.

Jer – živimo u doba koje je moralo doći – premda ta historijska nužnost ništa manjim, nego čak strašnijim čini tragediju ove generacije koja gubi školske godine, gubi svoje živote na frontovima, svoju mladost u logorima, svoju mladenačku bezbrižnost u brizi za goli život...

Jer nižu se zavisne rečenice jedna za drugim u nedogled, iz kojih nestaju upitne rečenice sa upitnikom a bez odgovora. Jer mi djeca sadašnjice zaboravili smo što znači čuti utješljivi ali stvarni odgovor, jer naučini smo da dočekujemo činjenice – streljanja, šikanacije, internacije, zatvore, progonstva, zlostavljanja, huk strave, strave i jeze – a kad nam ponekad izbjegne riječ, kojoj smo pravo i zaboravili značenje „Zašto?“ – mi mehanički iza nje mećemo i upitnik..., ne očekujući „Zato jer...“ već nadajući se, i očekujući da će se naša djeca u sreći i bezbrižnosti pitati: „Zašto su naši očevi toliko patili, zašto su izumirali, zašto su toliko pitali, pa ne dobijajući odgovor i zaboravili postavljati pitanja?“ – a odgovor će biti jasan i precizan, odgovor koji će da bude odgovor na sva naša „Zašto?“ – „Zato jer su oni bili ti koji su nama zaslužili i kraj svoje zatvore, logore, glad i smrt donijeli – život.“

I tada ćemo biti beskrajno sretni, beskrajno blagi, beskrajno zadovoljni. Ta – naše patnje nisu bile uzaludne...

Dvadeset i treći april – danas smo nešto naćuknuli da se tati sprema internacija. I mjesto što sam večeras trebao da se nađem s B., možda ću sutra ostati bez oca. Možda ću sutra gledati brod koji mi tatu nosi – u Kalabriju, Siciliju... i ostati da vodim apoteku da brinem za ostale Dubravku, Mirjanu, Branka, mamu. Da živimo u vječnom strahu, da me svaki dan izbace sa onoga što su mi roditelji sticali godinama, gdje su ostavljali potoke svoga znoja, godine svoje mladosti, da se mogu svaki čas naći na ulici, bez ičesa – gladan, gol.

Zar se ne bi trebao danas da pitam: a neću li uskoro ja stopama svoga oca...?

Sve izgleda tako crno, bezizgledno, a opet ja se nadam... vjerujem... osjećam se jakim da ne propustim da izađem pobjednik u ovoj borbi. Borbi koja mora po svojoj nužnosti da završi našom pobjedom, ali u kojoj bi mogao makar i pobjedivši ne dočekati pobjede...

24. IV. 1941.

Vratili su se krčki Talijani. Vikali su, pjevali, galamili. Cirkusanti. Nigdje ništa spontano – sve namješteno.

Kulminacija srdobolje bilo je: kad sam prolazio uz njih derali su se iz sveg glasa, duce, duce – i još neke rečenice na račun Engleske i Italije...

Nisam mogao da se ne smijem, ali mislim nisu opazili – htio bi da ih mi svi utučemo u pojam hladnokrvnošću i indiferentnošću...

Cirkusanti...

25. IV. 1941.

Danas je San Marko. Talijani luduju – i prave cirkus. Nakon onih – koji su na juriš zauzimali Krk, sad naši domaći Talijani prave parade sa zastavama, crnim odorama – povorkama, pjevanjem...

Topli jug, teatralnost Italijanske rase – djelovalo je na krčke „Italianissime“ – i prave cirkus...

26. IV. 1941.

Iščekivanje.

Moramo da prefarbamo hrvatske natpise na radnjama.

Vojnici koji su do danas bili u Krku – odlaze; a novi su već došli...

Još nisam osjetio gad...

29. IV. 1941.

I ovaj mjesec je pri kraju. Za koji dan je Prvi maj. Kad ćemo ga slaviti u slobodnoj svojoj državi...

30. IV. 1941.

Dan Zrinjskih i Frankopana. Glupo je to – lani sam još morao da slušam glupo predavanje na glupu temu; a danas da sam htio ići na zadušnice – bio bi možda kažnjen. A ipak premda danas ne moram (čak ne smijem) da slavim Zrinjskog i Frankopana – ipak nema slobode.

Morati je označavalo veću slobodu – nego ne smjeti. Premda iluzorne su obe; ono je bilo iluzija slobode, a ovo je negacija...

A blizu su obe – obe znači samo progres ka oživotvorenju slobode – sutra je Prvi maj...

Sutra je Prvi maj. Oh – da bar simbol jedne ideje, ideje slobode, znači bar i početak ostvarenja naših nada...

1. maj 1941.

Premda samo moja kravata, premda samo naše želje, misli, premda samo pogledi manifestiraju Prvi maj. Naš praznik. Simbol, iluzija stvarne mogućnosti. Znak – slobode, bratstva, jednakosti, pravednosti...

Od Marxa i Engelsa, preko Lenjina i Staljina do svih nas – slavimo danas. Prvi maj...

4. V. 1941.

Ona sutra putuje. Bog zna kad ću ju opet vidjeti. Možda će to biti nakon dugog vremena – kad budemo stariji ljudi; a možda i nikada – ta tako malo vrijedi danas ljudski život – njegova vrednost jednaka je jednog kuršuma. Ili jedne aveti gladi...

Živimo u čudno vrijeme.

5. V. 1941.

Htio sam da svrši rastanak, a želio sam da ona bude ovdje – ne samo ona nego i B.... Prijatelji smo. Ona je otišla s parobrodom na kome je vijala talijanska zastava, da se vrati kući nakon učenja za ispit u Jugoslavenskoj gimnaziji. U tome i jeste čitava tragedija i tako je prirodno da se javljaju pitanja: kada? gdje? kako? da li ćemo se uopće ikada vidjeti...?

Upitnici, upitnici. Vremena su tako čudna. Tako strašna; a ljudski život vrijedi tako malo...

8. V. 1941.

Trebao bi ipak pokazati da živim; i da gledam. Talijani su u Krku – već dosta dugo. Nije to ni čudno da su u Krku kad smo ih dočekali zastavama, još manje je čudno

ako se zna da su nas zauzeli na juriš; začuđuje da nas još nisu anektirali; a svakako najinteresantnije poglavlje ovog doba su ustaše, i „Nezavisna država Hrvatska“.

Simbolika do ugodna figura. Kad gledam kako „Ustaše“ šalju svog povjerenika u Krk, kako ga svojataju za sebe, kako se igraju države i slobode; čini mi se kao kad se ja igram s Dubravkom tko će brže da trči.

Tati kažu Italijani: Ustaše su čvrsto uvjereni da će Krk pripasti Hrvatskoj, Artuković izjavljuje „ni pedlja Krka“. Šalju ovamo plaće za činovnike i povjerenika. Osnovani su ustaško povjereništvo, izvjesili zastavu da ju za dva sata skinu, a da i oni sami za dvanaest sati dobe nalog „da se gube“...

Talijani su ispisali čitav Krk parolama. Da čovjek hoće izgubio bi čitav dan da ih prepíše. Duce; Re imperatore; Ezercito gloriozo; Serbi; Viktoria... to je forma parola succus – glupost – definicija svega toga: glupost izražena u neukusnom i nekulturnom obliku...

Oni su skinuli dvoglavog orla sa općine da namjeste lava (izgleda frankopanskog) i da – skidajući orla prekrivenog Duccovom slikom fućkali orlu... nije li to nesvjesno fućkanje Duceu bilo nesvjesno naslućivanje...

Oni jesu nanovo otkrili ploče na pošti i svi – čak i oni nepismeni – čitali – premda neke uopće nemaju ni slova na sebi – čudili se našem barbarstvu, zaboravivši da su 20 godina prolazili mimo njih, a da nisu bili svjesni da „su to historijski spomenici, svjedoci Rimske i Venecijanske vlasti“ nad ovim otokom...

Oni su: pratili i zlostavljali naše, zaboravivši da su ih naši ispratili na parobrod, žaleći ih kao ljude, i da su im naši čuvali kuće dok su bili u Italiji, a da nisu svjesni toga da su „Muzli dvije krave a da nisu ni jednu pasli“, a da su im sada obe crkle...

Oni su nama vikali kavare...

Večeras se očekuje proglašenje aneksije otoka Krka, valjda i Dalmacije „Materi Italiji“...

Evo ovim što sam naveo činjenice htio sam da dokažem da živim; i da gledam... Međutim, ipak činjenica je vidim, ali ne gledam – nisam zainteresiran ovim događajima (premda se odigravaju na našoj koži) jer živim kao i mnogi milijoni u uvjerenju o prolaznosti i nužnosti svega ovoga u jedno novo uređenje, pri čem ćemo svi mi danas indiferentno aktivno stvarati...

Zato bilježim ovo – samo in memoriam ne zato što bi to morao jer sam ja to doživio. To se je dogodilo, to se događa ali prolazi mimo mene – a da to ne doživljam...

11. – 15. V. 1941.

Veliki slavluci, podij, tribina, bezbroj zastava – jednom rječju: potresla se brda, rodio se miš. Jer oni su danas očekivali i aneksiju, i dolazak kakvog glavatog – a Don Baricelli je morao da spašava situaciju: nisam pod vedrim nebom... To je nedjelja...

U četvrtak došlo je Vilkovo pismo. U Zagrebu je. Za sada luftira ali će uskoro valjda da dobije namještenje. Kaže da je gore strašno; svaka noć proguta po nekoliko ljudi. A Milohnić piše mi, da mi se gadno prijeti i savjetuje mi da ne dođem gore...

Pokazao sam tati pismo. I odlučeno je – ne idem u Zagreb. Nadam se da me samo tako, a ovamo u Krk ne mogu ustaše po mene...

16. – 22. V. 1941.

To što su Pavelić i Musolini podijelili kartu Jugoslavenskog mora tako da je skoro čitava Dalmacija (od Bakarca do Obrovca i niže Splita do Dubrovnika – otoci Brač i Hvar pripojeni Hrvatskoj) predana Italiji i da svaki dan očekujemo aneksiju nije naj-

važniji događaj; da je Hrvatska kraljevina i da je kralj Hrvatske Princ od Spalleta to uopće nije važno (tek malo smješno); da je Savoia uzeo naslov Tomislav II i da će se kruniti na Duvanjskom polju – to je strašno komično – ali sam savršeno indiferentan, da sam od Sonje dobio pismo to je tek – malo važno...

24. V. 1941.

Subota, godišnjica ulaska Italije u Svjetski rat. Svake godine bila je to svečana i velika proslava – ove godine – premda smo se bojali da ćemo opet morati gledati njihova marširanja i podnositi njihove izazivajuće povike – nisu održali proslave...

Dobio sam pismo od Milohnića. Na vojnoj predobrazbi se nalazi i on i Galantić, Mrakovčić i Anzulović. Izgleda da nije ugodno gore, sa puno ironije i sarkazma piše o tome kako bi i ja trebao doći gore...

Nekad sam već pisao o tome. Mislim da sam onda imao iste nazore kao i danas, samo sam ih onda drukčije formulisao, i možda sam onda imao i malo nejasnih misli, ali od onda sam puno razmišljao o ovome, o tome sam s B. razgovarao.

Ja volim B., puno, mnogo i ludo je volim. Ali ja sam također ljevičar. Neprijatelj ovog društvenog poretka, neprijatelj ovih i ovakvih gledanja na svijet...

Od ovih dviju činjenica polazi moje daljnje razmišljanje. Kad ne bi bilo ove zadnje činjenice, ja bi onda mogao pisati B. jedno pismo u kojem bi joj obećao ženidbu, molio ju da me čeka dok izvršimo – i bio bi potpuno siguran – da ću obećanje izvršiti, da mi obećanje nikad ni jednog časka ne bi postalo teško...

Kad zaboravim ovu drugu činjenicu – onda sasvim shvaćam M. Za njega je ovo društveno uređenje nešto apsolutno i definitivno. Znam da ćemo ga baš mi ljevičari srušiti, da bi stvorili jedno novo, bolje, definitivnije, jer definitivnoga uopće nema...

Zato ja kao ljevičar osjećam dužnost, obavezu prema ideologiji da se skupa sa strankom borim. Ta borba nije predizborna buržujska borba. To je borba dvaju uređenja na život i smrt. Preko smrti predstavnika jednog i drugog. Za danas premda borba bjesni, ona je ograničena na ilegalan rad koji donosi za sobom robiju i eventualno streljanje. Od kuda ja imam pravo da jedno stvorenje koje neizmjereno mnogo volim i koje znam da mene mnogo voli, vežem uz sebe i prisilim ju da nosi sve tegobe moje borbe? Moja je dužnost, obaveza prema B., da joj nikad ništa ne obećam (jasno dok nema naše pobjede) – već da budem u takvoj poziciji prema njoj, da ako mi se nekad nešto desi, ostavim uvijek njoj mirnu savjest kad bude morala mene zaboraviti...

Ja nemam pravo da B. uvučem u borbu za koju ona smatra da je nesposobna. Jedina konzekvenca, realna i ispravna bila bi odgojiti B. ovakvom kakav sam ja. Ali u tom slučaju naš brak bio bi samo savez dvaju drugova, koji su odlučili da si stalno prave društvo u borbi i nemirnom životu...

A ja to neću. Ja želim da (ako bude, kad bude – ne zavisi ni o meni ni o njoj) naš brak bude, brak u pravom smislu rječi brak, pa makar drugovi rekli i „buržujski“ – da bude miran, staložen, a takav je moguće jedino tada kad se ja smirim, a to će biti nakon naše pobjede (nadam se uskoro).

Jer inače taj brak značio bi izvrgavanje nje – po njenom mišljenju možda čak – nepotrebnim tegobama. I došlo bi jedanput do toga da bi mi (bez predbacivanja) rekla: „zbog svog političkog uvjerenja zanemaruješ mene“ – a to ne bi htio da doživim, to ne bi mogao podnijeti. Jer B. neizmjereno volim. Ipak međutim ako joj ništa ne obećam, ja prema njoj nemam nikakvih obaveza, a prema svom uvjerenju, prema stranci, radnom narodu imam velike i mnoge obaveze, za koje ću morati eventualno i život da žrtvujem.

Iz svega ovoga kratak zaključak. Ja volim B., ona voli mene. Ja želim (i ona) da budemo svoji – ali da li će do toga doći zavisi hoće li doći (u doglednom vremenu, jer jednom mora doći) – i kada će doći do naše pobjede...

Amice mislim da se slažeš s menom. Mislim da si zadovoljan s menom, kao što bi to bila i B. kad bi sve to znala i razumjela onako kao što mislim...

Jer glavna misao koja mi se kroz sve ovo provlači je – volim B.

27. V. 1941.

...a tata sluša radio vjesti. Čujem gdje javljaju da je „Bismark“ potopljen. Čudno, zlobno i gnjusno je to. Javljaju imao je toliko topova od toliko palaca, nosio je toliko hidroplana, imao je toliko tona nosivosti, imao je toliko posade, tolike oklope... toliko utrošenog rada, toliko litara ljudskog znoja u tome – toliko novaca i sve to leži na morskome dnu, uz bezbroj lješina, ... i nitko o njima ništa ne javlja. Ni jedne žalosne riječi nad njima – a to su ipak bili ljudi. Koliko majki danas plače nad svojom djecom, sinovima, koliko žena za svojim muževima, koliko djece za hraniteljem, sestara za braćom, a nitko čak ni saučešće ne izjavljuje. Ljudi se tope, guše, tonu – salve se ispaljuju – ali ne njima u počast već da njihovo društvo stvore većim, čak ni jednog nadgrobnog govora, ni jedne banalne riječi, ni jedna gruda ne baca se za njima u raku – a ipak to su ljudi, hranitelji, oci, sinovi, muževi, to su njihove žene, djeca, oci, majke, sestre, naša braća, naši rođaci, to smo mi. Mi umiremo, tonemo, pogibamo, a čak ni saučešće ne izjavljujemo. Mi ginemo – S. O. S. ... nas nestaje... S. O. S. ... Mi tonemo... Spasite duše naše... Vi ubijate nas, naše tijelo... Spasite duše naše... nas više nema... S. O. S. ... Spasite lješine naše!!!

Kako je to gnjusno, jeli B., a usred svega ovoga – mi se volimo, puno, mnogo, jako – jeli B.? ...ne izgleda li naša ljubav zato još svetija, ljepša, svjetlija...

Mi smi ljudi, tonemo, umiremo, a ipak smo ljudi, spasite nas... a echo odgovara: preko Vaših lješina spasiti ćemo Vas... Mi smo ljudi... Spasite nas... – hoćemo, dolazimo, samo hoćemo li stići? ... Mi smo ljudi... Spasite barem djecu našu... To sigurno, mi dolazimo i djeca Vaša s nama, krv, lješine Vaše njihov su spas... Mi dolazimo... Spasite nas... tonemo... umiremo... spasite nas...

Dolazimo, evo nas...

28. V. – 3. VI. 1941.

Opet nisam dugo ništa upisivao. Opet su se u tom razmaku desile različite promjene. Proširio sam opet svoje poznavanje gradova na jedan novi grad. Opet upoznao jedan novi dio zemlje, sasvim različit po izgledu i mentalitetu od ovih koje poznam...

Išao sam čisto poslovno. Ipak uspio sam da reskiram jedno popodne da vidim Sonju, jedno večer da prošećem Trstom, a jedno drugo večer da razgovaram sa Sekom, da doznam nove i druge stvari...

Uz nas troje i mladići iz Voloskog došli su na Rijeku na kadrovski rok i pjevali su hrvatske pjesme, oni kao da manifestiraju svoje veselje što će uskoro biti Italijanski vojnici...

Teško je to, bolno je to. Ako spomenem da me je čitavo moje putovanje učvrstilo u mojem uvjerenju o skorom rješenju ovog stanja, mogu reći da je ovo bio najneugodniji dojam, najbolnija impresija.

Drago mi je što sam vidio Sonju. Takve su čudne prilike, jučer su uhapsili – Pera, Rika, Kosića i Slavića (pustili su ih odmah na večer kući) – da stvarno neznam kad ćemo se opet vidjeti, kad imati prilike da razgovaramo... ako ikada više budemo imali...

Mnogo smo toga imali da govorimo. Toliko jedan drugoga da pitamo. I bili smo upravo impresionirani mnoštvom toga, nismo dospjeli nego da spomenem jedan mali mikronski dio toga...

Neznam, Amice, ali jeli da je atmosfera tako teška? ... Sreo sam Vibornija – pitao me je: Još te nisu zatvorili? ... Amice – jeli da je čudno da nisu? Možda bi nekome bilo teško da me zatvore, ali čudio se ne bi nitko.

Nas dvoje, Amice se čudimo što nas još nisu.

Ipak je velika razlika između Rijeke i Trsta. Kao spužvom preko ploče nestaje fašističkog pozdrava, nestaje oduševljenih natpisa Duceu i fašizmu, nestaje ratničkog raspoloženja, pompozno oduševljenja.

Imam dojam uspavanog grada, možda čak grada koji umire, a prvi put sam u Trstu i nemoguća mi je komparacija: nekad i sad, a ljutim se tome što mi taj dojam nije nov, premda mu se nisam nadao...

Posao sam uspješno obavio, mala šetnja do pošte da predam B. pismo – otkrila mi je novi dio Trsta, nepoznat...

Jedan općeniti dojam – divan grad, koji mnogo obećaje...

Strašno sam zaostao sa pisanjem dnevnika, sa odgovorima na pisma.

8. – 12. VI. 1941.

Dugo nisam pisao u dnevnik. Stvarno, stvarno bilo mi je odurno da svaki dan unašam – ono što najviše karakteriše mene i moju okolinu. A to je – idiotizam...

Naveče kad sam ležao, dok sna još nije bilo, dok me je noć obavijala, nisam maštao mnogo o B., ukoliko jesam to je bilo u okviru maštanja o Revoluciji, o boljem i novom dobu...

Tek ove zadnje dane osjećam da su svi ovi događaji koji su se odvijali, premda se meni činilo da gledam sve kao predstavu, ostavljali na meni tragove, strašne tragove...

22. VI. 1941.

Danas je dvadeseta godišnjica da se je rodio jedan malen šmrkavčić, jedno biće koje nije bilo svjesno svoga rođenja; možda bolje jedna mala hrpa mesa, koja je plakala, drečila se, ako joj je nešto godilo rastezala je lice u grimasu koja je trebala izražavati smjeh; masa koja je močila krevet; koju su svako toliko prevezivali, kojoj su pupak posipali žutim praškom da se ne inficira – kojoj su babe prorokovale da će dugo živjeti jer je plakao, koju su krstili – i kojoj su konačno dali ime – Čedo, koju su svako toliko dojili...

Sve u svemu jedno sasvim obično rađanje uz lječničku asistenciju, tako da nitko nije mogao predvidjeti da će taj Čedo baš danas slaviti svoj dvadeseti rođendan, da će baš na svoj dvadeseti rođendan polagati ispit zrelosti. Uostalom nitko nije mogao predvidjeti da će se roditi 22. VI 22., jer čim su ovo zadnje vidjeli ono pred tim su znali...

Uostalom jedno obično biće, koje nije bilo nego jedan broj u knjizi rođenih, jedna jedinica u broju prirasta pučanstva, jedan običan porod, koji uostalom ne bi bio ni važan da taj mali balavac koji se je rodio prije dvadeset godina nisi bio ti lično – Čedo...

Stvarno Čedo Tebi je danas rođendan. Ti stupaš u dvadesetu godinu. Uostalom Sonja Ti je čestitala rođendan. Možda će i B., i ja Ti čestitam...

Hvala Amice. – A dragi Čedo uz rođendan želim Ti sve ono što si Ti želiš. A šta si Ti želiš? Da barem znam što Ti želimo...

Amice. Čuj, znaš li što se danas desilo? U četiri sata izjutra njemačke trupe napale su Sovjetski Savez – zemlju Socijalizma...

Želim si skorbu, punu i potpunu, našu, moju i svoju, svih nas i svih njih pobjedu...

Amice – želim da Te uskoro budem zvao: druže. – „Tovarišč“.

Amice – stupam u dvadesetu godinu i čujem gdje zvonice označava svršetak predstave, jer počima pobjeda. Nekad (7. IV. 1939.) napisao sam: „Ne želim da mi dnevnik bude kronika svinjarija. Dosta svinjarija. Jer i triunf je svinjarija.“

A još jednom ranije (28. I. 1939.): i Evropa će konačno jednom da se probudi – i onda ćemo svi zajedno da slavimo triunf. Triunf ljubavi, sloge i slobode; triunf purpura koji će da pokrije svojom sjajnošću crnu kloaku evropske historije trećeg decenija (danas kažem i početak četvrtog) dvadesetog stoljeća. Triunf u slavi svih onih koji su pomogli da se taj triunf ostvari – od nepoznatog u kamenom dobu preko Krista do današnjih dana.

Triunf će doći on je neminovan...

Amice – druže ne čuješ li tutanj triunfa koji dolazi? Još žrtava, suza, krvi, mrtvaca i ranjenika. Ali zar ne čuješ buku gladijatora, robova, graditelja piramida i kineskog zida, Španjolskih mučenika i Gubčevih seljaka, ruskih revolucionara i lepoglavskih žrtava, Seljaka iz Fontamare i drugova iz „Mati“ – svi oni dolaze da slavimo triunf, pobjedu.

Amice – možda ju i nećemo dočekati, možda će nas i streljati...

Ali druže – zar ne vidiš već slavoluk pobjednicima. Zar ne vidiš purpurnu zastavu... Druže oni dolaze. Mi ćemo im u susret...

A ja danas imam dvadeset godina...

29. VI. 1941.

Jednu čitavu vječnost nisam upisivao. A to vrijeme je bilo dovoljno da Njemci skrahiraju sa svojim blitz kriegom, da izgube rat protiv SSSR, nade i ideala svih nas proletera, da konačno izgube rat s nama nosiocima Revolucije premda se još nismo otvoreno zaratili...

A ta vječnost bila je ispunjena dvim mojim putovanjima u Rijeku i Sušak i jednom u Trst...

7. VIII. 1941.

Opet je puno vremena prošlo otkad Ti Amice nisam ništa pričao, kako Ti se nisam ispovjedio. Često mi je neugodno što sam toliko dugo zanemario – a prilično se toga od tada desilo.

Bio sam jutros u Rijeci i Sušaku. U Zgb. je toplo. Bombe, atentati – streljanja.

Evo sve bliže i bliže.

Radio javlja: poginuo je Bruno Mussolini...

Malo se radi. Ali raditi će se više. Polako dolazi ali brzo će doći...

Moji drugovi, život – jednostavno u jednostavnosti komplicirano. Logično i intenzivno, sa napadajima konfuznosti, uravnoteženo, sa čistim podsvjesnim doživljavanjem...

Jednom ću više upisati. Konkretnije odrediti.

Definirati sebe.

14. VIII. 1941.

Njemci vrše strašne napade prema Odesi. To je već hvatanje za slamku. Već je pobjeda postignuta. Rat je izgubljen – rat je dobijen...

Za sada živim u sadašnjosti. Prenuo sam se, probudio sam se. Aktivan sam...

28. VIII. 1941.

Sve je tako monotono i isto, samoubilački jednostavno. ... Šutimo, trpimo i pantimo – neku večer su me napali na ulici, i dobio sam nekoliko poštenih udaraca...

Sve je tako monotono i isto, samoubilački jednostavno. ... Galantić se vratio iz Zagreba, postao je negativan, karakteristično za njega...

Sve je tako monotono i isto, samoubilački jednostavno. ... Vilko da ne crkne od gladi i da sačuva živu glavu, javio se je u Vojnu akademiju...

Sve je tako monotono i isto, samoubilački jednostavno. ... Nema li na svijetu previše logike? U Hrvatskoj streljaju, hoće li smrt svih onih koji streljaju biti bar polovična odmazda onima koji ostanu iza streljanih...

Nisu li ljudi prerevnosni? Antoanescu je izdao proglas da će za svaki akt sabotáže biti streljano dvadeset pet komunista...

Nije li ovoga svega već previše? Njemci javljaju o svojim triunfima na Istočnom frontu... Nije li ovaj veliki čir podkožnjak na Evropi sazrio? Čini mi se da će nacisti, uz paradne marševe svog velikog triunfa nestati u svom triunfu...

29. VIII. 1941.

Najveće djelo prve Sovjetske pjatiljetke – čedo nastojanja svih Sovjetskih najvećih inženjera, ponos svig građana Sovjetskog Saveza i svih nas na čitavom svijetu, najveća brana na svijetu, na Dnjepru – Dnjeprostroj – dignut je, da ne padne neprijatelju u ruke, danas u zrak...

Nacistička pošast, crna neman još uvijek širi ruke prema našim godinama stvarnim (nečitko). Mnogo toga žrtvujemo za svoju pobjedu – tim će ona biti veća... danas je već sigurna...

30. VIII. 1941.

Ofenziva protiv nepoćudnih tipova. Ja, Nikoleto – žrtva otvorenih napada. Danas su me čak uhapsili, da me istina bog odmah nakon 3 ili 4 sata puste, ali s nakanom i željom da pronađu nešto kod mene i da me sklone – time što bi me odveli na Rijeku...

Jedan njihov mali neuspjeh. Moglo je biti ozbiljno, ali dobro je prošlo.

15. IX. 1941.

Učinili smo jedno čudno poznanstvo, jedan čovjek u srednjim godinama (što je bio više jeseni no proljeću) u odijelu koje je smrdilo po „tipo distato“ i po krojaču ne prve kategorije – konfiniran zato što je bio protiv rata. Iz Milana je i bio je vođen u Arcangelo Lucano – zabunom je doveden u ovaj Av. Arcangelo – i sad je na proputovanju u svoje pravo odredište ostao pola dana u Montecalvu, sad se on negdje vozi u vlaku možda vezan, možda spava, a svakako sa našom adresom u džepu koju smo mu dali da vidi jeli nas tamo tko pozna. Sa onih par riječi što smo izmjenili izgledao je simpatičan, svakako nam je rekao da Churchill ima više prijatelja u Milanu no u Londonu, da Italijanski vojnici kad se vrate na dopust vole u zatvor no opet na front i da je zatvor u Milanu pun naših ljudi. Interesira me hoće li nam se javiti...

Večeras sam Ersiliju uhvatio kako mi u mlijeko nalijeva vodu. Sjedili smo za večerom – Riko je primjetio da se nešto sprema i rekao mi je, pa sam se odmah digao da odem u kuhinju no na vratima me popriječila Paolina gladeći mi kosu (!) kad je prestala i pustila me da prođem još je bilo na vrijeme da vidim Ersiliju gdje nam nalijeva vodu. Pogledali smo se. Nisam ništa rekao – ni ona, sad mi je grozno žao i

mislim da joj sutra kažem – a sam se sebi čudim zbog svog vladanja – ipak činjenica da me je sram, sram me je mjesto što bi nju trebalo da bude... Grozni ljudi, pokvareni, podli – i oni su nama rekli – deliquenti...

Dani prolaze, još osam dana ljeta, a polovicu septembra smo izgutali...

11. X. 1941.

Dugo nisam pisao. Puno se toga desilo.

Velika bitka je u toku. Na Srednjem frontu. Kod Vjazme, Brjanska. Odluka visi u zraku. Možda je ovo poraz ili pobjeda. Kroz kratko vrijeme očekujem velike događaje. Premda je situacija kritična – sloboda dolazi velikim koracima – mi smo uvijek u kritičnim momentima bili na visini...

U Zagrebu je streljan Anzulović. Borisa više nema. Kolega, drug... ovako mlad? Zašto? Za pobjedu.

Osvetiti ćemo Te. Radiću toliko da i njega nadoknadim, premda je to nemoguće.

Borisa više nema.

Osvetićemo ga.

— ■ —

Ovo je bio Čedin zadnji zapis u dnevnik prije njegovog hapšenja te odvođenja u zatvor a zatim internaciju 21. X. 1941. godine.

Riko

Abecedni tumač imena

Antonescu Ion (1882.1946.), rumunjski časnik i državnik. Nakon gušenja revolucije u Mađarskoj 1919. godine okupirao je Budimpeštu čime mu se otvorio put prema vrhu vojne strukture u Rumunjskoj. Bio je zapovjednik Glavnog stožera i ministar obrane. Rumunjski kralj Karlo II. imenovao ga je predsjednikom vlade 1940. godine i dao mu velike ovlasti. Nakon kraljeve abdikacije uveo je vojnofašističku diktaturu i proglasio se *državnim vođom* (*Conducătorul Statului*). Usko je surađivao sa desničarskom radikalnom političkom organizacijom Željezna garda. Priključio je Rumunjsku Trojnom paktu 1940. godine, a naredne godine uveo je državu u rat protiv Sovjetskog Saveza. Svrgnut je sa vlasti u kolovozu 1944. godine. Nakon rata osuđen je kao ratni zločinac i 1946. godine je strijeljan.

Artuković Andrija (1899.1988.), hrvatski odvjetnik i političar. Diplomirao je i doktorirao pravo na Pravnom fakultetu u Zagrebu. Sudjelovao u ustaškom tzv. *Velebitskom ustanku* 1932. godine, nakon kojega je emigrirao u Italiju. Ante Pavelić ga je imenovao zapovjednikom ustaških jedinica u Italiji. Zbog sudjelovanja u organizaciji atentata na kralja Aleksandra Karađorđevića uhićen je i izručen Kraljevini Jugoslaviji. Nakon odsluženih 16 mjeseci zatvora oslobođen je sudskom presudom. Opet odlazi u emigraciju u Italiju gdje ostaje do uspostave Nezavisne Države Hrvatske u travnju 1941. godine. Imenovan je ministrom unutrašnjih poslova u vladi NDH i potpisao je rasne zakone 30. travnja i 4. lipnja 1941. godine, smatrajući da u NDH treba riješiti „židovsko pitanje” po uzoru na nacističku Njemačku. Izvjesno vrijeme bio je ministar pravosuđa i bogoštovlja te po drugi puta ministar unutrašnjih poslova. Zadnja dužnost bila mu je čuvar državnog pečata. U svibnju 1945. godine napustio je Hrvatsku te se preko Austrije i Irske nastanio u SADu. Jugoslavenske vlasti proglasile su ga ratnim zločincem. Izručen je 1986. godine i u Zagrebu osuđen na smrt. Kazna nije izvršena zbog visoke životne dobi i teškog zdravstvenog stanja. Umro je u bolnici Kaznenog doma u Zagrebu.

Engels Friedrich (1820.1895.), njemački filozof i političar. Vidjeti Abecedni tumač imena na kraju 2. bilježnice.

Gubec Ambroz Matija (oko 1548.1573.), vođa hrvatskoslovenske seljačke bune 1573. godine. Bio je

kmet u selu Hižakovcu na stubičkom vlastelinstvu u vlasništvu Franje Tahija. Predvodio je dio seljačke vojske u Hrvatskom zagorju protiv feudalne vojske. Zarobljen je i odveden u Zagreb gdje je nakon mučenja ubijen. Njegovo ime i djelo postali su simbolima otpora seljačkih ugnjetavanih masa protiv feudalne tiranije i samovolje.

Marx Karl (1818.1883.), njemački filozof, ekonomist, socijalni mislilac i revolucionar. Studirao je pravo i povijest u Bonnu i Berlinu, a potom i filozofiju u Jeni gdje je i doktorirao. Sudjelovao je u osnivanju *Rajnskih novina* (1842.) koje su uskoro zabranjene pa odlazi u Pariz gdje se upoznaje sa Friedrichom Engelsom s kojim će surađivati do kraja života. Iz Francuske je bio prisiljen otići u Belgiju te u Bruxellesu osniva *Komunistički dopisnički komitet*, povezujući njemačke i francuske komuniste. Zajedno sa Engelsom osniva 1847. godine u Londonu Savez komunista. Nakon neuspjeha revolucije u Pruskoj 1848. godine, odlazi u London u kojem će se trajno nastaniti. Zbog česte novčane oskudice potpomagao ga je Engels s kojim je izradio *Manifest komunističke partije* (1848.), a u kojem su sadržane temeljne postavke komunista prema društvenom razvoju, smislu klasne borbe i njezinim metodama. Na *Prvoj internacionali* (1864.) bio je najaktivniji sudionik. Zagovarao je radikalne, revolucionarne metode kojima se može postići društvena promjena u korist proletarijata (radništva), prije svega ukidanje privatnog vlasništva, ukidanje dječjeg rada i opće pravo na obrazovanje. Shvaćen je kao utemeljitelj „historijskog i dijalektičkog materijalizma” i „znanstvenog socijalizma”. Glavna djela: *Kritika Hegelove filozofije prava*, *O židovskom pitanju*, *Ekonomskofilozofski rukopisi*, *Teze o Feuerbachu*, *Kapital*, *kritika političke ekonomije I.III.*, *Sveta obitelj*, *Gotski program*.

Mussolini Bruno (1918.1941.), sin fašističkog diktatora Benita Mussolinija. Bio je vojni pilot. Poginuo je 7. kolovoza 1941. godine u avionskoj nesreći u blizini Pise.

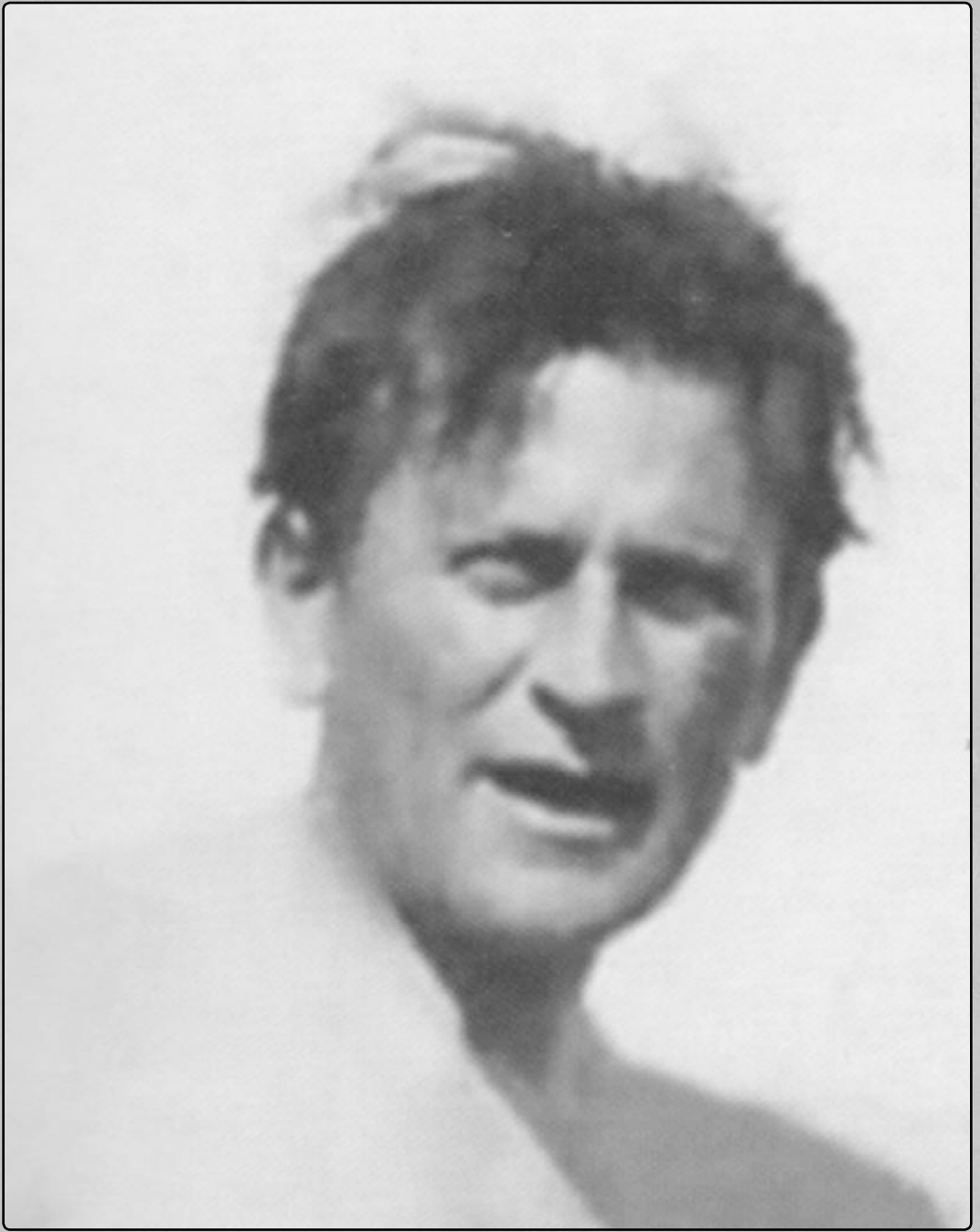
Pavelić Ante (1889.1959.), hrvatski političar i pravnik. Pravo je doktorirao 1915. godine na Pravnom fakultetu u Zagrebu. Pridružio se Hrvatskoj stranci prava te je na izborima 1927. godine izabran za zastupnika u beogradskoj Narodnoj skupštini. Nakon uvođenja diktature kralja Aleksandra

Karađorđevića emigrirao je u Italiju gdje je 1930. godine osnovao organizaciju *Ustašahrvatska revolucionarna organizacija*. Temeljni cilj organizacije bio je uspostava nezavisne hrvatske države. Zajedno sa Vančom Mihajlovim, predsjednikom *Vnutrašnje makedonske revolucionarne organizacije*, organizirao je atentat na kralja Aleksandra Karađorđevića u Marseilleu 9. listopada 1934. godine. Zbog međunarodnog pritiska Mussolini ga je dao zatvoriti u Torinu i Sieni, ali Pavelić ubrzo izlazi iz zatvora i nastavlja rad na organizaciji ustaškog pokreta. Tijekom *Travanjskog rata* 1941. godine u Kraljevini Jugoslaviji, ustaški *doglavnik* Slavko Kvaternik 10. travnja proglašava uspostavu *Nezavisne Države Hrvatske*. *Poglavnik* Pavelić dolazi pet dana poslije u Zagreb i preuzima vlast. Ustaška vlada provodi nasilje nad Srbima, donosi rasne zakone protiv Židova te uhićuje i zatvara hrvatske intelektualce koji se protive režimu terora i gušenja političkih i građanskih sloboda. U NDH se učvršćuje Pavelićev kult ličnosti, napose kako bi se prikrije i opravdale katastrofalne posljedice *Rimskih ugovora* (18. svibnja 1941. g.) kojima je Pavelić prepustio Mussoliniju velike dijelove hrvatske obale i dijelove unutrašnjosti. Diktaturu i politiku terora nastojao je ublažiti sazivanjem Hrvatskog sabora (1942.) i uspostavom Hrvatske pravoslavne crkve. Nije dozvolio ustaškim ministrima Vokiću i Lorkoviću da pregovorima sa Saveznicima spase NDH od propasti čime je sudbinu države trajno vezao uz Treći Reich. Početkom svibnja 1945. godine naredio je povlačenje oružanih snaga prema Austriji, a Zagreb je napustio 6. svibnja te se preko Austrije i Italije odselio u Argentinu. Ondje je osnovao *Hrvatsku državotvornu stranku* (1949.), a nakon njezina gašenja *Hrvatski oslobodilački pokret* kao nastavak ratnoga ustaškog pokreta. U travnju 1957. godine na Pavelića je izvršen atentat pa se ilegalno preselio u Madrid gdje je i umro od posljedica ranjavanja.

Staljin Josif Visarionovič Džugašvili (1878.1953.), sovjetski političar i državnik. Rođen je u Gruziji, a u Tbilisiju je pohađao teološko učilište. Ubrzo se uključio u rad studentskog marksističkog krugova te pridružio tbiliskoj organizaciji *Ruske socijaldemokratske radničke partije*. Zapustio je školu pa je bio izbačen sa učilišta. Postao je komunistički agitator te dobio nadimak *Koba*. Priključio

se boljševicima i sudjelovao na više kongresa, a posebno se isticao u organizaciji radničkih štrajkova. Više puta bio je zatvaran, ali je uvijek bježao. Tada je dobio nadimak *Staljin* (prema ruskoj riječi *stal'* što znači čelik), koji će ga pratiti do kraja života. U očima boljševika ugled mu je narastao nakon što je objavljen njegov spis *Marksizam i nacionalno pitanje* (1913.), a koji mu je priskrbio status jednog od najbližih Lenjinovih suradnika. Nakon Listopadske revolucije 1917. godine i dolaska boljševika na vlast, Staljinova uloga isprva nije bila značajna. Tada pokazuje svoje organizatorske sposobnosti i probija si put prema vrhu stranke te 1922. godine postaje generalni sekretar Centralnog komiteta. Tek nakon Lenjinove smrti 1924. godine, učvrstio je položaj u vrhu stranke i Politbirou. Okrenuo se protiv svojih najbližih suradnika, Kamenjeva, Zinovjeva, Trockog, Buharina i Rikova s čime je započela čistka u vrhu stranke. Staljinovo doba obilježeno je snažnom industrijalizacijom, nasilnom kolektivizacijom seljačke zemlje, radnim logorima u Sibiru (gulazima) i NKVDom (tajnom policijom). U Sovjetskom Savezu učvrstio se kult Staljinove ličnosti. Smatra se da je u političkim progonima stradalo do 30 milijuna ljudi. U vrijeme Drugoga svjetskog rata proglasio se *maršalom* (1943.) te *generalissimusom* (1945.). Pomagao je dolazak komunističke vlasti u svim europskim državama koje je djelomično ili u cijelosti oslobodila Crvena armija. Na konferencijama sa savezničkim državicima (Teheran, Jalta, Potsdam) nastojao je učvrstiti položaj Sovjetskog Saveza kao svjetske velesile. Nakon njegove smrti u Sovjetskom Savezu provodila se politika *destaljinizacije* s kritičkim osvrtom na posljedice njegove diktature.

Tomislav II. (1900.1948.), hrvatski kralj. Rođen kao Aimone Roberto Margherita Maria Giuseppe Torino di Savoia bio je talijanski princ iz kraljevske dinastije Savoia. Princ od Savoje i vojvoda od Spoleta postao je hrvatski kralj Tomislav II. dogovorom između Benita Mussolinija i Ante Pavelića, a prilikom potpisivanja Rimskih ugovora 18. svibnja 1941. godine. Time je Mussolini nastojao trajno vezati Pavelića i Nezavisnu Državu Hrvatsku uz Italiju. Kralj Tomislav II. nikada nije vršio stvarnu kraljevsku vlast u NDH, a odrekao se kraljevske titule 12. listopada 1943. godine, nakon kapitulacije Italije.

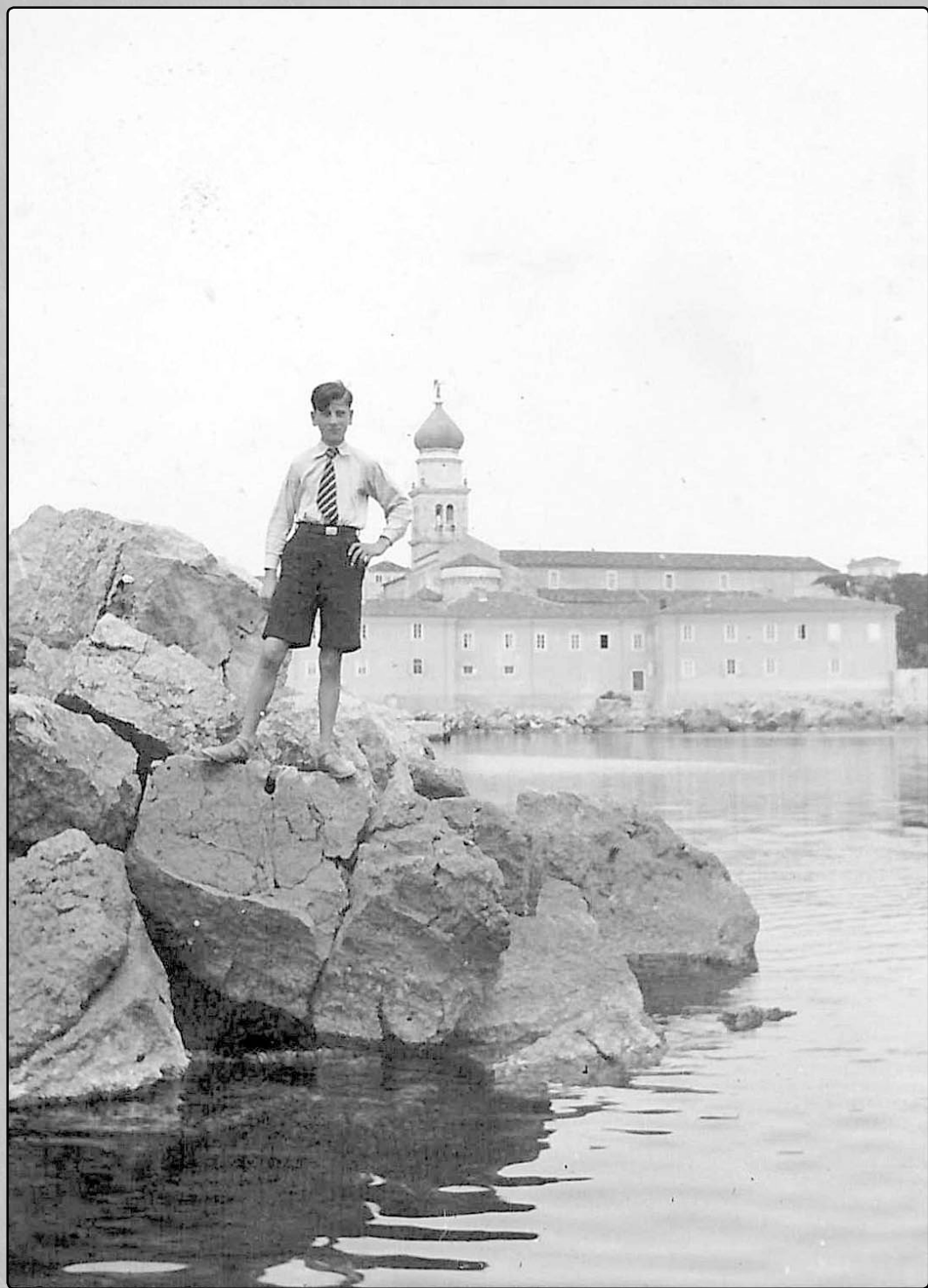

Krk, 1933. - Čedin otac Ivan bio je predsjednik krčkog jedriličarskog kluba Plav

Maškare u Krku 1933. - Čedo (prvi slijeva), Mirjana i Branko

4.
bilježnica
I

Čedo na krčkoj obali 1933. godine

Montecalvo Irpino 22. XII. 1941.

Mi, Riko i ja imamo na svojoj adresi privjesak (nije od kromiranog srebra) – internati. Nije to privjesak za uru, nije zlatan – ali je zato ipak strašno skup, a usto njega – taj privjesak – kupuje se bez mnogo volje – a otplaćuje se na rate. Ali ne samo to – cijenu određuju drugi – i ti nemaš pravo da se cjenkaš – štoviše ta cijena je nekad veća, nekad manja. Mi, Riko i ja otplatili smo tu cijenu u via Roma 18 i via Nizza 22, a otplatili smo ju s jednim satom šetnje na dan i jednom minestrom dnevno, baš zato što smo tu cijenu tog privjeska otplaćivali dva mjeseca, danas kad se nalazimo u Montecalvo Irpino, kad imamo iluziju slobode i iluziju dobrog hranjenja, mislim Amice – da Ti moram točno opisati kako sam, kako smo otplaćivali – da ne zaboravim ja – a da doznaš Ti – pa da skupa kažemo – Štip...

21. X. 1941.

Bilo je to 21. X. U Krku. Rano – deset sati – Carabinijeri su trebali od mene neke male informacije – samo pet minuta. (Čudni su Ti njihovi satovi.) Ali ja sam onda još 21. oktobra počeo da čekam da me zapitaju nešto, da im dam te informacije – a danas nakon dva mjeseca, nakon toga što se nalazim u Montecalvu. Čini mi se, kao da baš time što šutimo dajemo njima željne informacije ili možda oni hoće da nas zaštite da ne moramo u Krku da dajemo informacije.

Prvi dan u zatvoru u Krku brzo je prošao. U nekoliko razgovora sa mojima, u nekoliko razgovora kroz prozor sa Milicom, Nadom i Rosandom sa malo igranja u zatvorskom dvorištu u nekoliko rječi sa Mikom – a onda noć.

22. X. 1941.

Jedna beskrajna noć – između štakora, buha, komaraca. Sa Rikom i Mrakovčićem. Bez sna... sa uhom u stalnoj pažnji – tu noć su dovažali fratre.

Boje se bjega. Stalno svjetle u dvorište. Stalno lupaju vratima, a onda zora – Carabinijeri, lanci... parobrod... putujemo...

U sudskoj čekaonici sjedili smo – čekali parobrod, a onda lanci su nam se našli na rukama, Riko i ja – Mrakovčić i Velčić, kroz grad, preko trga na parobrod... U glavnoj ulici sreli smo tatu i mamu. Mama je zadržavala suze, zašto plakati... stvarno ja sam okovan – ali ponosan sam na te lance – danas su oni dokaz poštenja – a i nagovještaj skorog boljitka.

R. Careceri Giudiziarie – Fiume – via Roma 18. – 22. X. 1941.

Moderan zatvor neda se zamisliti bez biblioteke – zato i zatvor u Rijeci ima svoju biblioteku – tek ona služi kao čekaonica za one koji trebaju da uđu, da dođu na kraći ili dulji boravak u ovaj fašističko-buržujski hotel.

Mi nismo prvi – pred nama su stigli – jedna grupa Rabljana – ljudi svih dobi i svih zanimanja – politički poštenih i nepoštenih...

Interesantno je promatrati ove ljude. Šuljić, bivši đak krčke gimnazije – o njemu ću kasnije još da govorim – daje nam informacije o svojim sugrađanima. Ima tu frankovaca koji su Talijanima držali pozdravne govore, a ima i naših... Svi oni (možda sam i ja to činio isto – ali mislim da nisam) osjećajući važnost ovog momenta – kada oni – pošteni politički borci – lojalni građani (izuzmimo nas mlade) – upadaju iza zaključanih vratiju. Čini im se da cijeli svijet gleda u njih – kao da istorija bilježi i snima na gramofonsku ploču njihovo držanje i njihove riječi. I svi su oni Šekspiri – svi oni bale teške riječi o svojoj nevinosti (ne misleći kako je nevinost relativan po-

jam), o svojoj djeci, ima tu popova i advokata, svih profesija – i svi su oni nevin. Ja se ne osjećam nevin – osjećam da oni nemaju optužbu protiv mene, ali nevin se ne osjećam – čak vređalo bi me u ovoj poziciji biti nevin. Značilo bi to ili biti pokvaren ili afarista (a to je jedno te isto) ili budala. Poblizje mišljenje o ovim ljudima ni ne mogu imati – bili smo jako malo skupa. Tek dok je Velčić želio u njegovo društvo – mi, Riko, Mrakovčić, Šuljić i ja primakli smo se bliže vratima – ne spadamo u društvo nevinih...

I tada počinje stupanje u zatvor – jedan po jedan – idemo na Ufficio matricula – dajemo svoje podatke i otiske prstiju. U svakom drugom momentu – možda bi strašno djelovalo na mene ovo davanje. Danas, ovdje, to je užasno – ali samo zato jer nema vode da operem ruku.

Tada jedan po jedan uzimamo svoje stvari – prolazimo kroz željezna vrata – mi smo u zatvoru. Pregled. Svlače čovjeka do gola...

U rukama mi sav inventar – stojim iza zatvorenih vratiju – tražim jednu čvrstu tačku na koju da se oslonim... Gledam... poznati. Rodica – sjedi na sredini sobe za stolom i drži u ruci šahovsku figuru. Njega poznam – hoću da mu pružim ruku a zaboravljam da su mi ruke zauzete pokuštvom. Odlazem na stol – pozdravljamo se. On ne može da me se sjeti. Podsjećam ga... a što ću drugo već da zapišem, imam kutiju od 100 kom. Ibar. Soba je velika pušača mnogo a Ibar je divna cigareta... postajem žrtva – ali na to je osuđen svaki koji stigne. Još mi Rodica pomaže da se priviknem – a eto već upada Riko, pa Mrakovčić, Šuljić, Velčić – kompletni smo...

Stigli smo u ćeliju iza ručka – i nitko se ne brine jesmo li gladni – uostalom jedan dan bez jela služi kao dobar regulator za želudac – a od gladi barem u zatvoru nije nitko umro.

Sjedimo, pričamo, upoznajemo se – i već pada noć u Krku nismo nikako spavali – čekamo da drugi prostru svoje strože⁴ – pa da se mi smjestimo onamo gdje bude mjesta, umorni smo. Svjetlo gori – prva noć u zatvoru...

23. X. 1941.

Ujutro smo već sposobniji da gledamo. Jedna velika soba sa bijelim zidovima – išaranim ljudskom krvlju – na bezbroj mjesta sa bezbroj mrlja – koje označuju smrt jedne domaće životinje – stjenice. Ali samo bez straha – po ljeti je strašno – kasnije doznao sam u Trstu prof. Mihovilić bio je baš ovdje na ovom broju i – bio je primoran da spava po danu – dok je po noći pravio lovove – otuda i tolike mrlje – ali sada idući u zimu njih ima sve manje i nisu toliko drske.

... Mnogo interesantniji su ljudi ovdje, način života – u jednoj smo od onih zajedničkih soba. Ima nas oko dvadeset. Dvadeset ljudi – dvadeset ćudi, dvadeset razloga zbog kojih ovdje gube dane rada. Nema dvojice koji su isti – i premda ovdje svi žive zajedno osjeća se djeljenje na grupe. Mi – Riko – Rodica – Šuljić – Mrakovčić – Boris i ja – jedna smo grupa.

Malo smo bili na Rijeci a da bi iz nje mogao ponijeti potpunije dojmove – jedino što sam na Rijeci naučio je biti robijaš. Nakon šest dana što sam proveo na Rijeci u ćeliji broj 18 odlazeći za Trst – odnašam sa Rijeke samo uspomene, jer za dojmove – barem potpunije bilo je premalo vremena.

⁴ Od riječi štrozak – vreća sa slamom. Dolazi od njem. riječki strohsack; slamarica.

27. X. 1941.

Bilo je u ponedjeljak – pisao pismo kući – prvo i jedino sa Rijeke – kad je scopin prošao pokraj mene. Imao je u ruci spisak i tražio je libreto. Kao da sam već stari robijaš s dosta hohštapleraja u činu, otišao sam do naše ćelije, bez da sam scopina pitao o čemu se radi i zavikao – „putujem“ – bez da sam rastumačio – što i kako znam.

Tada u redu dva po dva izlazimo u hodnik koji je pun anđela čuvara. Riko i ja smo po drugi put vjenčani... tko zna kad se vratimo u Krk hoće li netko da se buni ako skupa prošećemo kroz grad... i tada se vrata otvaraju – Adio via Roma.

... Vagon je već spreman i pun – mi smo zadnja pošiljka muškaraca. Čekamo još samo Lidiju Medved. Sestra jednog druga iz Delnica s kojim sam često razgovarao na Rijeci u zatvoru za vrijeme šetnje.

Lidija dolazi. U društvu anđela čuvara nije okovana. Sestra trči prema njoj. Grljenje, sestra plače. I Lidija je već u vagonu, kroz prozor razgovara sa sestrom koja stalno plače. Divna djevojka, gleda kroz prozor i smije se. Divan prirodan smjeh...

Ali već nismo u Rijeci. Divna je sloboda koja ovako samo u prolazu ulazi kroz prozor i divno bi bilo samo spustiti se iz vlaka – i nestati – da Te šuma proguta, ali Amice to su – iluzione...

Trst... stanica... idemo napred... onji a suo posto... u Trstu smo...

Bilo je hladno jesensko več. Ruke vezane ne možemo da ogrijemo u džepu, a one druge zauzete su na koferima. Lidija stoji kraj nas – uz nju dva Anđela. Divna je, gleda nas. Ona ide u drugi zatvor, oprašta se, do viđenja. Jednom se umire – divna je, htio bi da ju nađem u civilu – a onda rugajući se okrene oko sebe. Gdje je moj kavalir i odoše na tramvaj – mi smo još dosta čekali...

Coroneo – via Nizza – slavan i čuven je taj Coroneo. Amice opasni su oni – Čuveni. Tajanstveno poluosvjetljeno je ovo predsoblje – uza zid jedan stol na njemu žarulja – drugo ne dospijemo da vidimo – već se otvaraju vrata – i žarko osvjetljen, mramorom obložen, zračan i čist pojavljuje se atrij... i već smo u njemu. Već su troja vrata zaključana za nama, nalazimo se u sigurnosti – okove se može i skinuti.

... Opetuje se Rijeka – ufficio matricula – podatke, otiske prstiju već sam dao kao da se već godinama bavim tim poslom – potpis. U atriju pregled – svlače nas do gola... Olovku nisam uspio da prenesem... a jedna teška željezna vrata otvaraju se – ja ulazim – u drugom sam dijelu zgrade. Tišina je – Coroneo – ovaj pravi već spava – tek koje uho sluša znatizeljno korake novodošlih – čekam pred stepenicama, ja sam robijaš u Coroneu...

28. X. 1941.

Mračno je još i tamno – svjetlo još gori, već zvoni buđenje... ogledavam se po ćeliji. Uska je, blatna, tamna (već su ugasili svjetla a ništa se skoro ne vidi). Zahod u kutu kriminalan – sve pogledavamo jedan drugoga. Sve si u sebi mislimo – no kuražno Čedo – ovdje treba živjeti.

... Quanti anni avete – pita me stražar „Venti“ „Prende la roba“ – otišao sam za njim – stražar nas je ostavio da čekamo pred jednim odjeljenim hodnikom s željeznim rešetkastim vratima. No na njima stoji tabla „Inquisiti“ – ta međutim nije važna – toliko je ljudi u zavodu da se ne mogu paziti i na ovu kvalifikaciju – nad njom je druga: „Minoreni – 18 a 25 anni“ to već mnogo kazuje. Htio sam dospjeti sa Sušačanima u

ćeliju no njih ima točno osam za dvije i mene stražar pušta u praznu da si okupiram krevet – br. 88.

... Zatvorili su za nama ćeliju – dobijamo ručak – neću da govorim o kvaliteti ove litre vode – u kojoj se nekad vidjela pašta, nekad plivala riža – nekad kupus, a uz to ponekad često i crvi (kad je bila pašta).

... No samo jednu noć smo bili skupa – drugo jutro su ga vratili na 89, a mene na br. 90 sa Sušačanima na Simovo mjesto – koga su odvukli na drugi kat jer nije maloljetan.

Gledam svoje novo društvo u ćeliji... Miro i Ernest razgovaraju, a ni s Davorom nisu više zategnuti odnosi jer ovo je još jučer bila najružasnija ćelija – ni jedan s drugim nije razgovarao, danas već nije strašno, a i inače ova ćelija ima svoju divnu prošlost, u njoj su se trojica objesila. Mi nećemo, mogu biti bez straha – mi smo sigurni da вреди podnijeti ovo za slobodu koja će doći...

Dugo sam ostao u ovoj ćeliji. Tek nekoliko dana pred moj odlazak iz zatvora preseljeni smo po kazni u drugu ćeliju. Nikad nisam ovako dugo vremena proveo s istim ljudima zajedno bez da se rastajemo – par dana manje od dva mjeseca po 23 a i 24 sata dnevno. A inače mogu reći da sam se dobro složio sa svim ljudima koje sam u zatvoru sreo... premda koliko god se čovjek u zatvoru divno upozna – perfektno se to ne može.

... Inače kao drug bio je zgodan – sam je sebi predbacivao što je toliko pjevao na policiji – bez da su ga tukli – zato je često navraćao razgovor na to ne bi li uspio da psihički protumači svoju slabost. Mnogo se toga može uzeti u obzir – ipak neda se opravdati što je zaboravio tako lako glavno pravilo – šuti!

Eto, ponajviše okružen ovim ljudima proveo sam svoj boravak u Trstu. Čitav dan provađali smo najviše u krevetu – jer bilo je hladno – pričali smo, igrali šah, damu, vuka i ovce... Tada sam se naučio praviti izlete: raport capu – ispočetka je to bilo uzaludno pokušavanje da se dovučem u ćeliju s Rikom i Mrakovčićem – kasnije je to bila šetnja kroz zatvorske hodnike da se malo razgibam, da sretnem malo ljudi.

Izleti doktoru bili su stvarno nešto extra. Morao je otok Krk promjeniti državu da se njega rješi, a ja sam morao doći u zatvor da njega vidim. Stojimo rano, nakon prve šetnje ujutro pred „Biblioteca circolante“ u pratnji wertera stiže on – rukama u džepu, šeširom na glavi u dvije minute pregleda nas deset. Jednom je jedan kazao – Signor dottore vorei una visita generale? O – Generale o colonelo tutto un c.... – i to je bio pregled.

Coroneo nema kao Rijeka oltar na hodniku nego ima na najvišem katu kapelicu. Prilično velika ona je u mirno vrijeme sigurno mogla primiti sve robijaše. Sad kako je zatvor bio dupkom pun – u ćelijama za jednoga bilo nas je četvero, a u sobama za deset – dvadeset i šest. Na misu se je išlo po turnusima – svaku treću nedelju. Mi minoreni jedni i drugi imali smo pravo da idemo svaku nedelju na misu. Prvu nedelju nije nas stražar poveo na misu, a kad smo se pobunili odgovorio nam je: „Voi siete contrarii alla nostra religione e nostro stato.“ Jednom, sjedio sam skupa s Rikom i pričali smo, do nas je stajao „Buldog“. Dao mi je znak da šutim, a u sredini mise valjda je smetalo njegove kretenske moždane što razgovaramo – kao da nezna da se u crkvu dolazi na sastanke i da mi baš puno dajemo do njegove mise – i bacio me je van, zabranivši mi da više dolazim na misu.

Pisalo se pisma kao i na Rijeci dva puta tjedno – utorkom i petkom. A kada sam počeo dobijati, pošta je onda prilično redovito išla. Tada sam već s većim užitkom

odlazio da pišem pisma u sala di scrittura. To je bila jedna prazna ćelija u kojoj nije nitko ležao – krevet je bio podignut uz zid a čitavu ćeliju zauzimao je dugački stol uz koji su stajale klupe. Tu smo pisali pisma, a koji puta smo po čitavo popodne tu odsjedili fingirajući da pišemo. Zapravo razgovarali, a kako god je ćelija inače bila prazna – ona je živjela svojim posebnim unutrašnjim životom za razliku od naših drugih ćelija gdje smo staklom, noktom ili žlicom ubilježavali svoja imena na zidu s upitnicima (u svojoj ćeliji našao sam – N. Fabijanić – Krk). Ovdje je tintom bila na zidovima ispisana čitava legija onih koji su se sada nalazili na katu s datumima, upitnicima, željama – i sve jedan uzdah za slobodom, zrakom. Uz tu sobu vezano je mnogo i mnogo časova boravka u Coroneu – a ti časovi moji, kao i svih ostalih ovdje – bili su najljepši od svih – jer tu smo bili kod svojih sa svojim, na slobodi – koja je vrlo mnogo puta bila ljepša od one sa koje smo došli.

17. XI. 1941.

Ležali smo u krevetu... A onda nenadano, izvanredno – vrata su se otvorila. Ležeći na krevetu znatiželjno smo gledali što znači ovo otvaranje vratiju – bio je robijaš sa matricule. Žic – libreto – tutta la roba, vrata su se zatvorila – nakon što sam pružio libretto. Moment smo ostali tihi iznenađeni a tada – hura – odlazi se... Kuda? ... Kući? ... U drugu kaznionu? ... U internaciju? ...

Vrata se otvaraju, uzimam robu – idem za stražarom. Sve do sada nisam ni pomislio da će i drugi izaći, sad tek kad već izlazi van Riko, mislim ma to je s drugima, tko će još s nama? Mrakovčić? Ili sami? ...

Razgovaramo o Specijalnom sudu. Tek danas sam doznao od devetorice osuđenih na smrt – četvorica su pomilovani intelektualci, nacionalisti – Čermelj, Šćuka, Kaus i Sardoč, Bobek, Tomašić, Vadnol, Kos i Ivančić streljani su u ponedjeljak 15. XI. negdje u okolici Trsta. Već od nedelje popodne – priča mi Riko – oni su se nalazili u ćelijama u prizemlju – te su bile posebno okrečene sa jakim žaruljama, zabarikadiranim prozorima. Po jedan na smrt osuđeni sjedio je u svakoj i pred svakom dva stražara koja su ga pazila.

... U ponedjeljak rano ujutro svu su petoricu otpremili autom. Tada su njihovi drugovi jedan drugome vikali: „Naši fanti so šli“! „Štiri so pomilošćeni“, da nakon toga drugovi koji su ostali zapjevaju – Crven je istok i zapad i Internacionalu...

... Bacam pogled na sud tu su Rudolf i Karlo, Tomašić i svi oni još pred par dana slušali govore sudaca i advokata – a danas jedni šeću negdje po logorima, većina ih živi i nadalje u malim ćelijama kao što su i prekjučer, a petorica leže u jednoj nepoznatoj raki – koja je još uža od ćelije, još tamnija od nje u svojoj istarskoj zemlji među svojim narodom. Gledam ulicu, ljudi žurno prolaze, dućani, tramvaj – Trst – sve je normalno, kao jučer i prekjučer – nitko nezna da sam izašao iz Coronea, a svi ovi što jure zaboravili su već da su pred tri dana petorica streljana...

Questura – ulazimo. Velika zgrada – čisto izgrađena. U hodniku sjede agenti, daju nam foglio di via – ovaj iz Sušaka putuje kući – ja u Avelino, Riko i Raguzin takođe – internacija... Mjesto carabinieri sa nama su agenti – mjesto lanaca slobodnim rukama nosimo kofere.

... Pregledavamo foglio di via obligatorio – naša imena, tačni podaci, moramo se u roku od četiri dana javiti u Avellino. Tek sada mislimo o tome – gdje je taj Avellino? Tko zna, svakako daleko kad su nam dali četiri dana vremena... krupno stoji prim-

jedba tko se makne s puta potpada pod Specijalni sud, a samo desetak ili dvanaest sati hoda – preko Učke i iz Opatije vidjeli bi Krk, a lijevo iznad Sušaka Gorski kotar...

Avellino – vlak je stao. Pred kolodvorom kočije, fijakeri... ova ulica kroz koju nas kočije voze na questuru – dugačka, s kućama sa strane. Sve su kuće ispisane formulama i natpisima, ima ih mnogo. U mnoge koje imamo ovako u prolazu mogućnost da pogledamo unutra očito govore da njihovi obitavaoci mogu imati sve osobine i vrline – ali jedna – čistoća da im fali.

... Iginio Desgrodelli iz Rijeke... priča nam o prilikama ovdje – on je ovdje u konc. logoru, strašno je. Stvarno ni Riko ni ja se ne osjećamo hrabro – nadamo se – no ono što smo čuli je prestvarno. Konačno, treba se pomiriti, a povratak u zatvor je uvijek moguć.

... Bio sam u jednoj apoteci – ne sliča na naše apoteke – ovdje apoteke nemaju ni radnog stola, nisam vidio ni officinu u našem smislu. Nema tu boca sa prašinama, lonaca s mastima, ladica s travama. Nekoliko ormara nakrcanih specijalitetima daju dojam običnog, najobičnijeg dućana, a nisam imao dojam čistog dućana...

... Kad smo u nogama počeli da osjećamo umor – uspjeli smo se u sobu, a onda kad je u sobi vladao mrak, malo sam mislio na protekle dane i sjetio se uši koju sam našao prilikom svlačenja u košulji – i onda me je nestalo u tamnoj i hladnoj decembarskoj noći. Tko zna gdje ćemo sutra lijegati?

20. XII. 1941.

... Upravo kad sam se spremao da odem, došao je Riko. Brzo sam mu rekao o čemu se radi i odlazimo skupa gore da igramo na jednu kartu – Riko nezna ni riječi talijanski. Dva činovnika upisuju i prepisuju naša imena i prave nam putne karte – idemo skupa u Montecalvo Iripino.

Prem⁵ nemamo običaj vući se po crkvama – ovdje smo je pogledali. Ona je to i zaslužila – Benevento je sijelo nadbiskupije – a i vrlo čuveno iz historije papinske države. Jasno da i crkva odgovara tome – i po svojoj starini i dostojanstvenosti i veličini. Portal je zaštićen vrećama pijeska – a isto tako i nekoji dijelovi u unutrašnjosti crkve. Inače crkva je ogromna, dva reda stupova sa svake strane i oltar na kojem se misi tako da svećenik gleda prema vjernicima. Ima još dvije stvari koje u Beneventu upadaju u oči. Nekoliko spomen ploča iz prvih plebiscita fašističke ere – perspektive nema, gledajući kroz ove ploče na ove krajeve, ne baš ružičaste – i park vis – avis stare interesantne kule. Park je velik, položen na blagom obronku, a u nekoliko umjetnih jezeraca plivaju ribe neobično uspješno mješanih vrsta. Mjesto nam se neobično svidjelo – a dok smo na lijevo gledali kako marširaju crne košulje zaustavili nas carabinieri da nas legitimiraju.

Vlak je stao – Montecalvo rekao nam je naš vodič. Ne sjećam se kakav sam imao prvi utisak o Montecalvu, tek se sjećam da je blata bilo vrlo mnogo, da smo se penjali uzbrdo, da sam se sa koferom skoro ispružio u jarku.

Stigli smo u Albergo. Ulazeći u kuhinju kroz tamno predsoblje uzalud sam bacao pogled ne bi li što više toga zapamtio. Bilo je to uzalud i nepotrebno, zašparao sam si još jedno razočaranje više jer da sam tada šta vidio i na temelju toga nešto zaključio sigurno bi si stvorio bolju sliku – no što u stvari jeste.

⁵ Arhaizam, u značenju – premda.

Kuhinja je bila tijesna, imao sam dojam da je puna ljudi, svoj foglio di via pružili smo jednoj starijoj ženi – izgleda da je gazdarica. Primio ga je jedan čovjek, pogledao je njega pa nas: „Camarati“ – rekao je, „zar i Vi“ zapitao sam – odgovorio je „da“. Bila su dvojica – ovaj jedan u kožnatom kaputu što je gledao naš foglio i drugi, mršava pri-kaza što je ukočeno stajala u okviru vratiju – bili su internirci. Malo smo pričali, malo se ispitivali – i zatim odmah, odbivši da jedemo, tražili da nas odvedu u našu sobu. Odveli su nas, kroz dvije ili tri tamne prostorije, preko nekih stepenica, i kroz neka niska vrata ušli smo u sobu. Da u sobu! Mislio sam si kad smo četiri dana putovali da nađemo ovakvu sobu – što bi našli da smo putovali šest dana?

Dugo sam je ogledavao – stajao u sredini „sobe“ i gledao. Čudno je izgledala, i srećom da je Riko na podgaćama našao uš od pola tone, jer to je svratilo moju pažnju a inače tko zna koliko bi se još ogledavao – ovako misleći kako ću da se rješim ušiju nisam dospio da gledam u što lijegam, a kad sam se snašao u sobi je već vladala tama...

21. XII. 1941.

Prvi dan u Montecalvu. Još ležimo već nam u sobu dolazi jedan od one dvojice što smo sinoć upoznali – onaj u kožnatom kaputu – priča s nama, upozorava nas na sve, daje upute, a osobito nas upozorava da pazimo što pričamo pred gazdaricom.

Ogledavamo se po „sobi“ – dva kreveta, posebne vrste, visoka, željezna na nekakvim tankim nožicama, nachkasten njiše se s bocom u kojoj je voda, stol. Blato i blato, to su rječi koje nam ponajviše dolaze na usne, ali i koje same su preblage da se ovo opiše – nad mojom glavom na plafonu rupe, u njima čujem kako miševi šeću, umjesto poplona imamo nabacano desetak prnja po sebi. Strašno...

Iza objeda otišli smo na šetnju kroz mjesto – a tada su nas odveli k Pijetru. Pijetro je također internirac, iz Venecije, stariji, leži u krevetu. Bila mu je pala opeka na glavu, došlo je do potrovanja krvi i jedva se izvukao, pa sad još uvijek leži i oporavlja se. Posjedali smo oko njegovog kreveta, polako su se okupili i drugi drugovi. Antonio ima gitaru, pjevamo. Ovdje u južnoj Italiji, nas pet, šest ili deset sa svih strana skupljeni, pjevamo – oni talijanski mi hrvatski i – razumijemo se... Najdivniji momenat kroz ova dva mjeseca, a ne sjećam se, da mi je i jedan momenat u životu bio ovako drag...

I tako smo Amice eto stigli do 15. februara. Ti pomalo znaš kako smo zaslužili ovaj privjesak – internato politico – i ovaj sussidij od 290.

Još pomalo doznavaćeš kad se budem sjećao unatrag detaljnije pojedinih događaja u tom razdoblju. Sada mislim da se nećemo rastajati kao ono u Krku. Tako sada Amice – Ti ćeš stalno biti s menom, stalno – lijepo navečer obavjestiti ću Te Amice što mi se je desilo kroz taj dan...

Amice napred naši...

15. II. 1942.

Nedelja u Montecalvu. Nema ovdje razlike između nedelje i svakog dana – u Krku kad se sjetim nedelje – sjetim se Nikoleta i Giusta kako nakočopereni prolaze preko Krka, ženski internat što prelazi preko trga i seljake što stoje na okupu kod Udine. Ovdje? Zar se može pojam nedelje vezati uz sliku kad odilazeći brijaču – malo niže od Banco di Napoli srećem „evropejke“. Doktorovu kćer, namazanu lutku – kojoj je lice kao uostalom kod svake lutke za izlog površno izrađeno, a na dobrom modeliranom tijelu (noge malo na X) ukusno su namješteni komadi odjeće, ukusno odabrani. Ili – najbogatiju djevojku mjesta (kasnije sam doznao nije najbogatija, ali je bogata). Pina

se zove i ima rođake u Gorizii. Ona u loše iskrojenom kaputu neukusno ističe svoje loše građene bokove, a krzno oko vrata čini ju starom čangrizljivom djevojkom – dok čizme u pomanjkanju ostale elegancije – mjesto da je čine šik – prave ju smješnom...

15. II. 1942.

Uopće Pacitto je neobično zgodan – onako kako se vrati nedeljom sa tri četvrta, tada se od njega može doznati mnogo intresantnih stvari. Živio je sedamnaest godina u Engleskoj i 20 u Americi. Iz svog života u Engleskoj najčešće priča o tome kako je bio primljen od Duce od... (ne sjećam se imena) kad je kao mladi dječak s ocem svirao organet, s uživanjem priča kako se je Duca prema njima demokratski ponio, kako je pričao s njima dok su jeli i pili pivo i vino – a kako su onda dobili pakete kojima su se onda ne znam kako dugo hranili i jednu liru šterlinga. O Americi već priča više. Najviše i najrađe pak kad je u Holivudu glumio s Rudolfom Valentinom, Mery Picford u nekoliko filmova od kojih se danas sjeća „Pirata“ i „Četiri mušketira“. Prva žena mu je bila Njemica i sama glumica, a kad je umrla vratio se je u Italiju – misleći „godere la vita“. Međutim, novac koji je donesao nestao je, ostala je samo kuća, i mlada žena četrdesetih godina, preko 20 g. mlađa od njega. Ona sad s mlađom djecom (mislim 16 godina) živi u Formia, sjeverno od Napulja, dok se on vuče po Montecalvu skoro bos, simpatičan, sjedeći u braccieru, šuteći i slušajući da tek od vremena na vrijeme kaže koju rečenicu. Tako nam je rekao da je pao Singapur. Ne zna zašto ali na njega to nije ostavilo uopće nikakav dojam – i dok oko braccierre svi od toga prave pitanje on rezonira: Pa što onda ako su ga zauzeli. Treba ga održati, pa i mi smo imali Impero pa gdje nam je? ... Uopće današnje Talijane malo poštuje i naziva ih „lazaroni“. Pa neki dan čitali smo u novinama da je streljan neki muškarac što je iskorišćujući zamračenje silovao neku ženu. Paolo se čudi – za to streljati? Da ju je pokrao, orobio, ubio – ali silovao, bar to nije nova stvar.

Eto tako razgovarajući uz braccieru – slušajući Paola – koji nam je pokazao večeras da zna i (nečitko), prolazi nam vrijeme i večer, a lijegajući poslije mlijeka u krevet sjećamo se Amice da je danas početak devetog mjeseca u Montecalvu.

16. II. 1942.

Mislim da bi bilo jako teško u kratko opisati našu gazdaricu, „signorinu“ – ja si ju predstavljam jedan blatan nos u pojavi sv. Franje. A uopće opisujući ju ne znam bili trebalo početi od nosa ili od pasa. Ovaj prvi je simbol čangrizljive babe, a ovaj drugi ipokrizije.

Ersilija je najkriminalnija baba koju sam ikad vidio. Da je netko pokrao najednom toliko koliko ona u cijelom svom životu – mislim da bi toga proglasili za većeg od Al Caponea i drzovitijeg od Čaruge, a o tome da bi bio streljan da i ne govorim. Kako međutim kod nje krađa nije potreba, a ni povremeni način zarade već sistem, to ona ima kuraža za sebe da kaže da je poštena. Istina nikad ona još od nikoga nije bila pozvana na odgovornost zbog krađe, ali mi zato nije nikad toliko nitko pokrao mlijeka kao ona. Slovenac svako večer dobije od nje pola litre mlijeka – nikad još nije dobio ni dobar četvrt i po – da i ne govorim o tome da i ono što dobija je više voda no mlijeko – a jednu večer bila je čista voda tako da ju je morao ostaviti. Neku večer kad nam je mljekarica donijela mlijeko bilo nam je u flaši do početka grla. Naveče, iza večere bilo je u flaši do vrha grla. Do prvog februara mi smo uzimali od nje kruh. Svaku večer Paolo nam je donesao iz pekarnice kruh, a Ersilija nam je to davala za pola kile. Kad smo vagali, nekoliko puta, bilo je uvijek 400 gr. Bezobrazna baba galamila

je kako su ljudi pokvareni daju 400 gr. mjesto 500, a ona je Paolu i naručivala 400 gr. i davala mu 80 centi. Štoviše, ovih četiristo grama bilo je redovito više od po njoj izvaganih pola kile za objed. Iz Ariana donijela nam je klozet papir – rekla je da stoji dve lire, dok na njemu samome stoji 1,50. Njena krčma, njen brlog je filijala stanice – a ona ima kuraže tjerajući kokoš koja je baš ispustila d. u kuhinji, ili metajući tanjure sa stola na pod da ih mačka obliže, govoriti da su Siciliani blatni ljudi, a mi smo neki dan spremajući sobu sa svih predmeta morali da peremo farbu – soba je krečena pred 6 mjeseci. Priča mi konfinirac Antonio Sempione da se njemu znalo u početku dogoditi kad su njih četvorica popili bocu wermutha da ju je ona u četiri dana naplatila od sve četvorice. A smijao sam se neki dan kad je rekla da je Pepinela obolila čim je došla u familiju Scopettone, jer nije bila naučena dobro jesti. I sada Amice (ovo je samo jedan mali dio) – što misliš o našoj signorini Ersiliji.

Danas sam vidio Natašin list – tek on mora prije na cenzuru. Pisao sam međutim u zatvor. Riko je čitavo popodne ostao u krevetu, ja sam pisao, večerao i nakon večere legao.

Zahladilo je jako – glupo je gubiti vrijeme uz braccierru.

18. II. 1942.

Riku se je danas vratilo pismo sa cenzure, ne šalju ga dalje – a ja sam dobio vagliu. O Dušanu ništa, javio sam opet kući i pisali smo Lucianu. Antonio je dobio pismo od Concetta – dobio je još deset dana produljenja – a onda se nada da će ostati kod kuće – javlja da će Pipo također kroz petnaest dana biti u Cataniji, kod kuće za stalno. Pietro je već podnio molbu za revocu⁶ – sigurno se nada da će uspjeti, tako bi još trojicu interniranih izgubili. Prvi je bio Maugeri iz Catanije – toga uopće ne poznajem, jer je bio na dopustu kad smo mi stigli. Martelli je drugi – on je doveden ovamo iz Francuske – a familija mu je tu u Italiji, leđičan je i dobio proroga senza limite⁷...

Concetto je također iz Catanije – ne znam što da kažem o njemu. Sviđao mi se je jer je bio drug. Mi nismo naučili na ovakove tipove, pa bi trebali dulje biti s njima da ih upoznamo. Isto tako je i s Pipom – Bartolose, svi smo mi naučeni na drugove optimiste, a on je uz našeg Floridora neki strašan pesimista. I on mi se kao i Concetto sviđao jer znam da je drug. U ovo kratko vrijeme što smo skupa na nijednom od njih nisam mogao opaziti ništa odbijajućeg. Sviđaju nam se tim više što su kao tipovi i temperamenti strani nama, nepoznati, daleki kao ljudi, drugovi.

Antonio je već mnogo jednostavniji u svom kožnatom kaputu, on me podsjeća na one koji su se vukli po francuskim logorima. Jasno, od svih njih najbolji je Pietro. On je iz Venecije, od svih interniraca najstariji je i po godinama i po mjesecima u Montecalvu, a i izgleda kao stariji iskusni drug. Uhapšen je dok se je vraćao s ženom i djecom u Italiju iz Francuske nakon kapitulacije. Onda je nakon tri mjeseca zatvora došao u Montecalvo. Osim nas interniraca ima ovdje i par konfiniraca – profesor Danilo Barabasca – mladić od 26 g. iz Cremona – ovdje je u Montecalvu već četiri i po godine, a za koji dan osnosno mjesec svršava svoju kaznu i odlazi kući – ako ga ne interniraju.

I Antonio Sempione, urar ide za koji mjesec kući, on je najstariji od svih prisilnih državnih penzionera – ovdje već tri godine konfiniran. Francesco Bonetto je ovdje samo nekoliko mjeseci, a ima mislim da izdrži jedno tri i po godine. Konfinirac je zato

⁶ Opoziv, ukidanje (kazne)

⁷ Produženje bez ograničenja.

što je rekao da se Englesku neće moći brzo i lako pobjediti. Iz Torina je puro sangue – tamo ima ženu i djecu, a zanimanjem je bio činovnik kod gradskog plina. I eto – ako dodam njima našeg Paola i ne zaboravim Rika i mene, onda su Ti to Amice svi državni penzioneri Montecalva, a šta je još interesantnije jedini Evropejci čitavog mjesta.

Za večeru smo imali krumpir. To je jedino što se je nekad dobro pripremalo u ovoj kući, a već par dana ne pijemo mlijeko, čekamo da nam ga profesor nađe.

23. – 26. II. 1942.

Mlijeko opet dobijamo, odnosno odlazimo ga uzimati svaku večer... to je već predio – Sottomonte – u jednu kuću kakve su ovdje česte, karakteristične – i tipične za ovaj kraj u kojem živimo... Ulazimo spuštajući se niz strmu stazu (sad dok je blato pazeći da ne ostanemo u njemu), a kuća ima vrata vječno otvorena. To znači da nema prozora. Na lijevo je ognjište uz koje obično sjedi par ljudi. Prostorija je tamna, mračna, smrdljiva. Jedna djevojka daje nam u flašu mlijeka. Vis-a-vis ognjišta je široki bračni krevet, do njega je, jednim slabim vratima, krava ograđena od prostorije. U dnu vidimo četiri magarca vezanih uza zid, ograđenih slabom ogradom. To je štala, a jedna mala ograda ograđuje svinjac, kokoši šeću prostorijom, a kunići u jednom kutu imaju svoju rezidenciju. Svi skupa – magarci, kokoši, ljudi, kunići, krava, svinja, ovdje se krava muze i djeca rađaju, ljudi umiru i svinja oprasuje – mule se oždrebljuju dok ljudi večeraju, vodi se ljubav, ljubi se, i ubija kuniće sve na istom mjestu, sve u jednoj prostoriji. Tek nužda se obavlja vani pred vratima u prirodi. I kad onda videći sve to, primajući mlijeko od djevojke gledam je u lice, čudim se nad zdravim izgledom ovih ljudi. Istu večer prolazili smo kraj druge jedne takve kuće. Jedan čovjek je ležao na krevetu, bolestan, možda umirao, a uz krevet muzli su kozu – koja je blejala...

Strašna zaostalost – strašni uvjeti – možda odanle izvažaju kulturu – mislim na ploče u Beneventu.

27. II. 1942.

Jofeš je danas bio aktivan. Učili smo kemiju – a došli smo na razgovor o Bogu (zbog Jofeša pišem velikim slovom). Čudan je Jofeš. Jednom ću moći i smjeti da više govorim i mislim o njegovoj političkoj koncepciji – danas tek toliko. Dvadeset godina je bio protiv, rušio je, rušili su, pa je zaboravio da treba misliti kad bude došlo do izgradnje njegove koncepcije su mnogo maglene kad se radi o budućem izgrađivanju (a koliko je to u krajnjoj konsekvenci grozno rušiti a ne znati čime nadomjestiti) – zbog toga jer mu općeniti pojmovi, općenite koncepcije u odnosu na život nisu jasne. Obračunavši s dogmatičnim vjerovanjem u Boga, kao i potrebom momenta dozvolivši da na njega nove ideje djeluju toliko da rasklimaju vjeru u apsolutnost današnjeg poretka, a ne imajući snage, znanja, i smjelosti da dođe do zadnjih konsekvencija, osjećajući strah pred novim, a samo napola negativnost staroga on je preplašen zamašnosti preobražaja i potpunih negacija nekadašnjih vrednota i dogma stao na sred puta. Odupro se da ide dalje (jer ga je bilo strah), nije htio da se vrati natrag (jer ga je bilo sram), pa je stvorio svoje dogme, svoje vrijednosti, svoje mišljenje koje ne može nikome protumačiti jer ga ne zna ni sam. Ostao je u neizvjesnosti, konfuznosti, nejasnosti i magli, a nemajući ni jedne konkretne tačke za koju da se primi, pokriva se osjećajima, apstrakcijama i sentimentalnošću, koje su i same labave, vjerujući da se o njima ne može diskutirati jer su individualne.

Ne nailazi se rijetko na tipove ove vrste, no on je prvi koga sam bolje upoznao. Imajući dovoljno inteligencije (a treba li je uopće puno?) da prekine sa starim, a

nemajući smjelosti da uđe i shvati novo ostao je na sredini, stvarajući sam svoju konfuznost – a onda živeći dulje u njoj i debatirajući dobio je, valjda, nekad koju pohvalu (tko ga je mogao pohvaliti?) – zbog „svoje“ smionosti da stvori svoje mišljenje. I danas živi u tim vodama, nepokretnim, ustajalim, ponosan na jačinu svoje inteligencije dozvoljavajući si, kao stari penzioner svoj gemischt dnevnici, da samo sluša, negira, da ostane izvan stranke vječna opozicija, apsolutna kritika...

Nemajući dovoljno jaku inteligenciju da odbaci svoj ponos ili bolje uživajući u autoslavi jake inteligencije, a ne mogavši reći znam jer sve je bilo konfuzno, on je rekao: osjećam. Pokrivajući tim osjećam – ne jakost da izgradi svoje, već slabost, strah da postane učenik.

Jer vjerujući u to da je bio dovoljno jak da stvori svoje on se zadovoljava konfuznošću, maglom, kao što bi netko, odlučivši se da izvrši samoubojstvo utapljanjem, skočio u vodu, a onda naglo pobjavši se smrti počeo mlatarati rukama i tako naučio plivati što ranije nije znao, grešio da kaže – vidiš moju hrabrost skočio sam u vodu a da nisam znao plivati, vidiš moju jakost naučio sam sam plivati. Umjesto da uvidi da nije hrabrost već strah pred smrću, slabost da izvrši do kraja odluku – ona koja ga je primorala da nauči plivati, tako isto i Jofeš odlučivši se da obračuna sa starim, a nemavši snage da uđe u novo – ostao na kojekako skalupljenoj svojoj sredini. Kao što je onaj topljenik bio ponosan videći ljude da oko njega kažu: vidiš junak, skočio je u vodu neznajući plivati – pa je naučio, tako i Jofeš vjeruje da je jakost njegove inteligencije, i ponosan je na to, ona koja je stvorila njegovu specifičnu konfuznu koncepciju, maglu – a ne vidi da je to bio strah pred nepoznatim, novim za koje su ljudi pričali da je loše, strašno i pokvareno. Kao što se djete boji groblja – a da nikad i nije bilo na njemu – samo djete u svojoj iskrenosti dršće pred samom pomisli na strah – a on mjesto da zadržće, muški pogleda i uđe, pobjegao je u svoju konfuznost i sada osjećajući se u njoj ugodno, zaboravio je, a možda nije ni svjestan toga, da je to bio strah i uvjerio je (ponajviše sam sebe) da je to bila jakost inteligencije i odlučnost, iskrenost i poštenje... Od kukavice – postaje heroj.

Abecedni tumač imena

Shakespeare Wiliam (1564.1616.), engleski dramatičar i pjesnik. Bavio se kazalištem i glumom te je kao član kazališne skupine Lord Chamberlain's Men sudjelovao u gradnji Globe Theatra u Londonu. U istom kazalištu praizvedena su njegova djela. Najvažnija djela: tzv. kraljevske drame (*Henrik VI., Rikard II., Henrik IV., Henrik V.*), komedije

(*Komedija zabluda, Ukročena goropadnica, Vesele žene vindsorske, San Ivanjske noći, Mletački trgovac, Mnogo vike ni za što, Kako vam drago...*), tragedije (*Tit Andronik, Romeo i Julija, Hamlet, Otelo, Kralj Lear, Macbeth, Koriolan...*), drame (*Troilo i Kresida, Sve je dobro što se dobro svrši, Mjera za mjeru*) i romantična igra *Oluja*.

Krčki karneval 1933. godine - Čedo kao dimnjačar (prvi slijeva u donjem redu).
Branko i Mirjana označeni su strelicama.

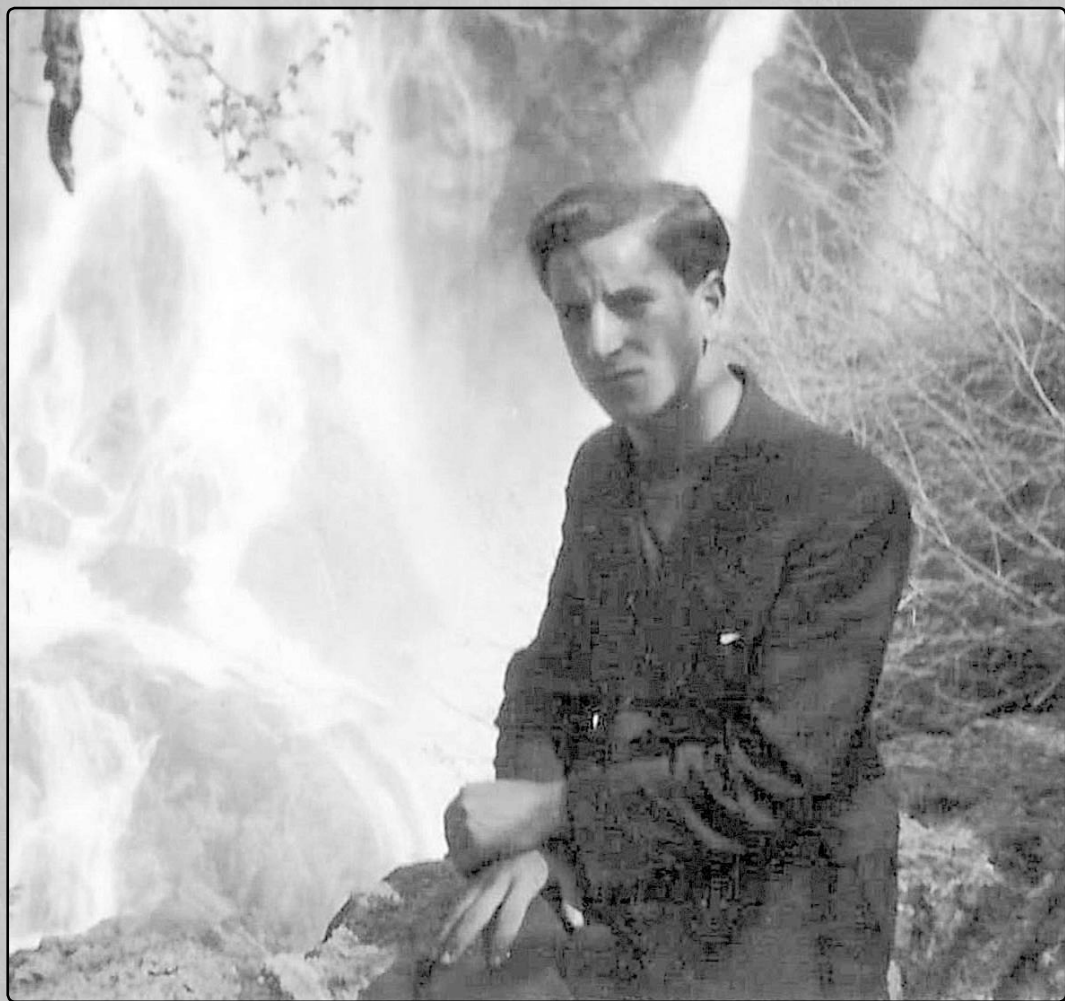

Krk, 1937. - Guc Labud u krčkom akvatoriju, vlasništvo Ivana Žica (otac Čeda Žica)

Čedo 1938. godine

4.
bilježnica
II

Čedo 1939. godine

5. IV. 1942.

Mjesto emisije na hrvatskom jeziku pjevali su Leuterne. Mislio sam na Sonju, na njena pisma koja sam primio u zatvoru; na Davora, na Ernija – na ćeliju 83 gdje sam primio pismo ležeći na krevetu dok mi je uz glavu spojila se mrlja od stjenice... mislio sam na kuću dok sam navečer stajao uz radio dulje, dok su drugi već ležali, da ju čujem...

Mjesto emisije govorili su o bombardovanju Beograda, o srušenim kućama, i leševima u raspadanju, o ljudima koji su bježali, i drugima koji su umirali, o štukama koje su zviždale i bombarderima koji su sijali smrt. I mislio sam na Slobodana i Slobodane, o njegovom bjehu, o našem poznanstvu, mislio sam kako je strašno bilo i kako će divno biti. Čudna koincidenca – sviraju Lauternu i pričaju o rušenju Beograda, a iz porušenog Beograda sam prvi puta čuo i naučio Lauterne. A danas ima godina dana da je Beograd čuo simfoniju štuka i vidio vatromet njemačkih bombi.

A koliko sam toga uz to mislio uz jednu nostalgičnu pjesmu i jedne rekriminacije rušenja, uz sentimentalne stihove i reprize protuavionskog štekta. I mislio sam na Miloša koji je mali dio toga doživio u Mariboru i na Galentića koji je sjedeći u ugodnom zubarskom stolcu pričao o zviždanju štuka, o jednoj noći provedenoj u policijskom dvorištu, o štekta mitraljeza u susjednom dvorištu i porušenom Beogradu – da mi nakon pola sata u parku, ne u nastavku, već bez veze priča o izživljavanju na selu, o religijskom doživljavanju seljaka i neshvaćanju svega toga od nas mašinskih građana – i o potrebi njih čistih i prostodušnih seljaka. I danas ja na to mislim iz Montecalva – a on Student Delle Belle Arti u Firenzi na to ne misli...

I mislio sam i na sve one druge i one druge...

Amice – jesi li čuo – mi mislimo i sjećamo se... a on kaže: „Bog čuva Srbiju“...

18. – 19. IV. 1942.

Danas ima šest mjeseci od zadnje nedjelje u Krku – sada sam nakon ručka opet jurio u Aleksandrovo... tko zna možda se oni dečki sjete kadgod mene... ovdje je opet jedna nedjelja i ja se rado sjećam na njih, bili su dobri dečki, tko zna da li se danas netko brine za njih...

Svršio sam „Germinal“ – E. Zola. Čudim se da je to Zolin roman. Nije mi to prvi Zolin roman koji čitam. Zolu poznam donekle – iz Laurd-a, La Debachle-a, Theresa Racquin... Nana – i u svim tim romanima prepoznaje se Zolu. Pročitavši Therese Racquin Zola u čovjeku zvijer odmah nađe. Pročitavši Laurda čovjeku ne može izbjeći da je i „Grieh Abea Mourret“ napisao isti pisac. Ali u „Germinala“ sam našao novoga Zolu – Emila koji se spustio na dno rudnika i krenuo s radnicima u štrajk, Zolu koji je s rudarima uništio Jean-Bart – i skupa s rudarskim djevojkama mjesto zelenih tratina ljubavi u vikendima vidio rađanja u crnoj prašini ugljena... Zolu koji je upoznao Suvarina i s osjećajem pisao o počecima organizacije proletera u borbenu klasu...

„Germinal“ je dobar roman. Pisac s ljubavlju i s poznavanjem i dubokih vena ugljena gdje radnici u vodi klečeći vade ugalj, i praznih namještajem a punih ljudi siromašnih radničkih kuća; s groznom osudom današnjeg poretka, i divnim nagoveštajem budućnosti bez „Signori della Piolaine“ – i njegove anarhizma – i malo buržujskog konzervatizma (Rasseneur)... obogaćenih radnika – sa svješću o manjkavosti u prvim počecima – i odgoja i znanja i mogućnosti (Štefano) sa nužnim žrtvama (Moheu) – i jakosti da priznamo i primamo poraze ali baš zato sigurnošću pobjede... Dobar roman – do sada meni nepoznatog Zole...

19. – 22. IV. 1942.

U monotonosti dana koje provodimo u „tuđem svijetu“ od vremena na vrijeme, osvanu događaji koji nam uvijek dokazuju kako svugdje ima dobrih ljudi, kako su ljudi divni – i kako ima smisla boriti se za ljude – jer su zaslužili bolji život.

Često, od vremena na vrijeme doživimo momente koji ostavljaju duboke tragove, koji ne izazivaju uvjerenje o „životnoj praksi“ koja (nečitko u rukopisu) više ili manje egoizam, sitničavost – i nepovjerenje – već uvjerenje o potrebi i vrednosti borbe – zbog vrednosti ljudi za koje se vodi...

Ne bi htio da izgleda da mislim na zadovoljstvo koje smo imali razgovarajući sa seljacima kad smo bili po mlijeko. Oni su (pričajući o polovici produkta koji su dužni dati gospodarima) s razumjevanjem slušali kad im se govorilo o našim zajedničkim neprijateljima i opet dokazali da i onaj koji malo ili ništa ne misli, a samo dobro gleda kao i oni koji dovoljno misle, nužno ispravno zaključuju jedno te isto, dok oni koji samo na pola gledaju – i samo na pola mogu misliti – i svoje gledanje ispravljaju očalima poluinteligenta, sa konfuznim mislima – samo oni da stvaraju glupe kule u zraku svojih filozofija napola izvakanih dok je istina tako opipljiva, jasna i jednostavna... Zašto mi misao stalno odlazi na Jofeša? ... već sam htio pisati o jednom drugom događaju – koji smo doživjeli tražeći kruh.

Prolazili smo kraj „forno“ – opazio sam da u njemu nema nikoga do jednog mladića koji je jeo večeru. Htio sam iskoristiti moment i ušao sam. Njegov „favorite“ kojim me je nudio stojeći na nogama koliko god bio uvjerljiv nisam ozbiljno shvatio – već sam makinalno i banalno odgovorio „buon appetito“ nastavljajući da ga tražim bili mogli eventualno da kupimo kruha. Govoreći kako nema i kako su oni taj kruh što ga ima u rukama umjesili za njih sedam, uzeo je nož i odrezao lijep i velik komad, nudeći me još da večeramo s njime. Imao sam taj bijeli komad kruha u rukama ne snalazeći se, gledajući se, zahvaljujući, još smo par riječi progovorili s njime... bili smo oduševljeni, razdragani – divni su ljudi.

Neznam zašto – kad mi je Jofeš navečer predbacio da sam trebao da mu platim „jer on nije Srbin“ – ja sam se crvenio zbog uvrede koju je Kranjc nanašao tom dečku, ne mogavši ni časak da posumnjam u to da bi bila velika uvreda platiti onaj kruh – tolika je bila spontanost kojim je bio dat i ponuđen...

I ovaj puta sam si mislio kako do ovih krivih zaključaka nužno dovodi „životna praksa“ Jofeša – koja ga svejedno nije očuvala...

... Vrijeme nije baš osobito, a mi se nadamo putovanju, svejedno zato nastavljamo dalje marljivo sa čitanjem i moje poznanstvo literature proširilo se na još jednu knjigu: Leonardo Frank: „3 di tre milioni“.

Misleći na nju sjećam se na Batušičeve „Argonaute“ i misli da se slabi pisci ograđuju na tako da stvar donesu novinarski. Dobra reportažna stvar – od 3 miliona trojica, ali samo trojica, jer što je s ostalima, gdje su oni kojima nitko ne daruje sto šterlina, oni koji ne putuju u Ameriku Sud, oni koji ne mogu da svoju crnu sudbinu odgode jednim takvim izletom? Šta je s onima koji padaju na ulici, a ne mogu da ukradu seljaku, reportaža trojice koji su bila gospoda među ona 3 miliona – koji su na svojim pasošima imali Argentinski žig, bijela odijela i platnene cipele...

Sovjetsku Uniju spominje, ali nije dovoljno naglašeno, ako je ona trebala da bude rješenje problema krivica je u sistemu, ali iz koga se ne izvlači logične konsekvence. „Lasciami in pace“ viče L. Frank kroz usta dello scritturale, mjesto odgovora čita ocu koji traži rješenje, a jedino ime koje je spomenuto Carlo Marka – nije dovoljno

naglašena orijentacija u traženju rješenja problema. Očekuje se da nas Frank dalje povede – ali on se zadovoljava time da nas dovede u rodno mjesto – da nam pruži nadu u eventualni susidij – nakon toga što nas je na 184 stranice uvjerio da taj susidij nije dovoljan. „Libre che fara pensare popoli e governanti“ – kaže se u ocjeni – a to je i manjkavost da ostavlja preslobodno polje za mišljenje – hoćemo da čujemo što nam sugerira pisac koji je tako stručnjački, s osjećajem i znanjem pogledao u jedan problem, problem nezaposlenosti – a on uzvikuje: „Io non penso niente“ nakon što nam je rekao: „Gettalo giu nell’acqua puzzolento del porto! Il cuore!“ – ne daje nam ni najmanju svjest da ga natrag dobijemo.

Da – ostavlja jednu veliku prazninu kod čitaoca nakon čitanja – i ostavlja mogućnost da u tu prazninu bude zasađeno i ono što će pogoršati stvar.

Knjiga koja bi trebala nužno da ima nastavak u još jednoj drugoj jer nama ostaje nepotpuna. Ali vratimo se Franku – on je htio samo da nam nešto pokaže – on nam je rekao – postoji jedna teška rana na Vašem društvenom tijelu – nezaposlenost, rješite kako možete i znate ali rješite, ja hoću samo da Vam ju pokažem. U tome je Frank dobro uspio – s te strane knjiga je dobra i zadovoljava potpuno. S druge strane pisali su drugi, Frank ih spominje i navađa primjer samo boji se da glasno kaže – jer: „Allora, comunisti!“ ... „Allora le cose sono ben differcati“ i kaže ih onima koji ih budu znali naći, a oni ostali neka traže i neka pitaju.

U svakom slučaju L. Frank sa „3 di tre milioni“ dao je novi dobar prilog socijalnoj literaturi.

26. IV. 1942.

Hitler je rekao danas u svom govoru: Istina će pobjediti. Slažemo se potpuno!

26. – 28. IV. 1942.

Mogao bi slobodno da stavim naslov Zola E.: Verita – jer dva dana života u Montecalvu ne može da bude u većini slučajeva vremensko razdoblje u kojem bi moglo da se desi toliko stvari da bi imao o čemu pisati i kada napišem da sam jučer napisao list svojim, a danas kartu Milanu Krmpotiću i svojim – i da sam danas dobio list od Sonje – i „Normu“ od C. E. Prarosi... mogu početi da pišem o knjizi E. Zola. Verita je knjiga koja svojim vanjskim izgledom plaši zbog velikog volumena (708 str.), roman koji kad ga se prelista plaši zbog svojih nabijenih i stisnutih redova, knjiga koja me podsjeća po svojem „šalatskom“ izgledu na Lourd i Debacle – ili E. Renon: „Život Isusov“.

Sjećam se da nam je prof. Petrović u VII tumačio o rasizmu i govorio o glavnim teoretičaru istog – znam iz čitanja da je taj gosp. kome se ne sjećam imena sveučilišni profesor – i sad pročitavši Verita – mislim na to da je taj gosp. ne samo ponovo oživio jednu staru glupost (crkveni pronalazak: Antisemitizam) – već da je taj isti gospodin – skupa sa svim svojim debelim volumenima i prostranim novinskim stupcima dobio odgovor – još davno ranije nego što se je uopće bio rodio. Odgovor jasan i potpun, osudu strogu i na mjestu oduvijek dobrog Zole – uvijek vrijednom i aktuelnom romanu: Verita.

Ali puno premalo bilo bi kazati da je Verita samo osuda antisemitizma – prem su veći volumeni napisani po istoj stvari mnogo manje kazali. Osuda antisemitizma je samo jedan mali dio stvari tretiranih u knjizi. Antisemitizam je osuđen usput, dajući osudu onima koji su ga stvorili načinima borbe za vlast koju Ti isti vode prikazujući jedan dio života društva na prelomu vjekova i dajući sliku čitavih odnošaja koji su

taj antisemitizam kao sredstvo za postignuće jednog cilja. A taj je cilj – držanje u neznanju i tami jednog velikog dijela ljudstva da bi se na tom neznanju i na toj tami moglo bolje, ljepše i lakše da živi iskorišćujući one koji si u tami i neznanju – stvorio...

Zolin roman opisuje društvene događaje na prelazu vjekova – onda kad su vječne istine postajale smješne i pučkoškolskoj djeci, a pobjeda onih „bez Boga“ postala jasna i onima alla l'abote Cognasse – zato on ne može biti tako sitan kao što je samo istorija laičke škole – već on i podsjeća na J'accuse koji sam protiv svih dokazuje nevinost jadnog Simona – čija žrtva treba da bude triumf nad onima „Senza Dio“ i opisuje zadnju pobjedu mraka i njegovu konačnu propast – i pojavu bandita socialista u licu advokata Delbosa koji izpočetka ima za sobom samo trojicu – i tihi oprezan – a važan rad Salvan-a – i pojavu antisemitizma – kad koji pak triumfirajući u društvu ipak dozvoljava da Židov – baron Nathan bude ličnost iz viših krugova jer „Židov čim postane bogat smatra svojom dužnošću da postane antisemitista“ – i ljubavnicu Marchisu di Boisa – koja postaje prijateljica žene svog ljubavnika Ettosreaddi Sang le boeuf – do Luise i Clementine kćeri Luciana... opisujući pobjedu istine kroz pobjedu laičke škole ne može a da ne opisuje i mrak škole „ignorantella“ – i istoriju učiteljskog staleža. Budući opisuje doba u kojem crkva mora da se prilagodi novom dobu ne može a da ne opisuje borbu između stare crkve čiji su ostaci l'abate Quacdien i monsignor Bergerot i nove crkve idolopoklonstva i mjenica isplaćenih na drugom svijetu sa garantom Sv. Antuna Padovanskog i velikim finansijerom padrom Teodosijem – opisujući buržuaziju koja da bi sačuvala svoje dobitke mora da prestane da bude revolucionarna – ne može a da ju ne opisuje onakovu – i kako je postala takva da crkvu prima kao prirodnog i nužnog saveznika, a znajući kako Zola ne može da ni jednu stvar do utančine ne obradi jasno je da je roman postao studija – evanđelje – i Zolin program.

U stvari ovo i nije trebao uopće da bude roman – moglo se je i da izostavi onih četrdesetak ličnosti koji su u tančine obrađeni – ali kada bi Zola uz svoja općenita razmatranja morao da daje primjere – ovako je tipično sebi sazeo čitavo jedno društvo na prelazu vjekova kroz četiri generacije u jedan roman u kojem je glavnom junaku Marku dao ulogu sebe samoga, ne kritičara, ne reformatora, već gledaoca.

Treba li onda naglasiti da je Zolin roman dobar? Ne – jer roman nije dobar – on je jak. Ovo i nije roman, ovo je studija, još više istorija. Zato se i dešava sve tako lagano, bez preloma, strašno logično, tragično pravilno. Ovo je skup, zbir od mnogih drama, zbroj bezbrojnih tragedija društva na prelomu vjekova gdje je staro doživljavalo svoju tragediju jer je propadalo, a „novo“ svoju jer je istina uvijek tražila žrtve. Jeli veća tragedija ona velikog financijera padra Teodosija ili malog učitelja, inteligentnog siromaha među bogataškim budalama Feronn-a. Kod nas više pobjeđuje sućut tragedija Simonove nego padra Crebota, jer ova druga je zaslužna kazna.

Jest, vidili smo mnogo boljih romana, vidili smo bolje pisanih istorija, vidili smo opsežnih studija, ali nismo čitali tako dobrih istorijskih studija u romanu. Zato ne-mojmo reći dobar roman, dokumentarisana istorija, ili opsežna studija već – jaka knjiga.

Možda – ima da se prigovori knjizi sa čisto teorijske strane. Zola je mnogo naklonjen Darvinu i njegovoj selekciji. Možda previše upotrebljava riječ evolucija, možda previše polaže nade u razvitak ideje, kod stvaranja Citta futura možda zato što je preblizu francuskoj revoluciji, a predaleko da bi dobro poznao socijalizam. Međutim tu eventualnu manjkavost moramo da izgubimo u istorijskoj radnji ko-

načno ipak romana i tada saževši sve u jedno, sve te bezbrojne radnje, sve te mnoge tragedije, mada bi mogli još mnogo da o tome kažemo – potencirano jaka mjesta, izbrisemo eventualne pogreške – kad saslušamo naš opći dojam na kraju recimo – dobra i jaka stvar – i prem je uvijek bila odlika dobrih romana da tragično svršavaju – ovaj happy end – nije happy end američkih glupih filmskih limunada – već logična konsekvencija borbe – jer sve te prošle tragedije i nisu nego stube ka pobjedi koja je uvijek happy end. Zato je jedino roman produžio toliko da u njegov obuhvati i zadnju fazu borbe – pobjedu možda je u tome preuranio. Njegov happy end Adamićevog: dinamita – ne nakon čudotvornog ozdravljenja – nego nakon milijonskih žrtava – što više logična konsekvencija tih žrtava.

Još jedna dobra Zolina stvar – nije čudo da je Zola na indeksu – i da se po knjižarskim katalozima nalazi samo tako malo njegovih djela.

28. IV. – 1. V. 1942.

Danas je prvi maj. Blagdan. Lane smo ga slavili – a preklane smo na taj dan poneli Vibormyevu mrtvu kćer na parobrod – ove godine ga opet slavimo ovdje u Montecalvu – u internaciji... Danas je prvi maj...

6. – 13. V. 1942.

Sve po staru. Čini se da je 8. V. započela proljetna ofenziva. Početak svršetka smo doživili – hoćemo li svršetak svršetka – i početak početka?

14. – 21. V. 1942.

Lo Presti već je nekoliko dana znao za revocu...

Dugo smo bili s njime u Montecalvu – vidjeli smo se svaki dan. Bio je iz Catanije – došao je ovamo s Pipom i Maugerijem – i evo sada za njima odlazi i on. Ipak nismo se toliko dobro poznavali da bi mogao reći o njemu. Možda bi i dao svoj određeniji sud o njemu da nisam upoznao Jofeša koji ocjenjuje ljude na prvi pogled i da nisam vidio koliko je to glupo i kretenski. Znam da je imao svojih grešaka, ali ako se sjetimo da je odsjedio pet godina onkraj brave, ako se sjetim na vrijeme koje smo proveli s njime – moram reći da je bio simpatičan, zgodan i da koliko nam je drago da je na slobodi toliko žalimo da ga više nema među nama.

Jučer su nam na općini uzeli podatke u vezi s spisom da se pošalje popis interniranih državljana ex Jugoslavije. Neznam zašto, pomislio sam na taoce, i ne mogu priznati da je ta misao djelovala na moral. Mislio sam na streljanje, ne smijem reći da ga se bojim a niti da se jače bavim tom mišlju, ali od juče osjećam kao da mi je život s jedne strane ograđen zidom. Mislio sam o tome ali ne bavim se intenzivno – ne bojim se – i vjerojatno je to momentalni dojam. Ali eto nek bude zapisano da se jednom smijem tome ili da netko kaže ispravan predosjećaj...

22. – 24. V. 1942.

Ono selo je Sv. Arcangelo a malo dalje Pavija – dok je Corsano Castel sa par kuća iza. Nekad je to bilo veće selo – ali je bilo porušeno – i ostao je castel sa crkvicom i stotinjak kuća. Međutim zadnjim potresom srušen je i on tako da sada se vide samo zidovi napola porušene građevine iza kojih se stisnulo najviše petnajstak kućica, a do njih crkvice koja je međutim također „mal ridotta“. Mnogo se tih misli rađa prolazeći pokraj tih svih travom obraslih zidova, gledajući te grmove na kojima su ose sagradile svoja gnijezda. Nekada su mimo njih prolazili vitezovi na konjima, nekada su se u tim sobama, u kojima se danas u najboljem slučaju sprema sijeno, dešavale trage-

dije i rađali novi plemići, a Riko je neki dan gledajući te zidove rekao kako nisu bili za ništa drugo građeni već da otežavaju život i iskorištavaju onaj jadni okolni narod. Danas je vlasnik Corsana neki bogataš iz sjeverne Italije, zapravo njegova djeca jer on i žena umrli su brzo jedan za drugim. Sada u jednoj od tih kućica živi guvernanta koja je odgojila tu djecu, a koja sada vrši dužnost upravitelja dok su sinovi na školama u Rimu. Dvojica su, stariji ima 17 godina, visok, lijep mladić i svako toliko dođe ovamo, gleda ljude kako rade i ne dozvoljava da ga se zove don, dobrovoljno se odrekao titule. Tako su mi pričali oni koji to znadu.

Interesantne su istorije tih starih srednjovjekovnih feudalnih castela sa crkvicama u vrtu i velikim portalima u Montecalvu su dva. Jedan veći palazzo ducale s grbom i još danas svečanim stubištem i s antiavinskom baterijom na svom krovu, te drugi manji koji je nekada vjerojatno bio dio prvoga, ušćuvaniji u kojem danas žive Antonio i Martelli.

Svaki dan smo skoro u njemu. Njegova vlasnica živi u Arianu i dozvolila je drugovima da si ga uredi i da žive u njemu dok su ovdje. Tako da su još dok je Pietro bio ovdje i Francesco uredili za sebe jednu veliku sobu, jednu manju, dva hodnika, dvije manje prostorije. Danas kad Pietro živi uz svoju familiju u Veneciji, a Francesco u Torinu pjeva svom Tiirinu – Antonio i Martelli stanuju u njemu. Često lutam po tim sobama (k njih ima desetak) po vrtu sa crkvicom u kojoj su prošlu jesen mlatili žito na podnožju oltara, po tim terasama, po staroj velikoj kuhinji. Gledao sam konobe pod zemljom i velike prazne staje i šetao po vrtu koji je danas zasađen.

Nekad davno živili su u njemu feudanci, onda kada su po tim sobama bili debeli persijaneri, onda dok još Corsano nije bio srušen, onda dok su živjeli baroni Medvjedgradski polagano ili naglo nestajalo ih je i stari vlastelinski dvorac postao je samostan. Časne su lutale po njemu – i mnoga crna suknja sakrivala je mnogu interesantnu pripovjest, a onda došao je potres. Castel ostao je dugo prazan, pust, i konačno došli su unj internirci. Ondje gdje su gospoda slušala pjesme plaćenih umjetnika, gdje su zidovi slušali litaniju časnih – internirci pjevaju melodije – sa rječima na različitim jezicima i razumiju se. Zvonce na crkvi koje je čekalo signoriju da zazvoni, koje je koludrice zvalo na „beskrvu žrtvu“ – danas stoji a da ga nitko ne upotrebljava. Oni prozori koji su gledali razgovore širokih krinolina, i slušali jadikovanja koje časne danas vide Paola gdje sadi krumpir i što misle ti prozori bez stakla i života. Žale li za gospodom ili im fale časne ili se vesele internircima? Mjenjaju se stanovnici castela, ona vrata koja su sluge otvarale signoriji koja su se rijetko otvarala časnama danas otvaraju konfinirci. Što misle ti svečani portali kad kroz njih prolazi evo četvrto već društvo (od onog društva koje ih je sagradilo), ovo društvo koje toliko mrzi one za koje su ti dvorci živjeli u punom sjaju? Dali nas mrže ili žale? Dali su sretni ti dvorci – što umiru (ta već su svi napola srušeni) ili čekaju da se vrate njihovi stari gospodari. Toliko često prođem kroz njih da ništa ne mislim – a kada mislim onda uviđam da koliko mrzim gospodu koja su živjela u castelima toliko žalim castele same. Mislim koliko bi oni mogli pričati kad bi znali i tada sam siguran kad bi pričali da bi i njih mrzio kao i njihove gospodare.

A mnogo ima tih castela ovdje i dosta su ušćuvani – uz svakoga pomala crkvice – „malridotta“ – prazni, napušteni – a njihovi vlasnici žive po Arianu, Rimu i eventualno ostavili su guvernantu da umre stara s castelom.

Tek šetajući prema Corcanu učinili smo još jedno poznanstvo. Nije to više neka građevina koja nas podsjeća na nekad živuće ljude već čovjek koji nas sjeća na raspadajuću građevinu.

Znadu ga svi u Montecalvu – Francisco. Živi dolje kod kapelice Majci Božjoj od Pompeja. On je jedan od onih mnogih od kojih ni jednog vidio nisam, na kojem se desilo čudo. Upoznali smo ga jedan dan šetajući, a u nedelju srevaši ga – raspričao se on – i mi otkrili u njemu čudo- (nečitak rukopis) dok smo ga sve do tada smatrali za normalnog čovjeka. Po obliku, izgledu i govoru čovjek kao i svi drugi – tek u zapučku uz fašističku značku nosi sliku Božje Majke.

Bio je bolestan 30 godina, što je imao nisam tačno razumio, ali svakako nešto oko slijepog crijeva i nešto oko želudca „strašne bolove i grčeve“ i nije se dao operirati, mjesto toga vršio je sve moguće zakletve i zavjete dok se nije namjerio na Majku Božju od Pompeja, koja je već jedan takav identičan slučaj izliječila (specijalista za bolesti probave). Počeo je njoj da se moli i nakon nekoliko godina molbi – u jednoj noći kad su ga svi oplakivali kao mrtvog – uz užasne bolove ležao je nemoćan i zavjetovao se je da će „sagraditi mali zid i tu metnuti njenu sliku da prolaznici mogu da ju pozdrave“ – od te noći nije više bilo bolova, bio je zdrav. Čekao je izvjesno vrijeme da se uvjeri potpuno i tada je javio i o njegovu čudu pisalo je po novinama. Na nagovor mjesne gospode i uz njihovu pomoć mjesto zida sagradio je kapelicu i sada skuplja priloge da se sagradi velika crkva...

Nisam se smijao, bio sam ozbiljan, već sam žalio da to nisam znao ranije prije zatvora da mogu pričati pa da svi uživamo u smijehu.

25. V. – 8. VI. 1942.

Naša poznanstva u Montecalvu povećala su se za još jednu djevojčicu. Maria ima 10 godina, a pristupila nam je kad smo išli po mlijeko. „Idemo skupa“ ne ide u školu jer ju gđica uči i ustaje ujutro u 8 i pol, a ide leći i iza ponoći – radi u kući. Jučer, u nedelju zakasnila je na misu jer je kod kuće morala da opere veš. Smijali smo se kako nas je važno zvala da idemo kući, a mislili smo na to da će ona tek u oktobru imati 10 godina...

Knjige čitam kao i ranije. Oli Artamanov čitam ponovo... a dobio sam jednu dobru studiju o zemljišnom pitanju u S. U.

8. – 12. VI. 1942.

... Kad smo neki dan išli iz općine, jedan dečko radnik sav poderan, znojan i umoran gurao je tačke i prenašao kamenje. Viknuo je za nama: „tradori“! Baš on je viknuo...

21. VII. 1942.

Jutros ima 10 mjeseci što smo se Riko, Mrakovčić i ja našli uz onaj veliki stol u Krčkom zatvoru, a jučer je bilo 10 mjeseci što je Riko prao noge u Dražici, 10 mjeseci što smo sjedeći na onoj klupi na Dražici psovali jer su nas ona dva questerina vidjela skupa, dok su oni išli na rendes sa Stanićevim kćerima...

... Morao bi da se liječim – morao bi da si više zapovjedam... Neznam možda sam samo danas neraspoložen (baš danas me je internirka našla za novine), ali osjećam da nisam onako hladan kao kad sam izašao iz Coronea. Nije li tome uzrok što sam počeo tražiti život, a ne veseliti se životu...

23. VII. 1942.

U desetom smo mjesecu što nas nema kod kuće. Mislio sam malo o tome – nikad u životu nisam manjkao od kuće više od mjesec dana, kad sam odlazio na izletovanje – a sad odjednom deset mjeseci. I nije se to odjeljivanje desilo postepeno. Od mame koja se brinula za sve od čistih podgaća do novog šešira i tumplanja cipela – svršio sam u zatvor, a iz zatvora u Montecalvo Ersiliji gdje u svakom momentu osjećam moć svih tih vlasti nad sobom, gdje iz Montecalva ne mogu otići jer sam internirac, od Ersilije zato jer nema drugih stanova. Promjena je bila velika, razlika ogromna, a ipak, gledam se, studiram se – ona nije djelovala na mene onako kako se moglo očekivati. Sasvim obratno osjećam da sam se snašao odlično, bez trzaja i krizi, kao da sam oduvijek živio ovako, nikad bolje. U ovih deset mjeseci nikad nisam pomislio s nostalgijom – kakvu bi se moglo očekivati – na kuću. Želio sam kuću onako kao što sam kod kuće želio Zagreb. Mislio sam kako to – jasno je da sam bio moralno pripravan na ovo – da sam se kao unapred uživio s ovim. Ali ne to da sam se sasvim snašao već sam doživio momenata zadovoljstva kakvih nisam u svih prošlih dvadeset godina, momenata jednog zadovoljstva koje je bilo savršeno, savršeno, potpuno. Kad sam ljubio B. to je bila samo etapa za dalje, kad smo pjevali pijani bilo je to da skratimo i utučemo vrijeme. Sva zadovoljstva bila su etape, dijelovi, nastavci ka većem što nije nikad dolazilo. Ovi momenti koje sam doživio u zadnjih deset mjeseci bili su drugčiji – zadovoljstvo je bilo potpuno savršenstvo – ne dio, etapa. Kad se izlazilo na pijače pitali smo se idemo do kavane na aier cognac, kad sam se opraštao od B. rekao sam doći ću navečer. Kad smo onu večer izašli iz Pietrovog stana u hladni decembar mi smo se gledali, naša lica su izražavala neizmjereno veselje, mi nismo bili u Montecalvu, a da smo bili u najgorem logoru ljepše bi se u onom zadovoljstvu osjećali no i u jednom baru, u jednom zadovoljstvu koje je bilo potpuno, koje nije trebalo da se upotpuni. Mi idemo još ili doći ću opet to je jedno zadovoljstvo apsolutno za sebe koje se ne da ni produžiti ni ponoviti, ni nastaviti, savršeno, savršeno... potpuno i lijepo...

A na to se nastavlja misao – kako će biti kad se vratimo... Amice?

26. VII. 1942.

Ovaj tjedan divno počinje. Tek smo se digli i otišli potpisati – Riko je primio list od djevojke. Moro je iz Rijeke predan u Hrvatsku i streljan. Nakon Davora još jedan... Kad će ovo da svrši? Kako će da svrši?

31. VII. 1942.

O čemu da pišem čime da počnem? Neznam što je istina, što samo predpostavka. Počnimo od tuda – dobio sam vagliu – nije ju poslao ni Tata ni Branko već mama piše na njoj: Ti spedisce 100 L. sola, perche si amo rimaste sole a casa – mama. Zašto su ostale same? Gdje su Tata i Branko? Zar u vinogradu? Ili su legli na Rijeci misleći na to da sam tamo ja ležao pred 10 mjeseci? Grozni upitnici. Imam loše slutnje... Kad će stići vijest od njih?

2. VIII. 1942.

... Čudno je to kad čovjek pomisli – sreli smo se, bili smo par sati skupa, par rečenica izmjenili. I nikad se više nećemo vidjeti. Ništa novoga, toliko smo ljudi sreli, a kasnije onda više ni spomena o njima. A opet čudno je to – s tolikima smo bili čak i dobri prijatelji, a nekojima smo po večeri i u sjenama davali si „ti“ i izmjenjivali poljupce, govorili si tiho i što je ostalo od njih? Kakva slika u albumu sa posvetom

„Tvoja“ i kakvo pismo među starom korespondencijom... a od tolikih niti slike niti jedan potpis... kao da živimo u prolazu, kao da smo u prolazu, mnoge sretnemo, mnoge pozdravimo, s kojima idemo par koraka skupa – ali uvijek žurimo se, usput u prolazu – a kuda vodi taj prolaz, otkuda smo pali u taj prolaz... čudno... možda glupo – a zar nije žalosno da se o nama radi, i da se mi zadovoljavamo na ovakve upitnike, metnemo kao odgovor tri tačkice i riječ čudno... Čudno zar ne? ...

4. VIII. 1942.

... Tata i Branko skupa s prof. Tončekom su uhapšeni... Tata mi je tu dopisnicu pisao talijanski 30/VII na parobrodu – na putovanju za Rijeku.

Večeras se oni muče sa stjenicama i ušima u onoj ćeliji, a mama, Mirjana i Duda vjerovatno leže, možda spavaju a možda i misle... No nadam se da će, ako ne drugo, a ono zbog Mirjane i Dubravke – da bude jaka. Grozno je, ali kolikima je još mnogo gore? Najviše mi je žao zbog Mame, ali tješim se oni su sigurni i opskrbljeni za ovo vrijeme što će rat još da traje – ne treba misliti iza toga sve će biti lijepo i sunčano...

6. VIII. 1942.

Mamin list koji sam danas primio – mada mi kazuje koliko je sada mami strašno, koliko njima sad mora da je grozno, da će ona kroz najkraće vrijeme početi stvari da posmatra s onog gledišta koje je jedino ispravno, da će ona u najskorije vrijeme prema svemu ovom što se desilo da se odnaša onako kako mi želimo, kako je nje dostojno, kako ona zna i hoće.

I to me je mnogo smirilo i očekujem da mi njena slijedeća pisma budu govorila više i da ću sutra dok se bude ona smirila biti ponosniji na nju nego što sam danas zadovoljan nad njom kad je ovako veličanstvena u svojim suzama, a od ovih suza sam tekar našao motiv da mogu izjaviti moja Mama. Jer do danas sam govorio „moja Mama“, ali pri tome sam mislio kako ona dobro kuha, kako je njena kuća bila čista, koliko je ona imala muke dok nas je odgojila. Sve u svemu ona je bila moja Mama kao što je svaka mama u očima svoga sina kad je ovaj prvi puta osjetio stjenice tuđih kreveta ili pročitao prvu knjigu o majčinim žrtvama, ili čuo prvo predavanje na majčin dan – od danas moja Mama znači mnogo više, znači priznanje, ponos, razumjevanje, divljenje – znači sve što se ne može drugačije izraziti nego rječima „moja Mama“...

Abecedni tumač imena

Batušić Slavko (1902.1979.), hrvatski književnik, publicist, povjesničar umjetnosti, teatrolog, redatelj, leksikograf, prevoditelj. Povijest umjetnosti studirao je na pariškoj Sorbonnei i na École de Louvre. Doktorirao je u Zagrebu i uključio se u rad Hrvatskog narodnog kazališta. U vrijeme Drugoga svjetskog rata radio je u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, a potom je vodio Arhiv i muzej HNKa. Pisao je pjesme, eseje, putopise, feljtone, novele, libreta, drame i romane (*Na dragom tragu, Argonauti**Pričanja siromašnih ljudi, Laterna magica*). Prevodio je brojna književna djela s njemačkog i francuskog jezika.

Darwin Charles Robert (1809.1882.), engleski prirodoslovac. Od 1831. do 1836. godine putovao je brodom *Beagle* uz obale Južne Amerike do Australije i Novog Zelanda. Na osnovu prirodoslovnih opažanja postavio je teoriju o postanku i evoluciji živih bića iz jednostavnijih oblika života. Teoriju je primijenio i za tumačenje postanka čovjeka, što je izazvalo oštru reakciju Crkve. Danas je *darwinizam* teorija koja ima mnogo pristaša, ali i protivnika. Glavna djela: *O podrijetlu vrsta posredstvom prirodne selekcije, Podrijetlo čovjeka*.

Frank Leonhard (1882.1961.), njemački književnik. Nakon što su nacisti zabranili njegove knjige emigrirao je u Francusku, a potom u Sjedinjene Američke Države. Vratio se u Njemačku 1950. godine i

nastavio sa književnim radom. Glavna djela: romani *Razbojnička četa, Čovjek je dobar, Karl i Anna, Od tri milijuna trojica, Lijevo, gdje je srce* i druga.

Renan Ernest (1823.1892.), francuski filozof, povjesničar religije, hebraist i pisac. Doktorirao je filozofiju i zahvaljujući studiji *Opća povijest semitskih jezika* (1855.) bio je izabran za profesora hebraistike na Sveučilištu u Parizu. Bio je član Francuske akademije znanosti. Najopsežnije djelo mu je *Povijest izvora kršćanstva* (1863.1881.), u sedam svezaka, a svjetsku slavu donio mu je prvi svezak *Isusov život*. Ostala značajnija djela: *Studije iz religijske povijesti, Budućnost znanosti, Povijest naroda Izraelova, Kaliban, Filozofski dijalozi i fragmenti*....

Souvarine Boris (1895.1984.), francuski novinar, esejist i marksist. Rođen je kao Boris Konstantinovič Lifschitz. Bio je član *Francuske komunističke partije*. Napisao je prvu biografiju Josifa Staljina (*Staljin*, 1935.). Održavao je blisku vezu sa Lenjinom i Lavom Trockim. Kao Staljinov kritičar odstupio je iz Komunističke partije te je 1926. godine osnovao *Demokratski komunistički krug*. U desetljećima nakon Drugoga svjetskog rata prometnuo se u jednog od najglasnijih antistaljinista. Jedan je od osnivača Instituta za društvenu povijest u Parizu.

Zola Émile (1840.1902.), francuski književnik. Vidjeti Abecedni tumač imena na kraju 2. bilježnice.

Krk, školska godina 1939./40. - Čedo Žic kao maturant krčke Državne realne gimnazije

Maturanti 5-5h 9. 1939/40.

Čedo Ivan Žić	Lukšević Josip	Žilinskić Karlo
Švan Karabaić	Marko Bžanić	pristojni lukšević-rošed.
Harida Komfarić	Ivan Galatić	Števanek Marica
Moris Anđulović	Kilian Terluqa	Nikola Jurina
Čičin-Sain Šime	Slavko Pofanić	

Na sljedećoj stranici: Školski uspjeh maturanta Čede Žica iz lipnja 1940. godine

Br. <u>10</u> Br.	УЧЕНИК — UČENIK	РОДИТЕЉ — RODITELJ (отач или мати) — (otac ili mati)	СТАРАТЕЉ STARATELJ	ДОМАЋИН — ДОМАЋИН (код кога је у стану) (kod koga је u stanu)
Презиме и име: Prezime i ime:	<u>Lic Ivan Cedomil</u>	Презиме и име Prezime i ime	<u>Ivan</u>	<u>kod</u>
Презиме и име: Prezime i ime:		Занимање Zanimanje	<u>аратар</u>	<u>отач</u>
Рођен: Rođen:	<u>22 juna 1922</u>	Становање Stanovanje	<u>ХХХ</u>	<u>радатеља</u>
Место рођења: Mesto rođenja:	<u>ХХХ</u>	Напомена: Досељен, отсељен, исписао се, отпуштен? Полагао испит по одлуци (увек навести број деловодника).		
Народност и држављанство: Narodnost i državljanstvo:	<u>jug.</u>	Напомена: Doseljen, otseljen, ispisaо se, otpušten? Polagao ispit po odluci (uvek navesti broj delovodnika).		
Вероисповест: Verospovest:	<u>ХХХ</u>			

УСПЕХ ИЗ ПОЈЕДИНИХ ПРЕДМЕТА — USPEN IZ POJEDINIХ PREDMETA

ПРЕДМЕТИ — PREDMETI	ПОЛУГОДИШТЕ POLUGODIŠTE		Годишња оцена успеха и владања Годишња оцена успеха i vladanja	Оцена поправног испита Оцена поправног ispita	Оцена текућег испита Оцена текућег ispita	Оцена поправног текућег испита Оцена поправног tekućeg ispita	Где је и шта пре тога учио? Gде је i šta pre toga учио?
	I	II					
Веронаука Veronaika	<u>dobar 3</u>	<u>u odobro 4</u>	<u>u odobro 4</u>		<u>u odobro 4</u>		<u>7. razred Lice real. gimnazije Kolin</u>
Српскохрватскословеначки језик Srpskohrvatskoslovenski jezik	<u>u odobro 4</u>	<u>u odobro 4</u>	<u>u odobro 4</u>		<u>odličan 5</u>		
Француски језик Francuski jezik	<u>u odobro 4</u>	<u>u odobro 4</u>	<u>u odobro 4</u>		<u>u odobro 4</u>		
Немачки језик Nemački jezik	<u>u odobro 4</u>	<u>u odobro 4</u>	<u>u odobro 4</u>		<u>u odobro 4</u>		
Латински језик Latinski jezik	<u>u odobro 4</u>	<u>u odobro 4</u>	<u>u odobro 4</u>		<u>u odobro 4</u>		
Грчки језик Grčki jezik							
Историја Istorija	<u>u odobro 4</u>	<u>u odobro 4</u>	<u>u odobro 4</u>		<u>odličan 5</u>		
Земљопис Zemljopis	<u>u odobro 4</u>	<u>u odobro 4</u>	<u>u odobro 4</u>		<u>odličan 5</u>		
Природопис Prirodopis	<u>u odobro 4</u>	<u>u odobro 4</u>	<u>u odobro 4</u>		<u>u odobro 4</u>		
Физика Fizika	<u>u odobro 4</u>	<u>odličan 5</u>	<u>odličan 5</u>		<u>odličan 5</u>		
Хемија Hemija	<u>u odobro 4</u>	<u>u odobro 4</u>	<u>u odobro 4</u>		<u>u odobro 4</u>		
Хигијена Higijena							
Математика Matematika	<u>u odobro 4</u>	<u>odličan 5</u>	<u>odličan 5</u>		<u>odličan 5</u>		
Нацртна геометрија Nacrtna geometrija							
Уметност Umetnost							
Основи филозофије Osnovi filozofije	<u>u odobro 4</u>	<u>u odobro 4</u>	<u>u odobro 4</u>		<u>u odobro 4</u>		
Цртање Crtaње							
Писање Pisaње							
Певање Peвање							
Гимнастика Gimnastika							
Ручни рад Ručni rad							
Издао му — Izdano му:							
Уверење Uverenje							
Дупликат уверења Duplikat uverenja							
Сведочанство Svedočanstvo	<u>15-V-1940</u>						
Дупликат сведочанства Duplikat svedočanstva	<u>del. broj 439</u>						
Сведочанство о Svedočanstvo о	<u>učen</u>						
течај испиту tečaj ispitu	<u>del. broj 647</u>						
	<u>28-VI-1940</u>						

Према томе учени К је с u odobro успехом свршио 8ми разред.
 Према томе ичени К је с u odobro успехом свршио 8ми разред.

Напомена о овом ученику — Napomena о овом иченику:
 Учење — Učenje: u odobro i nadaren
u odličan

Владање — Vladanje: Prisustvan, kadkada
skoro ispredima. Odlično se zadržava iskazanje.

Телесни недостаци — Telesni nedostaci: _____

Прилике под којима се школовао — Prilike pod kojima se školovao:
normalni

Кривце и казне: врста кривце, казне, чија је, дан и број одлуке
 Krivice i kazne: vrsta krivice, kazne, čija је, dan i broj odluke.
1-II-1940 kažnjет mком razred. prisustvan
po odluci razred. njegoa zbog sve-
tanja rada na satu pjevanja.
2-V-1940 kažnjет mком razred. njegoa
zbog smetanja u školi.

5. bilježnica

Krk, 1939. - Ljetna zabava na gucu Labud

18. VIII. 1942.

Churchill se nalazi u Moskvi. Uopće ove dane rješavaju se izgleda važni politički i vojnički događaji, no o njima iz principa ne pišemo. Time nek se bave novine – ja sam o tome pisao do jedne izvjesne epohe, a tada sam rekao dosta... zato dosta.

19. VIII. 1942.

Drugi front je otvoren. Jutros u zoru ranu englesko-američke trupe iskrcale su se na francuskoj obali...

... Danas je 10 mjeseci što sam bio zadnju nedelju u Krku, što sam o podne u apoteci rekao mami da moram vršiti svoju dužnost... a danas i Branko i Tata nisu već kod kuće... Mama je danas zadovoljna... možda se nekad sjeti mojih rječi...

20. VIII. 1942.

Drugi front nije bio drugi front – već samo jedno iskrčavanje – i Englezi su se povukli! ... a prema novinama u Indiji se sve više zapliće. Mislim da su naše simpatije na strani Mahatme...

Danas je prva noć devetog mjeseca u Montecalvu – mnogo i dugo smo već ovdje, mnogo smo toga vidjeli – mnogo naučili. Mislim da sam u ovo deset mjeseci više ostario nego samo za 10 mjeseci... Vidjeli smo Coroneo, gledali smo Montecalvo – naša knjiga dojmova obogatila se je za par novih stranica, stečenih u naročitim okolnostima – zato vrednijima...

21. VIII. 1942.

... Čudno kako su nekad uspomene u isto vrijeme i drage i gorke...

30. VIII. 1942.

Možda je ovo treći sajam koji smo u Montecalvu, ja ih se svakako sjećam samo dva: onaj 3/V kad smo se slikali i ovaj danas. Jasno da gledajući ovo par štandova i dosta ljudi, malo prodavača i puno galame mislim na Krk i Lovrićevu⁸. Sjećam se one Srećkove rođakinje – iz Amerike, što je stanovala u Zgb. i dolazila u Aleksandrovo na ljetovanje, da nas u Krku posjećuje svako toliko – po pola dana kao i onog Lovrićeva kad sam se upoznao s njom, što je imala brata Jony-a, bila suha, plesala osrednje i bila ugodne vanjštine... mislim da se je baš Mery zvala, ako se ne varam... kad sam u Sali hotela Jugoslavija plešući s njom nastojao da joj hofiram dok se je vani vrtio ringšpil, a po obali šetali ljudi, kad nisam mogao da ništa drugo učinim ni postignem već da sentimentalno, svojim licem uz njen obraz plešem koji tango... Ali još više sjećam se Lovrićeva – sjećam ih se ranije dok još nisam plesao ni hofirao, dok nisam bježao iz Krka i vreve na kupanje, već sam od mame bježao da se umješam u vrevu, onda dok nisam bio odrastao da se pretvaram, već dijete pa sam bio iskren... Onda kad sam sa Gavdom (to je moj prvi prijatelj iz djetinjstva s njim sam išao u zabavište i sjedio po stubama na placi, bježao iz škole i uživao u Lovrićevu) išao da guram ringšpil dok smo bili još naivni, i da falsificiramo bonove do godine kad smo već bili prefriganiji. Sjećam se tih Lovrićeva kad sam bio toliko malen da ni za pultom nisu dali da pucam, već sam morao da se zadovoljim time da gledam starije kako to rade – onda kad je u Krk dolazila baba iz Punta, kad je sjedila u apoteci (ona je uopće dosta rijetko dolazila k nama) i gledala vani sople i bodulsku polku – kad mi je davala novac (to je bilo redovito da mi je svake godine na Lovrićevo dala samo ne sjećam se

⁸ Lovrićevo, blagdan sv. Lovre (10. 8.). Slavi se u gradu Krku od 1524.

koliko) – a ja sam ju morao poljubiti. Koliko se je toga promjenilo od onda kad nisam smio sam da šecem između onih štandova – već sam držeci mamu ili nekoga za ruku, pa preko onih kad sam uz štandove nagledavao se s onom crnkom iz Šestinskog dola – do jučer kad sam bježao iz vreve i pio pivu – do lane kad nije ničesa bilo – ili ove godine kad mene nije bilo... Nekoji kažu da su oni dani u mladosti bili sretni. ... Ja neznam – ja ne nalazim da sam bio išta sretniji kad sam s Gavdom falsificirao, nego kad sam sa Vilkom bježao na „Dražicu“ ili s Josom hofirao u Jugoslaviji. Možda se ne sjećam... Spominjem se samo da sam bio zadovoljan kao i Vicenzina (kad sam joj darovao kolajnu) kad su mi malenome darovali nešto, i kao Reno kad je večeras išao da pleše kad sam sa Srećkom šetao njegovom rođakinjom... sjećam se na sve to i drage su mi te uspomene koje oživljuju ovi seljaci što danas zakićeni idu okolo, i stari Michele – Vincenzinin djed što crven u licu nudi nas vinom i nakon 20 godina podsjetio se da je u zarobljeništvu čuo našu riječ „dobar“ – tko zna sa koliko će još uspomena biti obogaćena naša prošlost kad dogodine bude opet ovdje, nadamo se bez nas sajam, kad mi budemo tko zna gdje. Vjerojatno uz svoje budemo pričali o Montecalvu, o sajmu i o onoj ženi što nas je u maju zaustavila da nakon 20 godina opet progovori slovenski. Nakon 20 godina što je došla ovamo udavši se za jednog meridijonalca što je bio vojnik za vrijeme prvog rata u Sloveniji, kao što je kroz ovaj rat došla ovamo žena od sina gdje kupujemo kruh. Kroz svaki rat – jedna Slovenka se unesreći ženidbom – u prov. Avellino.

Pošto nisam, ništa dobio, ništa pisao – i osim da smo večeras u Rikovom krevetu vidili mnoštvo stjenica koje ćemo sutra paliti – ništa...

1. IX. 1942.

Večeras sam pričao s jednim mladim seljakom što je lani u novembru bio u Tobruchu⁹ kad su ono Englezi učinili onaj svoj izlet do Agadabie. Pričali smo malo. Govorio je na svoj naivni način jednostavnog čovjeka što se našao pred veličinom prirode u ogromnoj pustinji i pijesku što je ulazio kroz zatvorene prozore. A onda je rekao da su njihove novine pisale o strateškom povlačenju, a kaže to je bilo bježanje u kojem se je vidjelo ljude što su trčali sa jednom cipelom na nozi a jednom u ruci, bez kaputa i bez ruksaka što su negdje izgubili ili ostavili u bježanju. Veli onda smo konačno kod Agedabie (južnije rekao je tačno mjesto – ne sjećam se) ušli u bitku koja je trajala dvanaest dana i ponovno zauzeli Agedabiu. Ja sam se srećom vratio u Italiju, ali bilo je batina, gadnih batina završava... Volim se od vremena na vrijeme da zaustavim u razgovoru s ovim ljudima što ovako jednostavno pričaju, gledati ih, slušati, posmatrati njihove otvorene seljačke fizionomije. Tako mi je jučer jedna stara pričala dok sam čekao da snaha nabere smokve. Na kraju se stara tuži da je već petnaest godina udana a nema djece, kako je pred tri godine na sv. Antona pokazalo se nešto crveno krvavo na nebu. To je bio znak da bog hoće ovaj rat što je od njega poslan. Kasnije je ta starica govorila što ću se ja tući vlasnikom ove zemlje kad je on jak i bogat, a ja siromašna, i u toj rečenici je bilo toliko mržnje koliko i ponižavanja sa sudbinom toliko svojstvenom tom seljaku što je po mjesecini vadio rajčice jer je dan prekratak, što je postao grbav od saginjanja nad tom zemljom što je toliko njegova, a opet nije njegova, tog seljaka „što je rodio se siromah i siromah mora da umre“. A onda je nastavila i mi smo ratovali ovako siromašni protiv njih bogatih, ali

⁹ Tobruk, grad u Libiji. Oko Tobruka vodile su se žestoke borbe u Drugom svjetskom ratu (1941./42.).

moramo štititi završila je. Bila je smiješna u tom svom strahu pred vlastima, koji je bio toliko grozan kad ga se susreće kod jedne starice što je jednom nogom u grobu i nije ništa nikad ni bila nego rob ove zemlje i znoj što je tovio gospodara. I na kraju je rekla: bilo je toliko besposlenih – ovaj pravi molbu, onaj pravi, onaj treći, onaj četvrti, peti – i šta je vlast mogla učiniti nego reći idemo u rat. Koliko je naivno izgledalo u momentu to tumačenje, a ipak kad ga se dalje raščlanjuje i nije toliko deplasirano, čak si sad mislim kako je ta starica u cipelama vezanim špagom, da se ne raspadnu, došla do njega. Zatim nakon toga kao da joj je časkom izgledala protivrječna ova zadnja rečenica sa onom prije da je bog poslao ovaj rat, pa je, da sama sebe uvjeri i umiri, govorila glasno da istina bog je poslao ovaj rat, ali oni su ga htjeli, oni su ga htjeli.

1. IX. 1942.

Kad sam se vraćao kući mislio sam na staricu što se tužila da nema sapuna da veš opere i na onu slamnatu kuću u kojoj oni žive, na snahu što već petnajst godina nema djece, na onu zemlju što su još njihovi djedovi obrađivali i što vlasnik uživa... koliko nepoznatog svijeta, koliko strašnog života... a svi smo mi ljudi.

3. IX. 1942.

Spremamo se za zimu. Večeras smo išli Reno i ja s Terezinom da kupimo krumpir. Dobili smo 13 kg po 3 lire. Vjerujem da ću se dugo sjećati ovog noćnog hodanja kroz redove onih malih i niskih kućica. Bila je tamna noć, ništa se nije vidjelo, a nogama smo lupali po kamenju, nad nama su bile crne niske strehe, na lijevo od nas redovi kućica koje su u noći izgledale bezbrojnije, a svako toliko sretali smo po koju sjenu bez oblika, koja je s uskim trakovima svjetla što su izbijali u noći kroz razbijene prozore dokazivala da i ove kućice koje su izgledale mrtve i bez života – žive! Žive svojim životom tamnim kao ova noć, niskim kao ove strehe, lošim kao ovaj puteljak kojim smo išli. Tužili smo se da smo si porazbijali noge – ali, činjenica je, da su ove kućice učinile na mene dojam kojim sam se više bavio no razbijenim prstima. A kad smo kasnije nosili krumpir i prošli kod spomenika pokraj gospođica i kad nam je u nos udario miris kolonjske vode mislio sam si koliko je život riječ i pojam bez tačnog i određenog značenja. Jer život je i ono što se dešava između zidova tapeciranih salona, i u atrijima kazališta (prekjuče je u Evropi počela kazališna sezona) i ovo pod ovim uskim strehama u ovim malim kućicama. A jeli ovo zadnje – zapravo uopće – život?

8. IX. 1942.

Jutro dok smo se vraćali sa „basso piana“¹⁰ kući, mislio sam na ovo vrijeme što su ovdje Renovi rođaci, posebno Renova sestra, na ono par sati što je Renova sestra bila prvi puta ovdje, pa znajući da je ona strašno pobožna, promatrao sam ovo naše odnašanje u razgovorima kad se dotaknemo toga pitanja, prvu večer smo se odmah toga dotakli. Rekao sam ne govorimo o tome, i od tada dva puta smo došli na argumenat ona je preskočila – ne govorimo o tome. Pa mi je jutros pala na pamet jedna hiperbola – naš i njihov odnos, naš t. j. nas koji smo obračunali s praznovjerjem i njihov, t. j. onih što još danas nose obješene oko vrata kojekakve krpice i metalne pločice. Taj odnos izgleda kao odnos bolesnika i zdravog čovjeka, bolesnika u teškom stadiju tuberkuloze i zdravog čovjeka koji je svjestan da se pred njim nalazi jedan što je na umoru. Oni viču ne govorimo o tome jer znadu ako mi budemo

¹⁰ Basso piana – nizina.

govorili da će se oni morati uvrijediti zato što ćemo im reći da su budale, ali u isto vrijeme oni bezobzirno nabrajaju svoje argumente protiv nas, mi smo prema njima obzirni – kao što se je obzirno prema teškom bolesniku kad mu se ispunjuje njegova sitna želja. Ne primjećujemo kad prave znak križa, ne nasmijemo se kad oni s urom u ruci jedu krušku (jer ujutro idu na pričest), ne zatvaramo ih u zatvor kad djecu naveče kvare sklappajući im ruke i učeći ih napamet glupe pjesme bez sadržaja, kao što od umobolnika ne tražimo odštetu za razbijenu vazu, oni nas u isto vrijeme najbezobzirnije napadaju (ne mislim konkretno na nikoga), svjesni toga da se mi nećemo ni uvrijediti ni naljutiti budući ih poznajemo kao što se ne ljutimo kad bolesnik u bunilu u krevet pusti vodu. Oni su svjesni naše jakosti i naših argumenata i zato se zaštićuju svojom osjetljivošću. Oni vole da produže svoj život makar kao teški bolesnici, vole umirati nego umrijeti, a mi im to puštamo kad i tako vidimo da oni moraju umrijeti. Jest – baš kao jetikavac i zdrav čovjek čvrstih živaca i jakih argumenata kad je dobre volje.

10. IX. 1942.

Danas je Riko dobio dvije dopisnice – jednu od svojih iz Zgba (Zagreba), drugu od Margice. Umrla je u Zgb tetka mu Sofija, u Bosiljevu Margičin sin Tihomir. Slučaj, u jedan dan stigle su obe karte skupa. Toliko je već dugo čekao poštu i dobio je dvije dopisnice. Ironija, sarkazam života. Stvarno kad si mislim na ovo vrijeme – koliko smo groznih vijesti primili ovamo u Montecalvo, grozno. Hapšenja, zatvaranja, bježanja, streljanja, umiranja, jedno za drugim, jedno na drugo... i to je život. Ne smijem da mislim na to koliko je život grozan, ništa drugo do jedna kronika ružnih vijesti, jedan niz žalosti, jedan slijed razočaranja, jedan lanac neugodnosti – i onda kažu – sve je tako mudro stvoreno. Koga da pitamo zašto? ... Tko je krivac za to? ... I na momente mi dođe pomisao – zašto uza sve to volim taj život? Što nas privlači u njem? ... A Marija me večeras pita zašto onda mi živimo? To se i ja pitam, samo sam još toliko pametan da se ne zanašam iluzijom da znam odgovor. Nadam se da sam ovdje stvorena da plešem za zabavu jednog boga koji će me onda na drugom svijetu nagraditi za lijepu glumu (kad bi to bilo, zar se ne bi trebali strašno bojati za sebe na drugom svijetu – jer tko nam garantira za ponašanje onog svemogućeg koji je bio toliko krvnik da zbog svoje zabave dade nama da se mučimo. Neće li on od nas zahtjevati još jednu reprizu ove predstave, pa onda još jednu i još, i još, i još nakon toga što je premijera dobro uspjela, a evidentno je da dobro glumi čovječanstvo jer premilostici već šest hiljada godina uživa u predstavi i izgleda daleko od toga da se nasitio i da skoro misli dati spustiti zastor!!!)... Da, zašto mi živimo? ... pitaju nas, a mi neznamo ništa više nego oni. Tek toliko znam da smo si razbili jednu iluziju – čovječanstvo stari (pisao sam jednom da stariti znači gubiti iluzije, a čovječanstvo je razbilo jednu veliku i lijepu vazu iluzija), ali zar je zato sretnije? Nije! Zar stvarno nije? Ali biti će sretnije, jer sad je izbjeglo da gradi na još jednoj iluziji, ali mi koji baš živimo na ovom prelazu gdje vaza već nije cijela, a nepokupljeni komadići još leže oko nas trpimo, no lakše podnosimo muke jer vidimo tamo dolje na onom mjestu gdje je nekoć stajala vaza, koje sad komadići leže oko nas da ljudi, novi ljudi nađu neku novu stvar, solidnu i tajanstveno šapćući njeno ime: znanje! Da, zato živimo da učinimo što više možemo da što prije novi ljudi očiste ove ostatke vaze i da na čistome solidno grade dalje sretan i bolji život. Jeste i ponosni smo što donekle

spadamo u nove ljude jer smo grobari vaze razbijene, ali ipak svaki grobar je činioc žalosnog akta i zato je naš život ovakav – grozan i ružan – i lijep u svojoj odvratnosti.

Mi smo grobari...

13. IX. 1942.

Konačno po prvi puta odkad sam u Montecalvu bili smo svi internirani i konfinirani pozvani u žandarmerijsku stanicu da nam tu mareshiallo¹¹ kaže – da pogotovo mi mlađi treba da na večer izlazimo odnosno ulazimo prema pripisanom rasporedu – jer da će u protivnom slučaju morati da učini prijedlog za naše premještanje u kampo.

Život se počinje da normalizuje odlaskom Renove sestre – a večeras sam dobio studiju Darvina „Porijeklo čovjeka“. To mi je neobično drago, a mnogo me interesira hoće li mi Marija poslati V. Hugo „Miserabili“.

16. IX. 1942.

Tata i Branko nalaze se u „Campo di concetramento“ Albberobelo prov. Bari. Ovaj moment sam primio brzoglav.

18. IX. 1942.

Druge dvije dopisnice što mi je pisao Branko 14. X iz Alberobello to je onog dana kada su stigli – pričaju mi kako su putovali od 8 i pol ujutro 12. IX do 14. IX u 10 sati sa malim prekidima od par sati – vezani, okovani životinjski. Alberobello je mjesto od 12.000 stanovnika, a logor je u jednom starom samostanu tri i pol kilometra od mjesta i stanice. Još mi ne mogu ništa da jave o svojim utiscima u logoru, ali prema ručku kojeg su jeli i prema pričanju starosjedioca nije loše – pogotovo ne za one što imaju novaca. Zadovoljan sam. Međutim pismo Brankovo iz Capodistrije 11. IX nakon toga što mi javlja kako se oni snalaze tamo piše da je u Capodistriji postolar Žic, a za Prinčevca i Zlatu ne zna gdje se nalaze. Pismo, dopisnice, vijesti, streljanja, mrtvi, zatvori, hapšenja, robije, internacije, logori, okovi – evo to je naš život. Rekao sam jednom da prestajem pisati dnevnik jer ne želim da mi on bude kronika svinjarija, a onda kad sam opet nastavio počeo sam da pišem samo o svom životu i opet su se kroz vrijeme i u moj život uvukle svinjarije, ali ovaj puta neću da prestanem da pišem, hoću da živim, hoću da pišem nek se nižu zatvori, nek se umnožavaju rake, okovi nek zveče oko nas i nek nas prignječe sa sviju strana. Biti ćemo primorani bez kompromisa ići naprijed, samo naprijed. I ići ćemo, nek se nižu svinjarije, zvijerstva, mrtvi i mrtvaci – jednom će doći kraj, možda i brzi, naprijed, hrabro – mrtvi neka budu ohrabrenje, lanci nek nam budu pjesma, naprijed, hoćemo da živimo, a ako nije drukčiji život moguć i ako je to jedini poštenu idemo dalje. Streljanja, mrtvi, zatvori, hapšenja, robije, internacije, logori, okovi to za nas nije ništa novo umrijeti, kad ni sam život nije nova stvar...

Naš roman u Montecalvu se nastavlja i razvija. Bili smo kod maršala i načelnika, govorili smo i rekli smo mnogo toga ali kako će se stvar dalje razvijati još uvijek je upitnik... Campo nije opasnost koja nam prijete – a preseljenje će biti i bilo bi jedno od najsretnijih rješenja. Poslali smo jednu predstavku na načelnika koji ju je uz popratni list prosljedio questuri – sad od tamo čekamo rješenje. Momentalno ostajemo u Albergo – a kuhamo si u castelu kako znamo i možemo.

¹¹ Vojna oznaka. U ovom slučaju – narednik.

18. IX. 1942.

Pere je poginuo. Ženu su mu otjerali u ludnicu. Ovako kratko, ali i ovako jasno pisalo je danas u dupisnici. Gdje? Kako? Ništa, bez odgovora, bez razjašnjenja. Pere više nema, broj se povećava – iza Davora i Mora i Pere... Kako je to grozno, kako je to strašno – Pere više nema. Jednog čovjeka nema, jednog čovjeka su ubili. Stotine, milione... i još uvijek, i još uvijek... do kada, kad će to da svrši...

20. IX. 1942.

Oh che vitaccia!¹² To izgovara Bailo, to se čita Renu na licu, te Riko kaže dok se ljuti, to je značio moj gest kad sam bacio voće niz stepenice castela. Vitaccia – divan izraz, mislim da već zbog tog izraza talijanski jezik ima pravo da pretenduje na primat u usporedbi sa hrvatskim. Jer čitav dan letiti za jedno kilo ugljena, stotinu vratiju običi zbog jednog deci ulja to nije grozan život, morati oprati tanjure a ne imati vode, morati obrisati lice a ne imati krpe, morati jesti a ne imati vilice – to nije strašan život, jedan dan ne metnuti soli, a drugi dan jesti zagoreno, da treći dan pašta ne bude kuhana to nije loš život, morati kuhati a ne znati, morati oprati pod a ne imati posudu, raditi a ne učiniti ništa, čitav dan biti u poslu a biti besposlen, to je neizdržljiv život – to je vitaccia, vitaccia... Valjda ovo neće dugo trajati – ništa ne pišem, ništa ne čitam, čitav dan trčim a ništa ne napravim. Danas nam je već svima bilo dosta, bili smo gladni i umorni, iscrpljeni i nervozni. Zar je čudo da sam ja bacio četiri kile voća, a Riko da je uzeo svoje stvari i otišao napuren. Bailo je vikao da mu je dosta kuhanja, a Reno da je bio divlji... Ovako još nisam živio nikad, nikad... Morat će brzo da se nešto uredi jer Riko kaže inače ću u bolnicu svršiti...

Danas nismo s nikim razgovarali. Sutra ćemo da počnemo ubrzavati stvar – dok je brigadir otputovao bez da nas je preslušao i nije došao u vezi s našim predmetom već obična kontrola. Pošte nisam ništa dobio, a završio Tati i Branku list, Tetki Marici napisao kartu, a Mariji list započeo i sve što sam uspio napisati je – cara Maria. Popodne smo se slikali sa Renovim stricom u Castelu, jer oni sutra svi odlaze...

A che Vitaccia!

21. IX. 1942.

Nakon onog jučerašnjeg dana ovaj danas je izgledao kao normalan. Bailo i ja smo skuhali ručak, a večerali smo mlijeko, a onda svi, pomalo bojeći se da ne dođe do onoga kao juče naveče, bili smo suzdržljivi pa je čitav dan prošao mirnije. Svejedno ostaje da je ovo vitaccia i da ovako ne može trajati na dugo. Danas smo doznali da je Pasquale (Domeniko) učinio tužbu ili na questuru ili na ministarstvo i to po rječima Ersilije Renovim tetkama – da su učinili tužbu kakvu se mi ni u snu ne nadamo. Ne bojim – i mada je sve moguće ne vjerujem da će učiniti ništa protiv nas bez da nas preslušaju.

Večeras je došao karabinjer da pogleda jesmo li kod kuće... Režim se pooštrio, a situacija sliča kao tišina pred oluju. Puno smo već prešli, prvu smo već prešli, drugu čekamo...

22. IX. 1942.

Ako je to istina onda ćemo uskoro kući. Finska je spustila oružje...

¹² O, pasjeg li života! Životarenje.

Život se u ovoj abnormalnosti počeo da normalizuje. Bili smo kod načelnika – on sliježe ramenima. To je najlakše učiniti, no i najžalosnije kad se radi o načelniku. Čekamo odgovor questure. Sam načelnik je spomenuo campo – mada misli da se to neće desiti ne isključujem potpunoma iz svih predviđenih mogućnosti. Danas se sve dešava.

Još jednu teku završavam. Kad sam počeo pitao sam se šta će se sve desiti dok ju završim i ako sad trebam na to da odgovorim – onda mogu reći mnogo i malo. U stvari, opet smo ovdje u Montecalvu, istina sa mogućnošću da skoro odemo – samo kuda? Opet pišem za istim stolom... Moja adresa je ostala ista... s druge strane ispisana teka svjedoči o množini dojmova i događanja kojima je ona samo blijedi refleks... idemo naprijed, nova teka... danas ima jedanaest mjeseci što smo stigli na Rijeku i postali pravi robijaši – gdje su sada Rodica, Boris i sva ona dvadesetorica?

Abecedni tumač imena

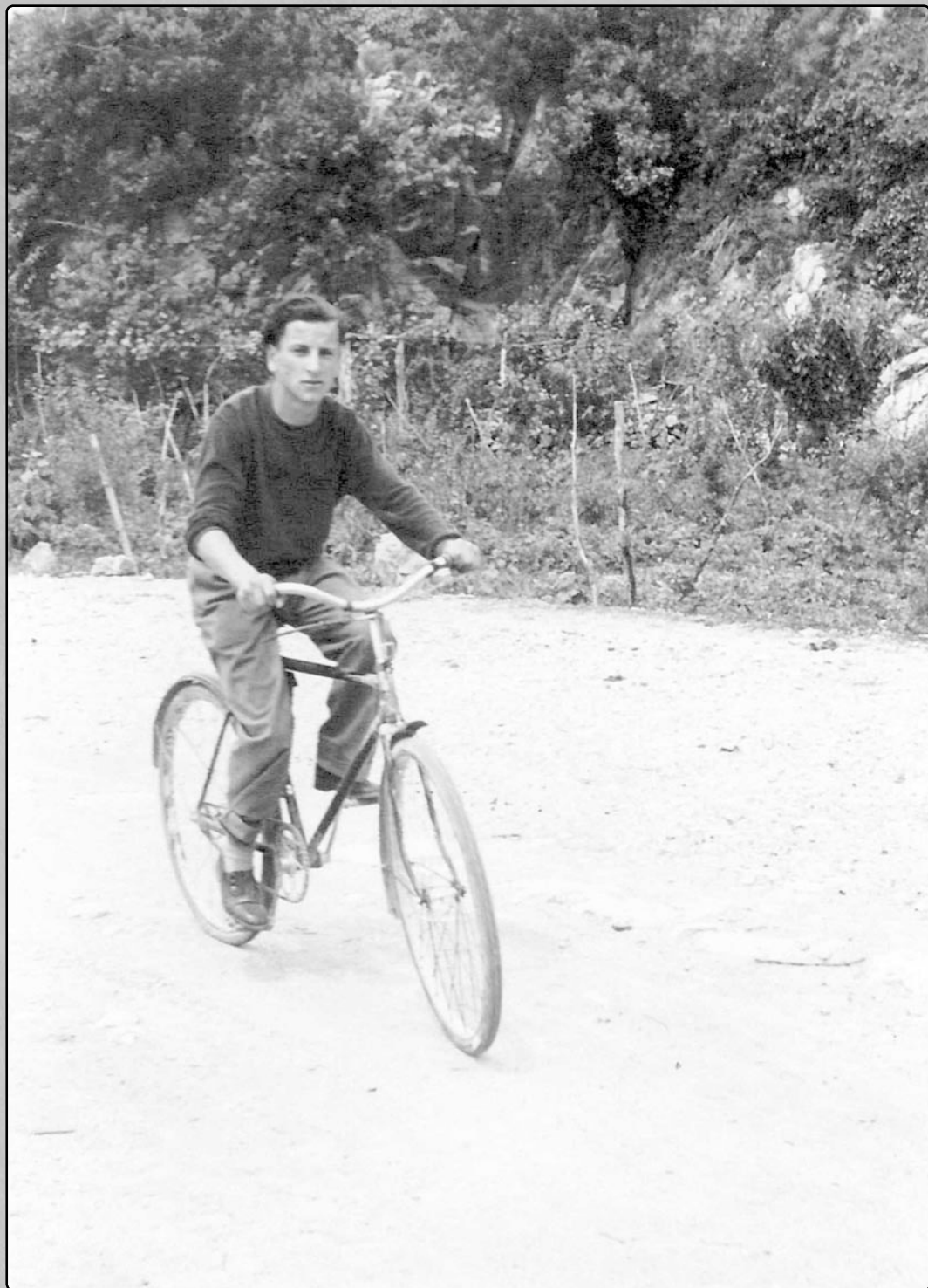
Churchill Winston (1874.1965.), britanski političar i državnik. Kao političar bio je član *Konzervativne stranke* i 1901. godine izabran je u Donji dom britanskog parlamenta. Ubrzo se razišao sa konzervativcima i pristupio *liberalima*. Bio je ministar trgovine (1908.1910.), unutrašnjih poslova (1910.1911.) i mornarice (1911.1915.). Nakon neuspješne operacije u Dardanelima (1915.) podnio je ostavku i otišao na Zapadno ratište. Vratio se u Englesku 1917. godine i postao ministar opskrbe. Od 1919. do 1921. godine bio je ministar rata i zrakoplovstva. Bio je veliki protivnik boljševizma u Rusiji i organizirao je britansku intervenciju u ruskom Građanskom ratu. Od 1925. godine ponovno se priklonio konzervativcima. Upozoravao je na rastući nacizam i na prijetnju miru u Europi. Britanski premijer Neville Chamberlain uključio ga je kao ministra mornarice u svoj ratni kabinet 3. rujna 1939. godine, na dan objave rata Njemačkoj. U svibnju 1940. godine postao je britanski premijer (predsjednik vlade) i obećao je Britancima „*krv, znoj, suze i teški rad*“ uz poznatu rečenicu: „*Nikada se nećemo predati.*“ Vodio je Britaniju u Drugome svjetskom ratu. U kolovozu 1941. godine potpisao je sa predsjednikom SADA Franklinom D. Rooseveltom *Atlantsku povelju* na osnovu koje je stvorena *antihitlerovska koalicija*. Suradivao je sa Staljinom i Sovjetskim Savezom protiv zajedničkog neprijatelja. Nakon Teheranske konferencije u studenome 1943. godine, priznao je partizanski pokret kao antifašistički u Jugoslaviji. Usprkos tome što je bio pobjednik u ratu, izgubio je parlamentarne izbore u srpnju 1945. godine usred konferencije „Velike trojice“ u Potsdamu. Nakon rata posvetio se pisanju memoara o Drugome svjetskom ratu za koje je 1953. godine dobio Nobelovu nagradu za književnost. Britanski premijer ponovno je bio od 1951. do 1955. godine. Zahtijevao je zaustavljanje sovjetske ekspanzije i najavio je početak *Hladnoga rata* („*željezna zavjesa*“ preko Europe). Churchill se istaknuo i kao pisac: *Povijest kopnenih snaga Malakanda, Riječni rat, Savrola, Lord*

Randolph Churchill, Moj rani život, Drugi svjetski rat (I.VI.), Misli i pustolovine.....

Darwin Charles Robert (1809.1882.), engleski prirodoslovac. Vidjeti Abecedni tumač imena na kraju 4. bilježnice II.

Gandhi Mahatma (1869.1948.), indijski političar. Pravom imenom Mohandas Karamchand Gandhi, nadimkom *Mahatma* (na sanskrtu *velika duša*). Pravo je studirao u Engleskoj, a nakon studija vodio je odvjetničku kancelariju u Bombayu (današnji Mumbai). Od 1920. godine borio se za oslobađanje Indije od britanske vlasti i pri tome zagovarao nenasilne metode (bojkot rada i trgovine, neposluš, štrajk glađu). Bio je na čelu *Indijskog nacionalnog kongresa*. Postao je duhovni otac Indijaca u borbi za slobodu. Zauzimao se za jedinstvo hindusa i muslimana u zajedničkoj borbi protiv britanskog kolonijalizma, ali nije uspio spriječiti religijsku podjelu Indije. Vratio se tradicionalnom načinu života i tradicionalnim indijskim vrijednostima. Indija je postala nezavisna 1947. godine, ali Gandhi nije dugo uživao u slobodi. Ubijen je u atentatu 1948. godine. Ubio ga je hinduistički vjerski fanatik.

Hugo Victor (1802.1885.), francuski književnik. Jedan je od najznačajnijih predstavnika francuskog romantizma. Bavio se i politikom kao republikanac te je postao vođa demokratske ljevice. Nakon što se Louis Bonaparte proglasio carem Napoleonom III. (1852.), emigrirao je u Belgiju, a potom na britanske otoke Jersey i Guernsey. U emigraciji je ostao do pada Naploeaona III. 1870. godine. Razdoblje izgnanstva učvrstilo ga je u Europi kao borca za demokratska prava. Nakon povratka u Francusku biran je u parlament i Senat. Svojim književnim djelima uvelike je utjecao na europsku književnost. Važnija djela: roman *Zvonar crkve Notre Dame u Parizu, Jadnici (Les Misérables), Devedeset i treća*, zbirke pjesama *Jesenje lišće, Sutonske pjesme*, drama *Torquemada*.

Čedo 1940. godine

Čedo (čuči desno) s ocem Ivanom, bratom Brankom i prijateljem 1940. godine

6. bilježnica

Čedo Žic 15. rujna 1942.

23. IX. 1942.

Sutra Enzo odlazi u Cataniju, tamo mu je Concetto našao namještenje. Što da kažem o Enzu? Mogao je biti simpatičan, tek bio je mnogo bolestan. Dobro će se slagati sa Lo Prestijem, a mislim da malo kome treba jedna titula capo reparto¹³ – kao njemu, kao što je Concetto bio više fabrika mobili no Lo Presti. Što se može – svakakvih nas ima – a tko zna što o meni pišu oni što su me upoznali, a što misle oni što ne pišu već samo pamte...

26. IX. 1942.

Koliko groznih vijesti smo doznali – a koliko još groznijih stvari se desilo? Pop Žic je u svojoj karti rekao tragedija. Kako je to grozna riječ, a kako je njome malo rečeno...

... U novinama je puno spominjanje zime. Staljingrad se još čvrsto drži... lane smo u ovo doba bojali se za Moskvu i Lenjingrad...

7. X. 1942.

Pročitao sam u novinama da je Poglavnik poslao na dulji dopust zbog bolesti doglavnika Kvaternika i da je on sam preuzeo u svoje ruke njegovu kariku. Zar Ante nije bio zadovoljan zvjerstvima pod Kvaternikom? Činilo mu ih se malo? Možemo li kroz ovu promjenu očekivati pogoršanje represalija...

Sandar je na smrtnoj postelji. Mama mi je pisala da je došao u Krk da umre. Ima sušicu... Bili smo dobri prijatelji, bilo je to u prvim razredima gimnazije. Sjedili smo skupa u klupi – i bili smo stalno zajedno. Tamo na onoj terasi, sjećam se da je on mnogo učio dok sam ja moje lekcije na brzinu završavao, on je imao Adamićevu knjigu iz francuskog i oba smo zajedno prepisivali. Sjećam se jednom da smo pod Domnićkom prepisali iz knjige jedan diktat iz školske zadaće i to je bio dugo najveći naš uspjeh na polju švindlanja... a jednom sjećam se kad je Ajvajz htio udariti Sandara ovaj se je izmakao i rekao ni moja mama me ne tuče – nećete ni Vi! I to se je dugo prepričavalo kao akt hrabrosti... Tada smo bili dobri i veliki prijatelji kakvima se često bude dok smo još nevina djeca, a kakvi se teško bude kad se odraste i malo prođe života i kroz njega pokvari... s drugima kojima smo išli bilo je samo prolazno... sami smo odlazili svako popodne, oko četiri popodne, da tamo u onom klancu ispred gradskih zidina (jer još nije bilo nove ceste) – popušimo svaki svoju „Drinu“ ili „Vardar“ što sam je kod kuće ukrao u onoj srebrnoj kutiji u primaćoj sobi (sjećam se da je Sandar rekao kad je prvi puta vidio tu primaću sobu: to je raj! Sjećam se i da sam onda ja ponosan na to išao da mi imamo takvu sobu) i kad smo onda jednom pušili svaki polovicu cigara pa nam je pozlilo – i kad smo onda okolo lagali da nas je Gruber sreo gdje pušimo a mi se nismo skrivali već smo ga zamolili da nam upali cigaretu... i mada je to bila izmišljotina bez i zrnca istine nama je i u laži imponiralo da nas je netko tretirao kao ljude. On je imao male jedrilice koje su u luci bolje plovile od mojih, on je trčao brže od mene, on je plivao bolje od mene, bio je jači od mene, igrao je nogomet bolje od mene, možda sam bio ponosan na njegovo prijateljstvo kad je on bio u svemu bolji od svih nas – ali sam zato s druge strane ljubomorno čuvao svoju superiornost u učenju i „don Juanstvu“... samo sam se uvijek bojavao da netko ne spominje moju avanturu sa T. M.

Skupa smo ja i on crtali sa porporele grad na onim kartonima što su nam davali krojači. On je i crtao bolje... neznam koliko je to prijateljstvo trajalo, dve najviše tri

¹³ Šef odjela.

godine, a onda je on otišao u Split kad mu je otac dobio tamo premještenje... Onda nakon par ili više godina smo se opet vidjeli – on je došao preko ljeta u Krk. Bilo je to u doba kad smo Vilko i ja bili započeli da budemo intimniji prijatelji. Sandar je u mnogome naličio na Sandara koji je otišao iz Krka. Smijao se je na isti način da mu smjeh nikad potpuno ne izlazi iz ustiju već ostaje u njima napola prigušen, imao je na dnu rebara isti onaj veliki mladež – ali dugo je već vremena bilo prošlo, oba smo bili odrasli, sve ono što nas je vezalo u dobre prijatelje prošlo je, mi nismo bili oni od jednom što smo razgovarali o politici govoreći da smo sretni da su naši roditelji za Jugoslaviju i kad smo sa uvjerenjem govorili da ćemo mi odseliti ako bi Hrvati htjeli svoju državu. Mene je grizla savjest jer se čak ni Sandaru nisam usudio priznati da se bojim da Tata nije za Jugoslaviju jer je u Kamajtu jednom govorio protiv Aleksandra... Par dana iza toga je Sandar otišao u Split i više se nijesmo vidjeli – izgledao je potpuno zdrav – a danas je on u Krku, bolestan, teško bolestan više no jednom nogom u grobu, sigurno ga više neću vidjeti i dok se vratim u Krk on će vjerojatno biti jedna preuranjena raka na Krčkom groblju, kao i ona Bogomira Mužine kojem smo skupa u sokolskim uniformama bili na sprovodu i skupa plakali...

Sutra ću se odlučiti da li da mu pišem kartu ili ne. Bojim se da ne bi previše sličilo na mrtvačko zvono, ali pisat ću mu jer sam siguran da će ga veseliti...

9. X. 1942.

... Bio je stigao doktor iz Avellina. Pregledao je samo mene i pronašao da imam slabo srce, a vjerovao je kad sam mu govorio da sam svako ljeto odlazio da pravim kupelji blata. Napisao je da trebam premještaj u kraj s blažom klimom, a kad sam govorio o revoci nije htio da ozbiljno govori i bio bi ludast da vjerujem da ću kući svršiti. S druge strane sigurno je da ću dobiti premještaj iz Montecalva.

9. X. 1942.

Popodne smo bili da razgledamo „crvenu palaču“, to je feudalni dvorac vis a vis bara, za koga smo se dugo interesirali tko mu je gazda, a danas kako je Riko frizirajući spomenuo da bi htjeli vidjeti, bili smo pozvani da se prošetamo kroz par soba. Ne sjećam se – odnosno nisam uopće dobro čuo kako se zove familija kojoj ta kuća pripada – po feudalnom rangu su visconti, a vlasništvo je troje braće – sad u njoj momentalno za par dana stanuje jedan od te braće što su to naslijedili po majci – inače načelnik u Buonalbergu. Apsolutno je posjed bio veoma interesantan, mada me nije oduševio više od posjeta jednom muzeju – jer u muzeju su predmeti opisani, ovdje je vlasnik pokazao veoma malo poznavanja svoga posjeda.

Najviše što upada u oči je svakako način na koji su zidovi ofarbani. Nisam kompetentan ali svakako smio bi reći da mi se je svidjelo i da vjerujem da recimo ova imitacija Pompejanskih zidova starijeg datuma ima svoju vrijednost. Zgrada je interesantna i po svojoj arhitekturi, građena je u 15. stoljeću. Neobično se sviđaju vrata – a namještaj pokazuje evidentno tragove prošlih epohi – vjerujem da bi mogli biti iz 16. i 17. Slike su većinom imitacije – vjerujem da je jedna originalni rad Francesca De Rosa – napoletanska škola – koja je, kao i ostale veoma loše ušćuvana – isto tako i stara mnogobrojna zrcala na kojima se skoro svima vide tragovi potresa.

Na ulaznim vratima – na kojima su na staklu inicijali najnovijeg datuma I. C., dva su grba također novog datuma ispod kojih smo se kasnije zadržali u razgovoru sa gazdom. Pokazao nam je rupe za puške što su mnogo trebale za vrijeme hajduka 60-tih godina. U tome me je podsjetio na pričanje Pasqualinog oca i ma da je ovaj

prvi bio ugodniji, ovaj drugi je bio daleko simpatičniji... Visconte što je ostavio da ga čekamo jedno pet minuta bio je obučen u crno odijelo, a ništa nije odavalo njegovu plavu krv osim možda ukočenog držanja, dok je nos evidentno govorio o židovskom porijeklu. I ako bi možda odijelo pasalo u one sobe – značka koju je nosio nije nikako. Rekao nam je da je Duchessa Pignatelli, eks vlasnica velikog dvorca što je porijeklom Ruskinja što je živjela u Petrogradu i što se je po smrti muža Pignatellija po drugi puta udala za nekog Rusa umrla je u Napoliju pred par mjeseci kao guvernanta budući je sve svoje posjede bila rasipala...

Interesantna vizita. Ni jednu od feudalnih palača nisam vidio ovako usčuvanu... i može biti lijepo, lijepo je apsolutno, ali nije tako simpatično, tako ugodno kao ove naše jednostavne sobe – alla 900...

10. X. 1942.

Dugo smo očekivali da primimo list od Žica i danas kad smo ga primili on je potpunome zadovoljio naša očekivanja i potpunim pravom zaslužuje ime naših novina sa Krka (da i ne govorim da zaslužuje da dobije lijep odgovor koji mu već uostalom i pišem).

Osim ove pošte primio sam Brankov list i dopisnicu. Branko mi opisuje njegov boravak u Rijeci, a od ostalog piše da oni kod kuće na premetačini nisu ništa našli, a njega da se optužuje da je bio centar propagande na gimnaziji i da je skupljao priloge...

11. X. 1942.

Danas smo bili bez ručka. Nije to ništa čudno – tražili su ulje pa ga nisu mogli kupiti nego po 50 L... i bilo se je odlučilo da je naša kuhinja propala... ulje će da dobijemo od done Rose i onda će se gurati dok se može. Kad se više ne bude moglo uzima se kofere i ide se na općinu... vidjet ćemo, ja još neznam kakvo ću stanovište zauzeti jer sad je novi faktor a to je da će mi kroz najskorije vrijeme doći odobrena molba (doktor) svakako učinit ću sve što mi ide u prilog dok ne ide na štetu ostalih... kurva ne smijem biti a niti ne želim – a budala opet s druge strane pak ne bi više mogao biti. Najgrlatiji više neću biti...

12. X. 1942.

... Ali da je ovo vitaccia vidim po tome što sam sebe često i po nekoliko puta na dan uhvatim gdje mislim i sanjam o prošlim danima. Uvijek sam to radio kad sam bio tužan i kad mi život nije bio veseo. Samo prije, nego sam otišao od kuće na ovaj put ta nezadovoljstva su bila ništa – djevojka što je otputovala, ili nostalgija za gradom. Danas je nezadovoljstvo veće za to i sjećanje intenzivnije. Uvijek sam volio život (glupo, a tko ga ne voli) život pun promjena, putovanja, gibanja, volio sam spavati na drvu u osnovnoj školi u Crikvenici ili na barci u Rabu samo da nisam na jednom mjestu. Jednom, bio sam još dijete pučkoškolac, gimnazija je išla na izlet u Rab, ja sam molio mamu da moli da smijem i ja s njima, a mama nije htjela i kad sam ih gledao gdje u dugačkoj povorci odlaze na parobrod ja sam plakao nadajući se do zadnjeg časa. Sjećam se, bio je profesor Lovrić u apoteci pa kad me je vidio rekao je osjeća nostalgiju za putovanjem. Ta rečenica mi je ostala u sjećanju iako tada nisam mislio da li i drugi svi osjećaju tu nostalgiju, vjerovao sam da samo neki, samo ja tako jako i nikad poslije nisam mislio o tome pa je i danas u meni ono staro mišljenje iz djetinjstva da osjećam više nego drugi. Jedan drugi puta sjećam se bio sam već gimnazijalac – višeskolac, bili smo na izletu u Malinskoj – a kad smo se naveće

vraćali, a u daljini su se svjetla Sušaka i Rijeke mješala u jednu sjajnu crtu ispod horizonta ja sam gledao u daljinu preko mora i želio da odem tamo, strašno jako, intenzivno i onda sam zaplakao jer je ono bilo daleko i jer nisam mogao tamo i plakao isto tako kao i onda za Rabom. Samo onda sam bio dijete pa sam u plaču zaboravljao svoj jad, a sad sam bio višeskolac pa sam suze skrivao i kradomice brisao...

A danas želim da se smirimo... a kad se sjetim na svoju želju za putovanjem gledam na nju sa nerazumjevanjem kao na nešto strano i mada znam da je to samo umor i čim se odmorim da ću opet biti stari...

Svi smo mnogo, mnogo i grozno iscrpljeni...

13. X. 1942.

... Inače danas se je naše stanje privremeno rješilo – dobijat ćemo svakog dana jedan topao ručak u Eca (za jednu liru) a sutra će se vjerojatno pobrinuti da dobiju krevete i sobu i vjerujem da ćemo još ovaj tjedan izaći iz „alberga“... To su jutros postigli Riko i Reno – no uspjeh treba pripisati Auciellu trgovcu što je takvo rješenje predložio inače bi i danas razgovor završio jednim „arrangiate Vi“¹⁴, tipično za načelnika...

14. X. 1942.

Od hohštapliranja na Zrinjevcu i gradskog života u Zgb. – jedenja u Lovačkom rogu do – ručka u pučkoj kuhinji Montecalva. Od – fićfirica u Tuškancu i Maksimiru do internirca u Montecalvu – evo jedan razvitak i jedna istorija od par zadnjih godina mog života rečeno u pet riječi i dvije rečenice. I ne trebam puno da pišem o sebi danas kad nakon godine dana internacije gledam unatrag. Onda sam živio ljepše, danas bolje, onda ugodnije, danas časnije... A ako trebam kazati što o ovoj godini dana onda je to bilo jedno putovanje od mense Coronea do Eca i signorine de Marco, putovanje na liniji via Roma – pučka kuhinja, na liniji koja ide još i dalje i o kojoj se ne može ukratko pisati, a ako treba reći više onda su tu suhe ove stranice što sam ispisivao na ovom stolu sa stjenicama, a ako je to malo onda je tu sve ono više što mogu reći, ili još više sve ono što se mogu sjetiti ili još više – moji dojmovi koje ne mogu reći ni napisati. Mnoštvo dojmova, jedna godina dojmova... dubokih i svakakvih, jedna godina života – ali života ne takvog kakvog po tom rječju razumjevaju oni sa korzoa i kina, već oni što imadu žuljave ruke i odrpane hlače...

Jednom sam napisao jednu malu novelu: Hrv. Metropol (zbog tog naslova sam imao čuda sa Štefanom a zbog sadržaja još i više. Čitao sam ju na prvom sastanku „Kola“ i u njoj sam u fantaziji ušao u jednu pučku kuhinju i kad sam izašao iz nje pisao sam pismo prijatelju. Sjećam se, dugo po tome Šepić me je zafrkavao zbog dvojih mojih izraza: „znojnih prsiju“ i „izlizanih i poderanih laktova“. Imao je pravo na to jer ja sam bio dobro obučen, a on je imao pokrpane hlače i izlizan kaput. I dok je on pušio čikove ja sam vadio dozu punu „Ibra“. On me je pitao kad sam bio u menzi, u pučkoj kuhinji, kad sam ja znao što znači raditi, kad što znači biti gladan – i imao je potpuno pravo. Novela je bila pisana u toploj sobi, u jednoj pauzi dok sam jeo popodne i dok su kraj mene stajale jabuke i doza sa cigaretama – ja sam osjećao da je imao pravo). Istina dosta je bilo već i maštom otići tamo, mada je u tom gestu bilo puno hohštaplerije. Jer koliko sam ja bio daleko od toga da samo odem posjetiti takva mjesta, koliko sam i u samim mislima bio daleko od takove mogućnosti. Kad sretnem Šepića reći ću mu da sam se hranio onim što su mi davali u pučkoj

¹⁴ Snadite se!

kuhinji, reći ću mu da sam sa posudom išao po hranu (malo razlike od onih što su čekali pred internatom) – i to je jedan razvitak od Hrv. Metropole do pašte i fažola političke sekretarije...

Da danas smo mi išli u pučku kuhinju. Neću da u tome pisanju o tome bude opet hohštapliranja, ali činjenica je to... više o tome ne pišem u noveli nego u dnevniku.

Slobodan je ranjen u usta na otoku a Branko ne zna u čijim je rukama. To je javio nam Brankov list od 10. X. Dugo nisam bio ništa doznao o njemu – od onog pisma kad su mi javili da je otišao u šumu, a i sad evo ovo. Malo mi je nejasno kako je on najednom opet na otoku, da li se je vratio – ili se sa otoka nije uopće makao, pitanje, upitnici, upitnik kad će odgovor stići na njih? Htio bi da još jednom prošećem sa Slobodanom oko Kimpa... Kada? Kada?

... Rastumačio mi je zašto su mi pisali da prekinem dopisivanje sa B. Ona je išla s nekim questurinom, pa nekim vojnikom i onda činovnikom na komesarijatu...

16. X. 1942.

Bailo putuje. Uza sve drugo što se dogodilo to je ipak rečenica dana. Jutros se je odlučio za sutra t. j. subota 17. X. i zadržat će se dva dana u Jesi kod sestre, a nadam se da će sljedeći tjedan proći kroz Krk. Danas – gala obučen šeće mjestom, sretan je, razumijemo ga jer mada smo pomireni više ili manje sa ovim životom, mada smo se odlučili na dulje ili kraće vrijeme – revoca je riječ koju mi svi čekamo – a ako i ne čekamo onda želimo. Razumljivo nam je ovo držanje jer ga i mi svi više ili manje svaki puta preživljavamo. Sama pomisao da će on za par dana biti kod kuće. Kuća, kakav je to magičan pojam koji što idemo dalje sve više gubi svoje realno značenje. Često se u noći probudim pogotovo kad sanjam o Krku pa se pitam što je to zapravo kuća? I ne znam točno da odgovorim jer to nije ono mjesto kud smo odlazili na jedlo, to nije ono mjesto kuda ide naša pošta – jedna riječ, jedan pojam što postaje mističan, dalek, neodređen – lijep i željan... kuća...

Kasno je već u noći, skoro će dva sata (znači već je 17. X.) – (znači ima evo punih deset mjeseci što smo izašli iz Coronea – pred deset mjeseci duboko smo spavali na onim strožama u onoj 93 i nitko od nas nije mislio da je to zadnja noć, pred deset mjeseci oprostio sam se Ernijem i Davorom, šetao po ćeliji i izlazio kroz ona vrata) – a sad bdijem. Sjedim za stolom i pišem ove stranice dok čujem mirni Rikov dah – što spava i vidim Rena gdje se vrti po stroži, možda će on uskoro da zaspi. Čekam četiri sata da otpratim Nada. On tamo sjedi u svojoj sobi, piše dnevnik, nije htio da legne, jasno ne bi mogao da zaspi – sama pomisao da kroz nekoliko sati putuje ne bi mu dala da zatvori oka. Do sada smo igrali karte... još jednog što vidimo gdje odlazi... opet smo samo Riko i ja koji govorimo hrvatski... Zar da opet upišem da kroz sve ove retke odjekuje refrain tko će biti iza njega, a da jedno bojažljivo pitanje sa puno nade pravi jeku, možda ja?

Poslao sam mami sliku – u listu kojim sam odgovorio na njezin. Opet sam pisao o Bailu koji će proći kroz Krk. On će biti na onom molu gdje sam se toliko puta iskrcavao, gdje sam toliko puta sa Vilkom i Sanderom i svima njima gledao one što se iskrcavaju, sa kojeg smo zadnji puta onako časno krenuli – biti će samo par koraka do place, apoteke, stana...

17. X. 1942.

Bailo je ovaj čas otišao iz Alberga – još je u Montecalvu, a za pet minuta, za pola sata, za dan, mjesec, godinu, tko zna hoćemo li se još ikada vidjeti...

Bailo je već trebao biti u Jesi, no tko zna gdje je sad? Jer pisao mi je dopisnicu sa stanice, vlak što je trebao da krene u pet sati obustavljen je i on je krenuo tek u deset, baš onda kad smo nas trojica Reno, Antonio i ja sa Pasqualom išli niz cestu za Corsano. Antonio treba da uredi školu i sobu Celeste u Corsanu pa je zato otišao da pogleda posao. Ja sam mu obećao da ću ga pratiti, a onda se je na to odlučio i Reno i tako smo krenuli. Kod crkve smo sreli Bellarobbu, pa smo u četvero nastavili put. On nas je pozvao da svratimo njemu i tu smo opet jeli svi zajedno samo bez njegovog starog oca što je radio vani u polju. Majka je opet pričala, samo ovaj puta o svojoj istoriji i mada mislim da je trebalo biti dosta interesantna – nisam je puno razumio...

Odavle smo kraticom stigli u Corsano – bio sam već jednom ovdje – a dojam nije nikakav, naročito na mene, učinilo to selo što nije selo, već pet soba. U „školi“ je bila Celeste sa jednom djevojčicom iz Montecalva. Škola upravo kao što je i Corsano selo – jedna soba puna klupa i jedan stol. No, nisam bio razočaran, što više baš obratno, nisam očekivao toliko. Zadržali smo se možda i cijeli sat, a tada smo se svi i Celeste i djevojčica vratili zajedno u Montecalvo. Svaki put kad se malo zadržim sa Celestom u razgovoru uvjeravam se da je ona veoma zgodna djevojka. Ne mislim po vanjštini (o tome govorim samo kod onih koje su mi u izvjesnom smislu indiferentne), simpatična, jednostavna, zgodna i ne bedasta. Sviđa mi se – i vjerujem da se ne varam da je od svih ovih djevojaka najzgodnija. Ponudila mi se je da posjeti Zlatu Boršić, no morao sam odbiti dok od Zlate ne dobijem odgovor. Odlazeći u Corsano Pasquale nam je pokazivao mjesta što su se u bistrom jutru vidjela na planinskim kosama tamo malo dalje od Corsana je Sv. Arkangelo (onaj konfinirac nam se nije više javio). Malo na lijevo Padula, malo podalje od koje samostan franjevac (Košljunara) – a tamo na skoro samom vrhu daleke planine Monte Vergine (1200 m) samostan koludrica i poznato (ja sam danas prvi puta čuo) zavjetno mjesto kuda odlaze na zavjete iz čitave Italije (kult gluposti) par sati udaljen od Avellina. Malo na desno vidi se nova bolnica u Beneventu (pola sata iza mjesta), a malo pred Monte Vergine i samo mnogo više Sv. Toscolo, mjesto famozno po svom zatvoru (kult barbarije i pljačke). Još malo na lijevo Bovino – da i ne govorim o svim onim nepoznatim mjestima i zaseocima na lijevo ali i poznatim na lijevo i desno. Veličanstvena panorama – divno. Svejedno želio bi da se što prije mogu prestati da joj se divim, kao Bailo što večeras ne gleda divni zalaz sunca za Sanio već se kuferima muči na nekoj prolaznoj stanici.

Ostatak dana je prošao u donaćanju vode i pokušaju da si stvorim malo rezerve za zimu... Večeras je Reno urlikao zbog zubobolje – to je grozno i strašno kakve zube ima.

Pošte sam primio dosta. Mirjanin list, maminu i tatinu dopisnicu. Nikakve vijesti, ništa novoga. Branku sam napisao list i poslao – mami napisana karta stoji i čeka da je sutra predam...

22. X. 1942.

Tata je odveden natrag u Rijeku. To mi je pisao danas u svojoj dopisnici od 17. X pisanoj na putu, a impostiranoj u Trstu tek 19. u 8 sati na večer. 16. X u dva sata popodne došao je nalog da ga se dovede na Rijeku, u 3 sata je bio već na putu. Kaže da ne sumnja u to da će mu biti teško dokazati svoju nevinost samo je zabrinut zbog mame. Ništa ne na sigurno, ali po svoj prilici ići će pred sud. Šta da kažem? Šta da mislim? Upitnik, upitnik. Djelovalo je na mene kao grom iz vedra neba – tome se

nisam ni izdaleka nadao. Grozno je to... strašno... Tata je opet u zatvoru na Rijeci, a zar je teško vjerovati u to da je dobio batina? Hoću da vjerujem da će se sve uskoro i sretno da svrši – imam mnogo činjenica kojima se mogu tješiti, ali – zbilja je grozno. Tata ide pred sud...

Kako će to na mamu djelovati? Kako će se ona sada snaći, a kako je djelovalo na Branka? ... Branko je sad sam u Alberobello... koliko groznih vijesti... ah.

... Ono što smo čuli o Draži – potvrđuje naše uvjerenje. Zahladilo je. Nije čudo da su na fronti počeli prvi snijegovi, a danas je 86 dana bitke za Staljingrad.

24. X. 1942.

... Dani su opet lijepi, a večeras sam – uza sve to što se baš ne brinem ove dane osim što se dešava oko mene – se divio jednom zalazu sunca. Onda kad je već kugla zašla – jedan seksant toplo žarećeg neba bio je ograđen dvima sjenama što su padale u atmosferu sa dviju vrhova Sanija. Sanio je bio pred suncem tamno plave teške tekuće boje kao živa što se je jasno isticao u jedinstvenoj crti na sjajnom obzorju – a po strani brda ljubičaste zrake što se nisu vidjele, ljubičasto su obojadisale Monte Vergine i brda što im se vrhovi vide iznad Bovina s jedne i Buonalberga s druge strane. A sasvim na lijevo bezbrojni lanci planina jasno razlikujući se jedno od drugih – prekidali su monotoniju azurnog neba i završavali tamno zelene brežuljke – u jednu potpunu harmoniju. Stajao sam uz mjesto i gledao – požalio sam što neznam slikati – a onda što nemam jedan savršeni aparat da sačuvam ovaj divni momenata. Iza toga, žareće nebo postalo je samo svjetlo, sjene su nestale, nebo je bilo sve u jednoj boji, a Sanio je postao tamniji i sve one različitosti, one ljubičaste, zelene, plave i druge boje bile su se stišale kao razvitak između prve i druge teme kod sinfonije što prelazi kroz pune harmoniozne ili mirne oblake u drugu temu. Tako se sve ono mnoštvo boja kroz jednostavnost sumraka pretvaralo u noć sa mjesecom, tihu, jednostavnu crno-bijelu...

Danas, upravo sad večeras – ima osam dana što je tata po drugi puta stigao na Rijeku. Kad će izaći? Iz Rijeke možda skoro, ali bojim se da se rešetaka neće riješiti dok ne svrši rat. A danas sam čuo da Europa ulazi u zadnju ratnu zimu. Čitao sam Kalinjinovu izjavu da je SSSR toliko jak da može sam izdržati do kraja, da je danas jači nego u početku rata – i da može ako hoće da stvori sam jedan drugi front. Čudi me da „Piccolo“ toliko piše...

26. X. 1942.

Borba u Staljingradu danas traje 88 dana – a u Egiptu je započela engleska ofenziva – sad će odmah s nama ljepše da postupaju i bolje da nas gledaju...

Čitamo danas u novinama da je specijalni sud u Rimu osudio na smrt pet Slovenaca, jednog na doživotnu robiju a četiri na 16 godina – zbog špijunaže. Koliko mrtvih, koliko krvi... koliko žrtava... do kada? A da bar znamo da kad svrši da su to bile zadnje žrtve, a ne baš obratno – sigurnost je da će iza svršetka početi nove, sve nove do onog dana kad mi već nećemo biti živi kad će naša djeca i unuci mjesto slika tenkova gledati slike traktora u novinama, kad će mjesto štrajkova natjecati se da više učine, kad će mjesto krvi doći rad, mjesto smrti život, mjesto borbe pjesma, mjesto razaranja stvaranje, mjesto straha za sadašnjost – sigurnost u sretniju budućnost...

Često se pitam jesmo li mi više nesretni da živimo u ovo doba ili više zaslužni i nadareni da se borimo za ovu ne našu a – ipak toliko našu budućnost...

Abecedni tumač imena

Kalinjin Mihail Ivanovič (1875.1946.), sovjetski političar. Bio je od 1898. godine član *Ruske socijaldemokratske radničke partije* i zagovornik njenog lijevog krila pod Lenjinovim vodstvom. Jedan je od osnivača stranačkog lista *Pravda*. Sudjelovao je u Listopadskoj revoluciji 1917. godine kojom su boljševici došli na vlast u Rusiji. Postao je gradonačelnik Petrograda. Obnašao je najviše političke dužnosti u boljševičkoj stranci. Od 1938. do 1946. godine bio je predsjednik Prezidija Vrhovnog sovjeta SSSRa. Prema njegovom prezimenu dotadašnji Königsberg nazvan je Kalinjingrad (1946.), središte ruske eksklave između Poljske i Litve (Kalinjingradska oblast).

Kvaternik Slavko (1878.1947.), hrvatski političar i časnik. Završio je austrougarske vojne škole i aktivno sudjelovao u Prvome svjetskom ratu. Umirovljen je 1921. godine. Priključio se 1938. godine domovinskom ustaškom pokretu i proglasio je 10. travnja 1941. godine, putem Radio Zagreba, Nezavisnu Državu Hrvatsku u ime poglavnika Ante Pavelića. U počecima nove vlasti radio je na ustrojavanju hrvatskih oružanih snaga (domobranstvo). Bio je član Glavnog ustaškog stana, Pavelićev zamjenik (*doglavnik*), ministar domobranstva, ustaški krilnik i vojskovođa. Nakon sukoba sa ustaškim vojnim vrhom u listopadu 1942. godine, povukao se iz javnog života. Početkom naredne godine i formalno je razriješen dužnosti ministra domobranstva te je otišao u Slovačku i Au-

striju. Nakon sloma NDH, uhitili su ga Amerikanci i izručili novim jugoslavenskim vlastima. Vrhovni sud Narodne Republike Hrvatske osudio ga je u lipnju 1947. godine kao ratnog zločinca na smrt strijeljanjem.

Mihailović Dragoljub, zvani Draža (1893.1946.), srpski general i političar. Bio je pukovnik vojske Kraljevine Jugoslavije nakon čijeg se sloma u travnju 1941. godine povukao u zapadnu Srbiju te na Ravnoj gori organizirao četničke postrojbe (Ravnogorski četnički pokret). Proglašen je četničkim vojvodom, a jugoslavenska kraljevska izbjeglička vlada u Londonu imenovala ga je ministrom rata (vojske) i promaknula ga u čin generala, a četnike „*jugoslavenskom vojskom u otadžbini*“. Saveznici su ga priznavali kao borca protiv njemačke vojske u Jugoslaviji sve do Teheranske konferencije u studenome 1943. godine. Njegovi četnici počinili su brojne zločine nad civilnim stanovništvom u Srbiji, Crnoj Gori, Bosni i Hercegovine te Hrvatskoj. Otvoreno je surađivao sa njemačkom okupacijskom vojskom kao i sa Talijanima. Nakon razbijanja četničkih postrojbi 1944. godine, krio se u istočnoj Bosni. Uhićen je nakon rata i u javnom procesu pred Vojnim sudom u Beogradu osuđen je kao ratni zločinac na smrt strijeljanjem.

Pavelić Ante (1889.1959.), hrvatski političar i pravnik. Vidjeti Abecedni tumač imena na kraju 3. bilježnice.

Dopisivanje Čede Žica i Rike Milera - Cenzurirana kartolina iz 1942. godine

Čedin djed Ivan 1944. godine

7. bilježnica

Čedo (stoji drugi zdesna) s drugovima iz logora

29. X. 1942.

... Večeras kad smo se vratili iz Castela (zapravo jučer navečer jer pišem evo 30. X ujutro) nije u čitavoj kući gorilo svjetlo pa smo morali da se spremamo u krevet u tami i nisam opet ništa čitao. Bila je divna noć, najprvo zvjezdana, a kasnije sa divnom mjesečinom. Orion se je vidio na južnom nebu a ja sam stajao na prozoru sve do malo pred ponoć, razgovarao s Rikom, sjećao se prošlih dana i gledao nebo. Ugodno je ovako sjećati se prošlih dana koji su bili ljepši od ovih jer smo bili mlađi, naivniji, jer nismo poznavali život i jer su nam male stvari pravile velika veselja, a kad se sjetimo onih sitnica što su nam se činile „tragedije“ – osjećamo jednu takvu potpunost i zadovoljstvo. Sjećao sam se svih onih Galantićevih ljubavi – Nade, Brike, Ksenije i Karniso. A sjetio sam se na jednu stvar što mi je zagorčila jedan izlet. Išli smo čitava gimnazija parobrodom neznam kuda – bio sam onda u prvom razredu i zaljubljen u S. Ona je stajala na gornjoj palubi i ja sam htio doći gore ne bi li mogao da sjednem do nje i da razgovaram. Bio bi sretan – a kad sam prešao one stepenice što sam vidio? Ona je sjedila pod stjegovom zastave, do nje Puž i on joj je držao ruku preko ramena. Vidili su me – nije skinuo ruku. Ja sam počeo kao bjesan po brodu da letim, par puta sam se vraćao gore na palubu ne bi li ih prepao da skinu onu prokletu ruku – uzalud. Kao za inat. Sjećam se da mi je čitav izlet bio pokvaren i još i danas se sjećam onog para, one ruke, onog stijega. Bio sam si rekao onog dana da to od nje nije fair da baš nije trebalo pred svima, a Puža sam od onda mrzio. Čini mi se da ga još sve i danas. Glupost... ima već toliko godina od toga, bio sam još dijete, bili smo djeca.

30. X. 1942.

Konačno sam primio maminu poštu. Zadovoljan sam – prvo zbog toga što se je mama dobro snašla, dobro je primila taj događaj s tatom, a onda drugo izgleda da i tata nije baš u teškoj situaciji.

Juče sam na čas pomislio da li da upišem da je umro Arčiprete – no rekoh si – ta njegova smrt onako baš nikako ne ulazi u naš tok života kao što ni on živ nije ulazio. No danas to ne mogu više reći, bilo zbog toga što drugi nisu ove dane zbog toga uopće dobili poštu, ali još više zbog toga što smo danas ostali bez ručka. O svima zavisimo, kod načelnika smo ostali dva dana bez jela, ovdje osam dana bez pošte i jedan bez ručka...

Srećom da imamo ovaj fornol električni, inače bi češće ostali bez ručka i jela... Mrakovčić kuhar je premješten iz Sv. Angela po kazni na Tremiti. Balota je bio najprije interniran na otoku, onda je došao u Kopar, a sad je izgleda prebačen u Hrvatsku, on je pričao Branku da mu je Galantić pričao o pljuski koju je Nada meni dala. Ona se inače nalazi kod roditelja u Istri. Slobodan je bio čitavo vrijeme na otoku.

2. XI. 1942.

... Uvijek srećemo ljude i vidimo stvari koje bi trebalo da nas se dojmje – dali stojeći na trgu i gledajući žene što nose vodu, dali videći elitu gdje na prozoru šiva miraz, bilo da sretnemo poderanu djecu ili bosonoge seljakinje. Uvijek i danas sjećam se sjedili smo na jednom drvu Reno i ja i slušali radio. Pokraj nas je prošlo troje djece što su bila sva poderana i zamazana i ja sam rekao grozno. Ali dalje od toga nisam išao, slušao sam o egipatskom frontu i zaboravio sam – i poslije sjedili smo na zidu kod Ece – dalje sam vidio potleušice zamazane i čađave, bez prozora i dimnjaka – i rekao sam da je Galantić ovdje da ovo naslika, a onda sam okrenuo toj slici leđa i mislio kako moram grozno dugo da čekam jelo i zaboravio sam opet. Eto i u jednom

i drugom slučaju bilo je toga povoda za misli, dojmove, utiske, a ja sam kraj svega toga prošao rukama u džepu, i mislim tko zna gdje. I tako je dan prošao normalno, mirno, a koliko je takvih dana tako prošlo, a drugi takvi isti činili su nam se tako puni – samo zato što smo u njima znali gledati i bili raspoloženi za razmišljanje. A kako bi drukčije i moglo da bude ... ta mi živimo, i mi gledmo i kad se od nas polazi zar neće biti drukčije nego subjektivno...

3. XI. 1942.

Noćas sam imao napad groznice. Da mi je netko pred dvije godine rekao da ću tako slabo jesti da kad pojedem tanjur krumpir salate da će mi naškoditi – nasmejao bi mu se bio. Danas uzimam citrat da mi olakša probavu, a noćas sam imao groznicu. Vremena se mjenjaju, ljudi se mjenjaju. Prvi i vjerojatno jedini put ove godine penjao sam se na smokvu i brao. Mislio sam na Redigaru i bilo mi je lijepo. Mislio sam hoću li do godine da berem naše grožđe i smokve.

5. XI. 1942.

... I ona mi je javila par interesantnih vijesti – Vilku nije mogla da izruči list jer on još nije došao u Zgb. Gunicu mi nije mogla poslati jer ih za sada nema, no čim ih dobiju poslat će mi. Bjelica je u Zgb. studira kemiju i namješten je, Böhn je također u Zgb. Blanka Rupčić i Erika našli su neke Njemce, vjenčale se i otputovale u Njemačku... Mnogo se toga dešava na ovom svijetu.

... Danas je radio javio da su se iza „oštrih borbi i krvavih“ – talijansko-njemačke trupe povukle na nove linije... do kojih će se to linija da povuku ovaj puta... Staljin-grad je star preko 100 dana...

7. XI. 1942.

Paolo i stara ujutro putuju... Večeras smo bili Paolo i Antonio, Riko i ja u kaštelu – pojeli smo malo šunke i popili malo vina, pričali, razgovarali. Paolo je veoma zgodan i simpatičan starčić, mnogo nam se je sviđao i puno nam je usluga učinio... večeras smo se izljubili... a sutra on putuje...

Reno je otputovao – Paolo putuje. Tko će iza njih?

13. XI. 1942.

... Branko je dobio list od tate – kod preslušavanja su ga samo pitali pozna li Slobodana, Bogdanovića i Vujnovića. Kad je odgovorio da, rekli su mu da ga ova zadnja dvojica optužuju da ih je nagovarao da idu u šumu – odgovorio je ne. A kad su ga pitali a zašto Vas onda optužuju – rekao je neznam, možda zbog ranijih političkih mržnji. To je sve... na tom procesu su pok. Pere i Slobodan osuđeni na smrt.

15. XI. 1942.

... Krug se zatvara skoro ćemo brojiti godinu dana ovog lijepog mjesta... Vani čujem gdje radio govori – to je naše veselje ove dane, naša nada u buduće skore dane...

Amice – napred naši – u zimu! Iza svake zime dolazi proljeće... sunce – čisti zrak... iza ove... sloboda...

16. XI. 1942.

Još jedan dan u Montecalvu. Večeras sam rekao u castellu da kad mislim da moram ostati još pet dana ovdje da se sav ježim. Stvarno, danas je jedan od onih dana kad se svega malo po malo nakupi pa me taj dan uhvati luđačka volja da dignem vlak samo zato što je vlak, i da razbijem flašu samo zato što je cijela... Danas je jedan od

onih dana i upravo sada čini mi se da ću poluditi ako budem morao samo još jednu stranicu dnevnika ispisati... znam sutra već od svega neće biti ništa... ali večeras ima svega dosta...

21. XI. 1942.

Pred godinu dana sam ležeći u Coroneu govorio kako je danas mjesec dana što su me uhapsili. Danas ima tome trinaest mjeseci i ja ležim u Montecalvu, smrzavajući se, osjećajući bol u ramenu, sjećam se na sve dane – na one drugove. Koliko je to daleko, koliko je tu vremena u sredini ovih dana i danas, koliko kilometara između njih i mene... a koliko smo blizu, čini mi se da sad čujem Davora gdje izražava svoju želju o zastavi na mostu, ili Milkovića da mi u cortillu priča o sebi, Radu, svom ocu i svom životu. Pa Nedo, Bilaus, Stipe... možda ćemo se uskoro vidjeti.

22. XI. 1942.

... A Branko se je raspitao o Mori. Dok su oni bili unutra da je došla vijest da je pao pod autobus. Veli Branko smrt je veoma zagonetna, nije prirodna, a čudno je kako je uopće dospio u Zgb. Da se priča da je bio u rječkom zatvoru, no Branko to ne vjeruje. Brat mu maler iz Vrbnika, osuđen je na 24 g. zatvora. Turina što mi je pisao u zadnjem pismu da je osuđen zbog potpomaganja šume brat je Turine iz Aerokluba. Za Puntarske dečke što su na Ustici mi ne javlja imena jer da već znam da čitavo Aleksandrovo ima ista prezimena. Škunca on misli da je u Torinu. A Branko Laginja i Ljubo Mrakovčić – bivši krčki đaci – dok su Branko i drugi bili u Kopru – čekali su na transport u Rim pred „Specijalni sud“. Sada se sjećam kako sam se sa Ljubom zadnji puta vidio u onoj Rožičevoj kući... jedini puta što sam u nju ušao...

23. XI. 1942.

... Da jednom rječju – putuje se! U „clima piemite“ da se izrazim rječnikom doktora kojem sam i dužan zahvalnost za ovo putovanje...

Konačno, nakon 11 mjeseci Riko mi je došao reći da putujem! ...Konačno – nakon 11 mjeseci došao je i taj dan za koga sam jednom kad sam prolazio po mlijeko pred postolarom Silvijom – kao zaključak mojih razmišljanja rekao sam sebi na glas ipak – ili prije ili kasnije mora doći taj dan kad se putuje. I došao je... i da u toj prošlosti bude i ovaj albergo i Ersilija, i ovaj castel i kuhinja, i one očale Pasquale i „one što sam darovao Meri“, da bude prošlost i Jofeš i Pineta i odlazanje po mlijeko, i strada di Corsano i ona prema Arianu, i onaj pres kod Grazie i one šetnje i sve – čitav Montecalvo, sve česa se sjetim kad se sjetim ovog brda i ovog sela na njem, one noći kad sam unj stigao i Angelinu kad sam za ruku vodio, sve to čime sam ispunio ovih 11 mjeseci života, sve to prolazi u prošlost, nepovratnu možda samo zato dragu, sve to što je sad još sadašnjost a jučer je izgledalo tko zna do kada budućnost – jednim zviždukom sirene pašće u prošlost, blizu, dalju pa daleku. Jedan bijeli papir učinio je 11 mjeseci svakakvog života uspomenama... A konačno što je drugo život već ono što se nalazi između nada i sjećanja i sada ovaj bijeli papir što je nada – postao je dio života – Montecalvo postaje dio sjećanja...

... I ja sam gotov sa pisanjem u Montecalvu. A moram reći kad gledam ovako unatrag na ovaj boravak ovdje – da sam se napisao. Mnogo sam pisao – svega sam pisao – svima sam pisao. Sa sobom odnašam lijep broj pisama koje sam primio. Ako hoću biti iskren od njih svih uz Vilkova dva, daleko su mi od svih najdraža dva Ljerkina lista. Zašto? Neznam, možda zato što je pogotovo jedan lijepo napisan, ali mislim zato što su njezini...

... Ne mogu reći da ne mogu od nestrpljenja da dočekam dan odlaska, ali ipak sam donekle, samo malo nestrpljiv da pogledam kroz prozor vlaka na brdo i kažem: tamo iza je Montecalvo, tamo iza je mojih više no punih 11 mjeseci provedenih svakakvih i sirovih i pečenih i drago mi je da u tom momentu neće Riko biti u Montecalvu (na stanicu će da me prati) pa ću lako moći da onda baš za ničim ne žalim – i ništa ne oplakujem osim svojih 11 mjeseci u kojima sam ipak mnogo vidio, mnogo naučio i doživio lijepih i potpunih zadovoljstava. Da, upravo je tako – sada sam sretan što odlazim jer izlazim iz 11 mjeseci svakakvog života, sretan sam što izlazim iz jednog života punog briga, nesređenosti, gladi, nesigurnosti i života iz dana u dan iz sata u sat, punog improvisata najviše bolnih – ali čim više sutra, preksutra ne budem osjećao što je to pjesma želudca koji treba da se nasiti, kad budem zaboravio kako sam do četiri sata čekao da pojedem dva frigana krumpira mjesto ručka, kad budem zaboravio što znači dva mjeseca ne jesti ujutro ništa toploga – Montecalvo će da padne među lijepe uspomene jer završavati ćemo tada pričanja „ostali smo gladni“, ali mladi smo bili, puni volje i optimizma pa smo se smijali nad time. i siguran sam da će mi se činiti da smo se mnogo smijali i često – i jesmo se ali danas još dok živim u tim mjesecima velim veoma malo.

25. XI. 1942.

... Rusi su nam danas priredili toliko veselja... Pekaričin sin je jutros otputovao za Njemačku... Treći list je Vilkov. ... A dodaje ono što je novo doznao: svi ovogodišnji maturanti su u vojsci, Đuro, Rašpica, Rade Kraljić je dobio godinu dana i sjedi u Lepoglavi, Meri Radović čeka preki sud.

26. XI. 1942.

... Razgovarali smo o svemu a najviše o politici i situaciji i, za zadnji puta, nisam šutio, govorio sam otvoreno. Uostalom neka ne misle da sam njihov prijatelj i da sam dospio ovamo...

Od Carbonovih sam se oprostio... od čitavih mojih 20 godina ali ne u definiciji gradskih lafova kojima sam pripadao prije nego sam ovamo došao, već u definiciji onih čiji životni hod nije ostavljao tragove na parketima i miris na rukama, već tragove u blatu i tvrdoj ulici i žuljeve na rukama – život u kojem sam prvi puta cjenio što znači komad kruha i jedan tanjur jela – jer sam po prvi puta ostao bez njega... život internirca...

27. XI. 1942.

... Ujutro sam proveo pišući dnevnik i kartu Žicu... a onda sam ponio knjige apotekaru, razgovarao sam. Bio je i Fiorelli tamo, a onda smo se oprostili. Mislim da nas je netko vidio strani gdje se ljubimo, on sa sjedom kosom ja sa bujnom mladenačkom grivom, morao bi reći ovih veže više nego samo jedno prijateljstvo. Obećao mi je da ćemo se opet vidjeti – i vjerujem da hoćemo. Drage su mi one dvije suze što su caklile u njegovim očima, i onaj stisak ruke što je bio jak i mladenački i što je toliko značilo... Uvijek ću se sjećati Pietra, jednog kolege u jednom izgubljenom selu Irpinije...

Ostali smo zajedno jedno par sati, pričali smo o svemu ozbiljno kao drugovi što se rastaju: o vjestima, budućnosti i knjigama. Zapjevali smo dvije pjesme. Antonio mi je održao jedno toplo i drugarsko oprosno slovo. Bio sam zadovoljan i veseo – a žao mi je da većinu ovih ljudi po svojoj prilici više neću vidjeti... a bili smo si dobri,

više nego dobri... a u jednom od ovih skorih dana upisat ću ono što smo večeras doznali o Monteforte...

Od Giovania i Enza – izljubio sam se na cesti. Kofere sam već odavno spremio, ponoć je već odavno prošla. Još danas će Montecalvo biti prošlost za mene, za par sati – putujem...

Ovo je zadnja strana dnevnika u Montecalvu... čudno... tko zna hoću li još koji ikad ovdje napisati... a činilo nam se je da smo „ovdje bili rođeni“...

Foggia 29. XI. 1942.

Montecalvo – je prešlo sa zadnje stranice listova na prednju, sa čistih stranica dnevnika na one ispisane – iz života u prošlost... Montecalvo su sjećanja, kaštel u kojem sad sigurno Riko kuha fažol možda u društvu Giovania – a možda sam – to su uspomene...

Konačno je vlak stigao. Bio je krcat a imao je samo tri vagona za putnike... Uvijek kad sam kroz ovih 11 mjeseci mislio na rastanak sa Rikom zamišljao sam ga da se izrazim jednim (nečitko) izrazom, sentimentalnijim... Međutim ljudi je bilo puno, kofere smo jedva smjestili – dva poljupca i vlak je već kretao... Jedan pozdravom šakom – sve nam je rekao i njime smo si sve rekli, a tek kad je vlak ušao u prvi tunel ja sam mislio na Rika i na nas. On je ostao sam (jer ja ću stvoriti novo društvo), a koliko bi volio da skupa putujemo...

1. XII. 1942.

Probudio sam se nakon jednog dosta dobrog spavanja na dosta lošem krevetu, i nakon par buđenja kroz noć. Upalili smo svjetlo, i onda smo Luka i ja pričali, dosta dugo – on je sa Sušaka – bio je nadzornik zaštite... Alojz i Andrej su iz Postojne.

... Izlazeći na vratima sam sreo četvrtog internirca Karlavarisa iz Kastva, trgovac... Moje premještanje je iza mojih leđa, prošlost izgubila se u dimu lokomotive što je osam kilometara daleko od mene. Manoppella je sadašnjost – za koliko, do kada?

4. XII. 1942.

... Međutim mislio sam večeras upisati jednu drugu stvar koju u Montecalvu nisam uspio, dospio – ili da budem iskren nisam imao volje da upisujem. Bilo je to zadnje veče u Montecalvu dok sam sa Rikom na općini čekao da dođe don Antonio da mi učini dokumenta, razgovarao sam sa Alfredom, i tada nam je on rekao kako je došao bio nalog da se Rika, Rena i mene prebaci u campo Monteforte, i na općini su čekali neznam što ili pratnju ili tko zna što. Svakako počekali su par dana sa našim odlaskom koji je trebao da uslijedi dan na dan, i u tom vremenu došao je nalog da se čeka koliko se nas tiču nova naređenja. I tada je došla Renu amnestija, a sada mi je i jasan početak onog brzog: „rettifica della precedente ordinansa“¹⁵... Lijepi stvari. Svi su znali i priznali nam da imamo pravo a ipak je nalog da idemo u Monteforte došao po predlogu maršala. Pitali smo o tome don Antonia – on je slegao ramenima – i govorio – imate pravo ali oni su oni... Drago mi je da sam to doznao prije nego sam otputovao...

5. XII. 1942.

Sve sam već probao u internaciji – danas sam započeo svoju karijeru kao krpač (moj termin malo čudno zvuči, no ništa čudnije ne izgledam sa igrom u ruci) čarapa.

¹⁵ Treba: „rettifica della precedente ordinansa“, u značenju – ispravak prethodne naredbe.

Po podne sam uspio da si zakrпам dvije čarape – i ne mogu se potužiti na početak – zadovoljan sam. Do odlaska iz internacije moći ću da učinim karijeru.

... Danas ima već 8 dana što sam otputovao iz Montecalva. Ono brdo i ono selo što je imalo tako divnu panoramu već je osam dana iza mojih leđa – a onda će doći 8 tjedana, pa mjeseci... a kad bude osam godina.

... Mnogo me interesira da primim poštu što mi je stigla po odlasku iz Montecalva tamo. Znatiželjan sam je li mi Ljerka odgovorila na čestitku za rođendan, bilo bi mi drago da jest. Neznam zašto, ali eto to je želja na koju sam više puta pomislio ove dane. Neznam zašto sam joj čestitao, mogao sam to ne učiniti... ali... ona blond kosa mi često dolazi u sjećanje i misli, a ni redci ovog dnevnika joj nisu strani... a ništa nije bilo među nama, ništa nije među nama – onda par zadaća koje sam joj sastavio, danas dva lista koja mi je pisala. Pogotovo onaj drugi mi je najdraži od svih što sam u internaciji primio, jest lijepo je napisan... ali ne samo zbog toga, niti samo zbog toga što je ona napisala, možda zato što je ona baš ono napisala. Svakako onaj list ne kaže samo ono što je napisano – jeli si samo utvaram, svejedno jer konačno Ljerka je samo prošlost – budućnost ne može biti (to je smješno da se misli, samo često nisam daleko da o tome maštam no treba znati da su moja maštanja uvijek u sferi nemogućnosti i nevjerovatnosti – nikad nisam sanjario o stvarima koje su mi bile samo malo blizu realnosti – često puta mi je zato i žao da sam Škarić morao svrstati u sanjarenja...). Da, Ljerka je prošlost i još možda koje pismo – ali pisma su (ovakva) uvijek kao mareta nakon svršetka juga može biti jaka, i bjesna – može da učini štete... ali uvijek je mrtva mareta... Uostalom u zadnjem listu ona je rekla da je list stajao na stolu i da se je predomišljala da li da ga pošalje... jednom će jedno da ostane na stolu... iza marete dolazi bonaca... uspomene, sjećanje – prošlost – uostalom Ljerka je to već danas. Zar nažalost?

6. XII. 1942.

... Javio sam se svima poznatima u Montecalvu kojima sam bio dužan tu dopisnicu, pisao sam dopisnicu osim toga i Radi Kraljiću u Lepoglavu. Drago bi mi bilo da ju primi jer znam da bi ga veselila...

8. XII. 1942.

Danas sam primio Rikovu kartu. Mislim si kako njemu mora biti grozno sam sada u onoj sobi, u onom kaštelu, sam kad kuha večeru, sam kad ide po ručak u Ecu. Stvarno neugodno i grozno...

9. XII. 1942.

Sandar je umro. To mi je javila mama. Kako je to strašno, biti mlad a morati umrijeti, osam dana pred maturu je obolio – i danas već leži na groblju u Krku. Pisali su mi – da je bio svjestan toga da će umrijeti, da je umirao pri svijesti pitajući zašto tako mlad mora da umre. Da je govorio da ga je svuda uvijek pratila pegula... jadan Sandar a samo pred dvije godine zajedno smo se zabavljali. Sandar je sad samo šest dasaka i šest stopa zemlje jedno crno odijelo i jedan smješak pun tuge – koji se je sigurno već izgubio... zar smješak pun tuge, samo tuge... ne, optužbe... optužbe... koliko ima tu mistera, a koliko je to jasno i jednostavno... smrt... Uz taj mamin list što je došao preko Montecalva primio sam i drugi, direktno iz Krka... mama je konačno dobila razgovor sa tatom. Tata je raspoložen i nada se izvući odmah po istrazi, više kasnije nije bio preslušavan. Mama mada se tuži da joj je teško mislim da će još moći dugo da izdrži mada dugo i neće biti potrebno.

10. XII. 1942.

Piše mi danas Frlan da je S. učinio veoma ružnu figuru svima a posebno Ivoševiću. Dakle mada su mu drugovi u zatvoru pružili ruku da ljudski pređe preko svojeg neljudskog držanja – opet se je pokazao svinja, nije mi mogao ništa određenije da piše. Mnogo me interesira da iza rata razgovaram sa drugovima da tačno doznam što se desilo... Piše mi još Mario da mu je otac ubijen.

13. XII. 1942.

... Popodne sam posjetio „Volto santo“. To je veliko čudo Manoppella i Italije. Legenda naime veli da je nekom doktoru čudnovatim načinom preko anđela dat rubac koji je Veronika pružila Isusu da si obriše znoj – i na kojem je onda ostala slika njegova. Nisam kompetentan a i ne vjerujem u legende zato sam pasivno gledao taj komad krpe koji je stajao razapet u okviru sa slikom Krista. Gledao sam te silne pare što su tamo bile razbacane i darovane, gledao sam one sobe pune darova i zlatnine i na mnogo toga sam mislio, sjetio sam se na Zolu i njegovo pisanje o Antonu Padovanskom, gledao sam one brade sijedih kapucina i nisam prema njima imao ono poštovanje koje se ima prema sijedoci već sam ih gledao kao brade onih zatvorenika što su ih uzgajali dugim boravkom na robiji zbog krađe.

15. XII. 1942.

... Danas je tačno godinu dana što su streljani Tomašić i drugovi, onog sivog jutra negdje u okolici Trsta pet mladih života prekinuto je a dva mjeseca smo bili s njima toliko blizu – toliko blizu... još samo ono jutro dijelile su nas od njih samo stepenice i dvoje vrata, a onda za pola sata već nas je dijelio od njih jedan plotun a danas još svemu tome i godina dana. Onda su im drugovi pjevali dok su oni izlazili, okovani, na svoje posljednje putovanje, a danas – neki šeću po Elbi, većina po zatvoru, neki po internaciji – a svi sigurno misle na njih – što ih više nema. Strašna godišnjica, a toliko slavna... toliko uzvišena.

... A stvarno neka se i svrši, jer ipak ovo je grozan život. Upravo sam mislio – pred 15 dana sam gladovao, moji živci su bili bolesni, moj želudac je bio kronično pokvaren, danas sam sit, a mogu li garantirati da ću i sutra biti? Danas sam u Manoppellu, a tko veli da sutra neću sunce vidjeti opet kao šahovsku dasku (Uostalom već sam par puta sanjao da sam se vratio na Rijeku). Ništa nije stalno, nemamo jedne perspektive za dva dana unapred a i ono malo što vidimo opet je nestabilnost, nesigurnost. Tko zna ne bi lli se već odavno ubio da nema ideje koja me gura odotraga i „budućnosti“ koja me vuče naprijed. Nisam uopće pomislio na to dok sam stajao u stanici, ali kasnije kad je Carlavaris spomenuo mislio sam kakvo je stvarno poniženje morati u točan sat doći u onu sobu da pozdravimo da nas postroje da nam kažu Ti i da nas pošalju van, a dolaze „ljudi“ i broje „ljude“. Zar da smo i mi brojeni i oni što broje samo ljudi, i zar da među nama nema razlike?

Eto to je život internirca. Ne raditi ništa – i ne biti čovjek. No ipak koliko sam nevjerovatno zadovoljan sobom, jest sobom. Jer taj ja to je onaj za kojim pokazuju na cesti prstom, to je onaj koji kad zamračí mora da bježi sa ulice, to je onaj kojemu se gleda i kojemu se određuje koliko može da piše, to je onaj kojemu svaki misli da ima pravo da primjećuje, tužaka i ogorčava život, taj onaj to sam ja! Eto zato sam ponosan, zato sam zadovoljan, zato bi mogao još mnogo da izdržim i goreg života.

Čudni ljudi smo mi internirci, a često se pitam jesmo li mi uopće ljudi? Ako jesmo svakako smo mnogo strani. Imamo iza sebe jednu ideju a pred sobom jednu buduć-

nost – i ponosni smo nad ovom prvom, sretni nad onom drugom, a sadašnjost – „me ne prego“¹⁶ to oni mnogo upotrebljavaju, ali samo kod nas je ta rečenica uzvišena.

Mi internirci...

20. XII. 1942.

Tata je primio optužnicu, nada se procesu prije Nove godine na temelju „Bando del Duce“ od 3. X 1941. čl. 16. Branit će ga dr. Borzatti, veli da se nada dokazati svoju nevinost... ne nadam se da će se vratiti kući – zato vidjet ćemo...

21. XII. 1942.

... Mnogo me zanima kako je to tata optužen, da se bar uspije van da izvuče. No svi znaci govore da bi mogli skoro da se vratimo kući – slobodni u slobodu... tada će Davor da vidi zastavu na mostu što će biti divno i lijepo – i kako će život imati onda smisla.

22. XII. 1942.

... Mada o politici i situaciji ne običajem pisati – mislim da proživljavamo kritične dane i da smijemo biti veseli.

24. XII. 1942.

Jedna divna decembarska noć. Ali ne u onom smislu koji mi dajemo decembar-skim noćima – ništa od bijelog, kandidnog snijega što se srebreni u mjesecini na krovovima, ništa od lica zamrznutih snijegom pokrivenim, ništa od kaputa i dignutih ovratnika, ništa od peći i veselog pucketanja drveta (ili badnjaka kad je već bad-njak) na ognjištu. Jedna divna decembarska noć kad ona znači šetnje bez kaputa na balkonu, tišina. Zar ću dovoljno reći ako rekнем decembarska noć u Italiji. Juče smo bili pred općinom Carlavarisa, gospođa mu (Milka se uostalom zove), Luka i ja. Gos-pođa je primjetila da je on potpuno zimski obučen a onda je rekla: a šta ćeš molim Te obući o Božiću? – a onda se je nasmijala sjetivši se da je Božić prekosutra. Eto, još jedan Božić daleko od Krka, od kuće – od onog kuta gdje uvijek stoji „bor“. Uostalom nije važan „bor“ nego kut – onaj kut one naše kuće – one naše „sobice“... Badnjak je danas. Koliko mnogo uspomena u toj rječi, koliko mnogo prošlosti u tih šest slova, a koliko malo i ništa sadašnjosti... koliko preživljavanja nekad, koliko praznine danas?

Jedan sam od onih što mnogo duševno žive, više nego normalni ljudi bar tako ja mislim – bar tako rezultira prema mojem predstavljanju „normalnog“ čovjeka. No taj duševni život je daleko, veoma daleko, milje i milje od svega što slični na vjeru. Nikad u svom životu nisam osjetio potrebu vjere, nikad nisam osjetio potrebu religije, ni-kad u svojoj mašti nisam postajao heroj kroz vjeru – kao oni junaci sv. euharistije, Živko i drugi kojima sam se oduševljavao dok sam bio pobožan a bio sam mnogo pobožan onda, nekad, davno. Ili bolje, silio sam sebe da spontano doživim vjeru, no ne sjećam se da sam se ikada uspio pomoliti onako kako sam mislio da bi trebalo do-živjeti molitvu, uvijek sam išao na ispovjed sa sumnjom da se nisam dobro pokajao, ne sjećam se da sam ikada uspio da izvršim pokoru potpuno ako je zahtjevala period dulji od dva dana, zaboravio sam, kao što sam zaboravljao ići na sat klavira ili kao što sam zaboravio papuče za gimnastiku...

Večeras smo šetali Luka i ja sa gospođom i Carlavarisom, uspeli se do Volto Santo i tamo ušli u crkvu. Nakon dvije minute ja sam se neopazice izvukao jer me je sram

¹⁶ Trebalo bi: me me frego – baš me briga.

biti u njoj. Stao sam tu u groblje i gledao. Nisam šetao kroz one redove spomenika i raka jer ma baš za ništa nisu interesirale već sam stao na vrata i odgonetavao Galantićevu kartu. Bio je izašao grobar i dok je lokotom zatvarao groblje – zapitao sam ga razjašnjenje kako je to misa popodne, a kad sam se sjetio da je to „ratna polnočka“ nastavili smo razgovor. On me je pitao otkuda sam – a onda mi je pričao kako je bio u Trstu, Rijeci, Goriziji i Veneciji. Kad sam ga zapitao ima li djece rekao je da mu je zadnje umrlo kad je imalo 15 godina i da je tome davno, sva druga djeca umrla su mu nakon poroda i onda je rekao: „odlučio sam ništa više“. Da je bila tama ili da ja tog seljaka nisam gledao u lice bio bi rekao onako površno – koliko jednostavne i realne seljačke filozofije koja čini da se veselo snaša život, a ovako misleći i sjećajući se onih očiju koje su se caklile i one suze koja je mada zadržavana kanula dok je on bio izgovarao velim i zaprepašten sam koliko stoičkog pomirivanja sa životom i sudbinom, koliko jada, nevolje i nepravde akumulirano samo u jednom biću – što je bio taj starčić malo nagluh. Ostao sam toliko impresioniran tom suzom što je bljesnula na tamnoj figuri starca što se obrisavala na rešetkastim vratima iza kojih se vidjelo rake, grobnice od kojih je nekoliko pripadalo ovom sivom neobrijanom licu što je reklo odlučio sam ništa više. Koliko optužbe u tim rječima što su se penjale pod strehu te crkve, u koju nisu mogle ući jer je jedan sit i pun glas uz orgulje pjevao „Deo gratisa“¹⁷, taj moto, taj sistem što je oružje divljih i pokvarenih, a opijum nesretnih i potlačjenih... pjevajući i slaveći rođenje jednog što se je rodio da umre i bude razapet – da stvori jednu revoluciju, a nastoji spriječiti drugu, da skine jedan čemer i sam postane drugi... jedan što je bio velik i kojemu skidamo kapu, a ne smijemo ga spominjati jer su mu okaljali ime...

Zato možda nisam bio voljan da shvatim gospođu Carlavaris što je mislila na božićno drvce i blagdan u familiji (siguran sam ne samo u svojoj, već makar i u svima) i govorila o domovini, dok sam ja imao pred očima one rake, toliko mrtve i mislio da su Krista u njegovoj domovini razapeli, a za sebe znao da sam imao domovinu samo dok sam imao iluziju kao i ovu da se noćas rađa donositelj pravde. Ali, „Dragi Živko – pisao sam jednom jedan list – zar rasti ne znači gubiti iluzije?“ ... a onda sam još izgubio dvije, možda, najslađe, onu o donositelju pravde i onu o domovini. Mi rastemo. Pravo kaže Nevio: „Sloboda se ne traži već uzima“ – a to produžimo – pravdu nam ne donesu već je osvajamo, domovinu nam se ne daje već ju stvaramo...

I zato je gospođa danas plakala, i zato mama vjerovatno sada plače jer imaju još iluzija – jer su još mlade i djeca. Koliki umiru kao djeca?

A slađe je moći plakati i divno je imati iluzije. S njima se je sretniji, bez njih zadovoljniji...

25. XII. 1942.

... Danas sam primio jedan list i jednu dopisnicu – ovu zadnju od Branka, uglavnom mi kaže u čemu se sastoji tatina optužba – čl. 16 odnosi se na „participacione alle bande armate“¹⁸. To je upravo član koji predviđa najviše kazne pa i streljanje...

31. XII. 1942.

... A danas. Vani je noć. Sam sam u sobi, što više u cijeloj kući, mislim na prošlost, sjećam se uspomena, pišem dnevnik i približujem se četrdeset trećoj koja već

¹⁷ Treba: Deo gratia, Slava Bogu!

¹⁸ Učešće u naoružanoj bandi.

nije daleko – tek jedan sat, niti toliko... a koliko mi se čini blizu da je dan kad je četrdeset druga bila tako blizu... a ipak, eto, prošla je, jedna puna godina internacije. Što će nam donijeti ova nova „Rosamunda“, Rosanda je igrala ulogu „Nove godine“ na Sportskoj zabavi. Gdje i kako ćemo ispraćivati 1943., a dočekati 1944.?

Silvestrovo je danas, samo kroz par minuta i bit ćemo u 1943.

NOVA GODINA 1943.

Zašto je baš kišilo danas? Zašto sam upravo danas ostao bez kina? Zašto sam uopće stavio te upitnike. Možda zato što sam stvarno želio da bude lijepo vrijeme. Sigurno zato jer nisam znao kako da započnem ovu stranicu dnevnika koja označuje početak još jedne godine. Koliko toga čovjek nezna da započne i onda započne bilo kako; i ja sam recimo započeo ovu godinu čitajući „Piccolo“ – i misleći, a Carlavarisovi i Luka impresionirajući se nad riječima vračare... kakvih nas sve ima? Kako smo svi na različite načine počeli 1943., netko ležeći u krevetu, netko u rovu, netko plačući, netko rađajući se, netko umirajući a netko vračajući... A svi smo ju započeli i neka nam svima bude sretna, svima, svima, da nam bude proljeće slobode i jesen naših želja... nek nam bude sretna...

14. I. 1943.

... Skoro će biti 15 mjeseci od onda, kako su mi se ti mjeseci nekad činili dugački a nekad kratki – a svi su bili, koji više, koji manje, gorki...

... Sjećam se da sam izlazio iz pekaričine kuće gledajući ih gdje sjede za stolom, odlazeći na naše jelo u Ecu, na ono ponižavajuće čekanje signorine De Marco sa loncem u ruci, u razgovoru sa onim poderanim i podrapanim, blatnim, punih ušiju stražarom, gledajući onu bosu djecu što su gore izgledala nego ona što su u Krku čekala pred internatom, gorko se nasmjehivao ne misleći da sam ja ikada jeo kao oni. I da mi je tada netko rekao „Čedo Ti si nekada živio toliko bolje od njih“, ja bi se bio trgnuo, nasmijao gorko i ako bi bio vjerovao rekao bi – da nekada. I taj „nekada“ zvučio bi, kao što treba to pričati, što spominjati kad je to nešto daleko kao san, san... I sjećam se više puta dok sam s loncem odlazio među siromake po ručak, dok sam De Marcovoj govorio hvala što mi je davala onu paštu i fažol koju ni gladni nismo mogli jesti, dok sam joj se zahvalno osmjehivao da mi dade žlicu više, one smrdljive hrane jer smo bili gladni... često sam se pitao jesam li ja ikada uopće živio bolje? No nikada me nije bilo sram, uvijek sam bio ponosan, i zadovoljan sobom, pa mada su mi oči bile suzne i želudac prazan... Jest, skoro sada ne vjerujem da sam govorio hvala i da sam stvarno bio zahvalan zato što su mi davali tri šefle fažola i pašte, hrane tako gadne i odurne, koju ne da nisam nikad prije jeo, čak ni pokušio, nisam čak ni vidio i uopće nisam vjerovao da postoji... A nekad sam nosio balonac i žute rukavice i šetao na Zrinjercu, ručao u Lovačkom rogu – a noći gubio u Dvercima i Mimozi...

Amice – nekad i sad...

17. I. 1943.

Jedan mamin list rekao mi je da je tatina rasprava odgođena zbog preslušavanja svjedoka...

Kad bi vjerovao bar u formalnu pravdu suda i kad bi bio uvjeren u tatinu nevinost... tada... No ovako, svejedno miran sam u zadnjoj konsekvenci. Uopće, opažam da sam u mnogim stvarima postao površan...

... Jasno da bi bilo glupo davati profil sebe koji bi imao pretenzije da nas definira u duljem periodu vremena ili čak uvijek... Radi se samo o karakterističnim pojavama

– kakve su na primjer u Montecalvu bile one krize živaca, volje, morala, psihe pa čak i fizičke snage da se izdrži, a kakav je ovdje u Manoppellu taj pojav apatije i površnosti, mada se je ovaj zadnji već i u Montecalvu dešavao i pojavljivao, a što se onog prvog tiče, mada se još do sada nije pojavio siguran sam da neću i ubuduće od njega biti posve lišen...

Jedan karakterističan slučaj koji u izvjesnom momentu sam sebi prebacujem: evidentno je da sam u Montecalvu imao jedno kolosalno društvo, jer Riko je u okviru mogućnosti bio savršen drug i prijatelj, i činjenica je da smo se odlično slagali, isto je takva činjenica da se ovdje veoma loše snalazim što se toga tiče, jer da o Carlaravisu ne govorim – gospođa se je danas konačno digla, čini mi se da mi polako dolazi na živce, on je jutros platio misu, s Lukom se dobro slažem, ali Luka je ipak samo Luka, a ipak je činjenica da ja uglavnom (a mogao bi i reći) nisam osjetio da mi Riko manjka. To sam sam sebi često prebacio, jer u zadnjoj konzekvenci Riko bi trebao da mi fali iz čistog egoizma. I u tome je ta moja površnost – jer čim počnem da mislim Riko mi fali – ali budući da ne mislim, budući sam površan ja ne opažam niti da mi uopće što fali – a kamoli da znam što mi fali. U Montecalvu mi je koji puta znalo biti dosadno, ovdje nisam još znao što to znači do sada mada sam 20 minuta stajao na jednom mjestu sam čekajući podne, bez da sam išta radio – čak bez da sam išta mislio. A to nisu lijepi znakovi.

Apatija, možda, svakako posljedica života od 15 mjeseci u kojem su nam osjećaji tempirani da ostaju indiferentni i na najbolnije događaje, i na najneugodnije doživljaje i najlošije vijesti.

21. I. 1943.

Jutros sam dobio tatino ekspres pismo iz Rijeke. Ono što me se najviše dojmilo u njemu je prigovor da ne primaju moju poštu. Razumijem ih, ali zar ne bi trebali i oni mene više shvatiti? Pišem im koliko mogu, kad god mogu. A oni mi prebacuju kao da ja uživam u tome što im ne mogu pisati. Evidentno je da ako je njima teško biti bez moje pošte, da je meni tri puta teže ne moći pisati – jer i što mi je bila najveća i jedina utjeha u onim mjesecima Montecalva kad smo bili gladni i izgrizeni, neispavani, živčano rastrojani i bolesni nego baš pisanje? A oni se ne mogu tužiti da sam bio škrt u mojim pisanjima njima. Čim sam doznao da su uhapšeni pisao sam im još prije nego sam znao njihovu adresu, prije nego sam primio njihovu poštu. Oni meni nisu tako vratili, preko 20 dana sam bio u zatvoru a nisam dobio pošte od njih zato jer su oni čekali moju. A što bi mi danas bila najveća zabava ovdje u Manoppellu gdje sam sasvim bez društva – nego baš pisanje? Ako ne mogu – nisam kriv. Znam ja da oni iz ljubavi to pišu – zbog brige koju imaju zamnom. Ali tada mi dođe da se pitam zar ima ljubav i briga pravo da bude takova da donosi neraspoloženje, žalosti, neugodnosti?

Možda ću nekad kad ove retke budem čitao misliti da sam bio ljut dok sam ih pisao. A nisam, samo sam utučen i žao mi je da mi prigovaraju za ono što mene od svih njih najviše boli bez moje krivice. Možda ću već sutra misleći o ovom reći da sam bio nepravedan, ali pisao sam zato da se izjadam, jer mi je žao, jer mi je krivo. Tati sam odgovorio popodne dopisnicom – možda će mu biti žao što sam ovako pisao; ali zar samo ja nemam pravo da se žalim? Zar na mene se mogu žaliti i za ono što mi vlasti naredi, a ja ne smijem reći niti da mi krivo čine, onda kad je to krivo evidentno, jasno bespotrebno, čak više pomanjkanje i najmanje pažnje. No bolje da prestanem o tome, moglo bi mi za pola sata biti žao da sam što previše napisao...

24. I. 1943.

Riko je napisao „Divno Žicili“ – puno pusa Rikili. Petnaest mjeseci... tko zna što u ovo doba radi Riko? Sigurno se muči sa večerom tamo u onom kaštelu, možda sam – a možda se sjeća i misli na mene?

31. I. 1943.

Riko me pita jesam li pisao u dnevnik svoje mišljenje o njemu? Nisam. Možda bi se mogao pitati zašto? No u tom slučaju odgovor je toliko jasan. Previše smo dugo bili skupa da bi mogao na pola, ili cijeloj ili makar na dvije stranice reći sve o njemu. Previše ga dobro poznam da bi mogao kratko da mislim o njemu. Riko nije za mene jedno mišljenje – on je jedan pojam koji mogu tačno da opišem samo kad kažem Riko, on znači 15 mjeseci zajedničkog života, toliko razgovora, toliko upoznavanja, toliko šetnje, izmjenjivanja misli – jedan dio mog života eto to je Riko. Uostalom, o Kranjcu sam mogao pisati jer je imao svoju blesavost u očalama koja ga je isticala, o gazdarici jer je lopov, o Pepineli jer je nevina prostitutka, o Paolu jer je bio u Holivudu, i o Antoniu bi mogao jer je bolestan na podučavanju. Rika previše dobro poznam da bi mogao naći neku ovakovu sitnicu da ga kroz nju analiziram, jer uostalom Riko i nema takovu jednu crtu što bi bila karakteristična...

Zato eto o njemu nisam nikad pisao. Zato o njemu nisam imao jedno mišljenje što bi mogao da rječima naslikam – Riko je Riko, dobar i moj Rikili što mi danas piše da živi bolje no ranije i to me je toliko razveselilo, i bilo mi drago...

3. II. 1943.

... Staljingrad je pao. I tako je završena još jedna stranica te krvave i sjajne povijesti...

1. III. 1943.

Konačno, skoro bi rekao i vrijeme je, mogu opet da nastavim s pisanjem i da kažem ozdravio sam... Što da pišem o ovom razdoblju što se nisam kanuo iz sobe (više od tri tjedna, a skoro čitav februar trajala je moja bolest)? Ni inače moj život u Manoppellu nije bio obilan događajima, jasno ove dane u krevetu ih nije bilo uopće. Ja dosta i mnogo živim sam za sebe, ove dane sam još više i mogao bi mnogo toga pisati kad bi htio o onim mislima i sanjama kojima sam se bavio onda kad sam ležao na leđima u krevetu.

... A inače izvan ove sobe mnogo se je toga još desilo. Pao je Rostov, Harkov, Crvena armija slavila je 25 godišnjicu opstanka, Njemci su se mnogo povukli. Gandhi je započeo svoj 6 štrajk glađu što i danas traje. Što se pisanja tiče, logično da sam pisao veoma malo. Jedan list djeđu i stricu Milanu, drugi Vilku, a dopisnice tri mami (četiri t. j.), jednu Branku i jednu Mariu. Obratno primio sam dosta pošte...

Dok sam ležao pročitao sam dosta toga. V. Hugo: „Miserabili“, svršio „I Malavoglia“, G. Zucca: „Konfidentalmento“, Fogazzaro: „Piccolo Mondo Antico“, L. Tolstoj: „Đavolo“, Jack London: „La Figlia della neve“ i druge. No nadam se da ću se u najskorije vrijeme oporaviti, vrijeme je divno, a gadno je biti bolestan, pogotovo u internaciji bez ikog svog, bez ičesa. No, strpljenje to je život, pravo veli Riko nije život jesti kremšnite – već rižu u Albergo della Stella...

2. III. 1943.

Gospodin Žic Giovanni Čedo konačno se je udostojao da danas izađe na ulicu. Jutros sam se prije objeda obrijao a popodne sam šetao s Lukom. Zdrav sam, samo

malo slab. Iza ručka sam jednom mladiću tumačio francuski izgovor, a učitelj me zamolio za lekcije iz matematike i francuskog. Pošte sam dobio jednu razglednicu Montecalva od Vicenzine...

Inače Amice – napred naši...

4. III. 1943.

... Ostalo sve više manje po starom. Lekcije mislim opet da počnem tek drugi tjedan... Novine su danas donijele da je Ržev ispražnjen. Vijesti nas vesele, no vidit ćemo kako će se sada stvar dalje da razvija.

Dani prolaze. Reno veli – još jedan dan manje...

5. III. 1943.

Dakle – još jedna molba. Stric Pavo (kao da je ličnost iz Gorkijevog romana) iz Đakova je učinio molbu da dođem k njima. Lijepa stvar. Baš u Hrvatsku – samo to bi mi trebalo. Sretan sam da nisam naletio na ispite gore. Ne nadam se da će išta doći – no da dođe odbio bi. Ipak ja volim svoju kožu. Napisao sam list Riku i dodao članke iz novina, i članke za Antonia, Enza i Giovania...

8. III. 1943.

Još jedan kišni dan smo preživjeli. A koliko ih je bilo tih sivih i tmurnih kad je padala kiša, a koliko ih je bilo sunčanih i vedrih što su bili još siviji, još tumornijih od ovog danas? Mnogo, mnogo, jako mnogo, puno – zar previše? A koliko će ih još proći dok budemo sa parobrodom napustili Sušak i gledali one trokatnice što nam okreću leđa, koje smo toliko puta gledali – a nikad tako kao što ćemo ih gledati onog dana? Tko zna možda će onda da kane kome koja suza, možda koja kletva – tko zna... jest tko zna... Kada? Toliko i takvih upitnika...

Zar da pišem – o onoj partiji preferansa? O čitanju one knjige? Zar ima smisla – kad to nije savršeno ništa važno, u ovom kišnom danu koji i sam, uostalom, nije ama baš ništa važan u ovoj magli koja je još manje važna. Ono što je važno – jeste da je bio jedan dan i da je prošao, i da smo jedan dan bliže onom danu, i da smo jedan dan dalje od onog dana...

10. III. 1943.

Neću ništa reći da i danas kiši, niti da nisam izašao iz kuće, niti da smo igrali preferans, jer to je skoro jasno, a niti najmanje važno. Niti da sam Santini pokazao nešto matematike – ni da sam čitao. Uopće čitav dan nije uopće ništa važan – baš ništa dok je trajao. Važan je sada kad se gubi u ovu tamnu noć... važan je što je prošao... Neznam zašto ove zadnje dane imam toliko malo da upisujem, ne krećem se, ne gledam. Ma zar uopće ne mislim?

12. III. 1943.

Još jedan roman sam završio. Fogazzaro: „Malonebra“. Stvar koja me je mnogo zadovoljila i za koju mi učitelj veli da se sada prerađuje za film. Želio bi vidjeti taj film. Možda će biti glupost – a mogao bi biti jako dobar.

... Neznam jesam li upisao da već jedno osam dana stanuje u Albergu jedna mlada gospođa iz Milana, što joj muž radi ovdje i samo naveče dolazi. Ako nisam to još upisao znači da me nije intresiralo – ako danas upisujem to je zato što sam primjetio da mi se sviđa. Nije lijepa, ali je zgodna i simpatična. Ovo nije nikakav program niti aluzija, samo jedna konstatacija. Zato što mi se sviđa, zato sam volio razgovarati veče-

ras s njom i zato mi je bilo krivo kad su me zvali doktori da im sinu prekopiram jednu kartu geografsku, pa sam zbog toga ostao kod njih čitavu več. Ako, Amice, čekaš da Ti pišem svoje dojmove o toj familiji što je ista kao i sve familije maloburžijske onda se varaš, jer ja dojmova ni impresija nemam. Ne vrijede oni da ja svoj mozak maltretiram da bi donesao neki dojam o njima. Uostalom primjetio sam da je gospođa (ona je uostalom mlada i passabile¹⁹) jedno par puta došla izbliza da vidi što radim a kad mi je sjedila vis-a-vis onda je pokazivala noge, puno i previše i izazivalački no nisam se time htio uopće bavim, prem ako... samo mi je to potvrdilo sliku koju sam stvorio o njoj kad je bila kraj mene u autobusu, da je lagana, mada ima preko 80 kg...

13. III. 1943.

... Pošte sam primio jedan list od Dude. Dok sam ja napisao jedan list Bailu, jedan mami, dopisnicu Dudi i list Branku. Ovaj zadnji je u neku ruku referat o djelima koje sam u zadnje vrijeme pročitao. Jutros mi je učitelj donio od Dostojevskog: „L'eterno marito“ – no prije toga imam da pročitam jedan roman nekog talijanskog pisca.

Amice još malo pa je proljeće – a Njemci se naveliko povlače na srednjoj fronti...

16. III. 1943.

... Carlavaris i ja počeli smo da ignoriramo i zapostavljamo gazde. Dole ne dolazimo nego samo na jelo i odmah po jelu bježimo u naše sobe. Ne želimo da ih gledamo ni vidimo... a nadamo se da ćemo im već znati pokazati tko su internirci. Naime, stara je rekla Milanki u nedjelju kako je mogla ići s menom internircem...

Daj dok možeš, nećeš dok hoćeš...

18. III. 1943.

Razumijem da ljudi budu nervozni. I ja sam šalicu tresnuo o pod i ja sam Ersiliji lupio vrata – ali sam uvijek samo dotle išao dokle se smije u ljutini. Nervoja mnogo toga oprašta – ali ne briše granice, ima mnogo stvari što se u ljutini smiju reći, ali ima stvari koje se nikad i nikako ne smiju učiniti ni reći. I onda sam još dobio kartu od Gržančića. On mi se javlja iz Teramo. Dobio je premještaj u sanatorij. Veli da mu je dobro, to me mnogo veseli, on je zaslužio da mu bude dobro, ali ne ovako već bolje, bolje. Sjećam se jednog našeg susreta u Zgb. tamo ispred Mlinova, jednu nedjelju popodne neznam kuda sam se vucarao, a on je sa Romanom i mužem joj išao iz Ilice, pa smo tamo izmjenili par rječi. Još jedanput u Aleksandrovu. Stajali smo ispred Romanine kuće, a prolazili su Talijani što su me pred par dana bili istukli. Onda je Romana rekla „vidiš oni bi htjeli našeg Čeda“ – Gržinčiću. Drag mi je bio onaj pridjev „naš“ rečen od nje...

20. III. 1943.

... Luka večeras nije išao na šetnju pa smo išli sami Carlavaris i ja. Danas sam mu govorio malo o osnovima filozofije – naše, i o svemu drugom polako. Neznam ni ja puno o tome – ali dovoljno da mu pokažem da to nisu šale, da se radi o nauci, da treba puno znati da bi se moglo debatirati. Htio sam da mu pokažem da mi smo ipak mi i da znamo i više nego samo pročitati izvještaj i po njemu mlatiti praznu slamu. Možda će drugi puta kad bude šetao s Lukom – uz rečenicu da sam mlad i zagrijan – sjetiti se da sam mu mlad i neiskusno govorio stvari o kojima nije imao pojma on star i iskusan.

¹⁹ Prilično (poželjno).

Svi su oni isti – Janesi i Ferdinandi, budale i pokvarenjaci, samo netko izlazi van sa „praskom življenja“ a drugi sa „životnim iskustvom“. Naime C. je Luki rekao u vezi naše debate (od pred par dana) kad sam ga napao zbog batinjanja u jugoslavenskoj policiji, da sam mlad, neiskusian... Mislim si da baš nije trebalo puno da se postane iskusan po jug. policiji, a da sam iskusio, onda bi možda bio neobjektivan. Lijepi ste gospodo, ali Vam je odzvonilo.

22. III. 1943.

... Jučer naveče sam završio da čitam Dostojevski: „L'Eterno marito“ – jedan roman, više studija jednog izvjesnog tipa ljudi. Zadovoljio me je.

... Ovdje mogu usput da primjetim da se radi o studentima, đacima i da su svi ti dečki simpatični i zgodni...

Jedan dio popodneva sam proveo razgovarajući sa Milankom – već sam rekao da nam je to postala naizmjenična zabava. Neću da pretjeravam, ona je zgodna i simpatična, razgovorljiva i konačno jedino žensko u kući s kojim se daje razgovarati.

23. III. 1943.

Grakalića više nema. Još jedan... Streljan je u Rimu, prošle godine osuđen po „Tribunale speciale“. Još jedan... To mi je Branko javio u P. S. Na žalost streljanja su danas svršila u P. S. To se nisam niti u snu nadao, nisam čak ni čuo da je uhapšen – a sad ga nema. Sjećam se – moja prva istraga u školi u V razredu bila je sa njime. On, Crnković i ja. Zadnji pak puta sam ga sreo na Trešnjevci – porazgovarali smo se dvije minute onako stojeći na tratoiru, između dva tramvaja... Bio je sunčan... bilo je to davno...

Da to mi je Branko javio. Brankov list je ujedno i sva pošta koju sam danas primio.

Dan je bio krasan i sunčan... koliko će ih još biti – dok dođe onaj dan – pravi i sunčani. Sanjam od rimskih robova i njemačkih kmetova, od slovenskog – đubra Amerike – i nas svih, dan za koji je poginuo i Pere i Grakalić i toliko njih drugih, dan koji će tako malo biti njihov, dan u kojem njih neće biti i dan koji će biti toliko pun njih...

Kada?

24. III. 1943.

... Rekla je jednom Marija, Renova sestra da smo mi „matiri della sofferenza“ – ali pitam se zar ima u tome pravde? Zar baš do kraja moramo ispiti tu čašu? Neka, ispiti ćemo ju – što više sa lakoćom – kad smo na momente računali s time da će ona nas popiti – ali mislim da imam pravo da postavim dva pitanja i bez da itko ima pravo da posumnja u visinu mog morala, u moju sposobnost izdržavanja... da svima njima ponosni uzvikujemo možemo izdržati. Time se u svojoj unutrašnjosti ne odričemo prava da se pitamo, tko zna koliko će nam još dati toga da izdržimo?

U Krku se nalazi B. i on je uzeo novog svjedoka pa je to na mamu grozno djelovalo da sam dobio jedno pismo – jeste da sam primio jedno od onih pisama... koja nas od vremena na vrijeme sjete gdje smo i tko smo.

25. III. 1943.

Jedan Bailov list, jedna Brankova dopisnica i druga od Enza. Bailo je divan dečko – stigao je tamo dolje grozan. Otputovao je kući načet a sad mi piše pisma u kojima veli da je bio naivan ali da sad nije, da je mislio kad je slušao Antonia i mene da su

to nemoguće stvari, a sad da bi htio toliko da razgovara s nama, da nam dade puno i potpuno pravo...

Branko mi odgovara na jednu moju dopisnicu, a Enzo ništa, osim da je bio u Corsanu pa da je sa Celeste govorio o meni. Veli Enzo da se i kod nje nisam prevario u prosuđivanju...

U Tunisu ofenziva...

27. III. 1943.

Završio jedan dosta dobar roman nekoga nepoznatog pisca – juče navečer sam imao kuražu da se upustim u čitanje Darvina koga sam u Montecalvu bio onako sramotno napustio... Inače s Enzom redovito radimo francuski i zadovoljan sam njegovim znanjem.

29. III. 1943.

... Opet sam dobio jedan dugački Rikov list. On ostaje i nadalje optimista a to čini da i ja učvrstim svoje optimističko uvjerenje što se je bilo kakti počelo da koleba.

3. IV. 1943.

... Žic mi javlja o novim hapšenjima. Belamarić iz Malinske (tko zna da li se on sjeti mene i izleta biciklima u Malinsku i našeg zadnjeg viđenja iz parobroda na molu. Sad je on krenuo sa onog mola u Via Roma nikad doma), sin i kćer Volarića fotografa, a veli, valjda i nećak iz Baške, neki pop Volarić. Ostrogović je osuđen na 16 godina robije no za 12 amnestiran, ima još nešto iz Dobrinštine zatvorenih no on nezna što je s njima.

4. IV. 1943.

... Ujutro sam primio list od Rike i tate. Riko se tuži na Maria. Mora da se stvarno radi o nekom groznom nervoznom tipu – a inače i o čovjeku baš ne puno na mjestu. Žao mi je i mnogo bi želio da je Riko samnom – ili da ga znadem u boljem društvu. Tata pak mi je pisao o sebi. Rasprava odgođena 12. I nastavljena je bila 28. I, da opet bude nastavljena odnosno odgođena. B. je predložio novog svjedoka – N. J. Mnogo me interesira kako će se ovaj ponijeti na sudu... Dalje veli da bi želio da Branko dođe ovamo...

5. IV. 1943.

Nakon dosta dugo čekanja danas je doletio Vilkov list zajedno sa Mirjaninim. Vilko još uvijek u Travniku, ove dane eventualno će biti premješten. Đuro je u Njemačkoj. Vilko veli da na istom mjestu gdje je i on bio i da prema tome i zna kako mu je – kad se vrati neće znati ni kako se zove. M. Butković je bio prošao kroz Travnik... Mami je čak i novce slao – a veli da mu je već dosta Bosne i njenih planina...

8. IV. 1943.

... Mario se je usudio prirediti tobože neku večeru na koju je pozvao Kristinu i drugu istu kao i ona. Nedostojno jednog čovjeka, a kamoli internirca-druga. Drugo mi je Riko pisao o profugima – sve su to jadnici i sirotinja – i zato se Riko s njima dobro slaže i zato sam siguran da bi se i ja dobro slagao.

9. IV. 1943.

... Druga pošta rekao sam je list od Baila. Divno piše i divan je dečko postao Bailo. Toliko bi mu trebalo jedno dobro društvo i dobra knjiga, no nadajmo se da ću mu

uskoro moći da pišem iz Krka preporučujući mu dobre knjige do kojih će biti lahko doći...

Kiša je učinila da je sajam bio slab. Zaljubio sam se u jedne hlače i neću reći dva puta da si ih neću kupiti. Mnogo sam toga mislio dok sam gledao tamo preko trgovčića i neku jadnu ženu gdje još kasno uveče nisu mogli otići kući jer je auto s kojim su došli imao defekt. Sa žigicama su se mučili da mogu raditi u tami, sa nekim šatorskim krilima pokrivali da se ne smrznu (bilo je stvarno hladno juče navečer – sva okolna brda su u snijegu), gladni onako – jer sam čvrsto uvjeren da nisu ništa jeli od podne... O sirotinjo svagdje si ista – svagdje gadna i svagdje gladna... Sad da mi je Jofeš pod rukom udario bi ga šakom – pitavši ga jeli i ovo zato da se oni ljudi ne uveličaju...

... Čitam i dalje Salvaneschi. Neznam šta ću reći kad svršim roman, ali mislim ne mnogo dobro, a siguran sam da bi se motiv sviđao Renovoj sestri. Jučer sam mislio da možda nisam učinio lijepo što sam onako ostavio one dvije knjige od Marie darovane – u Montecalvu. Ipak su bile od srca dane...

11. IV. 1943.

Alija Tan – je dobar film. O njemu sam čitao pa slušao, a jučer pred gledanje bojao se da će biti kakva razvikana glupost. Ali ne, u svemu je to dobar film. Treba zaboraviti da se na platnu pojavljuje hackenkreuz, mada se radi o talijanskoj podmornici. I kad zaboravimo razliku između nas i njih – film nam se sviđa, oni mornari i kapetani postaju naši ljubimci. Na koncu, pitajmo se jedan moment ti ljudi što svaki dan i svaki čas među svoj život na kocku, što ostavljaju svoje domove i svoju djecu da se izgube u plavetilu mora – da slušaju pjesmu mitraljeza mjesto glas najmlađeg sina – papa; koji gledaju kroz periskop mjesto da skupa sa zaručnicom u jednoj noći gledaju zvijezde – ne zaslužuju li bar jednu mrvicu divljenja, poštovanja – mada su i protivnici, ako nisu psi, ako su poštteni – poštujem ih, divim im se – i mada ne bi jedan čas u borbi oklijevao da pošaljem silur koji bi od supruga učinio udovice – od djece siročad – ja žalim svakog onog poginulog heroja, ako je bio heroj – čovjek. Žalim zato što su poginuli – žalim zatim što su naši protivnici, a trebali bi biti naši drugovi. Jer samo uz nas je mjesto – poštenim herojima...

12. IV. 1943.

Koliko se je toga promjenilo u ovih 18 mjeseci. Večeras kad sam ja uzimao šešir Anna mi je rekla – zar samo taj šešir imaš? Odgovorio sam – ovdje da. A nisam niti naglasio ovaj ovdje, i ništa nije djelovalo na mene to pitanje – ma da sam znao i osjećao i ma da se je čulo da je rečeno skoro bi rekao rugajući se. Puno se je toga promjenilo. A koliko je lijepo biti iznad svih ovih mizerija što gledaju da li netko nosi nove ili zakrpane hlače, i što misli samo na to hoće li dobiti onaj susidij a čitav problem rata sastoji im se hoće li im propasti onih nekoliko hiljada lira što su ukrale od muža a skrivaju od svojih kćeri.

Kad sam se vraćao u sobu bio sam toliko zadovoljan sobom, pjevao sam u sebi, jer ovo je prvi puta da sam primjetio da sam tako divno pobjedio svoju taštinu. Da sam odgovorio – da, i mada sam bio svjestan tko su i kako misle u sebi nisam ni časka požalio što me smatraju za sirotinju, makar za gologa i bosoga – a ako sam poželio da oni doznadu koliko u stvari imam, i tko sam (ne utvaram se – ali ima velika razlika između mene ovdje – i kod kuće) – to je bilo samo zato da im još jasnije pokazem koliko ih prezirem, njih i njihove nazore i njihovo shvatanje i koliko sam dalje

od svih njih i viši od njih kad sam u zakrpanim hlačama a oni u večernjim toaletama – koje uostalom nisu oni nikad vidjeli...

Danas sam toliko zadovoljan sobom... danas sam pobedio jednu tešku bitku... Koliko je lijepo – biti drug...

13. IV. 1943.

Danas sam dobio jednu lijepu pohvalu. No – nije me pohvalio nitko s kim se dopisujem, nije me pohvalio nitko koga poznam, nije to čak bilo ni neko novo poznanstvo, ili netko kome sam učinio uslugu. Ništa od svega toga. Nije to bila čak ni jedna djevojka kojoj sam rekao kakav kompliment – ništa. Bio je to jedan dečkić – možda je bio sam, poderan, sigurno nije imao više od 10 godina. Vjerojatno nije bio gospodskog roda – sigurno nije znao da će me toliko razveseliti. Bio je jedan – nitko, jedan šmrkavčić, koga prije nisam gledao a kasnije sam ga pogledao, on sigurno ni ne sluti da ću ovo toliko redaka da njemu posvetim jer nije ni mislio dok je izgovorio onu rečenicu, a kojom je možda mislio da mi se ruga – a sigurno nije znao da ću ju shvatiti za pohvalu... Bilo je to iza objeda, ja sam sa knjigom išao iz grada jer su i Luka i učitelj otišli da spavaju. I kad sam izašao iz grada – sreli su me dva dečkića – pogledali me – možda me je jedan zovnuo „Giovani“ – a drugi je rekao – sempre con il libro nella mano²⁰... pogledao sam ga. A dalje šetajući – mislio sam kako mi ovako nešto kod kuće nitko nije rekao. Uvijek na ulici, u kinu, na plesu, oko cura to da, ali uvijek s knjigom, to mi kod kuće nisu primjećivali. I onda sam mislio kako ću to večeras upisati... a sada mislim kako je to sitnica – a toliko veselja. Koliko je to ništa? A toliko je to puno: sempre con il libro... samo na žalost dečkić je pretjerao...

Svršio sam Salvaneschia. Dosta velika glupost, čak ogromna glupost dobro pisana... Sad čitam: Carlo Dichena „David Coperfile“...

15. IV. 1943.

... Sutra ide tata na proces. Pisao mi je danas u dopisnici. Veli da se s pravom nada oslobođenju. Moj list je primio. A sin veletrgovca Žica – kad se je vratio na dopust – nestao je. Bravo.

17. IV. 1943.

... Dan dobro prolazi – ovaj čas sam primio brzoglav da je tata oslobođen. A sada – upitnik, upitnik.

Jutros sam razgovarao sa R. – vidjet ćemo se – popodne ili iza večere...

Lijepo je poljubiti se – preko ograde od prozora i reći si do viđenja umjesto zbogom...

Čedo život počinje u neku ruku biti ljepši – pametniji – i počinje da ima smisla... Da li bi ja smio ovako da kažem – drugovi ginu u borbi, ostavljaju živote po šumama i zatvorima, pod zidovima – a ja velim da život počinje da ima smisla zato što sam našao nekoga – nju što mi odgovara na osjećaje.

Smijem. To je prirodno – da sam u borbi, da sam s onim drugovima činio bi svoju dužnost koliko bi mogao i znao. Ovdje, kad sam nažalost onemogućen, imam pravo na malo sunca i malo osjećaja...

²⁰ Uvijek s knjigom u ruci.

20. IV. 1943.

Ništa nisam primio pošte. A napisao sam mnogo toga – javio sam se svima u Montecalvo...

Popodne je prošlo u čitanju – a večer u razgovoru sa vojnicima. Kako su to zgodni ljudi...

... Amice još jednu teku smo ispunili u internaciji – još jedan uskrš je pred vratima. Svi me pitaju jesam li se pričestio – kako su glupi, kako je to glupo...

Maramica s izvezenim srpom i čekićem

Abecedni tumač imena

Darwin Charles Robert (1809.1882.), engleski prirodoslovac. Vidjeti Abecedni tumač imena na kraju 4. bilježnice II.

Dickens Charles (1812.1870.), engleski književnik. Školovanje je prekinuo u desetoj godini života i radio slabo plaćene poslove. Kasnije poboljšanje financijskog obiteljskog stanja omogućilo mu je da se bavi novinarstvom. Ujedno se bavio i pisanjem, a djelo *Pickwick Papers* donijelo mu je slavu. Likovi u njegovim djelima protagonisti su socijalnih i društvenih odnosa koji su zahvatili Englesku kao posljedicu industrijske revolucije. Te odnose Dickens je prikazao kroz život srednjeg i siromašnog radničkog sloja te se zbog toga smatra utemeljiteljem engleskog socijalnog romana. Romani *Oliver Twist*, *David Copperfield* i *Velika očekivanja* pripadaju samom vrhu svjetske književnosti.

Dostojevski Fjodor Mihajlovič (1821.1881.), ruski književnik. Kao pripadnik socijalistautopista bio je osuđen na smrt 1849. godine, ali je na stratištu pomilovan i prognan u Sibir. Nakon povratka 1859. godine nastanio se u Petrogradu i posvetio književnom radu. U svojim djelima portretirao je glavne protagoniste i majstorski prikazivao njihov psihološki profil, njihove unutrašnje borbe, moralne i životne prijepore i sukobe te vrijednosne stavove. Jedan je od velikana svjetske književnosti. Glavna djela: romani *Braća Karamazovi*, *Zapisi iz Mrtvog doma*, *Zločin i kazna*, *Idiot*, *Bjesovi*, *Bijedni ljudi*, *Poniženi i uvrijeđeni*, *Kockar*, *Mladič*, *Vječni muž* (talijanski *L'eterno marito*), *Selo Stepančikovo*.

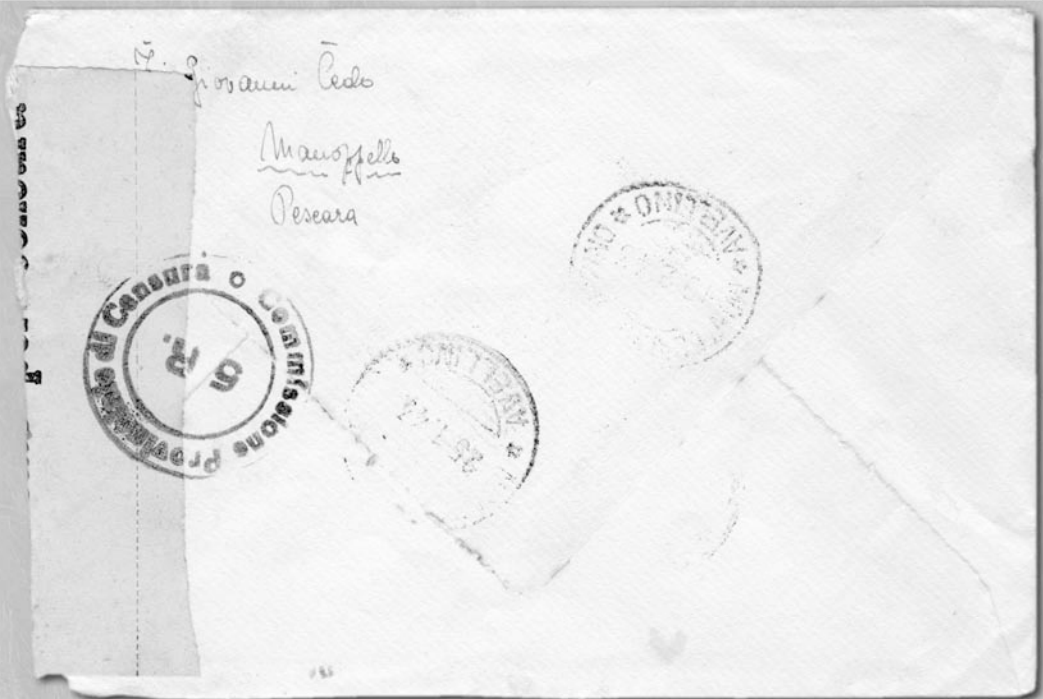
Fogazzaro Antonio (1842.1911.), talijanski književnik. U svojim književnim djelima obrađivao je teme aristokratskog društvenog okružja, oprečnosti između vjere i hedonizma te pokušaj pomirbe kršćanske nauke i darvinizma. Upravo je potonje glavna tema romana *Mali starinski svijet* iz 1895. godine (*Piccolo mondo antico*), njegovog najpoznatijeg djela. Ostala važnija djela: romani *Malombra*, *Daniele Cortis*, *Pjesnikova tajna*, *Mali moderni svijet*.

London Jack (1876.1916.), američki književnik. Pravo ime i prezime bilo mu je John Griffith Chaney. U mladosti je proveo buran period skitalačkog života, a bavio se krijumčarenjem, traganjem za zlatom u Aljasci i plovidbom. Takav život utjecao je na književno stvaralaštvo u kojem dominiraju teme opstanka te borbe između dobra i zla. Radnje njegovih najpoznatijih romana *Bijeli očnjak*, *Kći snijega* (talijanski *La figlia della neve*), *Zlato* i *Zov divljine* odvijaju se u Aljasci. Bio je jedan od najvažnijih američkih romantičarskih pisaca početkom XX. stoljeća.

Salvaneschi Nino (1886.1968.), talijanski novinar i književnik. Karijeru je započeo kao novinar u nekoliko listova (*La Gazzetta del Popolo*, *La Stampa*, *Corriere della Sera*). U vrijeme Prvoga svjetskog rata prijavio se u mornaricu, ali je na kraju rata svoj antiratni stav prikazao u romanu *Ubijanje rata*. Nakon rata posvetio se književnom radu, a njegovi romani *Sirenide* i *La rivolta del 2023* smatraju se začetcima talijanske znanstvene fantastike. Napisao je 30 djela, među kojima biografije Chopina i Paganinija.

Tolstoj Lav Nikolajevič (1828.1910.), ruski književnik. Kao potomak stare ruske plemićke obitelji živio je i svoja književna djela stvarao na obiteljskom imanju Jasna Poljana. Bio je trajno zaokupljen etničkim problemima, a svoje likove povezivao je sa povijesnim zbivanjima. Tolstoj je bio vodeća figura ruskog književnog realizma. Glavna djela: romani *Ana Karenjina*, *Rat i mir* (talijanski *Guerra e pace*), *Uskrsnuće*, trilogija *Djetinjstvo*, *Odrastanje* i *Mladost*, ciklus novela *Sevastopoljske pripovijesti*, drame *Vlast mraka*, *Plodovi prosvjete*, pripovijetke *Vrag* (talijanski *Il diavolo*), *Mečava*.....

Verga Carmelo Giovanni (1840.1922.), talijanski književnik. Glavnu tematiku njegovih književnih djela činilo je društveno okružje u kojem su njegovi likovi sicilijanski težaci i ribari ukorijenjeni u arhaičnom svijetu. Od pet planiranih romana iz ciklusa *Poraženi* (*I vinti*), napisao je dva: *Obitelj Malavoglia* (*I Malavoglia*) i *Meštar Don Gesualdo*.

Kuverta iz razdoblja internacije u Italiji (1943.) - Čedino dopisivanje s Rikom Milerom

CARTOLINA POSTALE

Vrijemih novih
na bil. Tr. amio
a da je od
otac: brat
moil. punit
des. ripurn

RESTITUITA ALL'ES
PER L'ING. A. NO.
-1 SET 1942-XX
10-22-8-62

PRELEVATA DA
-1 SET 1942-XX

Signore

Imate kao da u željnoj
eto dorus 21. tek po
koji se dolije i vid.
Ovako je ve plak i prade
Kuan se, da eto
kons im et. Teju
dovle dno de pjalov i
otac: 2. 6. 42

Ricardo Müller,
internato
Benevento
Montecarlo Isipino

Kartolina (dopisnica) Čede Žica Riki Mileru pisana u Staroj Baški u kolovozu 1942. godine

8. bilježnica

Stara Baška,
21. VII. 42.

Dragi Riko!

Najljepše zahvaljujem na tvojoj pisanici u
Bolnici u Benventu. Jakučila me. Nadam
se, da mi je teška bolest i da ćeš uskoro
ići u bolnicu. Bio sam vam zapaduo
pisanje i maštalo, ali nažalost da li
je Tebe pismo još tako guttlo. Ja sam još
vjezi. Kći. Defar - polac - H. i sad je
u Zyb-u. Jelina bi očkejeje čas on pijetelke
tragedeje i tonac miha folikil medijie

23. IV. 1943.

... Ovdje sam sam – toliko grozno sam. Jeste – Carlavaris je zgodan, Luka je dobar znanac, ali sam se može biti i usred najbučnijeg društva. Grozna riječ je – samoća, ona je tim groznija nakon toga što se sjećam da mi je juče tata bio tako blizu u jednoj ovakvoj tihoj noći kad sam posve sam...

... Tako je grozno biti sam, kako je lijepo znati da netko misli na Tebe, imati nekoga kome ću moći reći, povjeriti se. Ja znam da ona misli na mene – ja još ne mogu da joj puno govorim, ne mogu uopće da joj se povjerim, ali mogu da joj reknem – dobar večer... a koliko je to mnogo moći reći – dobar večer, kad se zna da je primljen onako kako poslan, iskreno i srdačno... Ta mi toliko malo, malo tražimo...

Večeras je Carlavaris rekao da makar vele za ove ljude ovdje ovo i ono – oni su dobri. Nisam se nadao ovako što od njega čuti. Večeras mi se čini da sam raspoložen da o njemu promjenim mišljenje, večeras svih tako rado gledam... Jednom sam bio upisao – da svagdje ima dobrih ljudi – samo ih treba znati tražiti na pravom mjestu...

Ma da se nisam nadao mama od Giacomina poslala mi je na dar pogaču neku, a mljekarica je dala također Luki i meni neko slatko... toliko mi je drago i toliko sam ponosan kad se sjetim da sam i u Montecalvu i ovdje u Coroneu znao da postanem dobar s ljudima i da im se svidim... Koliko to godi... tim više kad Ti ljudi nisu ni Grazia Cammerlengo, ni Zubbi – već stari Michele i dona Rosa... i svi oni seljaci što stanuju prema Corsanu pa ih ne poznajem i sve one seljačke djevojke što ih se ne sjećam a one me pozdravljaju po Riku...

24. IV. 1943.

Riku sam bio započeo list no nisam uspio da ga završim. Htio bi toliko da svaki moj list njemu bude lijep zato što je on zaslužio da prima lijepe listove, a onda i zato što on zna primiti lijep list... on zna da me razumije – i znam da primi list onako kako treba... Kad si mislim koliko sam lijepih listova (nije li to Čedo ispraznost i hvalisanje?) poslao tolikima – pa su ih primili kao i svako drugo – bilo moje ili tuđe što uopće nije ni sličilo na list... Ne žalim sad za tim listovima, ja sam uživao dok sam ih pisao – i bio sam mnogo zadovoljan kada sam mogao reći lijep. I nisam ih pisao toliko onima kojima sam ih slao koliko sam ih pisao zbog sebe, ali ipak toliko je draže kad se zna da i onaj što prima kad ga pročita ne odbaci ga misleći eto treba još jedan odgovor – već uživa u njemu kao što si i Ti sam. A Riko to zna, Riko ima dobar sud. Zato mi je toliko drago kad mi kaže – Tvoj lijepi list, zato mi je i bilo toliko drago kad mi je Ljerka pisala da je moj list pročitala dva puta – zato sam se toliko trsio da joj napišem lijep list, zato toliko nastojim da Riko dobije uvijek jedan lijep list kakav on zavrijeđuje, da mu bar kroz to pokažem svoju zahvalnost za sve ono što je učinio za mene. A učinio je mnogo. Učinio je to da danas mogu sa ponosom gledati u svoju prošlost...

Sada sam se sjetio koliko je ono bilo gadno od mene kad sam ono na cesti prema „Dražici“ bio rekao da Vilko preuzme moju funkciju jer da moram da učim za ispit, a taj ispit bila je B. Onda se je i Vilko tužio na mene. Rekao je bio Riku da sam toliko zaokupljen B. da me čak niti on (a bili smo toliko dobri prijatelji...) ne može dobiti na par minuta... Ne znam što da reknem o sebi onda. B. je uzrok da se danas moram sramiti sebe od onda – ali ona nije ni najmanje kriva. Ja sam trebao biti više čovjek, a ne dati se onoliko zavući straću...

... Sretni mi što imamo nade i uspomene. Koliko grozno mora biti onima što nemajući sadašnjost, ne poznaju prošlost i uspomene i nemaju nade i budućnosti. Zar Amice ima uopće takvih ljudi?

Amice – laku noć!

27. IV. 1943.

Jednom sam Riku obećao da ću do jednog ponedjeljka postati normalan. A sada obećajem sam sebi da to moram opet postati u najkraće vrijeme...

... Danas velim dosta je. Želim da još jednom govorim s njom i onda ili – ili ... Mogu biti grozno strpljiv ali zafrkavati se ne dam. Čedo budi čovjek...

28. IV. 1943.

Mislio sam uvijek da je skrivanje u ormaru samo priča za one luđake koji to žele da vjeruju. Danas pak znam da se je to i meni desilo...

... David Coperfield spada u pročitane romane – a sada čitam: Puškin „Figlia del capitano“. Danas sam doznao da je umrla Gisella, sestra od jedne učiteljice, jedna mlada i zgodna djevojka što je sličila na jednu cifru iz Zgb-a, „čackalica“ što smo je zvali Vilko i ja...

Žalim ju, mada sam ju jedva poznavao...

1. maja 1943.

Tamo među papirima u koferu stoji ona polovica sa potpisima svih što smo sudjelovali u proslavi ovog našeg blagdana tamo u onom sredovječnom dvorcu – u onoj kuhinji što su je internirci popravili iz koje se je vidjela ona crkvice u vrtu u kojoj su koludrice ne pred mnogo izgovarale svoje latinske litanije...

Da tamo smo slavili Prvi maj – u onom čudnom ambijentu što je nosio mnoge tragove prošlih vremena koji je u onom momentu sa drugovima na onim kojekako sklepanim stolicama, sa onom sobom u kojoj se spavalo na brandama²¹, a klecale neke koludrice služilo za noćni ormarić – kao što je i fotelja nekog reverenda bila nakrcana knjigama što nisu naličile na molitvenik i brevijar, pokazivao da su se vremena toliko promjenila i da je i pod onaj stari napola razrušeni krov došao novi, novi duh sa novim ljudima koji su, ma i u izgnanstvu, sa toliko sreće i zadovoljstva pjevali jednu pjesmu punu želje i nade – „Vieno o maggio“ i jednu drugu punu poleta, radosti i svjesnosti vlastite snage – „Ecco s’avanza“ i jednu treću što je bila puna svjesti o veličini jedne ideje i o ljepoti jednog novog života „Kad gospodar“ – i jednu četvrtu i jednu petu i još puno u jednom danu, koji nikad nije značio ništa među ovim svim zidovima a koji je toliko napunjavao srca i grudi ovih ljudi, novih – za koje je on značio sve – i ponos nad prošlošću, i žalost za onima kojih nema, i sreću nad onima i onim što će doći... i poziv u borbu za jedan novi, ljepši, bolji, pravedniji život – koga su oni poznavali i sa sigurnošću su se nadali, za koji su oni žrtve podnašali – zadovoljni i sa smjehom, srećni i ponosni – jer su znali da su sve te žrtve tako male prema onom velikom i sjajnom zašto su bile podnašane...

Na stranu – sve, lane sam slavio Prvi maj zajedno sa drugovima...

Ove godine – digao sam se sam, rano, ranije – i sa knjigom u ruci kupao se u jutarnjem suncu Prvog maja... našeg maja... velikog maja... Čitao sam i mislio na drugove, o sebi, o svojim... i slavio sam Prvi maj sam, ali sa svima, daleko od svih,

²¹ Branda, viseći krevet (na brodovima), krevet na preklap.

a svima tako bliz, na onoj samotnoj cesti, u onom proljetnom zelenilu i majskom suncu...

Slavio sam ga tiho – u sebi, za sebe sa nama...

Čedo – Prvi maj je prošao, danas Staljin govori, neka nam bude sretan, neka Ti bude sretan...

8. V. 1943.

Danas sam dobio konačno nakon toliko vremena list od Branka. Imao je anginu pa je odrapio 15 dana postelje. Oni su učinili molbu da dođu ovamo, a Tata da se sa puno prava nada da bi se mogao vratiti kući. Kad bi stvarno... Inače mi piše o četnicima koje Talijani oboružaju, koji Petru II. se zaklinju koje vode Mihajlović, Nedić, kojeg – onog prvog su se Jugovići u Londonu morali odreći po zahjevima Majskog... Od Pietra karta iz Montecalva me je toliko obradovala, dok mi Galentić u svojoj dopisnici veli: ormai mi sento stanco di tutto, di tutto²². Tko zna hoće li ova „baracca 27“ da djeluje na njega. Možda se varam kad mislim da bi on mogao da nastavi ovdje gdje je odlaskom iz Krka prekinuo – jer nas a i njega (to sam siguran) žrtve samo jačaju u ideji a ne čini da mjenjamo misli i nazore. Toliko bi želio da on nađe sam sebe, da bi onda kad se nađemo opet u Krku mogli da razgovaramo onako ili bolje kad smo bili gimnazijalci, da se razumijemo potpuno i da mislimo isto... toliko mu to želim toliko si to želim...

Tunisia je pala. Kad sam davno unazad prorokovao, rekao sam da će koncem aprila da padne. Nisam pogrešio nego par dana. To je veliki korak prema povratku kući. Ljudi danas još nisu time impresionirani jer još to svi i ne znadu – ali vide se ozbiljna lica tu i tamo, ozbiljna i zabrinuta... Mada se je ovo moralo očekivati – pogotovo nakon onih par rječi Musolinija i onog velikog govora Scorze (tajnika partije).

Mislim da se ne varam ako kažem da se narod tiho pomirio sa svime. Osjeća se svuda jedna demoralizacija, popuštanje i čak indiferentnost... kako je to žalosno da svi ti ljudi ne znaju da moraju da budu ozbiljni i zadovoljni jer pobjeda je njihova.

Šteta da samo neće biti u punoj, punoj mjeri...

14. V. 1943.

... A onda mi je javio za Slobodana da je u blizini Sarajeva živ i zdrav... To mi je toliko drago – kad ću ga opet da vidim... Inače Senj su osvojili partizani, u Bihaću je partizanska vlada. Partizani napadaju prugu Trst – Rijeka. A da se i ne govori o onoj za Zagreb. Sarajevo i Banja Luka da su još u rukama osovine...

I Carlavaris se slaže da svi znaci govore da ćemo uskoro kući. Ovdje su počeli rekvirirati sobe za izbjeglice iz gradova kojih će u provinciju doći oko 30.000. Škola završava 20. maja, a i učitelji se slažu da se može očekivati opća mobilizacija.

15. V. 1943.

Puno pošte sam dobio... Jedan list je Rikov. Drag mi je jer je njegov i jer mi je tako drago čuti da moji listovi nekoga vesele i da se nekom sviđaju... Mario i Riko su izselili iz castela, a jedu tamo gdje jede Antonio, kod Vincenzine...

23. V. 1943.

... Druga jedna osoba što se vratila iz Tore dei Passeri priča večeras da su tamo u okolici bacili rasvjetljujuće rakete... dok znam od učitelja da su avioni noćas bili nad

²² U smislu: već sam umoran od svega, od svega.

Busi – preletjeli par puta nas i Pescaru i bili nad Anconom... Dakle tu smo. Vjerujem u najskorije i ova će se mjesta spominjati u Boletinu. Miran san jer znam svaki dan što prođe je jedan dan brže svršetku...

Kroz redke novina može se mnogo čitati. Sovjeti stalno napadaju – i čeka se njihova ofenziva.

Siguran sam da smo u predvečerje velikih događaja...

2. VI. 1943.

Popodne sam dobio jednu divnu lekciju od maršala. Jučer kad sam išao da potražim Giggia sreo me je općinski redar. Sumnjao sam da će me prijaviti i danas me je maršal dočekao rekavši – čak tamo ste išli, iskoristićujete moju dobrotu, drugi puta ću Vas zatvoriti u zatvor i poslati spis questuri – zahvalite bogu da to nisam učinio i ovaj puta – i još jedno mnoštvo toga, jedno brijanje bez sapuna, jedna lekcija na brzinu. Mislim si da mi se je moglo lagano desiti da svršim u logor. Ovo je drugi puta da sam bio ovako blizu bodljikave žice...

Jutros sam dozvolio da me gazdarica primjeti kad sam izlazio iz sobe od R. ... glupo...

Pošte nisam ništa dobio i bacio sam se u čitanje L. Tolstoj: „Guerra e pacce“...

Dani su naglo zagrijali – ulazimo u drugo ljeto u internaciji...

3. VI. 1943.

List i paket od mame – i list od Žica. Ovaj drugi opširan i velik, prihvatio je debatu – vidim da je dobro upućen. Odgovorit ću mu.

6. VI. 1943.

... Ostatak večeri proveo sam sa Lukom. Pošte ništa nego jedna razglednica od Ruccia iz Baria... Među ovim dečkima što sam ovdje upoznao ima jedan – Guido se zove, ima 22 godine – na prvi pogled bio mi je antipatičan i nisam ga trpio. No opet sam se, na radost, morao uvjeriti da se čovjek često na prvi pogled prevari. O njemu pišem danas osim toga jer mi se sviđa jer sam jučer doznao od njega da je bio na francuskom bojištu i tu ranjen u leđa, a kasnije bio na grčkom frontu gdje se je smrznuo pa su mu oba stopala do polovice amputirana... Kako je to grozno – ovako lijep i mlad dečko invalid, a zašto? Zašto? Tko je za to odgovoran? Tko će to da plati...

10. VI. 1943.

... Zadovoljan sam ove dane sa sobom. Možda zato što imam posla (danas sam dobio još jednog za instrukcije). Svakako čini mi se da sam našao opet samog sebe, možda i zato što su vjesti tako lijepe ove dane, da je nada u jedan skori povratak i svršetak postala toliko veća, realnija bi rekao...

Danas je 3 godine od ulaska Italije u rat i 19 godina od ubojstva Matteotia...

11. VI. 1943.

Kartu sam primio od Gržančića. Galjanić se još uvijek nalazi u Palermu čekajući da ga bace na Usticu gdje mu je žena – a zajedno sa Galantićem da je i žena od bivšeg načelnika Punta.

12. VI. 1943.

Još jednom sam imao dobar nos. U početku ovog tjedna sam rekao da će u ovom tjednu pasti Punteleria – danas je Bolletin javio da je pala...

Maria se je vratila s puta. Mama joj je umrla nakon vijesti da joj je sin na ruskom bojištu... Koliko strašnih stvari...

15. VI. 1943.

Galantićeva karta me je mnogo razveselila. Piše mi da je konstatirao da bi puno izgubio „kad bi izgubio vezu s Tobom“. Drago mi je to čuti. Godi čitati jedno iskreno priznanje da Te je netko shvatio, i da Te smatra prijateljem mada nas toliko toga dijeli i mada smo toliko različiti. Prema njemu – Galantiću, osjećao sam uvijek jednu simpatiju (često međutim nisam mogao lagano preći preko toga da mi je on bio rival – i to sretniji rival, kod A. ... bio sam zadovoljan da je on ostao natrag) a uvijek sam mislio da je to zbog toga što smo isto mislili. Onda kad sam ja dublje učvrstio svoje uvjerenje a on dosta ispravio svoje – kad smo se donekle rastali u naziranjima, danas kad gledam vidim da se je moja simpatija prema njemu povećala. Danas se sjećam one serenade naše zadnje maturantske večeri – kad on nakon nje nije ni s jednim kolegom razgovarao. Ja sam mu bio zahvalan što se je prema meni držao kao da nije znao da sam i ja sudjelovao, kao da je naslutio bio da mada sam možda bio najglasniji ja jedini sam tu serenadu drugčije shvatio nego drugi – i da je ona, onakvu kakvu sam mu je priređivao bila drugčija od one kolega mu – ma da ne bi bila ni moja drugčije ispala. Neznam izraziti ono što mislim i osjećam, karta me je puno razveselila i odgovorit ću mu listom nastojat ću lijepim, ne toliko što mi je prijatelj već zato što je moj prijatelj, ne zato što njega volim već zato što ja njega volim. Jer ma da on veli da sam pokvaren i zločest prema sebi ja mnogo, mnogo držim do svoga ja. I ma da politički jesam ono što jesam u svom dnevniku i sebi ja sam individualista, možda egoista.

Teško da ću ja ikada sebi moći rastumačiti kakav sam u stvari. Teško da ću ikada sam sebe razumjeti. Osjećam, međutim, da ovakav je potrebno da jesam – i da nema ništa zla u tome ako sam ja u dnevniku i sebi takav. Galantić veli da je potrebna borba sa samim sobom. Ja to uvjerenje nemam, no ako je on to više naslutio no razumom došao do toga i, ako ima pravo, onda su ova moja dva ja ta borba.

Bojim se ako bi izgubio jedan od ta moja dva ja – da bi izgubio sebe – i osjećam da su oba moja. Ovaj ja u dnevniku više je moj – jer sam sam u njemu i nema drugih, no ovaj vanjski potreban je ovom drugom da bi ovaj u njemu mogao da živi...

Ne vjerujem sam sebi da se razumijem i ovo više osjećam nego znam mada je i čovjek više kompleks osjećaja i sentimenta nego li sistem misli...

... I još se jedan ljudski ponio prema meni. Danas je to bio načelnik – kad mi je upravo životinjski govorio dok sam došao po poštu. Kroz ove stvari i ovakve čovjek uči – život...

17. VI. 1943.

Primio sam paket od tetke iz Aleksandrova, vidio sam u prolazu list od Rije i jedan od mame. U ovom zadnjem došla mi je slika obučena u bijelom za prvu pričest. Velika je već nisam ju skoro prepoznao. Više puta su mi pisali o Dudinoj pričesti, nikad nisam ni riječi odgovorio, možda su primjetili tu moju šutnju, jer stvarno mi je žao da su to učinili. Uvijek kad sam gledao Dudu malenu mislio sam da ću moći da pridonesem tome da bude dobro odgojena (dobro kako ja shvaćam dobro). Bojim se da u ove dvije godine što me nema a što su toliko važni u odgoju da će mnogo toga u njenom odgoju biti pokvareno i da će se to kasnije morati ispravljati...

20. VI. 1943.

... Čitam u novinama da je prov²³. Bari proglašena ratnom zonom. Možda će mi tako tata i Branko brže doći ovamo. A stvarno ih već želim – čini mi se da će se mnogo toga kod mene srediti njihovim dolaskom... Znam da bi nešto ovdje trebalo učiniti, no neznam što, možda i znam a ne želim da znam. Luka, mislim da, u mnogome ima pravo kad me savjetuje da prekinem, ali to je lagano reći. Nije to sve skupa lijepo od mene, moje ponašanje prema G. – njenom mužu je sigurno gadno – no (čini mi se zbog slabosti da učinim kao što bi kao čovjek trebao učiniti) ja žalim sebe i njega, a i okolnosti koje su nas u ovo donijele. Možda ja žalim njega a već prezirem sebe samog tog zadnjeg još nisam svjestan. Kako je lijepo uvijek biti čovjek – i kako je to teško.

21. VI. 1943.

Dvadeset mjeseci što su me odveli iz kuće.

Dani se redaju jedan za drugim – i već se je ovako izredala 21 godina... Koliko još? ... Još si nikad nisam postavio ozbiljno taj upitnik, nisam ni sad – a tko zna kada ću početi...

22. VI. 1943.

Danas mi je rođendan. Dvadeset i jednu godinu imam danas...

... Ima danas skoro godinu dana da sam upoznao Mery. Tko zna gdje je ona? Celeste mi već dugo ne odgovara – a danas sam primio Mirjanin i Rikov list, vagliu i dopisnicu od kuće. Mirjani sam započeo i skoro završio list...

2. VII. 1943.

Branko i tata su došli popodne...

... Tata je nešto omršavio – a novi zubi i brkovi promjenili su mu uveliko fizionomiju, dok je Branko odrastao već, nešto malo se u izgledu promjenio a glas i način izgovora je sasvim promjenio. Veseo sam... Puno su mi toga pričali, no o tome ću pisati ili jednom poslije ili neću uopće...

7. VII. 1943.

Moji su me potpuno izbacili iz kolotečine. Ne pišem, ne čitam, čak ni novine ne pregledavam, a sa prevođenjem francuskog sam također zaostao...

25. VII. 1943.

Benito Musolini je predao ostavku koja je od kralja prihvaćena, na njegovo mjesto imenovan je Pietro Badoglio. Borba se nastavlja a na kraju programa, nakon niza godina svirala se je samo kraljevska himna bez „Giovinecca“...

Jesmo li bliže kući, nego što smo to bili pred par sati?

26. VII. 1943.

Proglašeno je opsadno stganje. Sve daje naslutiti da se dešavaju iza kulisa veliki i odlučni događaji, a do nas dopiru samo proglašeni i vijesti kroz koje onda stvaramo zaključke. Mislim da čitava stvar ide velikim koracima naprijed i što je pred dan dva bilo pitanje mjeseci i godina možda, danas je pitanje dana i satova možda.

Narod je svim ovim impresioniran no mislim i zadovoljan, no ne vjerujem da baš mnogi vide čitavu stvar u pravom svjetlu, i shvaćaju zamašnost događaja. Činjenica

²³ Prov. = provincija.

jutros je nestalo fašističkih znački sa prsiju – a i Musolinijeve slike na zidovima se prefarbavaju...

27. VII. 1943.

Novine pišu o hapšenju Scorze i drugih ministara.. Događaji se naglo razvijaju – i treba biti strpljiv...

30. VII. 1943.

Možda se događaji i dalje razvijaju samo mi o tome ništa ne znamo, tak da nam izgleda da je sve opet zastalo. Ako su bili i povedeni pregovori za mir danas izgleda da su prekinuti – i Englezi su opet počeli da udaraju po Siciliji. U Milanu i Torinu izgleda da nije sve u redu...

20. VIII. 1943.

... A opet stojimo pred velikim događajima – mislim da neće proći puno da će se Englezi iskrcati u Evropi. Jugoslaveni u Londonu se igraju vlade – misle seliti u Cairo...

4. IX. 1943.

Jučer su se Englezi iskricali na poluotok – vis-a-vis Mesine. Pošta nam uopće ne stiže. Manoppello je pun sfollata, a prema svemu u Pescari vlada jedan divan kaos.

9. IX. 1943.

Italia je kapitulirala!

... Žene su vikale, galamile – „pace“. Nije dugo trajalo dok smo dobili i potvrdu te vijesti – ali onih nekoliko minuta izgledalo je jedna vječnost – vjerovali smo da je istina, jer smo željeli, ali sumnja da se radi možda o zabuni pretvorila se je u upravo fizičku bol.

Onda smo slušali proglaš Badoglia, a zatim smo se razletili da pripremimo sve za proslavu – i slavili smo. Cijelu noć – i jutro. Do dugo u noć.

16. IX. 1943.

Mnogo se toga desilo s nama, a mnogo se je novoga i čudnog zbilo što se tiče i vojničkih i političkih događaja. Italia je kapitulirala, Englezi su se iskricali kod Salerna i Toronta, zauzeli Brindisi i Bari, okupirali Calabriju i napreduju prema Foggi i uz Mar Tireno. Badoglio i kralj sa familijom bili su nekoliko dana u Pescari, a onda su pobjegli – misli se na Siciliju. Veći dio Italije okupirali su Njemci, mada radio vijesti govore da baš nemaju previše vlasti odnosno da ju nemaju u Toscani, na čitavoj obali i na brdovitom terenu Abruzzo i Molisa... Venecija je u rukama Talijana, a i čitavu provinciju Ljubljane osim samog grada imaju partizani.

Njemci su oslobodili Musolinija koji je partiju prekrstio u Partito fascista repubblicano... Metamorfoza se nastavlja...

Sa nama je čudo. Mogli smo biti kod kuće da smo iskoristili momenat. Nismo se nadali ovakovom dolasku Njemaca, bar ne u ovoj mjeri, mislili smo da će to trajati toliko dok osiguraju povlačenje. Oni naprotiv prihvaćaju ovdje borbu. Zato ujutro idemo tata i ja u Pescaru da izvidimo bili se mogli na neki način da izvučemo kući.

Vezu smo sa kućom izgubili, novca nemamo puno i moramo svakako nešto učiniti...

18. IX. 1943.

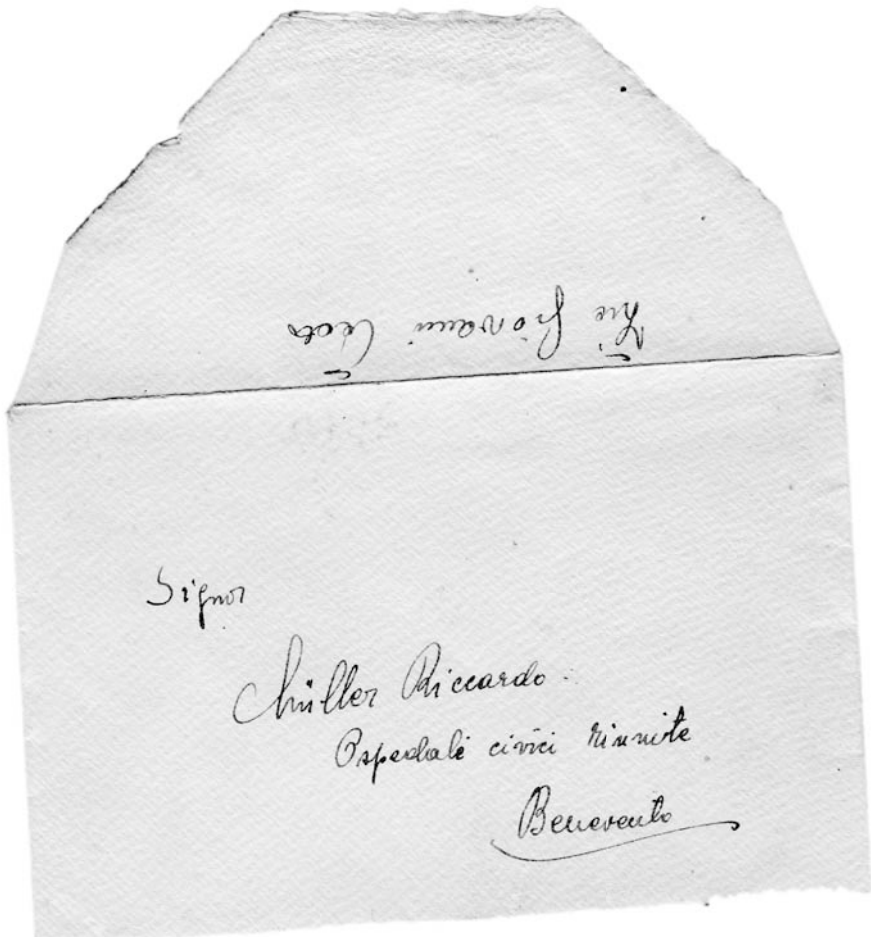
Jučer smo tata i ja išli pješke u Pescaru. Lijepa šetnja. Krenuli smo u jedan u noći i u šest sati na večer kad smo se vratili u Manoppello izračunali smo da smo u čitavo to vrijeme sjedili svega jedan sat.

Pescara jadno izgleda. Gledao sam te kuće, nešto na pola srušeno, nešto zatvoreno. To se neda opisati, treba vidjeti ove ormare što još sa knjigama stoje u srušenim sobama...

Palazzo Governo srušen, questure nema, a Njemci ne znaju gdje im je komanda...

Nismo ništa doznali. Ipak izgleda da ćemo postići toliko da bi još sutra u noć mogli otputovati kući... Vidjet ćemo.

Vidjet ćemo, možda (koliko mi to izgleda nevjerovatno) je ovo zadnja stranica što pišem u Manoppellu...

Kuverta Čedinog pisma Riku Mileru

Ivan Galjanić, jedan od šestorice najstarijih članova KPJ-e na otoku Krku, pročitavši izvadke iz dnevnika Čede Žica napisao je:

„Vraćam dnevnik pok. Čeda. Svega sam pročitao. Iz njega proizlazi poštenje, idealizam, odanost do krajnjih granica našoj stvari, stvari radničke klase, NOB-i i vjera u pobjedu, i nepokolebivost, pa i u onim najtežim časovima punim iskušenja.

Divan je to bio drug. Dobro sam ga poznavao. Ali sam ga nažalost tek sad čitajući dnevnik, koji je ostao iza njega, još bolje upoznao.“

Dragi druže Riko!

Čitao sam sa velikim zadovoljstvom dijelove dnevnika našeg Čede, velikog i nenadoknadivog gubitka. Oduševljen sam, sa koliko je mladenačkog žara, borio se za novo društvo, bolje i pravednije, za svoju domovinu i koliko je bio čvrsto uvjeren da je put njegove (naše) borbe jedino ispravan.

Snaga i dubina zapažanja te uzročnog povezivanja i analiziranja pojava i problema, njegova humanost, drugarstvo, ljubav, odnos prema roditeljima i braći i druge plemenite osobine, izdižu njegov lik, mladog revolucionara, vrlo visoko.

Velika je Tvoja zasluga u formiranju i usmjeravanju našeg Čede i mnogih drugova iz Krčke gimnazije i to Ti može služiti za ponos, Tebi i nama svima.

Dnevnik, nezaboravnog Čede, je pravi „biser“ materijal, nepresušni izvor na kojemu treba da se nadahnjuju i oplemenjuju mladi uz naš stalni, organizirani i aktivni rad i uticaj.

Drugarski te pozdravlja

Ive

Malinska, 5. 1. 1981.

Abecedni tumač imena

Badoglio Pietro (1871.1956.), talijanski maršal i političar. Maršal talijanske vojske postao je 1926. godine, a 1935. godine vodio je talijansku vojsku u ratu protiv Abesinije (Etiopije). Nakon višemjesečnog otpora etiopska vojska je kapitulirala, a Badoglio je imenovan kraljevskim namjesnikom Etiopije. Nije podržao Mussolinija prilikom napada na Grčku i protivio se ulasku Italije u Drugi svjetski rat. Nakon što je kralj Viktor Emanuel III. u srpnju 1943. godine prisilo Mussolinija na ostavku, Badoglio je imenovan predsjednikom talijanske vlade. U tom svojstvu potpisao je 3. rujna iste godine primirje sa Saveznicima, a 8. rujna bezuvjetnu kapitulaciju Italije te je objavio rat Njemačkoj. Ostao je bez potpore u Italiji pa je u lipnju 1944. godine istupio iz vlade.

Karađorđević Petar II. (1923.1970.), jugoslavenški kralj. Vidjeti Abecedni tumač imena na kraju 2. bilježnice.

Majski Ivan Mihajlovič (1884.1975.), sovjetski političar, diplomat i povjesničar. Rođen je u Poljskoj kao Jan Lachowiecki. Bio je član Ruske socijaldemokratske radničke partije, kasnije njenog boljševičkog dijela. U političkoj karijeri obnašao je visoke dužnosti u vrhu stranke. Od 1932. do 1943. godine bio je veleposlanik u Ujedinjenom Kraljevstvu, a nakon toga zamjenik ministra vanjskih poslova. Bio je član sovjetskog izaslanstva na konferencijama „Velike trojice“ u Jalti (veljača 1945. g.) i Potsdamu (srpanj/ kolovoz 1945. g.). Nakon Drugoga svjetskog rata izabran je u Sovjetsku akademiju znanosti. Uhićen je 1953. godine i osuđen na šest godina zatvora zbog špijunaže. Tri godine poslije je oslobođen te je 1960. godine rehabilitiran.

Matteotti Giacomo (1885.1924.), talijanski političar. Od 1919. godine bio je zastupnik u talijanskom parlamentu. Kao tajnik *Socijalističke stranke* održao je u parlamentu znameniti govor protiv fašističkog terora (30. svibnja 1924. godine), nakon kojega je otet i ubijen. Matteottijevo ubojstvo pokrenulo je val prosvjeda i demonstracija u Italiji, koje su Mussoliniju poslužile da zabrani rad svih talijanskih

političkih stranaka i uvede jednostranački sustav i diktaturu. Matteottijeve ubojice osuđene su 1947. godine na 30 godina zatvora.

Mihailović Dragoljub, zvani Draža (1893.1946.), srpski general i političar. Vidjeti Abecedni tumač imena na kraju 6. bilježnice.

Nedić Milan (1877.1946.), srpski general. Tijekom Prvoga svjetskog rata bio je zapovjednik brigade srpske vojske. Vojna karijera strelovito mu se uzdiže u Kraljevini Jugoslaviji kada je postao načelnik Generalštaba te ministar vojske i mornarice. Podržavao je fašističku organizaciju *Zbor Dimitrija Ljotića*. Tijekom *Travanjskog rata* 1941. godine zapovijedao je 3. grupom armija. Raspadom Jugoslavije preuzeo je srpsku vladu i postao kvisling (bliski suradnik s njemačkim okupatorom). Formirao je *Srpski dobrovoljački korpus* i *Srpsku državnu stražu (nedićevci)* za borbu protiv partizana. Uhićen je po završetku rata, ali mu nije suđeno jer je (navodno) počinio samoubojstvo tijekom istrage.

Puškin Aleksandr Sergejevič (1799.1837.), ruski književnik. Jedan je od najznačajnijih predstavnika ruskog i svjetskog romantizma. Početke njegova književnog stvaralaštva obilježavala je klasicistička tradicija s kojom je raskinuo poemom s folklornim motivima *Ruslan i Ljudmila*. Okrenuo se romantičkoj lirici od koje je napravio odmak romanom u stihovima *Jevgenij Onjegin*. Važnija djela: roman *Kapetanova kći* (talijanski *La figlia del capitano*), drama *Boris Godunov*, poeme *Kavkaski zarobljenik*, *Cigani*, *Bakreni konjanik*, novele *Pikova dama*, *Nadzornik poštanske postaje*.

Scorza Carlo (1897.1988.), talijanski novinar i političar. Kao član *Fašističke nacionalne stranke* bio je jedan od zapovjednika (generallajtnant) *Dobrovoljačke milicije za nacionalnu sigurnost*. Ostao je upamćen kao posljednji tajnik (sekretar) Fašističke stranke (od 19. travnja do 25. srpnja 1943. godine). Nakon rata emigrirao je u Argentinu, a u Italiju se vratio 1969. godine. Napisao je uspomene na posljednju sjednicu Velikog fašističkog vijeća od 24. srpnja 1943. godine.

Miler p. Petra Rikard, rođen 25.IV.1912. u Novoj Gradiški, penzionisani kapetan JNA, učesnik NOP-a od 1941.godine, član SKJ od februara 1940.godine, nosioc partizanske "Spomenice 1941", dajem slijedeću

I Z J A V U

Nešto nakon moga dolaska na rad u Krk 1938.godine povezao sam se u redu sa tada članovima KPJ-e drugovima Franolić Petrom (Barčinom) poginulim prvim sekretarom KKKPJ za otok Krk, Kosić Ivanom i drugima.

Početak 1940.godine od pomenutog Petra Franolića (Barčina) dobio sam naredjenje da se obratim, od nas već praćenom i poznatom osmoškolcu krčke gimnazije Žic Čede², sa pitanjem dali bi htio u buduće da stalno i organizovano radi po uputstvima organizacije KPJ-e.

Do ovoga sastanka došlo je 7.IV.1940.godine. Toga dana bila je nedelja i ja sam dočekao p.druga Čedu ispred ranije klesarske radnje Frančića, te ga zamolio, da samnom ode malo van grada. Tada sam prema zaduženju Čedu uputio nekoliko pitanja na koje mi je on odlučno između ostalog odgovorio: "Prilično poznajem rad i ciljeve borbe KPJ-e, znam i za opasnost koja pretil njenim članovima ili pomagačima, no znam i to, da je svakom-poštenom čovjeku dužnost da ovu borbu pomaže, zato samnom možete uvijek računati.

Pošto je od toga dana p.Čedo po uputstvima organizacije KPJ-e počeo sa radom na organizovanju SKOJ-evskih grupa u Krku i opće na otoku, smatram da bi taj dan 7.travnja 1940.godine mogli i trebali smatrati danom primanja u SKOJ druga Žic Čede.

Krk, 4.IV.1960.godine

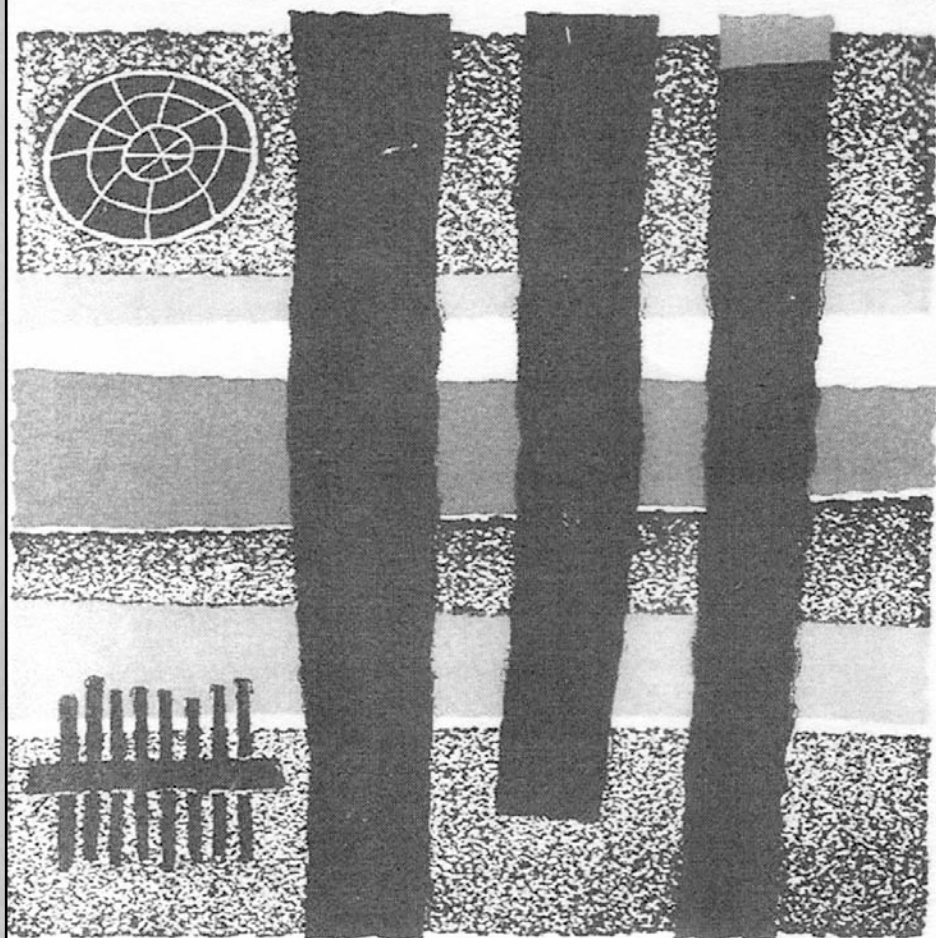
IVAN ČEDO
ŽIC
1922 - 1944

Dodatak

“Storie mie e vostre: l’ultimo luogo”

di Josip Kravos

**Montecalvo Irpino:
l’ “Ultimo Luogo” d’internamento**

**JOSIP
KRAVOS**

**MOJE IN VAŠE
ZGODBE**

IZ LET 1931-1945

Posljednja internacija – doživljaji i viđenja (Izvodi)¹

Pred noć autobus nas je dovezao do cilja. Općinski sluga, koji je već čekao, odveo me je u prenoćište. Tu sam našao dvojicu interniranih Hrvata s otoka Krka. Zagledali su se u moje umorno i upalo lice. Kad sam im rekao tko sam i odakle zagrlili su me i uskliknuli: „Dobrodošao, naš Kranjac!“ Posjedali smo oko „braciere“ – metalne posude u kojoj zimi tinja ugljen za zagrijavanje. Predstavili su mi domaćicu Ersiliju i mlađu djevojku, za koju nikada nisam točno saznao tko je i čija je, a zvali su je Pipinela. U razgovoru s Hrvatima ispričali smo jedan drugome otvoreno što smo, oni su bili komunisti, a ja sam za sebe rekao da sam prvenstveno rodoljub. Čedo Žic bio je 21-godišnji student farmacije, a Riko Miler 29-godišnji brijač. Uskoro su mi ispričali i to da su koncem 1941. godine, upravo za vrijeme procesa bili u zatvoru „Coroneo“ gdje su vidjeli i upoznali neke moje prijatelje i poznanike, od kojih su neki osuđeni na smrt, a nekima su natovarili teške godine robije. To je još jače učvrstilo bratsko povjerenje među nama. Legao sam na krevet koji mi je bio određen, ali dugo nisam zaspao.

Još istog dana popodne drugovi Hrvati predstavili su mi i druge internirce u selu Montecalvo. Bilo ih je pet, većinom iz južne Italije. Četvorica su tu bili radi toga što su bili marksisti. Peti, Paulo, bio je nepismen i s nama se uopće nije družio. Pietro i Mario bili su socijalisti iz srednje Italije. Moram napomenuti, da su Talijani koji su bili ovdje, uskoro otišli kući, većinom s preporukama ili molbama. Stanovali smo svaki na svojem kraju, samo nas trojica i stari Paulo bili smo pod istim krovom.

Kroz koji tjedan sastali smo se svi na prijedlog Concetta u njegovoj maloj sobici. Concetto je uzeo riječ i dugo raspravljao o tadanjim događajima i položaju komunisti. Kad je završio oglosio se i naš Čedo koji je za nuždu vladao talijanštinom. Podvukao je važnost komunističkog pokreta, a zatim prikazao i situaciju svoje drage Dalmacije, te na uvjerljiv način naglasio kako šačica nahuškanih fašista hoće da zastraši sve okupirano dalmatinsko stanovništvo i na silu ga odtrgne od jugoslavenske države. Kad je Čedo završio, stariji drug Pietro je zaključio da se slaže s neophodnošću i načinom puta u socijalizam kako je Čedo rekao, a o Dalmaciji da će se razgovarati kasnije. Čedo i Riko su začuđeno pogledali. Ja sam na takve stvari bio već navikao.

Antonio, koga smo zvali Primo, jer su bili trojica s istim imenom, predložio je da zapjevamo internacionalu. On i njegov drug Antonio Drugi, pošto su radili u Francuskoj i bili otuda protjerani, zapjevali su francuski, Hrvati po svojem, a svi ostali talijanski. Kako ja do tada nisam nikad čuo internacionalu, šutio sam i poslušao. Pjevali

1 Posljednja internacija – doživljaji i viđenja, Trst, 1975.

Josip Kravos: POSLJEDNJA INTERNACIJA - DOŽIVLJAJI I ISKUSTVA
(Izvodi)

Pred noć autobus nas je dovezao do cilja. Općinski sluga, koji je već čekao, odveo me je u prenoćište. Tu sam našao dvojicu interniranih Hrvata s otoka Krka. Zagledali su se u moje umorno i upalo lice. Kad sam im rekao tko sam i odakle zagrlili su me i uskliknuli: "Dobrodošao, naš Kranjac!" Posjedali smo oko "braciere" - kovinaste posude u kojoj zimi tinja ugljen za zagrijavanje. Predstavili su mi domaćicu Ersiliju i mladju djevojku, za koju nikada nisam tačno saznao tko je i čija; zvali su je Pipinela. U razgovoru s Hrvatima ispričali smo jedan drugome šta šta otvoreno što smo; oni su bili komunisti, a ja sam za sebe rekao da sam prvenstveno rodoljub. Čedo Žic bio je 21-godišnji student farmacije a Riko Miler 29-godišnji brijač. Uskoro su mi ispričali i to da su koncem 1941. godine, upravo za vrijeme procesa bili u zatvoru "Coroneo" gdje su vidjeli i upoznali neke moje prijatelje i poznanike, od kojih su neki osudjeni na smrt, a nekina su natovarili teške godine roblje. To je još jače učvrstilo bratsko povjerenje među nama. Legao sam na krevet koji mi je bio odredjen, ali dugo nisam zaspao.

Str. 2

Još istog dana popodne drugovi Hrvati predstavili su mi i druge internirce u selu Montecalvo. Bilo ih je pet, većinom iz južne Italije. Četvorica su tu bili radi toga što su bili marksisti. Peti, Paulo, bio je nepismeni s nama se upće nije družio. Pietro i Mario bili su socijalisti iz srednje Italije. Moram napomenuti, da su Italijani koji su bili ovdje uskoro otišli kući, većinom s preporukama ili molbama. Stanovali smo svaki na svojem kraju, samo nas trojica i stari Paulo bili smo pod istim krovom.

Kroz koji tjedan sastali smo se svi na prijedlog Concetta u njegov maloj sobici. Conchetto je uzeo riječ i na dugo raspravljao o tadanjim događajima i položaju komunista. Kad je završio oglasio se i naš Čedo koji je za nuždu vladao italijanštinom; podvukao je važnost komunističkog pokreta, a zatim prikazao i situaciju svoje drage Dalmacije, te na uvjerljiv način naglasio kako šačica nahuškanih fašista hoće da zastra sve okupirano dalmatinsko stanovništvo i na silu ga odtrgne od jugoslovenske države. Kad je Čedo završio, stariji drug Pietro je zaključio da se slaže s neophodnošću i načinom pita u socijalizam kako je Čedo rekao, a o Dalmaciji da će se razgovarati kasnije. Čedo i Riko su začudjeno pogledali. Ja sam na takve stvari bio već navikao.

su iz sveg glasa na tri jezika, međusobno se uklapali i preklapali, da bi na kraju ipak donekle skladno završili. Riko se je srdito okrenuo prema meni prigovarajući mi što ne pjevam iako sam pjevač. Odgovorio sam da tu pjesmu prvi put slušam.

Kad smo se vraćali Čedo je ponavljao: „Vidjet ćemo kasnije.“ Obojica su bili uvređeni.

— ■ —

Domaćica je imala radio, pa je Čedo u večernjim satima nastojao da nađe londonsku stanicu i poslušati vijesti, dok smo ja i Riko nestrpljivo čekali u njihovoj sobici. To se je te zime događalo svake večeri. Upravo u vrijeme dok su se ukućani najbolje grijali dolje u kuhinji kod „braciere“, Čedo bi se kriomice ušuljao u sobicu gdje je Ersilija imala radio. Da bi bilo sigurnije, više sam puta i ja odlazio kod ukućana i pravio im društvo. Rado su me slušali kad sam im pričao o našim običajima i općenito o životu u Trstu. Prilično dobro upoznao sam Ersilijinog šogora i njegovu ženu donu Paulu. Bio je dobar čovjek, svi su ga zvali don Domenico. Već prvog tjedna upoznao sam tamošnjeg ljekarnika Pietra Cristinija, koga su svi znali kao čvrstog socijalistu antifašistu. Bio je veoma plemenit sa svima, držao se uvijek uz nas internirce i pomagao koliko je mogao, posebno nama trojici „Slovena“. Posuđivao nam je knjige, savjetovao nas, jer je bio stariji i iskusniji, iskren i ujedno oprezan. Navečer nakon vjersti zatvorili bismo se u Čedinu i Rikovu sobu i dugo raspravljali o dnevnim događajima, oduševljavali se ili pak žalostili ako bi saveznicima pošlo nešto slabo.

Baš u to vrijeme nije bilo nikakvih novosti koje bi nam davale poleta. U Evropi su saveznici bili u defenzivi. U Aziji su Japanci napredovali punom parom. Da bismo lakše podnijeli tu prolaznu vojnu krizu, koristili smo svu svoju kulturnu snagu, učili se i jačali. Čedo je bio svestrano obrazovani student, pa je poznavao i našu slovensku povijest i književnost. Pričao nam je da su u staroj Jugoslaviji djeca morala obavezno učiti slovensku povijest i literaturu i u srpskohrvatskim školama. Moram još posebno naglasiti da iz njihovih usta nikada nisam čuo da bi nešto ružno rekli o svojoj domovini. Čedo i Riko su uvijek pred svakim izjavljivali, da u njihovoj domovini nije bilo loše, ali da će nastojati da ubuduće za sve bude bolje.

Po koji sat svake večeri Čedo nam je pričao o prošlosti naših naroda, ili pak o našim pjesnicima i piscima. Kad je govorio o slovenskim pjesnicima, uvijek je pitao i mene, te me angažirao da nešto recitiram.

Trajno mi se urezao u sjećanje prizor kad sam recitirao Prešernov „Uvod h Kristu pri Savici“ i došao do stiha: „S seboj povabim druge vas junake, vas, katerih rama se vклонiti noće...“ i dalje. Dok su u početku nepomično sjedili na krevetu i slušali, obojica su kod ovih stihova ustali i stali mirno, da bi na kraju uskliknuli kako je to neopisivo lijepo. Riko je pitao Čeda, da li oni, Hrvati, imaju takvoga pjesnika. Čedo se zagleda i uozbilji: „Nemamo“. Prešern je svjetski genij. Čedu je ipak najdraži bio Aškerc, radi toga sam i ja morao ispričati sve što sam znao o Aškercu. Tako sam recitirao i „Koso in Iškarjota“.

Nakon gotovo tri tjedna Čedo je primio pismo od majke, u kome mu je kao i uvijek, naširoko opisivala domaće događaje. Tako smo saznali da su fašisti uhapsili i njegovog mlađeg brata. To ga je jako potreslo, te je prekinuo s našim večernjim tečajevima.

Majka je Čedu često pisala i uvijek mu ponovno savjetovala neka bude oprezan, da je kod njih sve teže i gdje je brat u internaciji. Da bismo skratili vrijeme koje je jako

sporo prolazilo, naročito izjutra, počeli smo s Čedom učiti, barem po koji sat dnevno. Knjige je posuđivao ljekarnik. Čedo nam je detaljno tumačio, posebno poglavlja iz fizike. Morao sam čitati glasno. Pošto sam dosta dobro shvaćao njegova objašnjenja uvjeravao me je, da bih nakon rata i u drukčijem društvenom uređenju mogao bez straha nastaviti s učenjem. Kasnije je Čedo odnekuda donesao i Marksov manifest, pa smo ga zajedno proradili i komentirali.

Jednoga popodneva, kad su dani već bili duži, nakon obaveznog potpisa u općinskom uredu, uputili smo se na malo duži izlet van mjesta, iako je vrijeme bilo nekako zamorno mračno. Čedo je namjerno naveo razgovor na to kako će jednom komunistička stranka postati važna, i kako do toga mora doći. Novoga društva on drukčije ne može zamisliti. Jednako je žustro to potvrđivao i drug Riko. Ja sam rekao da ne gledam tako, barem ne za nas Slovence. Mi smo u drukčijem položaju, imamo svoje geografske, historijske, ekonomske i kulturne specifičnosti i vlastiti razvojni put. Moje mišljenje je bilo da revolucija nije neophodna, i da društveni razvoj možemo ostvariti i bez prevelikih žrtava. Napomenuo sam da su na takav put ukazali Krek i Cankar iako su polazili od različitih stajališta, te da je to jedini pravi put koji vodi napretku.

Čedo i Riko očito su se već bili prilično naljutili. Pitao sam ih da li su čitali knjigu prof. Gosara o društvenom preuređenju za Slovence. Čedo mi je odgovorio oštrim tonom, da ju je čitao, ali da to nije ništa prema Marksovom učenju. Obojica su vatreno i uzbuđeno ponavljali: „Kranjac, to je učenje, novo učenje, preko kojega ne možeš“. Tako debatirajući zagrijano došli smo do nekog klanca, pa još dalje među stare masline.

Sav u vatri Čedo je počeo da mi priča kako je u Sovjetskom Savezu. Poslušao sam ga i na kraju rekao da to već znam. Tamo je diktatura, i upravo toga više ne želim. Obojica su počeli da mi objašnjavaju kako to nije diktatura, nego politička vlast koju prihvaća 96 posto građana. Za četiri posto koji su eksploatori, njih nije briga. Ja sam ih tada upitao, da li su to vidjeli u praksi. Za odgovor me je Riko iznenada krepko ošamarilo. Pošto sam bio na uzvisini iznad njega, udario sam ga u trbuh, tako da se je morao maknuti. Ali tada je tek počelo. Čedo me zgrabi, te smo se počeli hvatati bez riječi. Držali smo se i napinjali sve mišice, te se na kraju povalili na zemlju. Vidio sam Čeda izbliza s raširenim nosnicama i žarećim vatrenim očima. Bjesno je govorio: „Ti ćeš nas!“ Odgovorio sam: „Tko je počeo?“ Zatim sam se naglo istrgnuo i potrčao iza obližnje masline, koja je bila obložena kamenjem. Stajao je na klancu i počeo bacati kamenje. Bio sam na nižem položaju nizbrdice, ali mi je drvo štitilo barem glavu. Pazio sam, dok sam u njega bacao kamenje, da ga teže ne povredim. Kad sam se već bio umorio, te se donekle suviše izložio, oštar škrljasti kamen zakačio me je u ruku tako da se je kod palca vidjela kost. Nisam više mogao uzvraćati kamenjem, samo sam glavu naslonio na drvo i pokazao protivniku krvavu ruku.

Tada su obojica dotrčali k meni tješeci me, da to nije ništa ozbiljno, da je to po balkanskom tek malo vatreniji razgovor. Kad je Čedo bolje pogledao ranu, ušutio je. Zatim je skinuo košulju, od nje odtrgnuo rukav i požurio da mi previje ruku. Primili su me svaki sa svoje strane, te smo krenuli prema kući. Čedo je htio taj događaj nazvati „Naše bratstvo“. Riko nije bio s tim zadovoljan; po njegovom bi to prije bio „Crveni križ“. Obojica su bili neobično razgovorljivi, kao da ih je taj ispad osvježilo. Ja sam većinom šutio i samo bih se povremeno nasmjesho, što je za njih bio dobar znak.

Kad smo po mraku stigli kući kod Ersilije, već je s praga začuđeno upitala: „Što se je dogodilo“ i podignula mi zavijenu ruku. Odgovorio sam joj sa smješkom da sam nezgodno pao. Čedo je odmah potrčao pravo u ljekarnu kod Cristinija, te brzo donesao zavoja i sredstva za dezinfekciju. Te večeri su me obojica posluživali. Spavao sam u njihovoj sobici u Rikovom krevetu. Iz razgovora s Čedom zaključio sam da je već sve ispričao Cristiniju.

Po noći sam spavao nemirno, boljela me je ruka. Ujutro, nakon potpisa pošli smo s Čedom u ljekarnu jer je u to vrijeme Cristini obično bio sam. Najprije mi je pažljivo pogledao ruku. Kad je vidio da je rana duboka, još je pažljivije stavio na nju ljekove i zavoj. Zatim nas je pozvao u susjednu sobu, pogledao Čeda i mene, te rekao: „Razmislio sam o onome što si mi ti Čedo sinoć ispričao. Taj događaj je vaš, ali ne bi trebalo da se još kad ponovi. Vidiš, ti si mlad i vatren, on je iskusniji i mirniji, ali je karakteran, odan i pošten, iako drukčije misli. Takvi su nam najpotrebniji, da se uravnotežimo i izaberemo ono što je najbolje. Kada je uopće sve u redu? Sami sebe nikada ne vidimo, i zato ne smijemo uvijek na sve klimati glavom. U Sovjetskom Savezu je diktatura, prva diktatura proleterijata, pa radi toga mora biti i stroga, jer se mora sama privikavati bez ikakvog uzora za novi poredak, a niti njihov narod nije naviknut na sva nova iskušenja. Radi toga je potreban tvrdi režim. Dragi moji, ja vas volim i cjenim, zato vam i govorim, jer ste u biti sva trojica odlučni i napredni. Takvih nam je nedostajalo u Italiji kada smo počeli popuštati fašistima, koji su nas kasnije napajali ricinusovim uljem. Sada moramo podnositi još i rat i sve posljedice što će ih donijeti.“ Čedo mu je zahvalio s odobravanjem. Zatim se je okrenuo k meni, zagrlji me i rekao: „Takav budi, kakav jesi, tako je u redu.“ Otišli smo od Cristinija s olakšanjem.

Mene i Nazarena su za Uskrs iznenadili pozivom na ručak Ersilijina sestra i šogor. Kad smo došli i čestitali im sretne praznike, primili su nas tako srdačno kao da smo njihovi.

Ručak je bio vrlo bogat i ukusno pripremljen, naročito nam je prijalo posebno jelo „fuselli“ te na kraju još neka vrsta štruklji „penzerotti“. Poslije ručka su supružnici dugo sjedili s nama. Don Domenico je počeo pripovjedati o vremenu kad je Italija bila demokratska, kada nije bilo političkih prognanika. S velikim elanom pripovjedao je o slobodnim izborima u ono vrijeme na kojima je stranka „Partito popolare“ imala najviše glasova. A sad su morali vođe te stranke u progonstvo. Iz njegova pripovjedanja smo shvatili da je bio fašist samo zbog pomanjkanja volje za otporom i radi službe, ali nije vjerovao u njihove pobjede. Na rastanku nam je dona Paula predala još jela za drugove Dalmatince i zaželila im sreću, te dodala: „Svi smo djeca božja.“

U aprilu su tri talijanska internirca uspjela, kako sam već prije napomenuo, da s preporukama i molbama isposluju puštanje svojim kućama. Radi oproštaja s njima sastali smo se jednog lijepog popodneva u prirodi. Šetajući bez cilja došli smo upravo na ono mjesto gdje smo se mi „vjerna slavenska trojka“ malo porječkali. Nije bilo ni govora ni pjevanja, samo smo razgovarali o aktualnim vojnim događajima. Čedo je naglašavao, da moramo biti još ustrajniji i složniji, jer će uskoro doći vrijeme, kad će i talijanski narod morati da se pokaže u pokretu otpora radi konačne pobjede nad fašizmom. Svi su mu ljubazno odobravali, posebno drug Pietro, koji mu je prošli put protivriječio, a sada je, prilikom odlaska kući, bio naročito ljubazan. Čedo je bio dobre volje opet pun vjere u budućnost. Mene je nagovarao da im recitiram neku prikladnu

pjesmu, ali sam od talijanskih znao samo Garduccijevu „Pianto antico“ i Leopardijevu „Passero solitario“. Složili smo se da nijedna ne odgovaraju za ovu priliku.

Sunce je već bilo na zalazu. Meni je bilo ugodno slušati razgovor dvojice mladih i borbenih studenata, Čeda i Nazarena. Slagali su se da će nove poratne vlade, prije svega, morati da se brinu za bolji život radnih ljudi. Nazareno je naglašavao: „Na osnovi ljubavi, poštovanja i slobode. Jer nijedna vlast, koja to ne poštuje ne može biti prava.“

Na malom seoskom trgu preko radija su bučno izvještavali o novim fašističkim pobjedama. Čedova majka nije ništa dobro pisala o odnosima u Dalmaciji. Iz pisama rođaka i ja sam shvatio da je pritisak fašista sve veći. Riko nije primao nikakve pošte. U to vrijeme internirana je u Montecalvo već postarija gospođa iz Trsta, osumnjičena za špijunažu, jer je bila Švicarka i govorila je više jezika. Upoznala nas je sa sve težom situacijom u Trstu. Zbog toga smo bili još nervozniji i potišteniji. Tog kasnog proljeća fašisti su još vrlo svečano slavili svoje pobjede i obljetnice. Jednu od takvih svečanosti priredili su i u Montecalvu. Tog dana smo prvi put vidjeli i našeg znanca don Domenica, općinskog činovnika, kako je navukao crnu košulju. Ništa zlo ne sluteći došao je navečer kod nas. Čedo je nešto učio i Domenico mu se je prijazno obratio, ali mu je on zajedljivo odgovarao. Domenico ga je u početku smirivao, a i ja sam dodao poneku pomirljivu riječ. Međutim, Čeda je crna košulja previše dražila. Domenico je namještao žarulju, koju je došao da zamjeni, ali mu nije odmah uspjelo, jer je bio vrlo kratkovidan. Čedo mu je razdraženo rekao, da će je on namjestiti, samo neka mu se skloni s puta; tada je i Domenico povisio glas, da on nije kriv, ako je Čedo interniran. Htio je još nešto reći, ali nije stigao, jer ga je Čedo tako zgrabio za košulju da se je na prsima počela parati, pri tom je vikao na sav glas: „Tko je kriv, ako ne fašisti!“ Ja i Nazareno smo ga smirivali, ali je on sav izvan sebe počeo tući Domenica po glavi i pri tom mu izbio čak i naočale. Kad smo s Nazarenom vidjeli da je već previše, uhvatili smo ga svaki za svoju ruku, bacili na krevet, zatvorili vrata i pomogli Domenicu kome je krv curila iz nosa, sjeli ga na stolicu, brisali i smirivali. Ersilije i Rika na sreću nije bilo, a Pipinela je potrčala da zove donu Paulu. Kad je ova dojurila najteže je već uglavnom prošlo, krv se je već bila zaustavila, naočale bio sam mu već naravnao a rastrgani dio crne košulje odstranio. Potom sam Domenica odpratio do njegove kuće. S nama su također pošle dona Paula i Pipinela. Kad smo prolazili pored karabinjerske stanice, koja je bila u tom dijelu sela, žene su se zaustavile i ušle. Svesrdno sam uvjeravao Domenica kad smo došli njegovoj kući. Rekao sam mu da je dečko mlad i vrlo nervozan, jer je već toliko vremena daleko od svojih i svog doma, i da mu pišu kako ništa ne ide dobro. Neka mu radi toga previše ne zamjeri, iako je inače sasvim u pravu. Bilo bi najbolje da to sami između sebe sredimo. Domenico je sve što sam govorio primio s razumjevanjem i obećao da će do ujutro bolje razmisliti. Vratio sam se i u kuhinji sreo našu domaćicu Ersiliju, koja je nakon razgovora kod karabinjera bila vrlo odvažna. Objašnjavao sam joj da nije sve bilo tako, i da Pipinela nije svega vidjela, da se je i don Domenico dobro branio i Čedu gadno obradio pesnicama, tako da je sav modar od udaraca.

Ljubazno sam im zaželio laku noć i potrčao u sobicu kod Dalmatinaca gdje sam ih našao svu trojicu kako nestrpljivo čekaju. Ispričao sam im što i kako. Nazareno je počeo gundati „grave, grave“. Tomu će slijediti najmanje premještaj u strožu internaciju, čega se je najviše prestrašio Riko. Čedo je ostao ravnodušan i lagano udario ivicom neke knjige po stolčiću. Nazareno je uznemiren izašao. Riko me je prosio,

neka ipak nešto izmislim, jer bolje poznajem ljude u toj zemlji. Rekao sam Čedu da sam Ersiliji i Pipineli već naglasio kako se je don Domenico dobro branio, te da je i Čedo sav crn od udaraca, mnogo više od njega. Međutim, to bi moralo biti vidljivo.

Čedo je sjeo na stol i prepustio se našoj obradi. Počeo sam mu ustima sisati iznad i ispod očiju, zatim na lijevoj strani usnica, te pod bradom. Na kraju ga je Riko još snažno udario pesnicom i zaželio mu da se sretno izvuče. Kad smo to obavili pozdravili smo se sa laku noć. Nazareno me je čitavu noć ispitivao što mislim i što će se dogoditi. Tješio sam ga da ćemo već nekako urediti, te da je i Domenico dao Čedu snažno po glavi. Uputio sam ga, ukoliko ga budu ispitivali, neka reče, da se je sve događalo u tami i radi nesporazuma oko namještanja žarulje, jer don Domenico slabo vidi. Svi smo ujutro gledali Čeda s modricama po glavi; posebno su mu se isticale oko očiju, te oteklina na lijevoj čeljusti od jakog udarca Rikove ruke. Ujutro smo sva četvorica išli na potpis. Ja sam zadnji izašao iz sobe i malo sačekao da vidim kakav će efekt imati lukavstvo. Čedo i Riko su po običaju pozdravili Ersiliju i Pipinelu, koje su valjda jedva čekale da ga napadnu i izgrde. Ali se ništa takvoga nije dogodilo, samo je odgovor bio nekako milostivo otegnut. Iza toga sam čuo meki Ersilijin glas: „Gesu, Giuseppe, ai visto u vaglione, presto perdeva l’occhio“ (Isuse, Josipe, Marija, jesi li vidjela dečka, zamalo bi izgubio oko). Pipinela smijući se odgovori: „Pravilno, neka proba kako ih možeš dobiti u Montecalvu.“

Nakon potpisa zaustavili smo se na malom trgu gdje su bili karabinjeri u patroli. Oni su se također zaustavili kod naše grupice i posmatrali nas. Na odlasku sam čuo jednoga kad je poluglasno rekao drugome: „Caspita, taj je tek pretučen, a ne don Domenico“ i uputili se naprijed prema stanici. Izgledalo je da će se sve dobro završiti. Da bih bio siguran, pošao sam na stanicu i javio se da želim razgovarati s marescialom. Bio je dobar, postariji čovjek. Primio me je ljubazno i pozvao da sjednem. Rekao je da je u redu što sam došao, te da će me rado poslušati. Ispričao sam mu kako se je dogodilo, i molio da ne pripisuje događaju zle namjere, da je to bio u prvom redu nesporazum i izljev nerveze, a ne nešto drugo, te da don Domenica svi volimo. Obećao je da će to što sam rekao uzeti u obzir, ali da su žene sinoć drukčije prijavile. Objasnjavao sam da one svega toga nisu vidjele, da dona Paula uopće nije bila prisutna, pa iako bi bila, ne bi ništa mogla vidjeti zbog tame. Pa i ja sam tek jutros vidio da je student primio mnogo više batina nego don Domenico. Kod toga je maresciallo kimao potvrdno glavom, da su ga i karabinjeri tako izvjestili. Zatim je ustao, otvorio ormar, uzeo neki svežanj papira, otvorio ga i produžio: „Stvar je u tome, don Giuseppe, student je općenito suviše drzak, i zato je tu.“ Čitao mi je iz zapisnika s preporukom da to nikome ne pričam: „Čedo Žic se niti nakon okupacije otoka nije ni malo dolično ponašao prema fašističkim vlastima, i kad su dana 29. 10. 1941. prilikom neke proslave na mjesnom trgu na otoku Krku svirali fašističku himnu „Giovinezza“ prolazio je gundajući i nije htio skinuti kapu kad mu je podoficir naredio. Nato mu je ovaj skinuo kapu i bacio je na tlo. Dok je podizao kapu Čedo mu je odbrusio: „Ti si meni kapu, ja ću tebi glavu.“ A to je samo jedan primjer, rekao je maresciallo i spremio zapisnik. Nakon toga mi je obećao da će učiniti sve što bude u njegovoj moći, da bi se prešlo preko toga. Napomenuo je da to najviše zavisi od Domenica. Odmah sam se uputio Domenicu u ured. Jako mi se je obradovao. Pošto je želio čuti što više pozvao me je u susjednu sobicu gdje smo bili sami. Najprije mi je napomenuo da zna za studentove modrice, i da ga nije želio tako pretući, samo je u bijesu mahao, bila je tama, a on je općenito nespretn, jer slabo vidi. Zahvalio

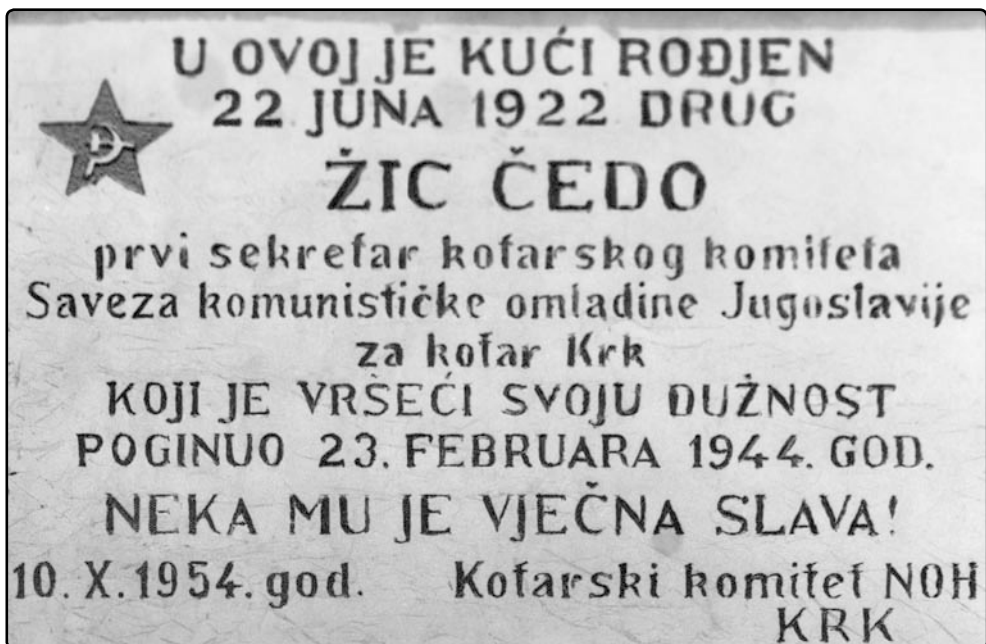
sam mu se za razumjevanje, te mi je obećao, da će nakon posla otići kod karabinjera i sve urediti.

Samo usput da napomenem kako se je našoj trojki uvijek nešto posebno događalo. Jednoga dana koncem juna, starija gospođa internirka selila je u drugu kuću, valjda na bolje. Kad je pospremila svoje stvari za odlazak, Riko se je uslužno ponudio da joj pomogne nositi kovčege. Kod polaska, jedan od dva kofera koje je držao iznenada se je otvorio, te je ispala sva roba koja je u njemu bila složena, između ostaloga i mali lični pištolj. Riko je mislio da je to igračka, brzo ga je podignuo, i dok je gospođa ponovno spremala sve u kovčeg, počeo se je s nama šaliti da možemo posuditi pištolj od gospođe, ukoliko netko od nas ima loše namjere – te usmjerio pištolj sebi u čelo, uvjeren da je igračka i bez metaka. Iznenada je iz pištoljčića odjeknuo pucanj, i Riku se je u glavu zarila kuglica. Brzo smo se skupili oko njega i naravno bili svi jako zbunjeni, naročito gospođa. Što učiniti? Riko je sjedio na stolici potpuno blijed, a iz čela mu je curila krv. Čedo je potrčao Cristiniju ponavljajući „uvijek nešto, uvijek nešto“. Došao je Cristini, povezao Riku čelo odmahujući glavom. Zatim je ušao u maresciallo, te je Riko morao u Avelino u bolnicu. Tamo je ostao nekih desetak dana. Utvrđeno je da je kuglica na takvu mjestu otkuda ju je nemoguće izvaditi, pa ju je nakon toga normalno nosio u glavi. Nadam se da ju još uvijek nosi, jer sam ga u partizanima vidio čilog i zdravog, a i nakon rata mi je pisao. Međutim, nismo se više nikad na to podsjećali.

Rekao sam već da je Čedo Žic bio silan i neustrašiv borac. Tih tjedana poslije kapitulacije iskoristio je prvu priliku da pobjegne iz Italije u svoju voljenu Dalmaciju, te se je odmah priključio tamošnjim partizanima. Na proljeće 1944. godine došao je Riko pognute glave javiti nam, da je taj naš junački drug pao u borbi za slobodu. Na tu žalosnu vijest svi smo zanijemili, a Riko je glasno zaplakao. Meni je stao dah, bio sam zbunjen, bez riječi, jer tako junačkog i sposobnog mladića studenta nisam stvarno nigdje sreo u internaciji. Bio je uvijek prvi među prvima.

Uputio sam se polako Pietru Cristiniu, da i njemu javim tu žalosnu novost. Bilo je već predvečer, u ljekarni nije bilo nikoga osim don Domenica. Upitali su me što ima novoga. Jedva sam igovorio: „Čeda Žica više nema. Pao je u svojoj domovini boreći se protiv okupatora.“ Dok smo Cristini i ja stajali nepomično pognute glave, Domenico se je prekrstio i nakon kratke stanke rekao: „Pred takvim se žrtvama čovjek mora pokloniti.“ Nastavili smo razgovor. Domenico je požurio da ispriča kako se je u sjevernoj Italiji razvio koalicijski pokret otpora. Obnovljena je stranka „Partito popolare“ pod drugim imenom kao stranka „Kršćanska demokracija“ pod vodstvom Alcida de Gasperija. Don Domenico je i ranije bio u toj stranci, te da će ostati i dalje s još većim oduševljenjem. Cristini je gorko predbacio da su sve stranke bile premalo budne prilikom otpora, i da je radi toga došlo do fašističke diktature. Obojica su naglasili da je kod njih uvijek manjkalo žilave i odlučne napredne omladine, takve kao što je bio Čedo Žic.

Sa slovenskog preveo: *Kosić Ivan*

Spomen-ploča na rodnoj kući Čede Žica u gradu Krku

Abecedni tumač imena

Aškerc Anton (1856.-1912.), slovenski pjesnik. Svojim pjesništvom snažno je utjecao na razvoj slovenske moderne. Uređivao je i vodio *Ljubljanski zvon*, književni mjesečnik čiji je prvi broj izašao 1881. godine. Važnija djela: *Balade i romance*, *Lirska i epska poezija*, *Mučenici*, balada *Iškarjot*, *Akropolis i piramide*.

Carducci Giosuè (1835.-1907.), talijanski književnik. Kroz svoja književna djela zagovarao je povratak klasičnim vrijednostima te domaćoj tradiciji. Nobelovu nagradu za književnost dobio je 1906. godine. Važnija djela: zbirke pjesama *Mladenačke pjesme*, *Vedre i ozbiljne pjesme*, *Barbarske ode*, *Nove rime* i druge. Svome sinu Danteu, koji je umro kao trogodišnjak, posvetio je poemu *Pianto antico* (*Drevni krik*).

Gaspero De Alcide (1881.-1954.), talijanski političar. Bio je zastupnik talijanske manjine u austrijskom parlamentu u Beču (Carevinsko vijeće), a nakon Prvog svjetskog rata bio je, kao član Katoličke narodne stranke, zastupnik u talijanskom parlamentu (1921.-1924.). Nakon uvođenja jednostranačja u fašističkoj Italiji potražio je azil u Vatikanu, što mu je i odobreno (1929.-1942.). Osnovao je *Kršćansko-demokratsku stranku Ita-*

lije (1942.). Nakon Drugoga svjetskog rata bio je predsjednik talijanske vlade (1945.-1953.), te u dva navrata ministar vanjskih poslova. Jedan je od utemeljitelja ujedinjene Europe.

Leopardi Giacomo (1798.-1837), talijanski pjesnik. Potekao je iz plemićke obitelji i stekao eruditsko znanje. Zbog lošeg zdravlja povukao se u osamu u kojoj je stvarao svoja književna djela (idila *Il passero solitario* ili *Samotni vrbač*). Zbirkom pjesama *Canti* uspeo se na vrh talijanskog pjesničkog romantizma.

Prešeren France (1800.-1849.), slovenski pjesnik. Najznačajniji je slovenski pjesnik XIX. stoljeća. Pokrenuo je književni list *Kranjska čbelica* (1830.). Zalagao se da kranjsko narječje postane temelj slovenskog književnog jezika. Pjesništvo je smatrao rodoljubnim pozivom. U njegovim djelima provlači se romantizam. Po njemu je nazvana najvažnija slovenska državna nagrada za umjetnost i glavni trg u Ljubljani. U slovensko pjesništvo uveo je sonet, sonetni vijenac, romancu i baladu. Važnija djela: *Ljubavni soneti*, *Pjesniku*, *Zdravica* (čija je sedma strofa postala tekst slovenske državne himne), *Sonetni vijenac*, *Uvod h Kristu pri Savici* (*Krštenje na Savici*).....

OBIJELJEŽAVANJE GODIŠNJICE STRADANJA ČEDE ŽICA

U povodu 40-godišnjice stradanja Čede Žica, velikog sina našeg otoka, sekretara Kotarskog komiteta SKOJ-a, buntovnika i revolucionara, OK SSOH Krk organizirala je niz prigodnih manifestacija.

Prva u nizu manifestacija je marš omladinske brigade "Ivan Žic — Franklin od Krka do Sila, Sedesetak omladinaca, članova brigade iz svih omladinskih organizacija sa otoka, krenut će rano ujutro 18. veljače sa Titova trga u Krku gdje će položiti vijenac na spomenik pred kućom u kojoj je rođen Čedo Žic. Odred, čiji je komandant Dubravko Fragić, marširati će preko Lizera, Krasa, Dobrinja do

Faksimil Čedinog pisma R. Mileru

Uspješna organizacija marša potvrđuje činjenicu da mladi i na otoku Krku s posebnom pozornošću njeguju revolucionarne tradicije iz naše najnovije povijesti

ČEDO ŽIC — prvi sekretar
KK SKOJ-a

Sila gdje će biti položen vijenac na spomenik Čedi Žicu. Na mjestu stradanja omladincima će svoja sjećanja na Čedin životni i revolucionarni put iznijeti drug Nikola Dunato — Mikloš. Marš završava u Narodnom domu Polje gdje će biti priredeno drugarsko veče.

Pored marša omladinske brigade 22. veljače u ČUO "Čedo Žic" Krk otvara se izložba posvećena Čedi Žicu na kojoj će biti prikazane fotografije iz njegova života, izvate iz dnevnika te ostali biografski materijal.

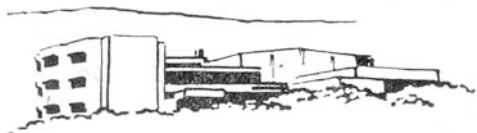
Izložba će biti popraćena prigodnim recitalom učenika centra. Za ovu izložbu kao i organizaciju ostalih manifestacija veliku pomoć OK SSOH Krk pružio je drug Riko Miler, dugogodišnji Čedin prijatelj i saborac.

Centralna proslava stradanja Čede Žica održati će se 23. veljače u Narodnom domu u Puntu. U programu će uz pjesmu i prigodne recitacije sudjelovati omladinci i pioniri iz Osnovnih škola. Centra usmjerenog obrazovanja i radnih organizacija.

Josipa Cvetić

Krk, 1984. - Obilježavanje 40. godišnjice smrti Čede Žica

POVODOM SVEČANOG OTVORENJA
17. TRAVNJA 1980.

CENTAR USMJERENOG OBRAZOVANJA
„ČEDO ŽIC“ KRK

F. D. „KRK“ — br. 33

Kuverta prigodom otvorenja Centra usmjerenog obrazovanja „Čedo Žic“ u Krku

60 - GODIŠNJICA ROĐENJA

IVAN ŽIC-ČEDO
PRVI SEKRETAR KK SKOJ-a
ZA OTOK KRK
KRK, 22. VI 1922 — 1982.

FD „KRK“ br. 39

Kuverta prigodom obilježavanja 60. godišnjice rođenja Čede Žica

**Odlomci, citati iz listova
poginulog druga Čede Žica,
prvog sekretara Kotarskog
komiteta SKOj-a za otok Krk,
upućeni iz internacije**

Manoppello 26. III. 1943.

„Dragi Riko

Još jednoga, nažalost nema više među nama. Još jedan kao ni Pere neće moći da vidi onaj divan dan – što su upravo oni svojim životima stvorili. Grakalić je streljan – u Rimu, po osudi Specijalnog suda. To se desilo već davno – još dok sam bio u Montecalvu – a Branko mi je to javio u jednom listu koga ja zbog toga što sam otpustovao nisam primio, pa mi je sad ponovo pisao u svom zadnjem listu. Znam da ga se sjećaš – sestru mu poznaš – no neznam dali ga poznaš. Neću Ti reći kako je ta vijest djelovala na mene, jer Ti to znaš. Možda se to na meni ne vidi, vjerujem da ja to ne pokazujem izvana – jer eto ja sam i pred deset minuta se smijao – ali... bili smo si tako dobri – sjećam se prva moja istraga u gimnaziji zbog pol. razloga – bila je upravo s njim, kad nas je na povratku iz Đokulova tužio onaj isti gospodin Bogdanović što danas tatu mi optužuje... – a zadnji puta sreli smo se na Trešnjevci ja odlazeći u grad on vraćajući se kući – iskočivši iz tramvaja i čekajući drugi izmjenili smo samo par riječi kratkih no srdačnih, drugarskih – tko je onda samo i pomisliti mogao da se gledamo i da si govorimo za zadnji puta – a ipak – bilo je to posljednji puta što sam gledao onu njegovu bujnu crnu kosu... Danas ga više nema – njegovo tjelo leži tamo negdje u blizini Rima daleko od njegove Istre koju nije mogao vidjeti slobodnu... Okrutno je to – i nije on prvi od naših što leži tamo u blizini tog „vječnog grada“ – a neznam zašto mi se nameće želja da napišem da će svi ti naši što leže, zajedno sa onim poginulim Garibaldincima sa Gianicola i Spartakovim robovima, i Gracusovim proleterima da oslobode i Rim sam – i svi ti kojima oči nisu mogli da vide slobodne svoje zemlje –zadrhtaće u svojim grobovima zajedno sa „vječnim gradom“ kad sloboda bude ulazila u njegov... Koliko tragedije – koliko veličine... Grakalića ni Pera više nema – ni kolikih još drugih od danas, i juče – no svi će oni biti onaj dan s nama da dočekaju slobodu, divnu i sunčanu – djelo njihovo – djelo njihovo – što više dio njih samim... dio najljepši i najsvjetliji... „Navik on živi – ki zgine pošteno“ – rekao je davno još Frankopan – i tako će biti svi oni od svakuda i iz svih vremena živjeće uvijek u onoj slobodi što nama su donijeli (zar stvarno već nama?) što ćemo mi ostaviti našoj djeci, živeće u nama, našoj djeci, unucima, potomcima – bezimenni makar, ali živjeće vječni, sjajni – dok bude vjeka i svjeta.

... Nisam mislio dabi ti sa Tvojom skromnošću loše sudio. Mislio sam da skromnost ide samo do neke granice, jer velim zločinačka bi to bila skromnost kad bi netko kao kom. umanjivao vrijednost našu samo zato što je iz skromnosti neće da pokaže da se bavi za jednu tako veliku stvar. Razumješ me? Kao što neki umjetnik, kad je skroman veli za sebe „a nije sve onako kako se priča“. Neznam dali sam objasnio dobro – znaš ne može se sve reći... Oprosti na opširnosti. Možda sam malo sašao s teme. Iskreno je. A oni koji traže istinu sigurno će se uglavnom složiti.“ – Evo tako mi je napisao Žic – ja sam mu pak odgovorio koliko se logično odnosi na temu ovako:

„... da se zaustavim na ovom drugom t. j. na emancipaciji žena. – Znam da ste Vi to donijeli kao primjer težišta vašeg razmatranja u listu pada izvan tog primjera. No ipak emancipacija žena je jedino mjesto u Vašem razmatranju gdje ste od općenitog rasuđivanja prešli na život – i stvarnost. I čim smo – Vi i ja sišli od općenitog razmatranja – na konkretno, čim smo uzeli neku stvar da je razmotrimo – našli smo se na suprotnim stajalištima...“

Činjenica je – da sam ja – ili mi, po pitanju „emancipacije žena“ na drugom ekstremu (kako nas često zovu) na drugom polu od Vas, i zato želim – ne mnogo – par riječi samo da reknem o tome – a po Vašem pismu.

E. ž. je pojam danas mnogo razviklan – o tome nema govora; jedan pokret koji je stvorio mnogo vjetra i prašine – i čije ime je na ustima jednih zvučalo kao kletva protiv dobrih običaja i nazora, na ustima drugih to ime je postalo simbol napredka; jedni su ga nazivali pokvarenost, nemoral – a drugi su od njega stvorili zastavu borbe za jedan bolji i novi svjet, zastavu progresa (ja spadam među ove druge) – ali činjenica da su mnoge od ovih – i jednih i drugih jako malo znali što je to emancipacija žena. Govorimo jasno uvijek o onima što su u dobroj vjeri vikali za ili protiv – ne bavim se onima što su zbog kojekakvih ciljeva napadali i blatili pokret niti o onima što su iz pokreta možda htjeli da stvore nešto sasvim drugo zbog opet svojih kojekakvih ciljeva (i možda su Ti i jedni i drugi bili baš najglasniji).

Bojim se – a to zaključujem iz nekih Vaših rečenica da Vi možda – u najboljoj vjeri svakako – uzimate jedno za drugo; i bilo bi mi žao da Vi napadate nešto protiv čega sam i ja – misleći da je to nešto – „emancipacija žena“ (kad velim e. ž. mislim jedan određeni pokret, jednu ideologiju).

E. ž. je pokret koji dolazi kao nužni i logični nastavak jednog drugog pokreta, upravo kao njegovo upotpunjenje. Taj drugi pokret – je pokret za dobivanje potpune i prave slobode svih ljudi (posebno radničke i seljačke klase jer je tim klasama ta sloboda bila i posebno nijekana) – rekao sam potpune slobode znači lične političke – i što je najvažnije slobode egzistencije – drugim riječima borba za pravo na komad kruha, koja – ako i nećete priznati da je najvažnija – slažete se da je najbitnija upravo jedina bitna – jer sve druge slobode su posljedica nje – a ona je nužan uslov svih onih drugih.

No ostavimo to – vratimo se na temu, e. ž. je pokret odnosno ideja (u smislu ideologije) mnogo jednostavnija no što mnogi misle, mnogo kompliciranija nego što mnogi kažu, mnogo uzvišenija nego što mnogi viču.

Jeste – jedna žena neka u svemu bude ne jednaka, već ravnopravna muškarcu. Kratko rečeno treba ženi dati svu onu slobodu koju muškarci danas imaju i za onu za koju se još borimo da ju izvoštimo. Nitko – ženu ne udaljuje od kućnog ognjišta, jedino joj razbijamo one okove koje su je vezale uz ognjište – ne udaljujemo od kućnog života ženu, da ju stvorimo robom na drugoj strani – već njoj dajemo slobodu da

sama odredi kako i na koji način će izvršiti svoju društvenu funkciju, kako i na koji način će biti korisna i pozitivna u društvu.

Velite da neki nastoje ukloniti pastire od ovaca – ne ulazim u to da ima onih koji su nastojali pokret za e. ž. iskoristiti u svoje ciljeve (u onom jedinom i ispravnom pokretu njih nema i onemogućeni su) na to sam se između zagrada malo osvrnuo, već iz te tvrdnje vadim zaključak – da bi žene bile ovce, čuvane od pastira; naime bića koja imaju potrebu da budu nadzirane i vođene. Ma da već danas neznam zašto bi jedna diplomirana i vrijedna žena bila ovca a jedan neškolovan i intelektualno slabiji muškarac pastir (svakako veoma mnogo žena ima pravo da budu pastiri a mnogo i mnogo muškaraca da budu ovce) – i kad bi htjeli sve podijeliti po tom kriteriju (intelektu, sposobnosti i spremi) nastalo jedinom ispravnom tada bi te dvije grupe „pastira“ i „ovaca“ bile veoma šarolike po spolu) – priznajem da je općenito kulturni nivo žena ispod onoga muškaraca – ali baš to je ono što postaje naš argument, žena je takva zbog svog hiljadu i hiljadu godišnjeg zapostavljanja – ona danas naglo i velikim koracima dostiže muškarca – i eto programa logičnosti i nužnog, jedinog poštenog – dati ženi jednakopravnost sa muškarcem, dati joj slobodu odabiranja zvanja i mogućnost da se svome zvanju posveti.

Nema govora da je žena fiziološki i fizički drukčija od čovjeka – ali zapreke i smetnje koje iztoga nastaju da se tako izrazim da su – administrativne naravi – to su problemi koji ostaju na površini i ne zadiru u dubinu stvari t. j. prava žene na slobodu. Uz jednakost (to je matematski pojam i to samo opet kad se radi o idealiziranim oblicima) već jednakopravnost – jednakopravnost na rad i na život.

Jer – molim – koja je razlika između jedne žene koja je toliko stara kao i ja, toliko fizički jaka kao i ja (ima ih mnogo, mnogo) – toliko spremna kao ja – i – koja nema djece. Zašto ona ne bi mogla biti sve ono što mogu biti i ja? Zašto ona ne bi imala pravo glasa i zašto ona ne bi smjela da odlučuje svojom sudbinom – a na to ima pravo onaj nepismeniji čovjek Bosne?

Reći ćete ali priroda je žene da rađa djecu i da ih ima! Slažem se – no tada treba naći rešenje za problem pod naslovom „žena – majka“. Nije nerješiv problem – treba reći mogućnost da žena može biti i društveni radnik i majka u isto vrijeme – ako to ona želi da bude zajedno. Pitam se kojim pravom mi odbijamo budućim pokoljenjima doprinose i plodove rada žena na svim poljima znanosti i umjetnosti – ovih žena koje su naše suvremene i koje se gubi zbog našeg možda nemara, sigurno nerazumjevanja – za stalno nesposobnosti – a mnogo i zbog egoizma. Velim mi i mislim mi muškarci.

I po ovome moglo bi se – a i jesu napisane čitave knjige. Ja sam o tome napisao par riječi – ne ulazeći u rješenje problema već samo u način kako ga treba postaviti, kako razmatrati da bi se došlo do pravog i ispravnog rješenja.

Pitanje je teško, opširno i zalazi u dubinu društvene strukture – što više zalazi u dubinu pojedinca – u odgoj, nadzore – psihu i moral. Apsolutno da će rješenje pitanja donijeti jednu ogromnu revoluciju – revoluciju u na(d)zorima i shvatanjima – ali zar to nije učinilo i kršćanstvo i francuska revolucija – jedno na shvatanja starog svijeta, druga na nazore srednjeg vijeka.

Daleko od toga da kad mislim na e. ž. mislim na one američanske idijotnije vjenčavanja nakon pola sata poznanstva i rastave braka nakon jedne noći a sve skupa u magli wiskya; odnosno da rekнем istinu mislim mnogo na to ali kao na jedan jasan i govoreći primjer što nije e. ž. već robovanje najteže i najcrnje – najgorem gospodaru bio to dolar ili sterling, zlato ili srebro.

Veoma mi je drago da ste o tome pisali opširno i.t.d. ... i sad sam napisao nekoliko još frazi – među ostalim rekavši mu da može da mi odgovori po tome. Pa me sad interesira njegov odgovor. Vjerujem da si Ti znatizeljan kako će debata dalje da se razvija...

Čitam sa mnogo nezadovoljstva o Tvom tom društvu. Čitao sam ono o Kristini – i onoj drugoj – rekao sam ti – i zapisao u dnevnik da to nije dostojno čovjeka a kamo li internirca – pa druga još. Pipo je onu jednu odveo u Catanu – ona ih poziva u Kaštel, onaj drugi – se zaljubio, onaj jedan (Sempione) pijanac – a o Janesu da i ne govorimo... baš...

Ja ti po tome opet neznam što pisati – a želim da mi ti o svemu pišeš.

Žao mi je da bar novi konfinirac nije kakav bolji tip – a kad sam došao do onog pasosa gdje je Janes govorio o njemu kao čovjeku politike – nasmijao sam se. Jer čim zamislim Janesa da proizusti tu riječ „politika“ (a to radi tako često) – zamišljam si ga gdje ostavlja škare i kedu – i prestaje odličan krojač biti – da metne očale – i postane glupa umišljena budala. Čudo jedno kako za izvjesne stvari svi misle da imaju pravo da se njima bave. Rijetko koji čovjek (a da nije krojač) – bi se upustio u krojenje nekog odjela, niti lijekove se nebi mnogi usudili da u apoteci mješaju – o politici svi misle da smiju govoriti. Svi znadu za krojača i brijača i doktora treba sprema – za bavljenje politikom da mogu trabunjati i uz čašu vina i pijani i triezni i spremni i nespremni... Baš da čovjeka treba još mnogo – mnogo odgojiti... I nije politika jedino polje – odgajanja djece na pr. jedno drugo – i mnoga još, mnoga – kod Janesa sva – on je već sve prožvakao – i politiku, i materijalizam, i strategiju – sve – vraga neće žena biti uz njega nezadovoljna. Nekad Janesa žalim – nekad mrzim – uvijek sam siguran da je misterija. Gospođu mi puno pozdravi – Alenki jednu pusu.

Jučer sam primio jedan Bailov list – piše lijepo. On bi sad trebao jedno dobro društvo i jednu dobru drugaricu – knjigu. No nadam se da ću mu uskoro moći pisati iz Krka – i tada mu savjetovati koje knjige da čita. Tim više što će tada te knjige biti lagano nabaviti – a svakako da želim s njim ostati u dopisivanju. Reno mi već dugo ne odgovara – možda mu ove dane budem ponovno pisao. I Tvojima u Zgb. ću nastojati da se opet javim, ti ih puno pozdravi. Neki dan sam odgovorio Vilku na list – i on te pozdravlja. Za sada je još u Travniku no svaki dan se nada premještaju. Pisali su mi od kuće – pozdravljaju Te i vele da se Dinka tuži zašto nema Tvoje odnosno naše pošte – i da joj pišemo. Onda – daj – napiši joj nešto – ja ću joj dok dospijem da se javim dopisnicom.

Da Ti rečem istinu ni ja neznam mnogo što je to; skupljanje četnika po Bogdanoviću. Pitao sam Branka da mi piše više – no svakako radi se o četnicima ex-jugoslavenima – onim što su imali crne uniforme sa mrtvačkom glavom – Mihajlovićevi – što se sad skupljaju za borbu protiv partizana... Reci to Janesu – ono što je on nijekao a mi tvrdili da nam se dešava. Neka vidi koliko (nečitko) interesira nazionalizam – i slavenstvo (Rusi su slaveni) – makar i s đavolom samo da sačuvaju svoje interese. Evo mu njegovih – Jugoslavena.

Hvala Ti što si mi pisao o onim iz Napulja. Siguran sam da bi se s njima dobro slagao. Pozdravi mi ih, makar, ako si kada pričao s njima o nečem – ako nisi onda im reci da ih pozdravlja jedan što ih ne pozna ali razumije – i koji im želi da se što prije vrate svojim kućama; da što prije dođu u slobodu (ne da se vrate – jer ju nisu ni imali).

Galantićevu adresu još uvijek nisam primio, dok sam mu na dan njegovog rođendana napisao čestitku koja čeka da je pošaljem čim doznam adresu. Javi mi adresu onih sa Ustice i pazi da ne omršaviš – čuvaj se i gledaj.

Puno mi pozdravi sve – posebno koga treba posebno Tvoj Čedo.

Manoppello 1. II. 1943.

... Ono što pišeš o našem zajedničkom životu tamo dolje me veseli, drago mi je kad se sjećam onog našeg dolaska, upoznavanja, života i životarenja. Često mislim i sjećam se na to, a veoma često preokrećem one stare stranice dnevnika – i ponovno doživljavam sve ono, one susrete, ona upoznavanja drugova, a jasno da tada najviše i najčešće, najdraže mislim na onu našu prvu sobu pa onda na preseljenje na kat i na one mjesece što smo tamo proveli. Bilo nam je svakako, to je činjenica i to danas u punom vidim kad mi već skoro izgleda nevjerovatno da sam ja jeo onaj fažol iz Ece. Sve smo prošli i prolazili (Ti još i danas nažalost) dobro sa mnogo razumjevanja i pomirivanja, sa jednom svakako velikom dozom snalaženja. Mnogi momenti će nam ostati u lošoj uspomeni, na mnoge stvari ćemo se moći potužiti – ali jedno je bilo divno t. j. naš odnos jednog prema drugome. Proveli smo onih mnogo mjeseci slažući se divno i ponašajući se jedan prema drugome (i uopće sigurno) kao što to trebaju drugovi. (Ja znam što kažem, ja znam koliko je teško vladati se kao drug i zato da rekнем baš onako kako mislim reći ću: Ti si se Riko tako sigurno poneo i u punoj mjeri – ja – možda.) Ono što pišeš o onim malim (recimo) nesporazumima – meni su dragi. Lagano je ponijeti se kao drug šetajući na Zrinjevcu, ili igrajući biljar – ili lafujući sa kakvom drugaricom. Oni nesporazumci su više nego išta drugo slika naših živaca – koji su onakvi bili postali zbog našeg načina života, i znači kad smo kroz ovakve živce i onakve dane onako divno slažući se prošli – i ljudski ponijeli da je ono bila jedna proba koju smo (Ti sigurno, ja možda) izvrsno prošli, i eto dragi su mi kao i one nevere koje sam imao kad sam sa lađom išao na izlet – koje onda kad su nas uočile su bile proklinjane i neugodne – a danas drage jer da nema njih se niti izleta nebi uopće sjećao možda...

Manoppello 5. III. 1943.

... Sa žalošću čitam što mi pišeš zbog brata Ti – ali dragi Riko – više nego osuditi treba ih shvatiti, svi smo mi zato krivi, društvo je krivo, što ih nije drugačije odgojilo – svih nas. Što će nekad život biti lijep – veselimo se da smo kroz sve i mi doprinijeli i mi koju mrvu za tu ljepotu.

...Veliš da za ići tamo po hranu treba imati svega – a dodaješ „ništa lijepoga vjerujem isto“. Ja baš obratno mislim – treba imati mnogo lijepoga u sebi – a najviše prezira za buržuje i njihove nazore (a što je ljepše od toga) – i puno ponosa na sebe – da svi oni idiotski pogledi kretena u pelzmatlu, i još kretenskije rečenice sitnih budala budu toliko niske da ne dospiju do nas. Treba puno ponosa i sigurnosti da ćemo kroz jelo u Eci stvoriti nov svijet u kojem ne će biti Ece.

Manoppello, 9/viii/43

Dragi Riko!

Pred par dana primio sam Troje pismo od 27 prošlog mjeseca, koje si bio uputio još u Alberobello i u kojemu si se na jednoj strani javio Depici. Na pismu Ti hvata i pošto mi se pruža priča da Ti pošaljem ovo ovo Ti odgovaram na Troje pismo. Pošto je Troje pismo putovalo preko Alberobello-a, vjerujem da je Depica pročitao to pismo, međutim ja sam mu se za vrati slučaj javio dopisnicom i napisao mu one iste riječi Ti objašnjavao i što si ga pitao.

Što se tiče kupanja na Dražici ove godine, uvjediti da si strahom i nepopravljivi optimista, rekao i mi vjerujem da će u najskorije vrijeme tj. tokom ovog ljeta doći do raznih događaja i velikih promjena.

O Zlati Bošić jedino što sam doznao jeste da je dobra plivačica inače ja je ne poznajem.

Naša pošta putuje na dugačko, ali tek ona koja je pisana hrvatski, jer putuje na ceturku u Pesaru dok ona pisana talijanski biva ceturkirana na općini tako da je odmah dobijemo. Zato ako imaš kakvu vijest i želis da je odmah primimo piši talijanski.

Manoppello, 9. srpnja 1943. godine

Moje kartice s puta tj. iz Bari-a nadam se da
si primio. Eto danas je već 8 dana što smo u Ma-
noppello-u i već smo se primili uvoj medini. Ja sam
zadovoljan. Prvo vidio sam nakon 20 mjeseci Čedu, a
drugo ipak je različiti tiji život nego u campu, gdje
ni uvjeh, nako ne strogo, pod nakon disciplinom.

Moran nešto mjerita mjerita da pustiti i
za Čeda, zato završavam podravfijuni Te
Branko

Drazi Rihili

razgovaram Ti samu ovako u bratko u Brankov
lita sa par redaka sa Troja du. kartice, misli. Svrniss me
ali ovim dubokom svijet karstov sam pa trojini postovu - luhije,
pa prevod nekog francuskog oita ka nekog studenta i tako sam
posve zapustio pisanje. No, misli ili danas još mislim da povrativam goje
nem karstov i onda ćeš opet dobiti pismo kao i ranije. U redu?
Puno mi podravi tvoje pozdrave a Ti mi oprosti rali

Te punu Troj
Čedo
Pozdravljaj
Te

Manoppello 3. IV. 1943.

... Rekao sam da sam primio Žičev list, a jednom ranije da sam dobio vijest da je Motel Celebrini – pun. Krenuli su dakle na put – đak Bolmarčić iz Malinske. Toliko vremena nakon mene – sjećaš se kad smo o njemu pričali? Žic je u svom listu uz njegovo ime metnuo ?, no mislim da taj upitnik znači pitanje dali ga poznam a ne sumnju dali se o njemu radi; dalje neki kapetan Volarić iz Omišlja – a onda sin i kćer fotografa Volarića (foto Rio) iz Krka a izgleda i nećak iz Baške. U hotelu Celebrini odsjelo je bilo nekoliko njih iz Dobrinjštine, no on nije siguran jesu li odvedeni dalje ili ne. Ludvik Ostrogović osuđen je na 16 godina robije – no izgleda da mu je 12 oprosteno zbog uslijednih amnestija – ostali što su bili na procesu oslobođeni. Drugi dio lista posvetio je Žic raspravljanju o nekim temama koje sam ja u zadnjem mom bio naćeo, posebni dio je posvetio raspravljanju o „emancipaciji žena“ – jasno obrađujući sa svojeg stanovišta. Odgovorit ću mu logično polazeći sa našeg stanovišta – i već unapred uživam – jer osjećam da smo mi u tome toliko jaći i ispravniji. Uostalom baš zbog toga će i sama stvar biti toliko mi lakša – jer se ne radi o drugome već samo rastumaćiti o ćemu se upravo sastoji ta „emancipacija žena“ da svaki ćovjek sa malo mozga, obraza i savjesti mora priznati jer je nemoguće tvrditi da sunce ne šalje svjetlost. Njegovi navodi su taćni – ali samo to što on smatra „emancipaciju žena“ to je daleko od onoga zašto se mi borimo – i prema tome njegovi dokazi obaraju – nešto, neku ideju koja možda i postoji a možda i ne – ali koja je u svakom slučaju daleko od nas; jer što više ti dokazi upravo nama daju pravo – jer ono što on traži za ženu to joj samo mi dajemo, samo on to nezna ili možda neće da zna...

Manoppello 22. maja 1943.

... Ja im se nisam javio. Ti konaćno znaš zašto, mene za njih ništa ne veže – mada bi možda bila pristojnost da sam im se javio jednom razglednicom već zato što sam bio par puta primljen od njih – no nisam to ućinio iz jednostavnog razloga da njoj (ne ocu ni majci koji su više ili manje pristojni, normalni i jednostavni ljudi) poćažem da ne držim mnogo do kolonjske vode i luksuznog kaputa koji nosi na sebi.

... Da vidiš Rikili što je divna noć vani. Uprav se veselim da ću za deset minuta biti na balkonu – gledati zvijezde i mjesec, plavo nebo, obris brda – a letiti mislima daleko odavde – tamo gore preko mora do mojih, i tamo dalje preko planina do Tebe i Vas, i tamo preko brda i mora do njih preko mora i planina do njih drugih – i bit ću sa svima, tamo negdje u budućnosti koja će biti tako divna jer naša, i od koje ću jedan dio prenijeti u sadašnjost na moj balkon. I zato će i ti ćasovi tu na balkonu u noći biti divni, divni kao budućnost – zdravo Riko Tvoj Čedo.

Manoppello 14. VII 1943.

... Kao što smo se i bojali našim odlaskom – bilo je zamrlo. Pogotovo omladinci. Kasnije opet oživilo – i Branko je radio ono što ja, samo nije putovao u Sušak tj. –

omladinu je preuzeo. Slobodan je došao – kao što mislim – na moje – što nije imao Branko i nije ni on putovao. Bio je veoma dobar – i zapravo on je bio sve. Sad se nalazi negdje blizu Sarajeva. Stipe je na otoku no sigurno neće za nama. Oni što su se vratili bili – brijač i drugi istjerani su – kao što je bio Dušan.

... Bailo. To je posebno poglavlje. Stvarno je dobar i zavređuje da mu se piše mnogo i lijepo. On je sad uvidio da je toliko godina plovio po smrdljivoj vodi – i sad kad se je snašao nastoji da svakako pokaže da je sad drugi. Ne zamjeram mu – razumjem ga – i ma da sam mu pisao da piše pametnije shvaćam ga da su njegove dopisnice i pisma malo neoprezne. Neznam još što će biti – ali desilo mi se je pred neki dan da mi je stigla jedna njegova dopisnica pisana talijanski. Tajnik općinski ju je pročitao – učinio je čudan nos i odnesao je načelniku. Kasnije kad su mi davali drugu poštu nju mi nisu dali. Pitao sam zašto – pa su mi odgovorili da ju moraju poslati najprije na questuru.

Manoppello 29. III. 1943.

Dragi Riko – svagdje su kurve iste. Bili oni Slovenci ili Hrvati – iz Italije dali ih sreli u Montecalvu ili bili zajedno internirani u Manoppello ili nam stanovali u Krku vis-a-vis... ovo treba da služi kao uvod u opisivanje moga društva s kojim ovdje živim. Kad budem opisivao onog najinteresantnijeg nemoj misliti da govorim o Janesu, ma da su mnogo slični – jer ovaj, nije kao onaj – pokazao se u pravom svjetlu.

Ima nas ovdje petorica; mene poznaš i zato se preskačem – dva su Slovenca. Jedan od njih – nije nikad ni znao da je Slovenac – pijanac je (ima samo dvadeset i koju godinu) – lopov – blatan – odvratan. Jeli Ti dosta? Iz Postojne je – a Sempione je prema njemu idealan čovjek. Ima novaca a nema košulje, ima vode a blatan vrat – ima sapuna a pere si lice svaka četiri dana, noge svake dvije godine. Montecalvezi se sjaje od čistoće prema njemu. Iz Postojne je i drugi Slovenac – mlađi od mene godinu dana, mnogo zgodniji od ovog drugog – ma da i on voli piti puno i previše. Politički nula – u prezentu, perfektu i futuru – jer nema nikakve nakane da bi znao što više osim jesti i piti. Nemoj ga krivo suditi što se politike tiče jedan tip kao moj kolega Jurina. Kad sam već kod Slovenaca toliko Janesu za utjehu – da su mi svi pričali (moram da im vjerujem) da su Slovenci po svim logorima i mjestima pokazali grozno i užasno – u Citta Sv. Angelu su se dnevno napijali kao batine čak i novinari, sekretari u ministarstvima – i doktori, advokati i slični, u drugom logoru su ih morali izbaciti iz zajedničke menze – a svi kad govore o Slovincima kažu i završavaju: „Jebo im pas mater“ – i ma da sam ja daleko da tako sudim ljude (Slovenci, Hrvati) i ma da mi je miliji ovaj prvi Slovenac što sam ga opisao prvog nego ovaj Hrvat što je isti kao Janes i po uvjerenju, vladanju i karakteru – ovo sve Janesu za desert iza ručka jer on ovako dijeli i kvalificira ljude.

Jedan Hrvat je iz Sušaka, bivši nadzornik zaštite – radnik u tvornici papira a ranije mornar što je proputovao čitav svijet. Zgodan dečko (godina kao Ti, oženjen, troje djece) batinao je eventualno naše (tvrdi i mogu da mu vjerujem da nije) – ali bi mu se moglo oprostiti, nezna ništa i što je radio radio je samo sa puno dobre nakane. Njime se najviše i jedino skoro družim.

Zadnji je jedan trgovac iz Kastva. Bogataš – ima par kuća u Kastvu i tri u Zgb-u. Bio je starosta Sokola, i sad sve ono dalje što ide s tim u vezi. Intiman je prijatelj sa jednim čovjekom, i sa više njih o kojima nam rado priča jer nezna da ih mi mimo njega poznamo kao svinje, ober svinje. Politički – njegova žena htjela je da bježi iz Kastva jer se bojala part. A kad je bila ovdje pa još prvu večer nije znala tko sam – ja sam ju zapitao o part. – a ona mi je odgovorila – bježite, bježite sami lopovi i besposlice...

Njegov zet je teški frankovac i vlasnik je one kuće što stoji na uglu Wilsonovog trga (kazališta) i Massarykove ulice – vis-a-vis „Novosti“ gdje je kazališna kavana; dok on sam ima svoju kuću u Petrovoj, Vlaškoj i Kamaufovoj ul. Mene se boji. Jer sam ga u debati oštro napao, njega, Sokolaše, Dražu, pa sad pazi što govori jer pametniji je od Jofeša – pa ne čini kao on da tvrdi da on nije nikad bio protiv – a govori uvijek protiv, već kad je vidio tko sam da samo koji puta izdaleka natukne no uvijek se odlično slaže s menom, a ja dobro pazim da ne propustim nijednu priliku da mu ne održim prodiku o njima koju on mora mirno i odobravajući da sluša ma da njega pere – jer neće da rekne da je protivnik.

Manoppello 24. IV. 1943.

Dragi moj Riko – tko zna čime ću da ispunim čitav ovaj veliki papir? Nisam pomislio dok sam ga uzimao imam li mnogo da Ti pišem ili nemam – već sam znao da sam Ti dužan jedan dugačak i lijep list – zbog toga da bude dugačak uzeo sam ovaj veliki papir – a pisaću ga iskreno i od srca pa će morati biti lijep...

Da primio sam Tvoj list od 16. IV i ovo je odgovor na njega, nisam mislio tamo dva redka unazad da sam Ti dužan odgovor dugačak i lijep – jer nebi bio iskren da velim da samo zato osjećam da ti moram dugačko i lijepo pisati jer sam dobio jedan Tvoj dragi i lijepi list, jer uvijek kad idem da Ti pišem, uvijek govorim sam sebi sada moram da napišem jedan lijep list – kažem to sam sebi – zato jer mislim na ono veliko što nas veže skupa i zbog čega bi bili drugovi da se i nikad nismo vidjeli, mislim na onaj naš život u Krku – a onda mislim na naš Montecalvo – na naše drugarstvo i prijateljstvo – i osjećam da sam Ti dužan toliko puno i mnogo više nego dugačke i lijepe listove...

No – o Grakalićevom procesu neznam ništa potanje... i nastojim da se ne sjećam na to. Često mi dolazi na pamet onaj naš susret na Trešnjevki (između jednog i drugog tramvaja, na brzinu u žurbi), bio je to naš rastanak a nismo se niti poljubili, rekli smo si doviđenja... kako se život tako često ruga s nama, na njegove sestre, na onu pjesmu „Mi smo Istrani, Hrvati pravi...“ što si mi Ti pričao, pa sam toliko ponosan da je on bio moj drug i prijatelj... Mnogo sam njegovih pjesama čuo... bile su njegove i naše zato su mi se sviđale... Oh – kad mislim na njih što su sve ovo učinili toliko ih mrzim, toliko ih prezirem... a onda kad se malo smirim, pa kad opet razmišljam, žao mi je zbog onih misli, zbog tih mržnja, jer se pitam nije li to previše nisko, ta mržnja da se ona rađa u tim momentima kad žalimo za onim najljepšima i najboljima – zar ti osjećaji mržnje ne blate one lijepe osjećaje ljubavi za njima što ih više nema? Zar ti osjećaji mržnje smiju, da makar i najmanji i minimalni, zauzimaju dio naših osjećaja onda kad su naša sjećanja i misli upravljani prema njima svjetlima i velikima što su

sebe dali... Mislim – da uz njihova sjećanja nema mjesta za drugo već za jedan osjećaj ponosa – i za jednu odluku da ćemo stvoriti ono što su oni stvarali, ono za što njih više nema – a opet su oni toliko s nama. Da – ali to mislim samo kad razmišljam, dok onda dok osjećam žalim, i mrzim, volim... Volim njih, žalim za njima – a mrzim one druge – mrzim ih grozno, životinjski... No konačno – što je ljudskije – nego baš ljubiti i mrziti. – A konačno – zar ljubav i mržnja nisu toliko uzvišene kad je ona prva za nešto dostojno, i kad je mržnja korisna? Koliko grozna riječ – mržnja korisna. A ipak – nažalost. Koliko lijepo bi bilo – roditi se ponovno – nakon puno i puno godina – kad djed bude unuku pokazivao kosti današnjeg čovjeka i tumačio mu: „To su kosti pretpotopnog magareta“ (S. S. Kranjčević) kad tadašnji ljudi budu nas (što danas živimo) možda prezirali, možda žalili – a sigurno da nas neće razumjeti...

... Nadam se da ćemo se svi uskoro da se vidimo bolji u boljem. Vjerujem da se svaki dan osjećam ovdje sve usamljeniji – jeste Luka je dobar prijatelj – ali znaš kako je to grozno leći na veče sam u krevet (učitelja nema), sam u sobi – sam u mjestu – nikome reći jednu riječ... biti sam – to je grozna riječ – tim groznija što je noć ljepša – i misli mogu ljepše da lete, da jure brže od oblaka i svjetlosti – u sjećanju na sve drage s kojima bi se željelo biti a ne može se – jer su svi oni daleko – ili ih već uopće nema...

... Jutros kad sam se digao (tamo gdje su one točkice bio sam prekinuo pisanje – i sad dok ovo pišem ima 11 ujutro 25. aprila) – dok sam se prao – mislio sam – o svemu, o svima, o katoličkom Uskrsu i o današnjem datumu, o ovom mjesecu – i sjetio sam se da je ovo Tvoj mjesec. Da znadeš koliko sam si predbacivao da se ne sjećam tačno datuma, odnosno sa sigurnošću – no sve mi je govorilo da je danas Tebi rođendan. Bilo me je toliko sram, što sam skoro zaboravio – i da si me mogao vidjeti iz kojeg ugla – vidio bi me za čas gdje sam prelistavao sve moje papire i stranice devnika (jer sjećao sam se da sam si negdje zabilježio). I našao sam. Tamo u jednom uglu – jednu bilješku: 1912-24-Iv Riko. Nisam zakasnio. I dok tamo ti po Montecalvu misliš da je prošla još jedna godina i možda misliš (kao ja ono juče) da si sam, i možda veliš da se nitko ne sjeća da Ti je rođendan – ja već čitavo jutro mislim o Tebi, o nama, prelistavam one stare, naše zajedničke strane života i dnevnika (baš sam čitao o onome kako sam jedno popodne bacio niz stepenice Castella voće skupa sa taškom) – i šaljem Ti u mislima jedan topli zagrljaj, jedan prijateljski poljubac i bezbroj najljepših drugarskih želja – da ove godine što će doći budu mnogo ljepše od ovih što su prošle. Mnogo, mnogo sreće – dragi Riko – i molim Te da mi oprostiš što Ti nisam čestitao imendan. Zaslužio sam da mi ne oprostiš moju nemarnost – ali koliko je velika nemarnost zaboraviti na Tvoj imendan – toliko su još veće i srdačnije želje za Tvoj rođendan. Sretno Riko – još puno ovih dana samo ljepših i sretnijih. Ti si ih zaslužio... Sretno...

Hoću još na ove dvije crte što mi preostaju da Ti odgovorim na Tvoj list.

Bailo mi je kasnije opet pisao. Opet lijepo. Samo od Rena nema pošte – no pisao sam neki dan i njemu i njegovima pa se nadam da ću uskoro da dobijem štogod. I od Celeste čekam odgovor – uza sve moje najljepše mišljenje o njoj – ona je ipak toliko daleko od drugarice – da treba shvatiti ako ne odgovara odmah. Tako sam i ja mislio prije internacije – da ako čovjek sam sebe cijeni mora one druge ostaviti da čekaju njegovu poštu. Što ćemo – trebaće još mnogo da odgojimo sebe (hoću li ja ikad uspjeti sebe?) a onda druge. Juče naveče pisao sam dugo u dnevnik pa sam se sjetio kako sam bio sve zapustio radi Blanke. Bilo me je sram – nebi želio da mi se opet tako nešto desi.

Montecalvo Irpini

Montecalvo Irpini 30/11

Caro Tizio

Kohavo Riko - misam je ni nadao da cu veceras dobiti od Tebe list - jer bio sam razgovarao s jednim studentom ali kako taj nije bio bio sam se pomislio da miu nista dobiti. Sutra putujm kući - najprije su mi dali (goti i matilde) da se razgovara s Beneventi ali moje gospođa nije imala vremena pa se bio. Tako da sam ova bio kupio Ti i krul i jaja - ali budim se se preselili to jaja koje me kuhava. I ma da sam sad u zadnji čas pisao donu Paulinu da Ti po jednom studentu pošaljem ovaj list to ipak samu vreme. Ma da Ti pripreim stvari. Kupim. dobiću dan kavije, ta i kalem po Tomu listu vidim nije Ti mirno potrebno. Kako si danas Riko? Imam Te još malo dan - ako misliš hoćeš pa ce operativno surjek se cuter naći da donese list. List će se jedna operativno detit da ee Te čak dvojica posjehiti. Riko veselo - vidim po tvom da je Tebi apsolutno dobro - i tako samoj dvojici da Te volada loše raspo lozije - Ti samu misli da nije nista i tako veselo, gledaj kva prvor nevoj da se budeš. Kako da miš vidio Beneventi. Piseću s bravi tako svini ito

bas sve recenice miu najprije. Danas sam predao molbu na Quersura da Te posjehiti. Nadam se kva dva ili maksimum bi dana odgovor. Sada je se. Jutro mi je voljijem molba za hieum - ova što sam ju sam ja poslao. Mi još misam piraš - hoće da kusa laise ojetit od Tebe doktora piriui sa rukas i ne pusti ga dok Ti ne bare što i kako pitali - kvaai najkvasije (po svoj prilici) u ponedjelak ee da Ti vade. (operacija je veoma lagana - veselo i bez straha) a kad operiraj da ee se vratiti ?? Nevoj bih dvojji - jedi! Ta Ti i miš bolestan - nevoj mi samu surjeriati ova što nije! jista ranije si ali nije nista kvasa a kvasu bi vpravijega - tako veselo, miški, drugariki. Ne da Te kurativu nee kvasu - to si i sam piraš - da kad ai malo bolestan da si ovpla samu još miš stravaš - tako kva da pitali: da me dozvoliš da budem stravaš bez straha. Tomjina cu pitali ali piriata cu kvasimie kako aviti koj; dan otk budem mofas miš pitali; kvasu id mišuti u brigu mišji je dobiti i preko glave. Sutra cu Ti pitali miš - a ova piraš s bravi ima ova jedanaest mišji ebiti na ree. Otavo Montecalvo pita za Tebe - i mo samu stalo piriati - ne volim (kako mofa volit da to kvasim) ali drago mi je kad vidim da se ovi interesiraj. Završavam se kvasiji ako misam sve piraš - ili ako misam jama piraš - kvasim se piriati piraš i poslati kvasu - Riko veselo i jiri pitali dan. piraš kvasi piri - Tebe voli Tizilli

Montecalvo Irpini

Puno mi pozdravi Kravosove i druge – puno pozdrava, sretno voli te Tvoj Čedo.
P. S. Za par dana je naš blagdan. Čestitam, jedan stisak ruke Tebi i svim drugovima sretno.

Manoppello 3. maja 1943.

... Primio sam i Vašu čestitku (Ti, Antonio, Mario i Giovanni) za prvi maja. Obradovala me je.

Ja sam taj dan proveo sam – digao sam se rano ujutro – i šetao u jutarnjem suncu čitajući knjigu – misleći na Tebe, na Vas, na nas i na sebe... Želeći i nadajući se... sigurno...

Abecedni tumač imena

Kranjčević Silvije Strahimir (1865.-1908.), hrvatski književnik. Bio je blizak pravaškoj političkoj opciji, a zbog svoga buntovništva nije mogao dobiti učiteljsko mjesto u rodnom Senju. Odlazi službovati u Bosnu i Hercegovinu. U Sarajevu je uređivao književni časopis *Nada* (1895.-1903.), nakon čijeg je gašenja postavljen za ravnatelja Trgovačke škole. Pjesništvom se počeo baviti još kao gimnazijalac, a prva zbirka pjesama *Bugarkinje* izašla je 1885. godine. U narednim zbirkama obuhvaća široki raspon tema, od domoljubnih do ljubavnih, što ga je profiliralo u najznačajnijeg hrvatskog pjesnika na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće. Važnija djela: zbirke pjesama *Izabrane pjesme*, *Trzaji* i nedovršene *Pjesme*.

Rečenica „*To su kosti pretpotopnog-magareta!*“ citat je iz pjesme *San ili java?*, objavljene u *Viencu* 1892. godine.

Frankopan Fran Krsto (1643.-1671.), hrvatski velikaš i književnik. Zahvaljujući rodbinskim vezama sa

plemičkom obitelji Frangipani, živio je u Italiji gdje se oženio Julijom Anom di Naro. Dobio je titulu markiza. Sudjelovao je u bitkama protiv Osmanlija (1663.) te se nezadovoljan politikom bečkog dvora pridružio svome šogoru Petru Zrinskom u uroti protiv cara Leopolda I. Kako je urota zarana otkrivena i nije naišla na masovnu podršku, Fran Krsto i Petar Zrinski krenuli su 1670. godine prema Beču da ishode carev oprost. Uhićeni su u Bečkom Novom Mjestu, gdje su 30. travnja 1671. godine smaknuti. Za vrijeme istrage Fran Krsto priredio je zbirku pjesama *Gartlic za čas kratiti*, a pripisuje mu se rečenica: „*Navik on živi ki zgine pošteno.*“ Posmrtni ostaci Frana Krste Frankopana i Petra Zrinskog pohranjeni su u zagrebačkoj katedrali.

Mihailović Dragoljub, zvani Draža (1893.-1946.), srpski general i političar. Vidjeti Abecedni tumač imena na kraju 6. bilježnice.

Sadržaj

Riječ priređivača	5
Uvodne napomene	6
Fragmenti sjećanja Rike Milera	9
Sjećanje na Čeda Žica – Vilko Fiuman	11
1. bilježnica	15
2. bilježnica	29
3. bilježnica	49
4. bilježnica I	65
4. bilježnica II	81
5. bilježnica	95
6. bilježnica	107
7. bilježnica	119
8. bilježnica	143
Dodatak	
<i>Josip Kravos:</i>	
Posljednja internacija – doživljaji i viđenja (Izvodi)	159
Odlomci, citati iz listova poginulog druga Čede Žica, prvog sekretara Kotarskog komiteta SKOJ-a za otok Krk, upućeni iz internacije	171